పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ వందా రు	అ	పై	స్థలము
నిమిషా	ద్వైమాస	?	సాంఘి	౧౯౨౯	లేదు?	౧	౮	౦	నెల్లూరు
నియోగి	మాస	దై. కోటీశ్వర శర్మశాస్త్రి కనుపర్తి మార్కండేయ శర్మగార్లు.	సాంఘి	౧౯౨౦	లేదు?	౨	౦	౦	చెన్నపురి
నీతిదర్పణము	మాస	?	నైతి	౧౯౧౫	లేదు?		?		నెల్లూరు
నీలగిరి	౨౩ వార	హసబ్నిస్ నరసింహాచార్యులు గారు	రాజ	౧౯౨౨	౧౯౨౯	౩	౮	౦	నల్లగొండ (నైజా
నీలీప్రకాశిక	౨౪ మాస	?	పారి	౧౮౮౫	లేదు?		?		చెన్నపురి
నెల్లూరుపత్రిక	౨౫ వార	బిరుదవోలు జగదీశ్వర ప్రసాదరావు గారు	రాజ	౧౯౨౦	లేదు?	౩	౦	౦	నెల్లూరు
పంచాంగ	పక్ష	కాశీరామమూర్తిగారు	సాంఘి	౧౯౧౫	ఉన్నది	౧	౮	౦	సోంపేట
పత్రికాసార ప్రకాశిక	౨౬ పక్ష	జోగినాథస్వామి సోదరులు	విద్యా	?	లేదు!	౧	౪	౦	తుని
పదుగుంటు	౨౭ పక్ష	గిడుగు వేంకట నరసింహారావుగారు	రాజ	౧౯౨౮	౧౯౨౯	౧	౪	౦	గుంటూరు
పద్మశా	మాస	సంఘము తరఫున	సాంఘి	?	ఉన్నది	౨	౦	౦	ఎలమఱ్ఱు (కృష్ణా)
పద్మాక్ష	మాస	?	?	?	లేదు!		?		?
పరపతి	పక్ష	గోవిందరాజు వేంకట కృష్ణరావు, తల్లాప్రగడ రామారావుగార్లు	ఆర్థి	౧౯౨౫	త్వర	౨	౦	౦	గుంటూ
పరోపకారిణి	మాస	యం. దావీదు గారు	మత	౧౯౨౬	లేదు?	౦	౮	౦	రామాయపట్నం
పల్నాటి	౨౮ వార	శనివారపు సుబ్బారావు గారు	రాజ	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౩	౦	౦	తెనాలి
పశ్చిమాంధ్ర	వార	జి. వి. పున్నయ్య శాస్త్రి గారు	రాజ	౧౯౨౪	వెంటనే	౩	౦	౦	కడప
పాఠశాలాపత్రిక	పక్ష	గుండు రాఘవ దీక్షితులు గారు	విద్యా	౧౯౨౫	౧౯౨౬	౪	౦	౦	గుంటూరు
పిల్లకాకితము	పక్ష	శ్రీనివాసులుగారు	వైజ్ఞా	౧౯౨౫	౧౯౨౮	౧	౮	౦	చెన్నపురి
పినాకినీపత్రిక	వార	పప్పూరి రామానుజాచార్యులు గారు	రాజ	[illegible]	లేదు?	౩	౦	౦	అనంతపురం
పుస్తక ప్రదాయిని	మాస	?	వైజ్ఞా	౧౮౮౫	౧౯౧౫		?		బందరు
పుష్కరిణి	మాస	చంద్రంగి రామారావు గారు	సాహి	౧౯౨౫	వెంటనే	౩	౦	౦	బెజవాడ
పుష్పాంజలి	మాస	జొన్నలగడ్డ రాధాకృష్ణయ్య గారు	సారస్వ	౧౯౩౧	ఉన్నది	౦	౧౨	౦	వీరాస్వామివీధి
పుష్పమాల	మాస	శ్రీహనుమంతరావు గారు	సార	౧౯౨౬	వెంటనే	౫	౦	౦	బందరు
పోసు వర్తమాని	మాస	టి. కే. సుందరయ్యర్ గారు	వార్త	౧౯౦౬	లేదు?	౧	౮	౦	మదరాసు
ప్రకటనపత్రి	మాస	గుండు రాఘవదీక్షితులు గారు	వాణి	౧౯౨౫	౧౯౨౬	౩	౦	౦	గుంటూరు
ప్రకృతి	౨౯ మాస	సి. హనుమయ్య గారు	వైద్య	౧౯౨౬	ఉన్నది	౨	౦	౦	బెజవాడ
ప్రజ	వార	ఖండవిల్లి రాజారావు గారు	రాజ	౧౯౨౫	లేదు!	౩	౮	౦	రాజమహేంద్రవరం
ప్రజాబంధు	మాస	ఆర్కాటు రంగనాథ మొదలియారు	రాజ	౧౯౨౪	ఉన్నది	౧	౧	౦	అడయారు
ప్రజాశక్తి	వార	గుళ్ళపల్లి వెంకటపున్నయ్య శాస్త్రి	రాజ	౧౯౨౬	వెంటనే	౩	౦	౦	కడప
ప్రజాహిత	మాస	?	?	?	లేదు?		?		సోంపేట
ప్రథమపాఠశాల	మాస	అయినంపూడి గురునాథరావు గారు	విద్యా	౧౯౧౯	ఉన్నది	౧	౦	౦	ఘంటశాల (కృష్ణా
ప్రథమపాఠశాలపత్రిక	మాస	వల్లూరి నరసింహరాయుడు గారు	విద్యా	౧౯౦౬	లేదు?	౧	౦	౦	రాజమహేంద్రవ
ప్రసన్నమంజరి	మాస	యస్. నారాయణమూర్తి గారు	మత	౧౯౧౧	లేదు?	౨	౮	౦	విశాఖపట్నము
ప్రబంధకల్పవల్లరి	పక్ష	గుంటుపల్లి సోమయ్య గారు	వైజ్ఞా	౧౯౦౯	లేదు?	౨	౦	౦	చెన్నపల్లి అగ్రహా
ప్రబంధకల్పవల్లి	మాస	గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి గారు	సార	?	లేదు?		?		కాకినాడ

౨౩. వారపత్రికగ పనిచేయుచు సంపాదకులతో గతించెను.

౨౪. నీలిమందును తయారుచేయుట, తద్వ్యాపార విషయము ప్రచుర మొనరించెను.

౨౫. ఇదియే దేశబంధుగ మారెనని తెలియుచున్నది.

పత్రికలలోని సారము పద్యరూపమున ప్రచురించుచుండెడిది.

...లలో సుచిత్రముగ బంచిపెట్టబడెను. మొదట వ్రాతప్రతిగ వెల్వడి తర్వాత ముద్రితమాయెను.

పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥రందా: రూ	అ	పై	స్థలము
	౮౦ మాస	వడ్డెపాటి నిరంజనశాస్త్రి గారు	సాంఘి	౧౯౦౭	ఉన్నది	౨	౧	౧	దుగ్గిరాల
్రథ	మాస	?	వైజ్ఞా	౧౮౯౩	లేదు?		?		కడప
	వార	శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు	?	౧౯౨౨	౧౯౨౪	౧	౦	౦	రాజమహేంద్రవరం
	మా	యల్. వి. రామచంద్రయ్యర్ గారు	సార	౧౯౦౯	లేదు?	౧	౮	౦	మదరాసు
విద్య	మాస	గాడిచర్ల సూర్యనారాయణ గారు	విద్యా	౧౯౨౩	లేదు?	౧	౦	౦	కాకినాడ
విద్య	మాస	పి. హెచ్. నారాయణమూర్తి గారు	విద్యా	౧౯౧౩	ఉన్నది	౧	౮	౦	ఏలూరు
ద్య	౮౧ మాస	గరిమెళ్ళ సోమన్న గారు	విద్యా	౧౯౧౬	లేదు?	౨	౦	౧	ఏలూరు
ము	మాస	శ్రీ సుదర్శనముగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	లేదు?	౨	౦	౧	చీరాల
	మాస	?	వైజ్ఞా	?	లేదు?	౧	౮	౦	బందరు
	మాస	క్రిస్టియన్ లిటరేచర్ సొసైటీ	మత	౧౯౧౬	ఉన్నది	౦	౧	౧	చెన్నపురి
తి	మాస	అనంతగిరి శేరనార్యకవిగారు	సార	౧౯౨౨	లేదు?	౨	౦	౦	అనంతపురము
తి	౮౨ మాస	జి. సుబ్రహ్మణ్యం గారు	సార	౧౯౨౬	౧౯౨౭	౧	౪	౦	చెన్నపురి
తి	మాస	దువ్వూరి జగన్నాథ శర్మగారు	సంగీ	౧౯౧౮	లేదు?	౩	౦	౦	కాకినాడ
	మాస	నందిరాజు చలపతిరావు గారు	విద్యా	౧౯౨౪	లేదు?	౨	౦	౦	ఏలూరు
ృతి	మాస	యస్. కృష్ణారావు గారు	సార	౧౮౯౯	లేదు?		?		చెన్నపురి
ృతి	మాస	కొల్లిపర పాపయ్య శ్రేష్ఠిగారు	సార	౧౯౦౫	లేదు?		?		పిప్పర, కృష్ణా
	మాస	యన్. బాపిరాజుగారు	వైజ్ఞా	౧౮౯౭	లేదు?	౧	౮	౦	శ్రీకాకుళం (గంజాం)
యు	మాస	నాదెళ్ళ పురుషోత్తముగారు	వైజ్ఞా	౧౮౯౯	లేదు?		?		బందరు
ాయిని	మాస	నందగిరి వేంకటప్పారావుగారు	వైజ్ఞా	౧౮౯౪	లేదు?		?		గుడివాడ కృష్ణా
దిని	మాస	కేశవశాస్త్రులు డి. రాజశేఖరశాస్త్రి గారు	వైజ్ఞా	౧౯౨౭	లేదు?	౩	౧	౦	ప్రొద్దుటూరు
రతి	మాస	సోమరాజు రామానుజరావుగారు	సార	౧౯౧౬	లేదు?	౩	౧	౦	రంగూన్
్య	మాస	జి. శ్రీనివాస శాస్త్రిగారు	వేదా	౧౮౯౫	లేదు?	౪	౦	౦	చెన్నపురి
ం పత్రిక	మాస	శిరోభూషణం వేంకట రంగాచార్యులు గారు	సాంఘి	౧౯౧౬	ఉన్నది	౩	౦	౦	సైదాపేట ([illegible]ంబళం)
ర్మప్రకాశిక	మాస	పాలావఝల లక్ష్మినారాయణగారు	మత	౧౯౦౯	లేదు?	౩	౦	౦	రాజమహేంద్రవరము
వనీ	మాస	శాలిలికోలను సుబ్బారావుగారు	వేదా	౧౯౦౯	ఉన్నది	౨	౦	౦	ఒంటిమిట్ట, కడప
పత్రిక	మాస	?	వేదా	౧౯౨౭	లేదు?	౨	౧	౦	కేలమంగళం (సేలం జి)
ైద్య	మాస	బి. సీతారామ రాజుగారు	సాంఘి	౧౯౨౮	లేదు?	౩	౧	౦	పులపల్లి (గోదావరి)
	వార	బి. నానయ్య	రాజ	౧౯౧౩	లేదు?	౧	౮	౦	నెల్లూరు
ానిధి	మాస	సి. నరసింహ శాస్త్రిగారు	సార	౧౯౨౭	ఉన్నది	౧	౮	౦	ప్రొద్దుటూరు
ారిజాతము	మాస	పెద్దింటి వేంకట శాస్త్రిగారు	సార	౧౯౨౫	వెంటనే		?		కాకినాడ
హిళ	మాస	యు. సుందరమ్మగారు	సాంఘి	౧౯౨౫	లేదు?		?		అనంతపురము
ను	మాస	ఆదిపూడి సోమనాథ రావుగారు	మత	౧౯౧౭	లేదు?	౧	౦	౦	చెన్నపురి
త	మాస	బి. వి. నాథ్ గారు	వార్త	౧౯౧౬	లేదు?	౨	౦	౦	విజయనగరం
త	వార	ఓరుగంటి సోమయాజులు గారు	రాజ	౧౯౦౮	లేదు?	౨	౦	౦	విజయనగరం
	మాస	దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు	సార	౧౯౨౪	ఉన్నది	౬	౦	౧	చెన్నపురి
	మాస	వే. మృత్యుంజయ శర్మగారు	సార	౧౯౧౦	లేదు?		?		పిఠాపురము
	౮౩ మాస	సుంకర రంగయ్యాగారు	సార	౧౯౦౪	లేదు?		?		రాజమహేంద్రవరము

ాలదినము లీనదుమ నాగిపోయి మఱల తెనాలినుండి ప్రచురింపఁబడుచున్నది.

ీప త్రికయే రెండుమూడు రకములుగ [illegible]

పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ చందా రూ	అ	పై	స్థలము
భువనేశ్వరి	మాస	వి. వీరభద్రయ్యగారు	సార	౧౯౧౪	లేదు?	౧	౮	౦	ఉప్పాడ (గోదా
మంజువాణి	మాస	మంత్రిప్రెగడ భుజంగరావుగారు	సార	?	లేదు?	౩	౦	౦	ఏలూరు
మందారమంజరి	మాస	ఓగిరాల జగన్నాథరావు గారు	సార	౧౯౭	లేదు?		?		కాకినాడ
మదరాసు బులెటిన్ ఆఫ్ కో-ఆపరేషను ౮౪	మాస	ఆర్. రామచంద్రయ్యర్ గారు	ఆర్థి	౧౯౦౯	లేదు?	౧	౮	౦	మదరాసు
మదరాస విలేజి పంచాయతీబులెటిన్ ౮౫	మాస	గ్రామపంచాయతుల రిజిస్ట్రారు జనరలు	రాజ	౧౯౨౭	ఉన్నది	౩	౦	౦	సెంట్ జార్జి కోట
మధురభారతి	మాస	గోపాటి శేషాచార్యులుగారు	సార	౧౯౨౫	లేదు?	౩	౦	౦	తెనాలి
మనోరంజని	మాస	భాగానగరం గురులింగదేవర గారు	సంస్కృ	౧౯౦౦	లేదు?	౪	౦	౦	తుని
మనోరంజని	మాస	సత్తిరాజు లక్ష్మీనారాయణ రావుగారు	వైజ్ఞా	?	లేదు?		?		కాకినాడ
మనోరంజని	మాస	కాళ్ళకూరి నారాయణరావుగారు	సార	౧౯౧౦	లేదు?	౨	౦	౦	కాకినాడ
మనోరంజని	మాస	జి. జగన్నాథ రావుగారు	సార	౧౯౧౦	లేదు?	౨	౦	౦	మదరాసు
మనోరమ	మాస	చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు	సార	౧౯౦౬	లేదు?	౩	౦	౦	రాజమహేంద్రవ
మహారాణి ౮౬	మాస	వి. కృష్ణమాచారియార్ గారు	సార	౧౮౮౯	లేదు?	౩	౦	౦	చెన్నపురి
మాతృభాష ౮౭	మాస	కాశీ కృష్ణాచార్యులుగారు	సార	౧౯౨౧	లేదు?	౪	౦	౦	గుంటూరు
మాతృసేవ ౮౮	వార	గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారు	రాజ	౧౯౨౩	౨౭	౩	౦	౦	నంద్యాల
మానససేవ ౮౯	మాస	కందుల శ్రీమన్నారాయణమూర్తి నాళము కృష్ణారావుగార్లు	సార	౧౯౧౨	లేదు?	౪	౦	౦	రాజమహేంద్రవ
మాణిక్యప్రభుపత్రిక	మాస	?	వేదా	?	లేదు?	౧	౦	౦	ఆలూరు (నైజాం
మీమాంస	మాస	కే. యస్. కామేశ్వరరావుగారు	వేదా	[illegible]	లేదు?	౩	౦	౦	తెనాలి
ముద్దు	ద్వైమాస	ఐ. వేంకటరమణయ్య	హాస్య	[illegible]	లేదు?	౦	౧౨	౦	పెదరావూరు తె
ముద్దుమాట	పక్ష	యం. వి. సుబ్బారావుగారు	హాస్య	?	లేదు?		?		పెద్దాపురం
ముముక్షురంజని	మాస	ఏ. నరసింహాచార్యులుగారు	వేదా	౧౯[illegible]౮	లేదు?	౨	౦	౦	మదరాసు
మురళి	మాస	రాయవరపు కొండలరావుగారు	వేదా	౧౯౨౬	ఉన్నది	౧	౮	౦	శ్రీకాకుళం
ములగవర్తమా[illegible]	మాస	యం. పి. లూక్ గారు	మత	౧౯౨౦	లేదు?	౧	౬	౦	కమ్మంమెట్టు (నై
మోహిని	మాస	?	?	౧౯౧౭	లేదు?		?		అనపర్తి
యథార్థభారతి	మాస	మళయాళ స్వాములవారు	వేదా	౧౯౨౮	ఉన్నది	౨	౮	౦	కొండయ్యర్ వీథి
యాదవపత్రిక ౯౦	పక్ష	?	సాంఘి	?	లేదు?		?		తెనాలి
యాజ్ఞవల్క్య	మాస	భాగవతుల లక్ష్మీపతిశాస్త్రి కొండా సుబ్బారాయుడు గార్లు	సాంఘి	౧౯౨౩	లేదు?	౩	౦	౦	తెనాలి
యుద్ధధ్వని	మాస	సుఖసింగ్ గారు	వార్త	౧౯౨౧	ఉన్నది	౦	౧౨	౦	చెన్నపురి
యుగంధర ౯౧	వార	యన్. తిరునారాయణ స్వామిగారు	రాజ	౧౯౨౭	లేదు?	౩	౦	౦	ఏలూరు
రంగూన్ ఆంధ్రపత్రిక	వార	కే. యస్. సుందరంగారు	రాజ	౧౯౨౭	ఉన్నది	౩	౦	౦	రంగూన్
రత్నగిరి ౯౨	మాస	కస్నెల్లి మునిరెడ్డిగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	౧౯౨౯	౨	౦	౦	హోసూరు (సేలం

౮౪. ఇదియే బహుశః 'సహకారము' బెజవాడలో నున్నదని యనుమానము.

౮౫. గ్రామపంచాయతీల చట్టము ననుసరించి అధికార పత్రికగ తమప్రకటనలను ప్రభుత్వమువారు ప్రచురించుచున్నారు.

౮౬. మొదటి ఆంధ్రసచిత్ర మాసపత్రిక.

౮౭. సంస్కృత భాషాప్రచారమొనర్చుటకు చిన్న చిన్న పాఠములుగ తెలుగులిపిలో ప్రచురితము.

౮౮. మొదట తాడిపత్రిలో స్థాపింపబడి సంపాదకుల మకాముతో బాటు నంద్యాలకు పత్రికను మార్చిరి. అచట త్వర

౮౯. సచిత్రము.

పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ ర	చందా అ	పై	స్థలము
[illegible]	వార	జె. బి. మలూరియన్ గారు	మత	౧౮౯౪	ఉన్నది	౨	౧	౧	కాకినాడ
ము	వార	కానూరి వేంకటాచలపతిగారు	పారి	?	లేదు?		?		కవుతరం
వర్ధని	మాస	(ఎవరో రాజాగారు)	సాంఘి	౧౯౨౭	వెంటనే	౩	౦	౦	రాజమహేంద్రవరము
	వార	గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు	వైజ్ఞా	౧౮౯౩	లేదు?	౩	౦	౦	కాకినాడ
	పక్ష	గుడ్లవల్లేటి పేరరాజుగారు	వైజ్ఞా	౧౯౧౯	లేదు?		?		చెన్నపురి
ంధా	మాస	పి. సుబ్రహ్మణ్య అయ్యగారు	సార	౧౯౧౨	లేదు?	౨	౦	౧	చిత్తూరు
	మాస	కారుపల్లి శివరామదాసుగారు	వేదా	౧౯౨౫	లేదు?	౩	౦	౦	హోసూరు (సేలం)
	పక్ష	?	మత	?	ఉన్నది	౨	౦	౧	భాగల్లు గోదావరి
ంధ్రులు	మాస	భండారు దండపాణిగారు	రాజ	౧౯౨౪	ఉన్నది	౧	౦	౧	ఖరగపురం (బెంగాల్)
లు	మాస	జి. యల్. నరసింహశర్మగారు	సార	౧౯౨౨	లేదు?	౩	౦	౦	విశాఖపట్నం
థ	మాస	ఆర్. వి. గౌడ్ గారు	సాంఘి	౧౯౩౧	ఉన్నది	౪	౦	౧	రాయసముద్రం, (చిత్తూరుజిల్లా)
	మాస	పల్లిజి సత్తిరెడ్డిగారు	సాంఘి	౧౯౨౬	ఉన్నది	౩	౦	౦	రాయవరం (గోదావరిజి)
	మాస	యన్. జి. ఆచార్యగారు	పారి	౧౯౨౭	ఉన్నది	౨	౦	౦	తిరువళిక్కేణి, చెన్నపురి.
	వార	పాములపాటి వెంకట కృష్ణయ్యగారు	పారి	౧౯౧౭	౧౯౨౩	౩	౧	౦	తెనాలి
క	వార	మార్ని నరసన్నగారు	పారి	౧౯౨౯	ఉన్నది	౪	౦	౦	రాజమహేంద్రవరము
క	మాస	గట్టుపల్లి శేషాచార్యులుగారు	పారి	౧౯౧౦	లేదు!	౨	౦	౦	చెన్న[illegible]
	మాస	స్వజన సంఘము	సార	౧౯౨౮	లేదు?	౩	౧	౦	విజయ[illegible]రము
	మాస	సి. హెచ్. నరసింహారావుగారు	న్యాయ	౧౯౧౦	లేదు?	౨	-	౦	రాజమహేంద్రవరము
	మాస	జి. పేరరాజుగారు	న్యాయ	౧౮౯౪	లేదు?	౪	౦	౦	చెన్నపురి
	మాస	?	న్యాయ	౧౯౨౫	లేదు?	౫	౦	౦	పార్వతీపురం
	మాస	?	సాంఘి	?	లేదు?	౦	౫	౦	[illegible]దనపల్లి
	మాస	యఫ్. సి. [illegible]క్రిడ్ గారు	మత	౧౮౯౧	లేదు?	౦	౧౨	౦	చెన్నపురి
	పక్ష	టి. గోపాలకృష్ణయ్యర్ గారు	రాజ	౧౯౦౦	౨౨	౩	౭	౧	చెన్నపురి
	మాస	కల్లూరి సుబ్బారావుగారు	రాజ	౧౯౨౮	లేదు?	౩	౧	౧	అనంతపురము
ని	మాస	కాకర్ల సుబ్బయ్యగారు	సార	౧౮౯౯	లేదు?	౧	౦	౦	చెన్నపురి
ధము	మాస	శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు	సార	౧౯౨౩	ఉన్నది	౩	౦	౦	రాజమహేంద్రవరము
తరంగిణి	మాస	బెజవాడ బాలకృష్ణారెడ్డిగారు	సార	౧౮౯౫	లేదు!	౨	౦	౦	నెల్లూరు
	మాస	రెవ. సి. స్ట్రిబాగారు	మత	?	లేదు?		?		నెల్లూరు
	మాస	మోపిదేవి వేణుగోపాలరావుగారు	మత	౧౯౨౯	లేదు?	౧	౭	౧	కావలి
ధర్మసంస్థాపనము	వార	పిన్నంరాజు వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శర్మగారు	మత	౧౯౨౬	ఉన్నది	౧	౭	౦	బెజవాడ
ము	మాస	గోపిశెట్టి నారాయణస్వామి నాయుడుగారు	పారి	౧౯౧[illegible]	లేదు?	౩	౧	౦	ఏలూరు
	పక్ష	వంగూరి సుబ్బారావుగారు	వైజ్ఞా	౧౯౧౫	లేదు?	౧	౪	౧	మచిలీపట్టణము
	మాస	కే వి. రామానుజ శర్మగారు	సార	౧౮౯౭	లేదు?	౩	౦	౦	నెల్లూరు
త్రిక	మాస	వి. యస్. పద్మనాభ రాజుగారు	వ్యాపా	౧౯౨౩	లేదు?	౩	౦	౧	కాకినాడ
	దిన	కొమ్మూరి వేంకట్రామయ్య గారు	రాజ	౧౯౨౫	అప్పుడే	౬	౦	౧	తెనాలి

[illegible]పుడు నిలచియున్న వారపత్రికలలో ప్రాచీనమగునదిదియే ఇది కెనాడియన్ వారిచే ప్రచురింపబడుచున్నది

[illegible]మొదట బుక్కపట్టణం తిరుమల నరసింహాచార్యులుగారు సంపాదకులుగ నుండిరి.

[illegible]డుబ్రోలులో స్థాపితమై తెనాలికి జేర్పంబడెను. అట గతించెను.

[illegible]చిరితము.

పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ చందా రూ	అ	పై	స్థలము
వార్తాదర్శిని	౯౯ వార	నేలటూరి కృష్ణమాచార్యులుగారు	వార్త	౧౮౯౩	లేదు?	౩	౮	౦	నెల్లూరు
వార్తావళి	వార	కొమ్మూరి వేంకట్రామయ్యగారు	వార్త	౧౯౨౯	త్వరలో	౨	౦	౦	తెనాలి
వాసవి	మాస	తుంపూడి భగవంతం గుప్తగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	ఉన్నది	౨	౦	౦	కీల్పాక్ చెన్నపు
వైఖానస్	మాస	వి. శ్రీనివాసాచార్యులు గారు	సాంఘి	౧౯౨౭	వెంటనే	౩	౦	౦	బెజవాడ
విజయనగరంమహారాజా కళాశాలాపత్రిక	త్రైమాస	మహారాజా కళాశాలా విద్యార్థులు	విద్యా	౧౯౨౫	ఉన్నది	౨	౦	౦	విజయనగరం
విజయవాడ	వార	ధన్వాడ రామచంద్రరావుగారు	వార్త	౧౯౨౫	లేదు?	౧	౮	౦	బెజవాడ
విజ్ఞానవల్లరి	పక్ష	దంతనాల నాగేశ్వర శాస్త్రిగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	లేదు?	౩	౦	౦	బెజవాడ
విజ్ఞానవర్ధని	౧౦౦ పక్ష	ఎల్లమరాజు నారాయణమూర్తిగారు	వైజ్ఞా	౧౮౯౫	లేదు?	౨	౧	౦	రాయదుర్గము (బ
విజ్ఞానవర్ధని	మాస	వై. నారాయణప్పగారు	వైజ్ఞా	౧౮౯౧	లేదు?	౬	౦	౦	మదరాసు
విజ్ఞానవల్లిక	మాస	హెచ్. శంకరరావుగారు	సార	౧౯౧౫	లేదు?	౧	౮	౦	ధర్మవరము
విద్యాకల్పము	మాస	యం. ఆదికేశవులుగారు	విద్యా	౧౯౧౭	లేదు?	౧	౦	౦	మదరాసు
విద్యానంద	మాస	స్వామివేంకటేశ్వర్లుగారు	వైజ్ఞా	౧౯౨౮	ఉన్నది	౨	౦	౦	పురశెవాకం చెన్న
విద్యానిధి	మాస	యన్. అప్పయ్య శర్మగారు	సార	౧౯౧౫	లేదు?	౩	౦	౦	చెన్నపురి
విద్యాపత్రిక	మాస	దుల్లా పట్టాభిరామయ్యగారు	విద్యా	౧౯౨౬	లేదు?	౧	౮	౦	బందరు
విద్యాభివర్ధని	౧౦౧ మాస	నెమలి సుబ్బారావుగారు	విద్యా	౧౮౯౯	లేదు?		?		నెంకటగిరి
విద్యార్థి	౧౦౨ మాస	వావిలాల గోపాలకృష్ణయ్యగారు	సార	౧౯౨౮	౧౯౨౯	౧	౦	౦	సత్తెనపల్లి
విద్యార్థి	పక్ష	కురుగంటి సీతారామయ్యగారు	విద్యా	౧౯౨౫	౧౯౨౬	౩	౦	౦	బెజవాడ
విద్యార్థికల్పభూజ	మాస	డబ్ల్యు రామచంద్రరావు గారు	విద్యా	౧౮౮౨	లేదు?		?		నెల్లూరు
విద్యావతి	మాస	ఓమందూరు వైద్యం దొరసామయ్యగారు	విద్యా	[illegible]	లేదు?	౨	౦	౦	చెన్నపురి
విద్యావతి	మాస	సి. దొరసామయ్యంగారు	సార	౧౯౦౨	లేదు?	౩	౦	౦	చెన్నపురి
విబుధరంజని	౧౦౩ వార	దామరాజు రామచంద్ర రావుగారు	రాజ	౧౮౬౮	లేదు?	౨	౦	౦	ఏలూరు
వివేకవతి	౧౦౪ మాస	ఎం. ఏ. శ్రీనివాస సతిగారు	విద్యా	౧౯౧౧	ఉన్నది	౨	౦	౦	పార్కుటౌను, చెన
వివేకవర్ధని	వార	టి. కేశవరావుగారు	సార	౧౯౧౨	లేదు?	౨	౦	౦	ఇనగల్లు, (బాపట్ల
వివేకవర్ధని	వార	కం. వీరేశలింగం గారు	వార్త	౧౮౭౪	లేదు?		?		రాజమహేంద్రవ
వివేకోదయము	మాస	బి. వేంకటరావు గారు	వైజ్ఞా	౧౯౦౬	లేదు?	౧	౮	౦	కాకినాడ
విశ్వకర్మ	(?)	?	సాంఘి	?	లేదు?		?		రాజమహేంద్రవ
విశ్వస్ఫుట్	మాస	సుందూరు వీరభద్రుడుగారు	వేదా	౧౯౦౨	లేదు?	౧	౦	౦	వెదురుపాక, (గో
విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతబోధన	మాస	ఏ. పార్థసారథిగారు	వేదా	౧౯౨౩	లేదు?	౩	౦	౦	చెన్నపురి
విశిష్టాద్వైతప్రకాశిక	మాస	చింజగూరి వీరరాఘవాచార్యులుగారు	వేదా	౧౯౧౧	లేదు?	౩	౦	౦	గుంటూరు
వీరశైవప్రచారిణి	పక్ష	గురుదేవి సుబ్రహ్మణ్యం దేవరగారు	సాంఘి	౧౯౨౯	ఉన్నది	౧	౮	౦	నెల్లూరు
వేంకటేశపత్రిక	వార	పి. దొరస్వామయ్యంగార్	వార్తలు	?	లేదు?		?		చిత్తూరు
వేగుచుక్క	మాస	సి. యి. పార్కర్ గారు	మత	౧౯౧౮	లేదు?	౦	౮	౦	చెన్నపురి
వేగుచుక్క	వార	దేవరాజు వేంకటకృష్ణ రావుగారు	రాజ	౧౯౨౩	లేదు?	౩	౦	౦	బరంపురము
వేదాంతచంద్రిక	మాస	సి. రాజగోపాలాచారిగారు	వేదా	౧౯౧౫	లేదు?	౨	౮	౦	చిత్తూరు
వేదాంతచంద్రిక	మాస	?	వేదా	?	లేదు?		?		బళ్లారి
వేదాంతదీపిక	మాస	వి. వాసుదేవాచార్యులుగారు	?	౧౯౨౭	లేదు?	౩	౦	౦	చెన్నపురి

౯౯. మొదట శ్రీ తూములూరి వేంకట్రామయ్యగారు సంపాదకులుగ నుండిరి.

౧౦౦. మొదట కళ్యాణదుర్గములో ప్రారంభము.

౧౦౧. మొదట అనంతపురంలో ప్రారంభము.

౧౦౨. మొదట త్రైమాసపత్రికగ ప్రచురింపఁబడెను. ఆగిపోయినది. సం॥ చందా ౫ అణాలతో మాసపత్రికగఁ ప్రచురించ

ప్రతిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ చందా రు	అ	పై	స్థలము
క	మాస	?	వేదా	౧౯౧౩	లేదు?	౬	౦	౦	బళ్లారి
జరి	వార	కొమ్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు	వార్త	౧౮౯౪	లేదు?	౩	౮	౦	చెన్నపురి
	౧౦౫ మాస	వనప్పాకం ఆనందాచార్యులుగారు	సార	౧౮౯౭	లేదు?		?		చెన్నపురి
	మాస	పి. స్వామి బాబుగారు	సాంఘి	౧౯౨౩	లేదు?	౧	౪	౦	నరసన్నపేట (గంజాం)
	పక్ష	కాశీ అన్నదానసత్రంవారు	సాంఘి	౧౯౨౯	ఉన్నది	౨	౦	౦	గుంటూరు
	మాస	సుంకు నారాయణస్వామి శ్రేష్ఠిగారు	సాంఘి	?	లేదు?		?		నెల్లూరు
	మాస	ఎ. ఆర్. తత్వనిధిగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	లేదు?	౧	౪	౦	అస్కా (గంజాం)
	మాస	తి. వ. చక్రవర్తి శ్రీనివాస రంగాచార్యులుగారు	సాంఘి	౧౯౨౦	౧౯౨౭	౨	౦	౦	పెంటపాడు కృష్ణా
ము	మాస	కే. జి. బాబురావుగారు	మత	౧౯౧౦	లేదు?	౨	౪	౦	అనంతపురము
	౧౦౬ త్రైవార	గట్టుపల్లి శేషాచార్యులు, నేలటూరి పార్థసారథిగార్లు	రాజ	౧౯౦౬	౧౯౨౩	౩	౦	౦	చెన్నపురి
	౧౦౭ మాస	ఓంకారానంద స్వామిగారు	వేదా	౧౯౨౩	ఉన్నది	౧	౦	౦	తోటపల్లికొండలు (గోదావరి)
	మాస	ఆచంట సూర్యనారాయణ రాజుగారు	విద్యా	౧౮౯౫	లేదు?	౧	౮	౦	అత్తిలి (కృష్ణా)
	మాస	?	సార	౧౮౯౩	లేదు?		?		లమంచిలి (విశాఖ)
	మాస	ఎడవల్లి కామశాస్త్రిగారు	సార	౧౮౯౦	లేదు?		?		బుచ్చిరెడ్డిపాలెం (నెల్లూ)
	౧౦౮ మాస	కవుతా శ్రీరామశాస్త్రిగారు	సార	౧౯౨౩	౧౯౨౫	౭	౮	౦	బందరు
ుఉవు	మాస	ప్యారీ కంపెనీవారు	సార	?	లేదు?		?		చెన్నపురి
క్తావళి	మాస	కందుకూరి శ్రీశైల వీరభద్ర వరప్రసాదరావుగారు	మత	౧౮౯౫	లేదు?		?		ఏలూరు
	౧౦౯ పక్ష	?	సాంఘి	?	లేదు?		?		సోంపేట
	పక్ష	ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు	వైద్య	౧౯౧౫	ఉన్నది	౩	౦	౦	మౌంట్‌రోడు మదరాసు
	మాస	వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు	సార	౧౯౦౦	లేదు?		?		నెల్లూరు
పత్రిక	మాస	ఈగావారిపాలెం శేషాచార్యగారు	సాంఘి	౧౯౧౮	ఉన్నది	౨	౮	౦	ఈగావారిపాలెం (చెంగల్పట్టుజి)
ంకటేశ్వర పత్రిక	మాస	పి. అనంతాచార్యులు గారు	మత	౧౯౧౩	లేదు?	౨	౦	౦	పుత్తిలపట్టు (?)
ిక	మాస	చాగంటి వీరమల్లికార్జున లింగం అయ్యవార్లం గారు	మత	౧౯౨౭	వెంటనే	౧	౮	౦	శ్రీశైలము (కర్నూలు)
జీవని	పక్ష	శ్రీవీరభద్రపాకయాజిగారు	మత	౧౯౧౭	౧౯౨౮	౩	౦	౧	బెజవాడ
	వార ?	పాల వెంకన్నగారు	సాంఘి	౧౯౦౯	ఉన్నది	౪	౦	౦	అమలాపురము
కాశిక	మాస	?	మత	?	లేదు?	౧	౦	౦	బెజవాడ
శి	పక్ష	ముదిగుండ వీరేశలింగ అయ్యవార్లంగారు	మత	౧౯౨౨	ఉన్నది	౨	౦	౦	ఒరంగల్ (నైజాం)
ాశిక	౧౧౦ మాస	దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు	మత	౧౯౧౬	౧౯౨౧	౧	౮	౦	చెన్నపురి
ోధిని	౧౧౧ మాస	ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రిలు గారు	మత	౧౯౨౬	ఉన్నది	౨	౦	౦	తెనాలి
	(?)	?	మత	?	లేదు?		?		భాగ్యనరము

ధులలో అఖిలభారత జాతీయ మహాసభ (కాంగ్రెస్)అధ్యక్షపీఠము నలంకరించినది వీరొక్కరే!

కొన్నిదినములు త్రైవార, ద్వైవార, దినపత్రికలుగ బ్రచురింప బడియుండెను వారపత్రిక గతించినది.

పురము వద్దనున్న తోటపల్లి కొండలలోనున్న శాంత్యాశ్రమము తరఫున ఆంధ్రాంగ్ల భాషలలో ప్రత్యేకముగ ప్రచురింపఁబడు
ది.

ములకు చిఅపరిచిత్రమైనదే! సచిత్రము. దాదాపు నేటి భారతిని బోలియుండెడిది. తర్వాత దీనికి శ్రీ నడింపల్లి వేంకటలక్ష్మీనర
రావుగారును, శీలం జగన్నాధరావు నాయుడుగారును సంయుక్త సంపాదకులుగ నుండిరి.

పత్త్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సంఖ్య	చందా అ	పై	స్థలము
సంగీతపత్త్రిక	మాస	దువ్వూరి జగన్నాథశర్మగారు	సంగీ	౧౯౨౨	లేదు?		?		అంగ్రంగి
సంగీతప్రకాశిక	మాస	కే. వి. శ్రీనివాస అయ్యంగారు	సంగీ	౧౯౧౫	లేదు?	౬	౦	౦	చెన్నపురి
సంజీవని	మాస	గాడేపల్లి సుబ్బరావుగారు	వైద్య	౧౯౨౯	ఉన్నది	౧	౦	౦	బందరు
సంయుక్తసంఘవర్తమాని	మాస	యస్. బి. సీమోనుగారు	మత	౧౯౦౯	లేదు?	౧	౦	౦	పసుమలే (మధు
సకలవిద్యాభివర్ధని	మాస	శి. వి. కృష్ణారావు గారు	విద్యా	౧౮౭౫	లేదు?		?		?
సకలవిద్యాభివర్ధని	మాస	గూడూరి వేంకటరావుగారు	సార	౧౮౭౫	లేదు?	౩	౦	౦	విశాఖపట్నము
సకలార్థదాయిని	మాస	కొణకంచి వెంకటాచలపతిరావుగారు	విద్యా	౧౮౯౪	లేదు!		?		తుని
సఖి	త్రైమాస	శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి గారు	సార	౧౯౨౭	౧౯౨౮	౩	౦	౦	గుంటూరు
సత్య ౧౧౨	మాస	యం. శేషాచలముగారు	వేదా	౧౯౨౩	లేదు?	౧	౮	౦	బంగరు
సత్యమాత	మాస	శి. అనంతంగారు (క్రి. లి. సొ.)	మత	౧౮౮౭	ఉన్నది	౦	౧	౦	చెన్నపురి
సత్యవాదిని	వార	రామాప్రగడ వేంకట్రామయ్య గారు	?	౧౯౦౫	లేదు?		?		రాజమహేంద్ర
సత్యసంవర్ధని	మాస	గోటేటి కనకరాజుగారు	సంస్కృ	?	లేదు?		?		చెన్నపురి
సత్యసంవర్ధని	మాస	రాయసం వేంకటశివుడుగారు	సంస్కృ	౧౮౯౨	లేదు?	౩	౦	౦	రాజమహేంద్ర
సత్యసాధని	మాస	టి. ఎ. స్వామినాథయ్యర్ గారు	మత	౧౮౯౭	లేదు?		?		చెన్నపురి
సత్యసాధని	వార	శీలం జగన్నాథరావునాయడుగారు	రాజ	౧౯౨౮	ఉన్నది	౩	౦	౦	బందరు
సత్యాగ్రహి ౧౧౩	వార	ఆత్మూరి గోవిందాచార్యులుగారు	రాజ	౧౯౨౪	ఉన్నది	౩	౦	౦	ఏలూరు
సతీహితబోధిని	మాస	కం. వీరేశలింగకవిగారు	వైజ్ఞా	?	లేదు?		?		రాజమహేంద్ర
సదారోగ్యము—దంతక్షేమము	మాస	డా. హెచ్. వెంకట్రావుగారు	వైద్య	౧౯౨౬	లేదు!	౧	౮	౦	చెన్నపురి
సన్మార్గదర్శిని	(?)	?	నైతి	౧౮౯౭	లేదు?		?		పిఠాపురము
సన్మార్గబోధిని	వార	క. జగన్నాథయ్యగారు	నైతి	౧౮౯౧	లేదు?	౩	౦	౦	బళ్ళారి
సమదర్శిని ౧౧౪	ద్వైవార	పింజలి సుబ్రహ్మణ్యం శెట్టిగారు	రాజ	౧౯౨౭	ఉన్నది	౫	౦	౦	మౌంటురోడ్డు,
సర్ త్యాగరాయ	మాస	పొన్నేరి రామకృష్ణయ్యగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	లేదు?	౨	౦	౦	చెన్నపురి
సరస్వతి	వార	?	సాంఘి	౧౮౯౦	లేదు?		?		బళ్ళారి
సరస్వతి	వార	రాజా వాసిరెడ్డిదుర్గా సదాశివేశ్వర ప్రసాదబహద్దర్ గారు	సార	౧౯౨:	లేదు?	౪	౦	౦	ముక్త్యాల (కృష్ణా
సరస్వతి	మాస	శ్రీ రాజా కొచ్చర్లకోట వేంకట రామచంద్రకృష్ణారావు గారు	సార	౧౮౯౬	లేదు?	౩.	౦	౦	కాకినాడ
సరస్వతి	మాస	?	సార	?	లేద ?	౩	౦	౦	బందరు
సరస్వతీ వైద్యపత్త్రిక	మాస	యస్. సుబ్బారాయుడుగారు	వైద్య	౧౯౨౭	వెంటనే	౧	౦	౦	ఆలమూరు (గోద
సహకార పత్త్రిక ౧౧౫	మాస	మానేపల్లి రామకృష్ణరావుగారు	ఆర్థి	౧౯౨౮	ఉన్నది	౧	౪	౦	నెల్లూరు
సహకారము ౧౧౬	మాస	సూరివేంకట నరసింహశాస్త్రి, అయ్యంకి వేంకటరమణయ్య, గూడూరి రామచంద్రరావుగార్లు	ఆర్థి	౧౯౧౫	ఉన్నది	౩	౦	౦	బెజవాడ
సహకారసమ్మేళనపత్త్రిక ౧౧౭	మాస	నరసింహదేవర సత్యనారాయణగారు	ఆర్థి	౧౯౨౮	ఉన్నది	౩	౦	౦	ఆలమూరు
సహాయ	మాస	యం. దేవదాసుగారు	మత	౧౯౧౦	లేదు?	౧	౦	౦	రాజమహేంద్ర
స్వతంత్ర	వార	గోవిందరాజు వేంకట కృష్ణరావుగారు	రాజ	౧౯౨౩	వెంటనే	౧	౮	౦	గుంటూరు

౧౧౨. స్వవృద్ధివిద్యార్థి సంఘమువారిచేఁ బ్రచురమగుచున్నది.

౧౧౩. పల్లెటూరు ఇందులో లీనమైనది. ఇది పశ్చిమ గోదావరి మండలసంఘమువారి ప్రచురము.

౧౧౪. బ్రాహ్మణేతరపక్షపత్త్రిక.

౧౧౫. నెల్లూరుజిల్లా సహకారసమ్మేళనము తరఫున ప్రచురితము.

౧౧౬. ఇది పూర్వము చెన్నపురిలో మదరాసు కో-ఆపరేటివుబులిటెన్ పేర బ్రచురితమైనది. తరువాత ఆంధ్రసహ

పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ చందా రు	ఆ	పై	స్థలము
	వార	భమిడిపాటి సత్యనారాయణగారు	రాజ	౧౯౨౨	౧౯౨౪	౩	౦	౦	రాజమహేంద్రవరము
	౧౧౫ వార	ముంగ సుబ్బారెడ్డిగారు	రాజ	౧౯౨౬	ఉన్నది	౩	౦	౦	నెల్లూరు
	వార	గోవిందరాజు వేంకట కృష్ణరావుగారు	రాజ	౧౯౨౬	?	౨	౦	౦	గుంటూరు
...కాశిని	మాస	కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ, దై. కోటీశ్వరశాస్త్రి గార్లు	సాంఘి	౧౯౨౩	౨౬	౨	౦	౦	చెన్నపురి
...కాశిని	మాస	కనుపర్తి మార్కండేయ శర్మగారు	సాంఘి	౧౯౨౭	ఉన్నది	౨	౦	౦	కిల్పాకు-చెన్నపురి
	౧౯౯ వార	గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారు	రాజ	౧౯౧౨	వెంటనే	౨	౮	౦	బెజవాడ
	౧౨౦ ద్వైవార	టంగుటూరి ప్రకాశం, మానికొండ సత్యనారాయణశాస్త్రి గార్లు	రాజ	౧౯౨౬	౧౯౨౮	౫	౦	౦	చెన్నపురి
...త్రిక	వార	దుగ్గిరాల రాఘవచంద్రయ్యగారు	రాజ	౧౯౨౩	౧౯౨౬	౮	౦	౦	బెజవాడ
	మాస	ప్రేమరాజు సత్యనారాయణరావుగారు	వేదా	౧౯౨౭	లేదు?	౨	౦	౦	బందరు
	వార	కట్టా సీతారామయ్యగారు	రాజ	౧౯౨౫	౧౯౨౮	౩	౦	౦	విశాఖపట్టణము
	వార	పప్పూ రామాచార్యులుగారు	రాజ	౧౯౨౫	ఉన్నది	౮	౦	౦	అనంతపురము
...ప్రధాయిని	మాస	తంగిరాల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారు	వేదా	?	లేదు?	౧	౦	౦	వెల్లటూరు(కృష్ణా)
...ర్వస్వము	మాస	ఏలూరిపాటి రామభద్రనయనులుగారు	సార	౧౯౨౮	త్వరలో	౮	౦	౦	తణుకు
	మాస	పులవర్తి లక్ష్మీనరసమాంబగారు	వైజ్ఞా	౧౯౨౫	ఉన్నది	౨	౦	౦	కాకినాడ
	౧౨౧ మాస	కే. సూరయ్యగారు	సార	౧౯౨౧	౧౯౨౬	౩	౦	౦	బెజవాడ
	మాస	బుర్రా శేషగిరిరావుగారు	సార	౧౯౨౦	లేదు?	౩	౦	౦	విజయనగరము
...ప్రకాశినీ	మాస	జి. సోమయాజిశర్మగారు	సార	౧౯౧౨	లేదు?	౨	౮	౦	కోటిపల్లి (గోదావరి)
...పరిపాలన	మాస	కొత్తపల్లి సుబ్బారావుగారు	రాజ	౧౯౨౭	లేదు?	౮	౧	౦	ఒంగోలు
...స్థలపత్రిక	మాస	తిత్తిని బలరామయ్యగారు	రాజ	౧౯౨౮	ఉన్నది	౬	౦	౦	బారువ (గంజాం)
	౧౨౨ మాస	మాలతీ పట్వర్ధన్ పతిగారు	సాంఘి	౧౯౧౮	ఉన్నది	౮	౦	౦	ఎగ్మూరు, చెన్నపురి
...కు వర్తమానములు	మాస	ఇ. యస్. మెకాలేకన్యగారు	మత	౧౯౧౨	లేదు?		?		గుంటూరు
	౧౨౩ వార	పాటూరి సుబ్బరామయ్యగారు	రాజ	౧౯౨౩	ఉన్నది	౩	౦	౦	నెల్లూరు
...బోధిని	మాస	శ్రీ రాపాక కౌస్తుభముగారు	నైతి	౧౮౯౩	లేదు?	ఉచితము			కాకినాడ
	మాస	బి. నారాయణగారు	వైజ్ఞా	౧౯౦౯	లేదు?	౧	౮	౦	కొమరిపాలెం (గోదావరి)
	౧౨౮ మాస	బాలకృష్ణారెడ్డిగారు	సార	౧౯౨౮	ఉన్నది	౩	౦	౦	హైదరాబాద్ (దక్కన్)
	మాస	యస్. గోపాలస్వామిగారు	వేదా	౧౯౦౯	లేదు?	౧	౦	౦	కార్వేటినగరం
...జని	మాస	కొమ్మూరి లక్ష్మీనరసింహరావుగారు	సాంఘి	౧౮౯౯	లేదు?		?		కాకినాడ
...ని	?	?	?	?	లేదు?		?		బందరు
...ద్రిక	మాస	సూర్యదేవర సంజీవరాయణంగారు	వేదా	౧౯౨౫	౧౯౨౮	౨	౮	౦	తుమ్మపూడి (గుంటూరు)
	౧౨౪ మాస	కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రిగారు	సార	౧౯౦౬	౧౯౨౭	౧	౮	౦	నరసాపురము (గోదావరి జి)
...ని	మాస	?	?	౧౮౮౮	లేదు?		?		కాకినాడ
	మాస	నల్లగొండ కోదండరామయ్యగారు	నైతి	౧౮౯౮	లేదు?		?		రాజమహేంద్రవరము
...తము	మాస	జి. రామానుజాచార్యులుగారు	సార	౧౯౨౮	లేదు?	౧	౦	౦	పొన్నూరు (గుంటూరు)

...శ్రీ వెలదనూలు సుబ్బారెడ్డిగారు సంపాదించి గతించిరి. ఇపుడు వీరు సంపాదించుచున్నారు.

...హోంరూలు ఉద్యమము ప్రారంభదశలో బయలుదేనవెంటనే నెలలో సంపాదకులును, సహాయ సంపాదకులును కారాగారశిక్షకు పా...కులైరి. అంతతో పత్రిక గతించెను.

...సనసభా ఎన్నికల సందర్భమున వెల్వాడి ప్రయత్నము సఫలమగుడు వెంటనే నిల్పివేయఁబడెను.

...ప్రథమమున తెనాలిలో శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారి సంపాదకత్వమున ద్వైమాసపత్రికగ సాహితిసమితి పక్షమున ప్రచురింపఁబడెను, ...భారతమహిళాసంఘ పక్షమునఁ ప్రచురింపఁబడుచున్నది. మొదట అడయారులో ప్రచురితము.

[illegible]

పత్రిక	వ్యవధి	సంపాదకులు	విషయము	మొదలు	తుది	సం॥ రు	నందా అ	నైె	స్థ
సుభాషి	మాస	పందెరి మల్లికార్జునరావుగారు	సార	౧౯౨౬	లేదు?	౩	౧	౦	రాజమహేంద్ర
సుబోధిని	మాస	యం. యస్. సుబ్బన్నగారు	మత	౧౯౨౮	లేదు?	౨	౪	౦	బళ్లారి
సుమనోభిరంజని	మాస	డబీరు కృష్ణమూర్తి గారు	సా	౧౮౮౮	లేదు?		?		జలుమూరు, వి
సుమనోల్లాసిని	మాస	సుసర్ల కుమారస్వామిశాస్త్రి వేటూరి సుందరశాస్త్రిగార్లు	సార	౧౯౨౫	లేదు?		?		పెదకళ్లేపల్లి (క
సువర్ణ లేఖ	వార	తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణగారు	సంస్క	౧౯౧౪	లేదు?	౩	౦	౦	తణుకు
సుశీల	పక్ష	సుంకరి రంగయ్యగారు	నైతి	?	లేదు?		?		రాజమహేంద్ర
సూర్యాలోకము	వార	జి. సి. వి. శ్రీనివాసాచార్యులుగారు	సార	౧౮౯౫	లేదు?		?		చెన్నపురి
హం[illegible]	మాస	యస్. హనుమంతరావుగారు	వేదా	౧౯౦౮	లేదు?	౨	౦	౦	గుత్తి
హిందూజనసంస్కారిణి	మాస	మన్నవ బుచ్చయ్యగారు	మత	౧౮౮౦	లేదు?	౩	౦	౦	చెన్నపురి
హిందూబాంధవి ౧౨౬	పక్ష	చతుర్వేదుల రాఘవయ్యగారు	రాజ	౧౯౦౧	ఉన్నది	౩	౦	౦	పల్లిపాడు, నెల్లూ
హిందూముస్లిం పత్రిక	వార	?	వార్త	౧౯౨౪	లేదు?	౩	౦	౦	పాలకొల్లు
హిందూయువతి ౧౨౪	పక్ష	యామినీపూర్ణ తిలకమ్మగారు	సాంఘి	౧౯౨౩	౨౬	౩	౦	౦	చెన్నపురి
హిందూసుందరి ౧౨౮	మాస	బాలాంత్రపు శేషమ్మగారు	వైజ్ఞా	౧౯౦౨	ఉన్నది	౨	౦	౦	కాకినాడ
హితకారిణి	వార	కందుకూరి వీరేశలింగకవిగారు	సంస్క	౧౯౦౫	లేదు?		?		రాజమహేంద్రవ
హితబోధిని	మాస	బి. శ్రీనివాస శర్మగారు	నైతి	౧౯౧౮	లేదు?		?		హైదరాబాద్
హితవాది	మాస	రెవ. డి. అనంతంగారు	మత	౧౯౦౫	లేదు?		?		బందరు
హృదయారావము	మాస	దేవర్ సతి, కే. గోపాలరావుగార్లు.	మత	౧౯౧౨	లేదు?	౦	౧౨	౦	చెన్నపురి.

౧౨౬. ఇది పల్లిపాడు సత్యాగ్రహాశ్రమము తరఫున శ్రీ లోకమాన్యునిస్మారకముగఁ బ్రచురింపఁబడుచున్నది.

౧౨౪. పక్షపత్రికగ ప్రారంభింపఁబడి వారపత్రికగ మార్చఁబడికొలఁదిలో గతించెను.

౧౨౮. కాకినాడ విద్యార్థినీ సమాజమువారి తరఫునఁ నేడు ప్రచురింపఁబడుచున్నది. దీనిని శ్రీ సత్తిరాజు సీతారామయ్య శాంతాబాయమ్మగారు, మాడభూషి చూడమ్మగారును ఒకరి తరువాత నొకరు సంపాదించిరి. ఇపుడు ఉన్నది. మముగా జయప్రదముగ నిర్వహింపఁబడుచున్న పత్రిక ఇదియొకటే!

పై పత్రికలపట్టికను తయారుచేయుట నుద్దేశించి రెండుమాటలు

గీ. వార్తయందు జగము వర్తిల్లుచున్నది
యదియు లేనినాడ యఖిలజనులు
అంధకారమగ్నులగుదురు గావున
వార్తనిర్వహింపవలయుఁ బతికి.

—భారతము.

ఏతద్వ్యాఖ్యానుసారము పూర్వము వార్త నిర్వహింపవలసిన విధి ప్రభువులపైనుండగా నేడు ప్రజలపై నాధారపడియున్నది. నేడు ఏనాటి వార్త యానాటికి దెలియక పోవుట అంధకారమనను న్నట్లుగనే తలంపబడుచున్నది.

ఈ వార్త నిర్వహించు పద్ధతి పూర్వము సమావేశములలోగాని,

ఇపుడు అటులుగాదు. మాసపత్రికలు, ప వారపత్రికలు, దినపత్రికలు వెలువడుచున్నవి. ఇం యము, సాయంత్రము, మధ్యాహ్నము ఎప్పటికప్పుడే పత్రికలు వెలువడుచున్నవి. ఇవి తపాలా, తం లగు సౌకర్యములతో వాయువార్తలు నిర్వహిం దినమునకు ఎన్నియోమారులుగూడ పత్రికలు ప్రచురింప ఇట్టి సౌకర్యముల నన్నిటిని సమకూర్చుటకు ముద్ర తదితర పరికరములు సులభమగుచున్నవి. ఖండాం లెక్కకు మిక్కుటముగ పత్రికలు, వార్తాప్రచారకస దినము వర్ధిల్లుచున్నవి.

మన భరతఖండమున పత్రికాప్రచురణము చాలి

ి లెక్క కు మిక్కిలిగనున్నవి. కాని ప్రజలవద్దనుండి తగు
ంపత్తులు వచ్చుటలేదు. అందుకు రెండుకారణములు గను
(౧) విద్యావిహీనత (౨) దారిద్ర్యము ఇవి సామాన్య
నంతరింపగలవిగ తోచవు. పత్త్రికలును ఈవిద్యావిహీన
కు సమయజేసి విజ్ఞానవంతులజేయ గలవు. అందుకుకారణ
కాని, విధిలేదు. చేయునదేమి? ఏదో విధముగ ప్రయత్న
యే సద్యఃకార్యకరణము.

తెలుగుదేశమునను కొద్దియో గొప్పయో పత్త్రికామూల
 కలిగినదనిగా చెప్పకతీరదు. అందు కాంధ్ర దినపత్త్రిక
ణము. ఈ పత్త్రికమూలమున నెందరో విద్యావంతులైరి.
శపవిత్రాశయమున బనిచేసి తను శక్తికొలది విద్యాదేశ
ల్పించిన పత్త్రికలు, పత్త్రికాధిపతులు మన యాంధ్రదేశ
లేదు. కాని పత్రికలు చిరంజీవులుగ నుండజాలకపోయి
ముఖ్యకారణము వానికి ధనాభావము, జ్ఞానాభావము,
ు మొదలగు కారణములెన్నియో గలవు.

స్థితుల నన్నింటిని గమనించక మిత్రులు కొందరు ౪, ౫
 నాంధ్రములో పత్త్రికలు కలవాయని యందురు.
పరికించిన ఎన్నియో పత్త్రికలు కలవు. పత్రికాపఠనము
జనముల వక్కాణింప నగత్యములేదని నాభావము. ఆంధ్ర
కిని పత్త్రికలు పనిచేయుచున్నవి ఒకవంద యుండగలవు.
తగినప్రోత్సాహము లేదు.

భావములతోపాటు మన ఆంధ్రమునను పత్త్రికాప్రచా
డ నెక్కువ ప్రయత్నింపబడెనని తెల్పుటకును, ఉత్సా
సేవానిరతులును అనేకులు ముందంజ వేసియేయుండిరని
 నేను ఈపట్టికను ప్రకటించుచున్నాను.

పట్టిక వలన ప్రయోజన మేమందురేమో - ఇదివఱకు
రులు పత్త్రికలను ప్రారంభించి విఫలులైరనియు,
 తగు నిర్వహణనైపుణ్యముతో, రచనాసౌష్ఠవము
సుస్థిరతతో, స్వయంపోషకపథకముతో ప్రారంభించిన
ను దేశసేవను జేయుటకు అవకాశ మొసంగగలదనియు,
 పెట్టిన నష్టదాయకమగుననియు, నుదాహరణ పూర్వక
ంచుటయే. ఇక ముందును పత్త్రికాప్రచారము విరివిగా
ననియు, పత్త్రికల నభివృద్ధిపరుపుడనియు ప్రజలకు
చున్నాను.

ఈ పై ఆశయముతో నేను ౧౯౫౯ డిసెంబరు నెలలోగా తెలుగు పత్త్రికల సమగ్రసంక్షిప్తచరిత్రమును సూచీమాత్రముగ 'ప్రాంజలి' యను శీర్షికఁ బ్రచురింపఁదలంచి పత్త్రికలద్వారమున నాంధ్రపత్త్రికాసంపాదకులఁ బ్రార్థించియుంటిని. అందుల కొక రిద్దరు మాత్రము జవాబొసంగిరి. అందువలన నది కానిపనియని తోచెను. కొందఱు సుజనులు, తమవదనున్న పరికరము నొసంగిరి. రిజస్ట్రార్ ఆఫ్ బుక్స్ కార్యాలయములో కొంతపరికరము లభింపగలదని తలంచితిని. అచటికి వెళ్ళితిని. అచట ౧౮౬౭ నుండి పుస్తకరూపమున బ్రచురింపఁబడిన పత్త్రికల పట్టికలు లభ్యమాయెను. కొంతసామగ్రి మాత్రము లభించెను. డిక్లరేషను ప్రతులు దొఱకునని యూహించితిని. అని రహస్యముగ నుంచఁబడునని తెల్పిరి. అవి దొఱకిన పరిపూర్ణమగు పట్టిక లభించెడిదే! ఎటులైన నొకపట్టికను దయారుచేయఁదలంచి ఈ పట్టికను తయారుచేసితిని.

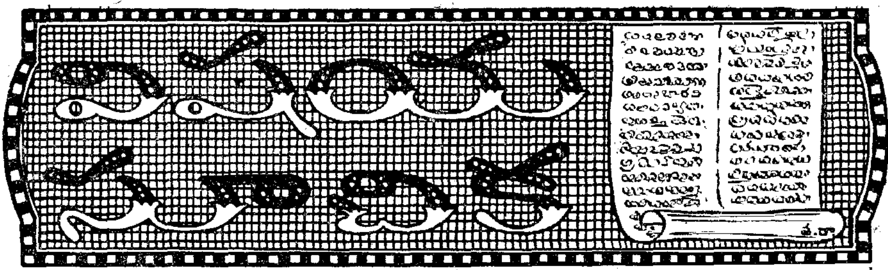
ఇందుదాహృతములైన తేదీలు కాని, వ్యవధులు కాని, తదితర వివరములుగాని దొఱకినంతవఱకు ఆధారసహితములే! కాని, ఇవే సరియైనవనజాలను. కొన్ని జ్ఞప్తిని బట్టికూడా యుదాహరించితిని.

ఈ పట్టికను తయారుచేయుటకు మిక్కిలి తోడ్పడిన శ్రీ కొడాలి శివరామకృష్ణరావు (ఆంధ్రపత్రికా సహాయ సంపాదకులు), శ్రీ నాథం విశ్వనాథయ్య, గారికిని, తదితర మిత్రులకును కృతజ్ఞతావందనములు. అంతియగాక కొన్ని గ్రంథాలయ గ్రంథాలును, పత్త్రికలలోని వ్యాసములును సహాయకారులైనవి. తద్రచయితల కేనెంతయు గృతజ్ఞుడను.

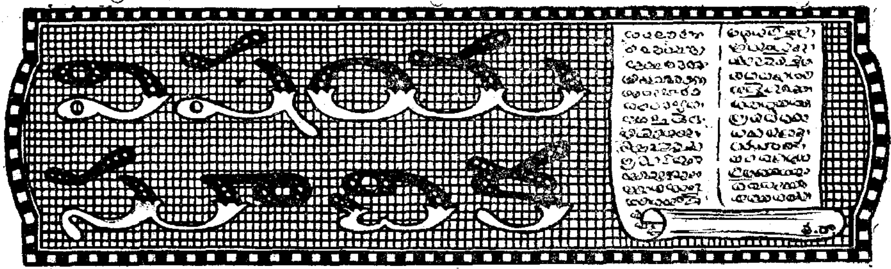
సంకేతముల వివరములు

దిన-దినపత్త్రిక, త్రైవార-వారమునకు మూడుమార్లు వెలువడు పత్త్రిక, ద్వైవార-వారమునకు రెండుమార్లు వెలువడు పత్త్రిక, వార-వారపత్త్రిక, పక్ష-పక్షపత్త్రిక, మాస-మాసపత్రిక, ద్వైమాస-రెండు నెలలకొకసారి ప్రకటింపఁబడు పత్రిక, త్రైమాస-మూడునెలల కొకపర్యాయము ప్రకటింపబడుపత్రిక. ??-ఉన్నదీలేనిది తెలియదు. వగైరా.

సార-సారస్వతము, సాంఘి-సాంఘికము, మత-మతవిషయికము, వైజ్ఞా-విజ్ఞానసంబంధమగునది. వైద్య-వైద్యవిషయికము, రాజ-రాజకీయము, సంగీ-సంగీతము, సంస్కా-సంస్కారవిషయికము, జంతు-జంతుశాస్త్రము, జ్యోతి-జ్యోతిషశాస్త్రము, న్యాయ-న్యాయశాస్త్రము, నైతి-నైతికము, పారి-పారిశ్రామికము, ఆర్థి-ఆర్థిక విషయము, వ్యాపా-వ్యాపారము హాస్య-హాస్యము. వగైరా.

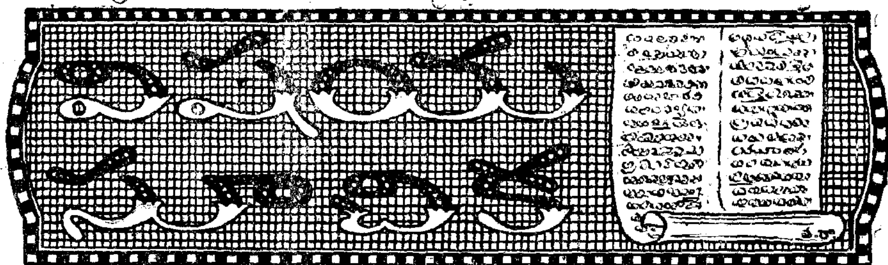
చిత్రములు

విషయసూచిక

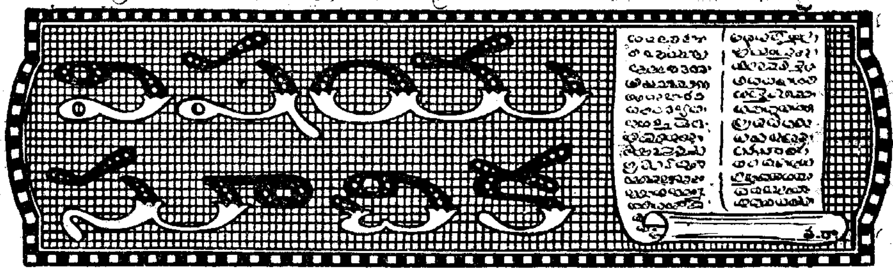
చిత్రములు

త్రివర్ణ చిత్రములు—శ్రీ పండిత జవహర్‌లాలు నెహ్రూగారు; మురళీవాలా;

సాధారణ చిత్రములు—౪౪-వ భారత జాతీయ మహాసభా చిత్రములు ౧౪; ఇండియన్ పిక్టోరియల్ ఎడ్యుకేషన్‌లోని చిత్రములు ౫; హాతీసింగ్ సమాధి; వాలుచూపులు; భావోన్మాదము; వ్యంగ్య చిత్రములు ౨; ఆకస్మిక ఛాయాచిత్రములు ౧౦; ఇతర చిత్రములును.

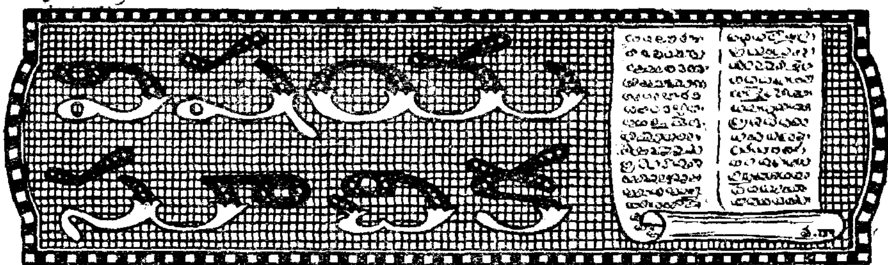

చిత్రములు

చిత్రములు

శ్రీ పండిత జవహర్‌లాల్ నెహ్రూగారు

అధ్యక్షుడు

నలుబదినాలుగవ అఖిలభారత జాతీయమహాసభ, లాహోరు

సప్తవర్షీయ భారతి

వేలాల సుబ్బారావు గారు

ఐతిహాసికమదేభాళికి పుష్కరం
బిందీవరాక్షుల కిందురోచి
చిత్రకారాంబుజ శ్రీకి ప్రత్యూషంబు
కథకామరాళికి కల్పశాఖి
కవికేకిపటలి కుత్కటమేఘలాభంబు
నటభృంగముల కబ్జపుటరసంబు
లలితగాయక పికంబులకు వసంతంబు
యతిహంసములకు వేదాంతదుగ్ధ
మాయతాంధ్రవసుంధరాస్తూయమాన
జనపదప్రాంత నగర సంచయములందు
సకలవిధ జనావళీ స్థగితసప్త
హాయనోజ్జ్వల భారతీ, స్వాగమంబు.

చెన్నపట్టణము, జనవరి ౧౯౩౦

సంపుటము ౭   శుక్ల సంవత్సరము పుష్యమాసము   సంఖ్య ౧

భారతికి ఆరేండ్లు నిండినవి. ఏడవయేడారంభమైనది. క్రొత్త సంవత్సరమారంభమగునపుడు పంచాఙ్గశ్రవణమును జేసి గతాగత ఫలములను నిర్ణయించుకొనుట పురోవృద్ధికి సాధనము. భారతజాతీయ జీవనమునకంగమైన ఆంధ్రజాతీయజీవనమునందు భారతజాతీయ జీవనమునందు వలెనే గతించిన యాఱేండ్ల చరిత్రయును మహాఘట్టముగనున్నది. ఆంధ్రజాతీయ హృదయమునందు నూతనవికాస ముదయించినది. స్త్రీలు పురుషులు, పండితులు పామరులు, బ్రాహ్మణులు పంచములు, బాలురు బాలికలు, వృద్ధులుయువకులు దేశకల్యాణమునకును, మానవకల్యాణమునకును కానుకలను సమర్పించుచున్నారు. కవులు కావ్యములను, శిల్పులు శిల్పములను, గాయకులు గానమును, చిత్రకారులు చిత్రములను, పండితులు విమర్శనలను ఉత్పత్తి చేయుచున్నారు. పామరులు జయఘోషలను ప్రకటించుచున్నారు. జాతీయహృదయమునందు ప్రబలుచున్న నూతనవికాసము ప్రజాప్రవృత్తియందు సర్వాంగములందును ఉదయమగుచున్నది. సాహిత్యకళాస్వరూపిణియైన భారతియును ప్రజాప్రవృత్తియందుదయించిన నూతన వికాసమును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

వర్తమానయుగము మహోదయ యుగమైనను మహాపరివర్తనయుగము. ప్రపంచమునం దంతటను ప్రాచీనసంస్థలు పరివర్తనమును బొందుచు నవయుగనిర్మాణమునకు సాధనంబులగుచున్నవి. రాజ్యాంగములు మారుచున్నవి. సాంఘిక వ్యవస్థలు నూతనాకృతిని దాల్చుచున్నవి. మతప్రవృత్తి విశ్వస్వరూపమును

పొందుచున్నది. నైతికనిర్ధారణములు విశాలరూపమును వహించుచున్నవి. ఆర్థిక నిర్ణయములు ప్రజాక్షేమ పరాయణము లగుచున్నవి. సకలసంస్థలును నవీనస్వరూప స్వభావములను పడయుచున్న సమయమునందు పరివర్తనమునకు మూలాధారమైన ధర్మస్వరూప స్వభావములును నూతనార్థమును ప్రకటించుచున్నవి. సనాతనమైన భారతీయసంస్కారము నవయుగపరిణామమును సహజముగ బడయుచున్నది. నవయుగపరిణామమునకై ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సంస్కారములకును, ఆధ్యాత్మికాధిభౌతిక సంస్కారములకును, సాంఖ్యకర్మయోగములకును, ప్రాచీననవీనసంప్రదాయాచారములకును సంరంభసాహచర్యములు గలుగుచు, నవయుగనిర్మాణము సహజముగ గలుగుచున్నది. విశ్వవ్యాప్తములైన సాహిత్యములు, కళలు నవయుగనిర్మాణమునకు వినియోగపడగలవిధమును ప్రతిభావంతుల రచనలు విశదము చేయుచున్నవి. గాంధిమహాత్ముని సహాయనిరాకరణోద్యమము,రవీంద్రనాథఠాకూరుగారి కావ్యములు, జగదీశచంద్రబోసుగారి శాస్త్రపరిశోధనలు, రాధాకృష్ణయ్యగారి వేదాంత సిద్ధాంతములు మొదలగునవి నవయుగపరిణామ విధానమును విశదముచేయుచున్నవి. కవులు, శిల్పులు, కర్మకారులు, శాస్త్రజ్ఞులు, పరిశోధకులు, రాజనీతిజ్ఞులు, సాంఘికవాదులు, ఆర్థికపండితులు నూతనయుగధర్మమును సంకీర్తనము చేయవలసిన యవసరము గలిగినది. ప్రతిభావంతులు అనుకరణమును మాని నిర్మాణమునకు బూనుకొనవలసిన యవసరమును నవయుగధర్మము విశదముచేయుచున్నది. కవులు, చిత్రకారులు, పరిశోధకులు, విమర్శకులు,పండితులు పాడిన పాటనే పాడుటయును, నవీన పరిస్థితులను విస్మరించుటయును సదాచారముగ నున్నది. వాఙ్మయము, శిల్పము, లలితకళలు, కర్మకళలు నవయుగ నిర్మాణము నభిలషించుచున్నను పూర్వానుకరణము ప్రముఖముగ నున్నది. సర్వతోముఖమైన భారతీయ విజ్ఞానము స్తంభించినది. సాహిత్యము, కావ్యములు, కళలు దేశావసరములకును, ప్రజావికాసమునకును నిరుపయోగము లగుచున్నవి. వర్తమానవిషాదస్థితియందు జాతీయ ప్రత్యభిజ్ఞానమును గలుగజేయుటకు గుణయుతమైన అనుకరణముకన్నను దోషయుతమైన నిర్మాణము ప్రయోజనకర మగుచున్నది. ప్రాణములేని యనుకరణము సుందరమైనను మానవకల్యాణమునకు నిరుపయోగ మగుచున్నది. భారతియందు గతించిన ఆరేండ్లయందును ప్రచురింపబడిన వివిధవ్యాసములు, చిత్రపటములు, నీవిషయమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. ప్రతిభావంతులు నూతన రచనలను జేయుచున్నను సామాన్యముగ రచయితలు ప్రాత వాసనలనే యారాధించుచున్నారు. రచనల కాధారము ప్రాచ్యసంస్కార మయినను, పాశ్చాత్యసంస్కార మయినను సత్యాశ్రయమును, ధర్మాశ్రయమును లేక, స్వార్థమానాశ్రయపూరితమై పురుషార్థమునకు నిరుపయోగ మగుచున్నది. భారతి నారేండ్లనుండియు సకలవిధముల పోషించి పెంచిన యాంధ్ర మహాజనులకు కృతజ్ఞతాంజలులను సమర్పించుచు, భావికాలమునందును భారతి సర్వతోశోభితమై విశ్వకల్యాణమునకు మంగళహారతులను సమర్పించునటు లనుగ్రహించి ఆదరింప వేడుచున్నాము.

AMRUTANJAN
SOVEREIGN-REMEDY
AMRUTANJAN

29

ఘనతగన్న యనేక కవికుమారక పికానీకమ్మునకు మావిమూఁకవమ్మ!
చిత్రచిత్రితనూత్న చిత్రకథారత్న రాజికిఁ రత్నాకరమ్మునమ్మ!
నవరసాలంకార కవితా మహాకావ్య కలహంసలకుఁ దటాకమ్మవమ్మ!
నాట్యసంగీతాది నానాకళా మయూరములకుఁ మేచకాభ్రమ్మవమ్మ!
భారతీ! తావకీనావతారకలన-ద్రవిడ భాషాంగనామణుల్ తలలు వంప
నాంధ్రభాషాపురంధ్రి నీరంధ్ర కీర్తి-నవనవోత్తేజ మొందుచున్నది కదమ్మ!

ఆచరించుచునుందు పతిభక్తి సంయుక్తి బహుళేష్ట దైవత ప్రార్థనముల
భూషించుచుందువు పూర్వాధునిక మహాకవిపుంగవుల ప్రసంగంబులెల్ల
ఖండించుచుందు వఖండ పాండిత్యాసిఁ గాకవిదుష్కావ్య కాననముల
వర్ణించుచుందువు వారాశి కాసారభూభృదారామాది వైభవముల
లలిత సత్కావ్యలక్షణ లక్షితవయి-యెన్ని పోకడ లెఱిఁగి తాఁతేండ్లలోనె?
సాటి పత్రికాపుత్రికా కోటి మెచ్చు-భారతీ, నీదు సాహితీప్రౌఢరీతి!

సకలాచేతనచేతనాకలిత విశ్వంబున్ ముఖంబందు నం
దకుమారుం డొకమారె చూపె; నటు నిత్యంబుం బ్రదర్శింతు వీ
వకలంకాధునికాఖిలాంధ్ర కవిలోకాశేషముం గూడఁ ద
త్సుకవిత్వ ప్రతిభాకృతిప్రతతితో శోభారతి! భారతీ!

ఈ డొక యింత లేదుకద యెన్నఁడు నేర్చితి విన్ని విద్దెలా
ఱేఁడుల ముద్దుబిడ్డ వయి; యేడవయేఁడిపు డయ్యె నమ్మ! నూ
ఱేఁడుల యవ్వవైన వట కిట్టులఁ బల్లెలఁ బట్టణాల మా
టాడఁగ రాని కీర్తిఁ గొనియాడఁబడంగదవమ్మ, భారతీ!

కడు లేవయసుపత్రికాపుత్రికాభావ మెంచి ని న్నాశీర్వదించవలెనో
యసమానశాస్త్రవిద్యాధిదేవతగా స్మరించి నీకు నమస్కరించవలెనో
జిలిబిలిముద్దుపల్కుల నొల్కు క్రొందేనె లాని నీమోము ముద్దాడవలెనో
సతతమ్మపారవిజ్ఞాన వారాశిగా నెంచి ని న్నెపుడుఁ బూజించవలెనో
మాకు నీయందుఁగల్గు ప్రేమం బదెల్ల-వత్సలత యౌనో నిర్మలభక్తి యౌనో?
చెప్పి చేయించుకొనవమ్మ చేయఁదగిన-చేతలవి యేవో భారతీ, ప్రీతి మీఱ!

7 1- 1ఎ 3

ఊరూరన్ నుతు లొందుచుందువు తెనుం గున్నట్టి దేశాలలో
నాకూడోన్నతి; నాంధ్రరాష్ట్రమన నేలా, వంగరాష్ట్రంబు, బ
ర్మారాష్ట్రంబును, మధ్యరాష్ట్రము, మహారాష్ట్రంబునుంగూడ నీ
సౌఖ్యం బేరును దీరు వేమరుఁ గడున్ శ్లాఘింపవే భారతీ!

ఆయాయిండ్ల నెలంత లొక్కయెడఁ బోగై వ్యర్థసంభాషలన్
జేయన్ గల్గుచునుండె వైర; మిపు డా స్త్రీకోటికిన్ నిత్యమున్
నీయాసక్తియ! భారతీ భగవతీ, నీపుణ్య మూలంబునన్,
మాయిండ్లన్ జగడంబు లుండవుసుమా మధ్యాహ్న కాలంబులన్.

కలకార్యంబుల వేగఁ దీర్చి శయనాగారంబులం జొచ్చి భ
ర్తలహస్తంబుల నున్న నిన్నడుగఁగాఁ దా మీయ మన్నంత భా
ర్యలు బల్మిం గొనఁ దత్కరద్వయ సముద్యత్కంకణ క్వాణముల్
నెలలో నష్టమరాత్రివేళ వినవే నీ వెప్పుడున్ భారతీ!

పంతం పట్టి నగల్ గొనంగఁ బతులన్ బాధింత్రు; లే విప్పు డా
పంతా, లల్క, లభోజనంబులు, నినున్ వాంఛింత్రు, నిన్గొన్న చో
సంతోషింతురు; నీవ లేనియెడలన్ సామాన్య సంసారులో
కాంతుల్ కాంతల మెప్పు లెట్లు వడయంగా నేర్తురో భారతీ!

మధురశ్రావ్య నవీన కావ్య కవితా మందాకినీ స్నాతవై
పృథువర్ణాంచిత చిత్రచేలవయి, నీవిజ్ఞాన సంపచ్ఛటా
గ్రథితంబౌ కలగూరగంప నొకచంకం దాల్చి మాయింటికిన్
విధిగా మానుతు లందఁగా నెలనెలన్ విచ్చేయుమా భారతీ!

కథలం జెప్పుచు నవ్యభవ్య రసవత్కావ్య ప్రబంధావళీ
సుధవర్షింపుచు సత్కళావిభవముల్ శోధించి వ్రాయుచ్చుచున్
బుధరోలంబచిదంబకాంబుజమవై పొల్పొంది మాయింటికిన్
విధిగా మానుతు లందఁగా నెలనెలన్ విచ్చేయుమా భారతీ!

ఓంకారంబునఁ బద్మబాంధవ సహస్రోద్యత్ప్రభా మూర్తివై
పంకేజాసనసీమవైఁ జెలువుల్ భాసిల్లఁ గొల్వుండి, ని
శ్శంకన్ మా యకలంక కావ్యకవితాసాహిత్య సామ్రాజ్య మే
వంకం జూచిన నీవ వై యనిశమున్ బాలింపుమా భారతీ!

సంస్కృతవర్ణసమామ్నాయము

శ్రీ పరవస్తు వేంకటరామానుజస్వామిగారు, యమ్. ఏ.

౧. సంస్కృతభాషావర్ణసమామ్నాయ మీ క్రింద జూపబడినది.

		హ్రస్వము	దీర్ఘము
అచ్చులు:— సమానాక్షరములు:			
,,	కంఠ్యములు:	అ	ఆ
,,	తాలవ్యములు	ఇ	ఈ
,,	ఓష్ఠ్యములు:	ఉ	ఊ
,,	మూర్ధన్యములు:	ఋ	ౠ
,,	దంత్యము.	ఌ	
సంధ్యక్షరములు:	కంఠ్యతాలవ్యములు:	ఏ	ఐ
,,	కంఠోష్ఠ్యములు:	ఓ	ఔ
అనుస్వారము:	అనునాసికము:	ం	
విసర్గ	కంఠ్యము	ః	

		అఘోషము		ఘోషవంతములు		
హల్లులు:— స్పర్శలు:						
,,	కంఠ్యములు:	క	ఖ	గ	ఘ	ఙ
,,	తాలవ్యములు:	చ	ఛ	జ	ఝ	ఞ
,,	మూర్ధన్యములు:	ట	ఠ	డ	ఢ	ణ
,,	దంత్యములు:	త	థ	ద	ధ	న
,,	ఓష్ఠ్యములు:	ప	ఫ	బ	భ	మ
అంతస్థలు:	తాలవ్యము:					య
,,	మూర్ధన్యము:					ర
,,	దంత్యము:					ల
,,	దంతోష్ఠ్యము:					వ
ఊష్మలు:	తాలవ్యము:					శ
,,	మూర్ధన్యము					ష
,,	దంత్యము					స
,,	కంఠ్యము					హ

వేదమున ళ యను మరియొక యక్షరము కలదు. ఇది అజ్మధ్యస్థ డకారస్థానమున గనబడుచుండును. ఇది మూర్ధన్యవర్ణము-ఇట్లు ఋగ్వేదమున ఈడే యనుపదము ఈళే యని యుచ్చరింపబడుచుండును కాని ఈడ్యః యను పదమున మాత్ర మట్టిమార్పు పొందుటలేదు. ఈరీతిగా మీఢుషే యను పదము మీళ్హుషే యని యుచ్చరింపబడునుగాని మీఢ్వాన్ అను పదమున మాత్ర మట్టి విపరిణామమును పొందుటలేదు.

పైవర్ణములను పేర్కొనునప్పుడు వానికి కారశబ్దమును చేర్చి పేర్కొనుచుందురు. ఇట్లు అ యను వర్ణమును అకారమనియు, క యనుదానిని కకారమనియు, హ యను దానిని హకారమనియు వ్యవహరించుట యాచారమై యున్నది. ర యను వర్ణముమాత్రము రవర్ణమనుటకు మారుగా రేఫ యనుపేరు వహించుకొనుచున్నది.

౧. అచ్చులకు స్వరములని పేరు. కంఠమునందు పుట్టిన నాదమే వివృతమగు ముఖమార్గముయొక్క యాకార భేదములచే వివిధవర్ణములుగా నేర్పడుటచే వీనికి స్వరములను నామము సార్థకమగుచున్నది. ఉదాత్తాది స్వరభేదములను కలవగుటచేనైనను నివి స్వరములు కావచ్చును. సమానాక్షరములనియు సంధ్యక్షరములనియు నివి రెండు విధములుగా నున్నవి.

౩. అకారము — ముఖమార్గమును స్వల్పముగా తెరచి జిహ్వాద్యవయవములను వానివానిస్థానములయందే యుంచి నాదయుక్తమగు నిశ్శ్వాసమును వదలునప్పు డీవర్ణ మేర్పడుచున్నది. అందుచే నీవర్ణమున కేస్థానముతోడను సంబంధమున్నట్లు తోపదు. అందుచేతనే ప్రాతిశాఖ్యలలో నెచ్చటను నిది కంఠ్యమని చెప్పబడియుండలేదు. పాణినీయవ్యాకరణమున మాత్రము కంఠ్యాచ్చు వేరుగ లేకపోవుటచే కాబోలును దీనికి కంఠము స్థానమని చెప్పబడియున్నది. హ్రస్వాకారము దీర్ఘమువలెకాక సంవృతమని అథర్వవేద వాజసనేయి ప్రాతిశాఖ్యలయందును, పాణినీయవ్యాకరణమునందును చెప్పబడియున్నది. ఇది యుచ్చారణమున నస్పష్టోచ్చ్వాస (అ) పోలియుండును.

అకారమునకు 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృ భాషలోని a, e, o, m̥, n̥, అను వర్ణములు మూలమని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు నిరూపించియున్నారు. ఉదాహరణములు: సీనిలో నీక్రింది సంజ్ఞలు వ్యవహరింపబడినవి.

ఇం.-యూ.—'ఇండో - యూరపియన్' మాతృభాష.

సం—సంస్కృతభాష

వై.—వైదికభాష

గ్రీ.—'గ్రీక్' భాష-

లా.—'లాటిన్' భాష

గా.—'గాథిక్' భాష

ప్రా. హై. జ.—ప్రాచీన 'హై-జర్మన్' భాష.

ఐస్.—'ఐస్లెండిక్' భాష-

ప్రా. స్లై.—ప్రాచీన 'స్లెవోనిక్' భాష

లి.—'లిథుఏనియన్' భాష.

*—ఈగుర్తు కల్పితరూపమును సూచించును.

ఇం.—యూ. a: సం. అజామి (* అజా), 'తోలుచున్నాను,' గ్రీ. agō, లా. ago, ఐస్. aka (తుమున్నర్థకము.)—వై. అజ్రః, 'పొలము, మైదానము,' గ్రీ. agros, లా. ager, గా. akrs.—సం. అక్షః, 'ఇరుసు,' గ్రీ. axon, లా. axis, ప్రా. హై. జ. ahsa.—సం. కర్కః, కర్కటః 'పీత,' గ్రీ. karkinos, లా. cancer.

ఇం.—యూ. e:—సం. అస్తి 'ఉన్నది', గ్రీ. esti లా. est, గా. ist.—సం. భరామి (* భరా), గ్రీ. pherō, లా. ferō, గా. baira.—వై. జనః 'వంశము, జాతి,' గ్రీ. genos, లా. genus.—సం. చ (సముచ్చయార్థకము), గ్రీ. te, లా. que.—సం. నభః 'మేఘము, ఆకాశము,' గ్రీ. nephos, లా. nebula, ప్రా. హై. జ. nebul.

ఇ.-యూ. o: వై. అష్టా. సం. అష్టౌ 'ఎనిమిది' గ్రీ. oktō, లా. octō, గా. ahtau.—సం. అస్థి 'ఎముక,' గ్రీ. osteon, లా. os.—వై. దమః 'ఇల్లు' గ్రీ. domos, లా. domus.—వై. అపః 'పని,' లా. opus,—సం. దదర్శ, 'చూచెనట,' గ్రీ. dedoske-—సం. భరన్తి 'మోయుచున్నారు,' గ్రీ.—pheronti

ఇం.—యూ. m̥: సం. గతః 'వెళ్లిన,' గ్రీ. batos, లా. -ventus.—సం. శతమ్ 'నూరు,' గ్రీ. e-katon, లా. centum, గా. hund.—సం. దశ, 'పది,' గ్రీ. deka, లా. decem, గా. taihun—వై. సమః 'ఒకరు,' గ్రీ. amo,—గా. sums.

ఇం.—యూ. n̥: సం. మతః 'తలంపు,' గ్రీ.—matos, లా. —mentus, గా. munds.—సం. నవ, 'తొమ్మిది,' గ్రీ. ennea, లా. novem, గా. niun.n సం. అమృత 'అమర్త్య', గ్రీ. ambrotos.—సం. తన్వీ 'సన్నని', గ్రీ. tanu-, లా. tenuis, ప్రా. హై. జ. dunni.

'ఇండో, యూరపియన్' మాతృభాషలో m̥n̥- అను పైనచూపబడిన రెండచ్చులును మకారనకారపరకములగు నచ్చులు లోపించుటచే నేర్పడుచున్నవి. తేల్చి పలుకుటచే నాయచ్చులు లోపించుచుండెను. అందుచే మాతృభాషలో నీరెండచ్చులును యెల్లప్పుడును తేల్చి పలుకబడుచుండినవి. పదాంతరసాహచర్యమువలన స్వల్పసంఖ్యాకములగు పదములలో మాత్ర మివి యొత్తి యుచ్చరింపబడ నారంభించినవి.

ఉదా.—సం. సప్త 'ఏడు,' లా. septem [ఇం.—యూ. * septōm, ప్రాచీనరూపము *[sēptem,]

జన్యభాషలలో పైవర్ణముల విపరిణామములను గూర్చి భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయభేదములను కలిగియున్నారు. సంస్కృతమునందును 'గ్రీక్' భాషయందును రెండు విధములగు విపరిణామములను పొందినవనియు, తద్భిన్న భాషలలో నేకరీతిగా మారినవనియు కొందరి యభిప్రాయము. పదాంతమునందును, యకారవకారభిన్నమగు హల్లునకు పూర్వమునను నివి సంస్కృత 'గ్రీక్' భాషలలో అకారములోనికి మారినవనియు, యకారవకారములకును, అచ్చులకును పూర్వము అమ్, అన్

అను వర్ణములలోనికి మారినవనియును వీరు చెప్పుచున్నారు. మిగిలిన భాషలలో యేవర్ణముపరముగానున్నను నీక్రింది విధముగా మారినవని చెప్పుచున్నారు.

లాటిన్.	em, en.
జర్మానిక్.	um, un.
లిథుఏనియన్	im, in.
ప్రా. స్లేవోనిక్	ę (im, in).

మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞులు పైవర్ణము లన్ని సందర్భములలోను సంస్కృతమున అకారములోనికి మారినవని చెప్పుచున్నారు. సంస్కృతమున అమ్, అన్ అను వర్ణఘటితములగు పదముల మాతృభాషా రూపములలో కేవలము లను m̥, n̥. అను వర్ణములుకాక m̥m, n̥n అనువర్ణములుండినవని వీరియాశయము.

పైవర్ణములలో n̥ అనువర్ణముచే కంఠ్య, తాలవ్య, దంత్యవర్ణములు మూడును గ్రహింపవలయును.

౩. ఆకారము:—ఇది హ్రస్వాకారమువలె కాక విస్తృతముగా నుచ్చరింపబడుచున్నది. దీనికి 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలలోని ā ē ō అను వర్ణములు మూలమని భాషాశాస్త్రజ్ఞు లందరును చెప్పియున్నారు. మాతృభాషలో m̥̄ n̥̄ అను దీర్ఘములు కలవనియు, నవికూడ సంస్కృతమున ఆకారముగా పరిణమించినవనియు కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయపడియున్నారు. ఉదాహరణములు:

ఇం.—యూ. ā: సం. బాహుః 'చేయి,' గ్రీ. pāchus, ప్రా. హై. జ. buog.—సం. భ్రాతా 'సోదరుడు,' గ్రీ. phrāter, లా. frāter, గా. brōthar—సం. మాతా 'తల్లి,' గ్రీ. māter, లా. māter. ప్రా. హై. జ. muoter.—సం. తిష్ఠామి 'నిలుచుచున్నాను,' గ్రీ. istāmi, లా. stāre.

ఇం.—యూ. ē: సం. ఆద 'తినెను', ఆదివాన్ 'తినిన,' గ్రీ. edēdos, లా. ēdimus, గా. ētum—సం. దధామి 'ఉంచుచున్నాను,' గ్రీ. tithēmi.—సం. ఆసమ్ 'ఉంటిని,' గ్రీ. ēa.—సం. రాజ్ 'రాజు,' లా. rēx.—సం. స్యాః 'ఉండవచ్చును', లా. siēs. గ్రీ. eiēs సం. భ్రాతా, మాతా; పైనచూడుము.

ఇం.—యూ. ō: సం. ఆశుః 'శీఘ్రమైన,' గ్రీ. ōkus, లా. ōcior.—సం. ఆముః 'పండని,' గ్రీ. ōmos —సం. దానం 'దానము,' లా. dōnum.—వై. భరతాత్ 'మోయుము,' గ్రీ. pheretō, లా. fertō.—సం. భరామి (*భరా) 'మోయుచున్నాను,' గ్రీ. pherō, లా. ferō, గా. baira.

ఇం.—యూ. m̥̄: సం. అగాత 'వెళ్లిరి,' గ్రీ. ebāte.—సం. అగాత్, అగాః, అగామ్, గ్రీ. ebē, ebēs, ebēn.

ఇం.—యూ. n̥̄: సం. జాతః 'పుట్టినవాడు, కుమారుడు,' జాతిః 'పుట్టుక,' లా. gnātus, nātus, nātio.—సం. జానామి 'తెలసికొనుచున్నాను,' లా. gnārus.—సం. సాత; వాత; ఘాత; ఘాతి; మొ.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో m̥̄, n̥̄ అను అచ్చులుండినవని యంగీకరింపని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు పై యుదాహరణము లన్యథాసిద్ధములని చెప్పుచున్నారు. అగాత్, జాత, సాత మొదలగురూపములు ప్రసిద్ధములగు మకారాంత నకారాంత ధాతువులనుండి యుత్పన్నములైనవి కావనియు, తదర్థకములగు ఆకారాంత ధాతుజములనియు వీరి యభిప్రాయము.

౪. ఇకారము—దీని యుచ్చారణమున నాలుక తాలువునకు సమీపముగానుండును. అందుచే నిది తాలవ్యమగుచున్నది. దీనికిని, యకారమునకును వినిమయము కలుగుచుండును. మాతృభాషలోని ఇకారమును యస్పష్టాచ్చును (ə) దీనికి మూలమును-ఉదాహరణములు:

ఇం.—యూ. i సం. ఇమః 'వెళ్లుచున్నాము,' గ్రీ. imen—సం. దివి 'ఆకసమునందు,' గ్రీ. dii.—సం. ఇదమ్ 'ఇది,' లా. id— గా. ita.—సం. అవిః

'గొఱ్ఱె', గ్రీ. ois, లా. avis, గా. awi.—సం. ఇహి (*ఇధి) 'వెళ్లుము,' గ్రీ. ithi.

ఇం.—యూ. ə: సం. పితా 'తండ్రి,' గ్రీ. pater, లా. pater, గా. fadar.—సం. స్థితః 'నిలిచియున్న' గ్రీ. statos, లా. status.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో నిః శ్వాసదార్ఢ్యము నాధారముగా చేసికొనిన స్వరము వ్యవహారములోనుండినట్లు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లూహించి యున్నారు. అందుచే నాభాషయందు దేల్చి యుచ్చరింపబడిన యచ్చులు క్షీణించుచుండెను. ఇట్లు a. e. o అను అచ్చులును కొన్నియెడల వీని హ్రస్వములు క్షీణించి యస్పష్టాచ్చుగా వినబడుచుండెను. దీనినే ə అను చిహ్నముచే భాషాశాస్త్రజ్ఞులు సూచించుచున్నారు. ఇది సంస్కృతమున ఇకారములోనికి మారినది.

౫. ఈకారము.—'ఇండో— యూరపియన్' మాతృభాషలోని ఈకారము దీనికి మూలము. ఉదాహరణములు. సం. జీవః, 'జీవము' లా. vivus, గ్రీ. bios, గా. qius.—సం. పీవా 'బలిసిన' గ్రీ. pion.—సం. పీతః 'త్రాగిన,' గ్రీ. pithi.—సం. సీమా 'ఎల్ల,' గ్రీ. imas.—సం. వీరః 'శూరుడు,' లా. vir, గా. wair, గ్రీ. is. హల్పరకములగు రేఫలకారములు పరమగునప్పుడు పైన వర్ణింపబడిన యస్పష్టాచ్చునుండ ఈకారములోనికి మారునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఉదాహరణములు-సం దీర్ఘః 'పొడవైన,' గ్రీ. dolichos.—సం. శిరః 'శిరస్సు,' గ్రీ. kara. ఇట్లే గీర్ణ, కీర్ణ, మొ. ఈ విషయమును మరికొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లంగీకరింపక పైనుదాహరింపబడిన పదముల మాతృభాషారూపములలో రేఫలకారపరకమగు నస్పష్టాచ్చునకు బదులుగా బూ(బా) కార ముండినదని చెప్పుచున్నాడు. చూ. పేరా ౧౦.

౬. ఉకారము.—దీని యుచ్చారణమున పెదవులు గుండ్రముగా చేయబడి ముందుకు త్రోయబడి యుండును.. అందుచే నిది ఓష్ఠ్యవర్ణమగుచున్నది. ఒకారమునకును దీనికిని వినిమయము కలుగుచుండును. మాతృభాషలోని ఉకారము దీనికి మూలము-ఉదాహరణములు. సం. యుగమ్. 'కాడి, పుట్టించుట, యుగము, గ్రీ. zugon, లా. jugum, గా. juk.—సం. శునః 'కుక్క-(పక్షి),' గ్రీ. kunos.—సం. శ్రుతః 'వినబడిన, ప్రసిద్ధమైన,' గ్రీ. klutos.—లా. clutus.—సం. స్వాదుః 'తియ్యని,' గ్రీ. ēdus.—సం. ను 'ఇప్పుడు,' గ్రీ. nu, గా. nu. రేఫలకారపరక మగు నస్పష్టాచ్చు ఓష్ఠ్యవర్ణ సామీప్యమున ఉకారములోనికి విపరిణామమును పొందునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయపడియున్నారు. ఉదాహరణములు: సం. పురు 'జాస్తియైన,' గ్రీ. polus. (*palus), గా. filu.—వై. ఉరణః 'గొఱ్ఱె,' గ్రీ. arnos.—సం. గురుః 'బరువైన, ముఖ్యమైన, గౌరవనీయమైన, గ్రీ. barus, గా. kaurus, లా. gravis.—సం. స్ఫురామి 'వేగముగా చలించెదను,' గ్రీ. spairo. ఈ యంశమును మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞు లంగీకరింపక పైనుదాహరించిన పదముల మాతృభాషారూపములలో రేఫలకారపరకమగు నస్పష్టాచ్చు స్థానమున బూ(బా) కారముండినదని చెప్పుచున్నారు. చూ. ౧౦

౭. ఊకారము.—మాతృభాషలోని ఊకారము దీనికి మూలము-ఉదాహరణములు: సం. ధూమః 'పొగ, ఆవిరి, గ్రీ. thumos, లా. fumus.—వై. మూష్-'ఎలుక,' గ్రీ. mus, లా. mus, ప్రా. హై. జ. mus.— సం. శూరః—'బలవంతుడు, శూరుడు,' గ్రీ. kuros.—సం. భూతిః 'ఐశ్వర్యము,' గ్రీ. phusis.—వై. నూ 'ఇప్పుడు,' గ్రీ. nun. హల్పరకములగు రేఫలకారములు పరమందుగల యస్పష్టాచ్చు ఓష్ఠ్యవర్ణ సామీప్యమున సంస్కృతమున ఊకారములోనికి మారుచుండునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఉదాహరణములు-సం. పూర్వః 'మొదటి,' ప్రా. స్లై. pruvu, గా fruma.—సం. పూః 'పట్టణము,' గ్రీ. polis.—సం. ఊర్ధ్వః 'పైకి,' గ్రీ. bortho, లా. arduus.—సం. ఊర్మిః 'కెరటము,' ప్రా. హై. జ. walm.—సం. ఊర్ణా 'ఉన్ని,' గా. wulla.—పూర్ణః 'నిండిన',

గా. fulls.—సం. భూర్జః 'భూర్జము,' ప్రా. హై. జ. pirihha. ఈ విషయమును మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞు లంగీకరింపక పైనుదాహరింపబడిన పదముల మాతృ భాషారూపములలో రేఫలకారపరకాస్పష్టాచ్చుస్థానమున ఋ(ౠ)కారముండినదని చెప్పుచున్నారు. చూ. ౧౦.

౮. ఋకారము.—ఇది మూర్ధన్యవర్ణమని పాణి నీయులు చెప్పుచున్నారు. వర్ణాంతరములకు మూర్ధన్యతా పాదకమగుటచే దీనిని మూర్ధన్యమనుట న్యాయము- ప్రాతిశాఖ్యలలోమాత్రమిది జిహ్వామూలీయమని చెప్ప బడియున్నది. ఇది రేఫముతో వినిమయమును పొందు చుండును. 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలలోని ఋకార ఌకారములు దీనికి మూలము.

ఇం. యూ. r̥: సం. ఋక్షః 'ఎలుగుబంటు,' గ్రీ. arktos, లా. ursus.— వై. ఋణోమి 'లేచుచు న్నాను, వెళ్లుచున్నాను, పొందుచున్నాను,' గ్రీ. ornumi, arnumai.—సం. ఋషభః 'ఎద్దు,' గ్రీ. arsen, arren.— వై. కృప్ -'స్వరూపము,' లా. corpus.—సం. మృతః 'చనిపోయిన,' మృతిః 'మర ణము,' లా. mors, ప్రా. హై. జ. mord.

ఇం.—యూ. l̥: సం. పృథుః 'విశాలమైన,' గ్రీ. platus, ని. platus.—సం. వృకః 'తోడేలు,' గా wulfs. గ్రీ. lukos.

౯. ఌకారము.—ఇది తాలవ్యమని పాణినీయ వ్యాకరణమున చెప్పబడియున్నది. ప్రాతిశాఖ్యలలో నిది ఋవర్ణమువలె జిహ్వామూలీయమని చెప్పబడియున్నది. ఇది లకారముతో వినిమయమును పొందుచుండును. 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలోని ఌకారము సంస్కృతమున ఋకారములోనికి మారినదని పైనచెప్ప బడినది. (చూ. పేరా ౮.) సంస్కృతమున ఌకారముక్లృప్- ధాతువు రూపములలో మాత్ర మగపడుచున్నది. ఇది ప్రాకృతభాషాసంసర్గమువలన నేర్పడిన కృప్-ధాతువు రూపాంతరమని భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలలో r̥, l̥ అను రెండచ్చులును రేఫలకారపరకములగు నచ్చుల లోపించుటచే నేర్పడినవి. తేల్చిపలుకుటచే నాయచ్చుల లోపించుచుండెను. అందుచే మాతృభాషలలో నీర డచ్చులును ఎల్లప్పుడును తేల్చియుచ్చరింపబడుచుం నవి. పదాంతరసాహచర్యమువలన స్వల్పసంఖ్యాకమ లగు పదములలోమాత్ర మివి రొుత్తి యుచ్చరింపబ నారంభించినవి.

ఉ॥—సం. వృకః 'తోడేలు,' లా. lupus, గా wulfs. ['ఇం. యూ.' * ul̥qos, ప్రాచీనరూపము wl̥qo's.]

జన్యభాషలలో పైవర్ణములవిపరిణామమును గురిం చి భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయభేదములను కలిగియున్నా రు. హల్లుపరముగానున్నపుడు ఋవర్ణములోనికిని, అచ్చు పరముగా నున్నపుడు రేఫలకారపరకములగు ఇకార- ఉకారములలోనికిని సంస్కృతమున మారునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము-మిగిలిన భాషలలో వాని విపరిణామప్రకార మీక్రింద జూపబడినది.

హల్లుపరముగా నున్నపుడు:—గ్రీ. ar,ra, al,la లా. or, ur; ol, ul, సెల్టిక్- ri, li, ప్రా. స్లే. ir il అచ్చుపరముగా నున్నపుడు:—గ్రీ. ar, al, లా.ar, al సెల్టిక్. ar,al. ప్రా. స్లే. ir,il.

మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞులు పైవర్ణములన్ని సందర్భము లోను సంస్కృతమున ఋకారములోనికి మారినవనిచెప్ప చున్నారు. సంస్కృతమున రేఫలకారపరకములగు, ఇకార- ఉకారఘటితములగు పదముల మాతృభాషారూపములలో r̥, l̥ అను వర్ణములుకాక రేఫలకారపరకమగు నస్పష్టా చ్చు ఉండినదని వీరి యభిప్రాయము.

౧౦. ౠకారము :— ఇది సంస్కృతభాష యం దతివిరళముగా ప్రయోగింపబడియున్నది. ఇ ఋకారాంతశబ్దముల కొన్ని బహువచనరూపములలో నగపడుచున్నది. పాణినీయ వ్యాకరణమున ఌకారము

నకు దీర్ఘము లేదని చెప్పబడియున్నది. మరికొందరు వైయాకరణులు ఌకారమునకు దీర్ఘముకలదని చెప్పియున్నారు.

మాతృభాషలో ఋ (ౠ)కారము కలదా లేదా యనువిషయమున భాషాశాస్త్రజ్ఞులు విభిన్నాభిప్రాయములను కలిగియున్నారు. కలదనువారు అది సంస్కృత భాషయందు రేఫ (లకార) పరకమగు ఈకార-ఉకార-ఊకారములలోనికి మారునని చెప్పుచున్నారు. ఈకార-ఉకార-ఊకార భేదము పరమందుండు వర్ణముల భేదమును బట్టికలుగును. లేదనువారు మాతృభాషలో వానిస్థానమున రేఫ (లకార) పరకమగు నస్పష్టాచ్చు నంగీకరించెదరు. చూ. పేరాలు (౫, ౬, ౭).

ఉదాహరణములు:—ఋ: సం. ఊర్ధ్వః 'పైనున్న,' గ్రీ. orthos, లా. arduos.—సం. ఈర్మః 'బాహువు,' ధనుస్సు,' లా. armus, గా. arms.—సం. స్తీర్ణః 'పరచబడిన,' గ్రీ. strōtos, లా. strātus.—సం. జీర్ణః 'అరిగిపోయిన' లా. granum.—సం. పూర్వః 'ముందరి' గ్రీ. prōtos.—సం. శీర్షమ్ 'శిరస్సు' గ్రీ. korsē.—సం. గీర్ణః 'మ్రింగబడిన,' గ్రీ. bilrōskō, 'తినుచున్నాను,'—సం. శూర్తః 'నాశముచేయబడిన.' ౠ: సం. పూర్ణః 'నిండిన,' గ్రీ. polloi, 'అనేకము'—సం. ఊర్ణా 'ఉన్ని,' లా. lāna, గ్రీ. oulos 'రోమములుగల,'—సం. మూర్ధా 'శిరస్సు,' గ్రీ. blōthros 'ఎత్తుగా పెరిగిన,'—సం. దీర్ఘః 'పొడవైన' గ్రీ. dolichos.—సం. ఊర్మిః 'కెరటము,'—సం. స్థూణా 'కొయ్యస్తంభము'.

౧౧. ఏకారము:— దీనికి కంఠముతో కూడిన తాలువు స్థానమగుచున్నది. ఇది సంధ్యక్షరమని ప్రాతిశాఖ్యలలోకూడ చెప్పబడియున్నది. దీనియుచ్చారణము మాత్రము సమానాక్షరమువలె వర్ణింపబడి యున్నది. ఐకారౌకారములవలె దీని యుచ్చారణమున రెండచ్చులు వినబడునట్లు చెప్పబడి యుండలేదు. కాని అకార-ఇకారసంయోగమున నీవర్ణ మేర్పడుటచే నిది మొదట సంధ్యక్షరమువలె నుచ్చరింపబడియుండవచ్చును. అందుచే నిది సంధ్యక్షరములలో పరిగణింపబడుచున్నది. ఇకారమునకిది గుణమని చెప్పబడుచున్నది. మాతృభాషలోని ai, ei, oi అనుమూడు సంధ్యక్షరములును దీనికి మూలమని చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణములు:

ఇం:—యూ. ai: సం. ఏధః 'వంటచెరకు,' గ్రీ. aithō, లా. aedes, ప్రా. హై. జ. eit.—సం. సేతుః 'సేతువు,' లా. saeta 'కఠినమైన వెండ్రుక,' ప్రా. హై. జ. seid 'నలుదారము.'—సం. భరతే, భరన్తే, గ్రీ. pheretai, pherontai.

ఇం.—యూ. ei: సం. ఏమి, 'వెళ్లుచున్నను,' గ్రీ. eimi. సం. ఏతి 'వెళ్లుచున్నాడు.' లి. eiti.—వై. హేమన్ 'శీతకాలము,' గ్రీ. cheima, cheimon.

ఇం.యూ. : సం. వేద 'తెలిసికొనుచున్నను,' గ్రీ. oida, గా. wait.—సం. తే. 'వారు,' గ్రీ. toi, లి. tē, గా. thai.—సం. రిరేచ, 'విడచితిని,' గ్రీ. leloipa, గా. laihw.—సం. భరేః 'మోయగలవు.' గ్రీ. pherois, గా. bairais.—సం. వృకేషు 'తోడేళ్లయందు,' గ్రీ. lukoisi.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలోని e, o అను వర్ణములు సంస్కృతమున అకారములోనికి మారినవని యిదివరలో చెప్పబడినది. (చూ. పేరా ౨). అందుచే మాతృభాషలోని ei, oi అను సంధ్యక్షరములు రెండును ప్రాచీనార్యభాషలో ai, అను సంధ్యక్షరములోనికి మారి తరువాత నిది సంస్కృతమున ఏకారములోనికి మారినదని చెప్పనగును.

౧౨. ఓకారము.—దీనికికంఠోష్ఠములుస్థానము. ఇది సంధ్యక్షరమని ప్రాతిశాఖ్యలలో గూడ చెప్పబడియున్నది. కాని యుచ్చారణమున సమానాక్షరమువలె వర్ణింపబడియున్నది. ఐకారౌకారములవలె దీనియందు రెండచ్చులు వినబడునట్లు చెప్పబడియుండలేదు. అకార-ఉకారసంయోగమున నీవర్ణ మేర్పడుటచే నిది తొలుత సంధ్యక్షరమువలె నుచ్చరింపబడుచుండవచ్చును. అందుచే నిది సంధ్యక్షరములలో పరిగణింపబడుచున్నది. ఉకార

బిడ్డల ఆరోగ్యము.

బిడ్డల ఆరోగ్యము తలిదండ్రుల చేతులలోనున్నది. పిన్నవయస్సునందు మాత్రమే గాక వారి యావజ్జీవితము చక్కని యారోగ్యముతో నుండగలుగునట్లు గట్టిపునాదులేర్పరచవలసిన విధి తలిదండ్రులది.

బిడ్డలయొక్క కండపుష్టి, మెదడునందు చురుకుదనము, నరముల పటుత్వము, దేహదార్ఢ్యము, జీర్ణకోశపద్ధతి యెప్పటి కప్పుడు తల్లిదండ్రులు పరామర్శించుచుండవలెను. పైవాటిలో నేది కొఱతగ అగపడినను బిడ్డ అనారోగ్యము చెందుచుండినదని తెలిసికొనవలెను.

బిడ్డలకు వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యుల వారి జీవామృతము ప్రాణమిత్రము. వారు దాని నెంతో ప్రేమతో ననుసరింతురు. జీవామృత సేవనమువలన బిడ్డలకు అమూల్యోపయోగము కలదు. నిస్సత్తువను హరించును. ఆరోగ్యవంతమగు రక్తమును ప్రవహింపజేయును. ఎల్లప్పుడు అత్యుత్సాహముతో నాడుకొందురు. మంచి కండ పుష్టి కలుగును. జీర్ణకోశమును కాపాడును. ఋతుభేదముచే సంభవించెడి చిట్టిపొట్టి వ్యాధులు దూరమగును. స్త్రీపురుష భేదములేక యెల్లరకు నొసంగనగు దివ్యమైన టానిక్కు.

వెల సీసా 1 కి రూ 3_4_0.

తేజస్సుకు కండపుష్టికి **జీవామృతము** వీర్యవృద్ధికి జవసత్వములకు

ఆయుర్వేదాశ్రమము 151, గోవిందప్పనాయకవీధి, త. పె. 287, మదరాసు.

(ఆంధ్రదేశమందలి ప్రధానపట్టణములందు గల మా యేజంట్లందరివద్దను దొరకును)

39

మున కిది గుణమనబడుచున్నది. మాతృభాషలోని au, eu ou అను మూడు సంధ్యక్షరములును దీనికి మూలమగు చున్నవి. ఉదాహరణములు.

ఇం.—యూ. au: సం. ఓజః, వై. ఓజ్మన్ 'బలము,' లా. augusstus, augmentum, augeo, గా. aukan.

ఇం.—యూ. eu: సం. బోధామి 'తెలసికొను చున్నాను,' గా. biuda, గ్రీ. peuthomai, pun thanomai.—వై. జోష్టర్ 'ప్రేమించుచున్న,' సం. జుషతే 'ప్రేమించు చున్నాడు,' గ్రీ. geno, లా. gustus, గా. kiusan.

ఇం.—యూ. ou: సం. బుబోధ 'తెలిసికొను చున్నాను,' గా. bauth.—సం. సూనోః 'కుమారుని యొక్క,' గా. sunaus.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో eo అను వర్ణములు సంస్కృతములోని అకారమునకు మారుటచే మాతృభాషలోని eu, ou అను సంధ్యక్షరములు రెండును ప్రాచీనార్యభాషలో au అను వర్ణములోనికి మారి తరువాత నిది సంస్కృతమున ఓకారములోనికి మారినదని యంగీకరింపవలసి యున్నది. (చూ. పేరా ౧౧)

౧౩. ఐకారౌకారములు.—ఏకారౌకారములవలె వీనికికూడ కంఠముతోకూడిన తాలువును, ఓష్ఠములును స్థానము లగుచున్నవి. వీనియుచ్చారణమున రెండేసి యక్షరములు వినబడునని ప్రాతిశాఖ్యలలో చెప్పబడియున్నది. కాలమున అకారము ఇకార-ఉకారములతో సమానమని కాని, తక్కువయనికాని చెప్పబడియున్నది. అకారమునకును, ఏకారౌకారములకునుసంయోగముకలిగినప్పుడుఐకారౌకారములు యేర్పడుచున్నవి. ఇట్లు సంహితలోనే కాక స్వతంత్రముగాకూడ తద్ధితప్రత్యయాంతాది పదములలో నీవర్ణములు పుట్టుచున్నవి. ఇవి ఇకార-ఉకారములకు వృద్ధియనుసించుకొను చున్నవి. ఉ. దైత్య, బౌద్ధ మొ॥ వీనిలో ఐకారమునకు మాతృభాషలోని ai, ei, oi అను దీర్ఘములగు సంధ్యక్షరములును, రెండవదానికి మాతృభాషలోని au, eu, ou అను దీర్ఘములగు సంధ్యక్షరములును మూలమని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణములు:

ఇం.—యూ. ai: చతుర్థ్యేకవచనప్రత్యయము. సం. సేనాయై 'సేనకొరకు,' గ్రీ. chora, లా. mensae, గా. gibai, లి. rankai.

ఇం.—యూ. ei: సం. అద్రైక్షమ్ 'చూపితిని,' గ్రీ. edeixa.

ఇం.—యూ. oi: సం. వృకైః 'వృకములచేత' గ్రీ. lukois, లా. lupis, లి. vilkais.

ఇం.—యూ. au: సం. నౌః 'నావ,' గ్రీ. naus, ఐస్. naust.

ఇం.—యూ. eu: సం. ద్యౌః, 'ఆకాశము,' గ్రీ. zeus.

ఇం.—యూ. ou: సం. గౌః 'ఆవు', గ్రీ. bous, లా. bos,

పైమాతృభాషావర్ణము రెండవ యక్షరము తరచుగాజన్యభాషలలో లోపించుచుండెను. ఉదా—సం. (గౌః) గామ్, గ్రీ. bon; సం. (అష్టౌ) అష్టా, గ్రీ. okto, లా. octo. ఏసందర్భములలో నిట్లీరెండవ యక్షరము లోపించునో తెలిసికొనుటకు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల కాధారములు దొరకలేదు. పాశ్చాత్యభాషలలో నిట్లు రెండవవర్ణము లోపించక హల్పరకమైన యెడల మొదటివర్ణము హ్రస్వమగుచుండును. ఉదా-సం. ద్యౌః, గ్రీ. zeus; సం. వృకైః, గ్రీ. lukois, లి. vikais. పాశ్చాత్యభాషలలోని యీదీర్ఘములును, హ్రస్వసంధ్యక్షరములును ఆయాభాషలలో నట్టి స్వతంత్రవర్ణములకు కలుగు విపరిణామములను పొందినవి.

౧౪. స్వరము.—సంస్కృతభాషలోని స్వరము నాదముయొక్క ఉచ్చత్వనీచత్వములతో సంబంధించియున్నది. కాని దార్ఢ్యముతో సంబంధించియుండలేదు. పాణినీయవ్యాకరణమున సంస్కృతస్వరభేదములీక్రిందివిధమున

నిర్ణింపబడియున్నవి. మా—ఉచ్చై రుదాత్తః, నీచైరనుదాత్తః, సమాహారః స్వరితః. సామాన్యముగా నుదాత్తానుదాత్తములగు నచ్చులకు సంధి జరిగినప్పుడు స్వరితస్వరవర్ణమేర్పడుచుండును. ఉదాత్తవర్ణమునకు పరమందుండు వర్ణముకూడ స్వరితస్వరముతో నుచ్చరింపబడుచుండును. కాని దీనికి యుదాత్త వర్ణముపరముగా నున్నయెడల నిది యనుదాత్తమేయగును.

ఉ॥ తేన, తేన కాని తేన తే, తే చ స్వర్. సంధివశమున నేర్పడిన స్వరితము నాలుగు విధములని ప్రాతిశాఖ్యలలో చెప్పబడియున్నది.

(౧) ఉదాత్తానుదాత్త స్వరములకు యణాదేశసంధివలన నేర్పడిన వర్ణము ప్రకృతిప్రత్యయసంహితా సంబంధమైనయెడల జాత్యస్వరితమనియు, తదితరమైనయెడల క్షైప్రస్వరితమనియు వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఉదా—క్వ, స్వర్, న్యక్, కన్యా, నద్యః, తన్వ (జాత్యము); వ్యాప్త, అప్స్వన్తర్ (క్షైప్రము). జాత్యమునకు నిత్యమని నామాంతరము కలదు. వేదమున సాధారణముగా పైసంధులు విడదీసి చదువవలసియుండును; కొన్ని గ్రంథములలో నట్లే వ్రాయబడికూడ నుండును.

(౨) ఉదాత్తా నుదాత్తస్వరములకు సవర్ణదీర్ఘసంధిచేగాని, గుణసంధిచేగాని సిద్ధించినవర్ణము ప్రశ్లిష్టస్వరితమని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఉదా— దివీవ, సూద్గాతా, నైవాశ్నీయాత్.

(3) ఉదాత్తములగు ఏకారౌకారములకు పరమున అనుదాత్తమగు అకారము లోపించునపుడు పూర్వముందుండు ఏకారౌకారములు అభినిహితస్వరితము లనబడుచున్నవి. ఉ॥ తేఽబ్రువన్, సోఽబ్రవీత్.

చతుర్వేదముల సంహితాభాగములలోను, తైత్తిరీయశతపథబ్రాహ్మణములలోను, తైత్తిరీయైతరేయారణ్యకములలోను, సుపర్ణాధ్యాయమను గ్రంథమునను మాత్రము స్వరము సూచింపబడియున్నది. పైగ్రంథములలో స్వరభేదములను సూచించు రీతులకు కొంతభేదముకలదు. ఋగ్వేదమున వర్ణముపై నొక నిలువుగీతచే స్వరితమును, క్రిందనొక యడ్డుగీతచే ననుదాత్తమును సూచింపబడును. ఉదాత్తమును సూచించుటకు చిహ్నము లేదు. పైఋగ్వేదరీతికిని, అథర్వణవాజసనేయి తైత్తిరీయ సంహితా తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములలోని రీతికిని విశేష భేదము లేదు. మైత్రాయణీసంహితలో నుదాత్తవర్ణమునకు పైన నిలువుగీతగీయబడియుండును. సామవేదమున స్వరభేదములు వర్ణములకు పైన సంఖ్యలచేకాని వర్ణములచేగాని సూచింపబడును. శతపథబ్రాహ్మణమున నొక్క యుదాత్తము మాత్రము క్రింద నొక యడ్డుగీతచే సూచింపబడియుండును.

సంస్కృతభాషలో స్వరము నియతమైయుండలేదు. అనగా పదమునందలి యక్షరముల స్వరూపమును పట్టికాని సంఖ్యనుపట్టికాని అపదమునందలి యేదోయొక యక్షరమే యెల్లప్పుడు నుదాత్తముగా నుచ్చరింపబడుచుండుటలేదు. సమాసప్రత్యయకార్యముల ననుసరించి పదమునందలి స్వరము మార్పును పొందుచుండెను. “అనుదాత్తం పదమేకవర్జమ్” అను రీతిగా పదములోని యొక్క యక్షరమే సాధారణముగా నుదాత్తమగుచుండును. తవై ప్రత్యయాంతపదములును, కొన్ని ద్వంద్వసమాసములును మాత్రము వేదమున రెండుదాత్తస్వరములను కలవిగానున్నవి. ఉ॥ ఏతవై, అపభర్తవై; మిత్రావరుణా, ద్యావాపృథివీ. అనంత్యోదాత్తమగు పదము ప్లుతముగా నుచ్చరింపబడినప్పుడు తుదిప్లుతముకూడ నుదాత్తమగుచుండును కనుక రెండుదాత్తవర్ణములుకల పద మగును. బ్రాహ్మణములలో వావాయనునవ్యయములలోని రెండు వర్ణములు నుదాత్తముగానే యుచ్చరింపవలసి యున్నది.

వాక్యమునందలి స్థానమునుబట్టి పదస్వరము మార్పునుపొందుట మనభాషయందు సామాన్యముగా కనబడుటలేదు. కాని వాక్యమధ్యస్థమగు సంబోధకపదమును, స్వతంత్రవాక్యములోని క్రియాపదమును యెల్లప్పుడును అనుదాత్తముగానుండును. ఉదా—నకిరింద్రత్వదుత్తరో, త్వమగ్నే వ్రతపాసి; అగ్నిందూతం వృణీమహే,

అస్మే ఇంద్రావరుణా శర్మ యచ్ఛతమ్-ఈక్రింద నుదాహరింపబడిన పదములు వాక్యమున నెల్లప్పుడును అనుదాత్తములుగానే యుండును. ఉదా. సర్వనామములు: మా, మే, నౌ, నః; త్వా, తే, వామ్, వః; త్వ; సమ. అవ్యయములు: చ, వా, ఉ, స్మ, ఇవ, చిద్, స్విద్, హ; కమ్, ఘ, భల, సమహ, ఈమ్, సీమ్.

సంస్కృతభాషాపదములలో (వేదములనుపట్టియు వైయాకరణుల యనుశాసనమునుపట్టియు) నేయేవర్ణము లుదాత్తము లగుచున్నవో, మాతృభాషా పదములలో కూడ నాయావర్ణములే యుదాత్తములుగా నుచ్చరింపబడుచుండిన వనుటకు నిదర్శనములు కలవు. సంస్కృతమునందును 'బాల్టోస్లేవోనిక్, జర్మానిక్' భాషలయందును స్వరము నియతముగా నుండలేదు. అందువలన 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో కూడ నిట్లే స్వర మనియతముగా నుండెనని యూహించుచున్నారు. 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో స్వరవియుక్తములగు నచ్చులు లోపించుచుండినవి. అందుచే నాభాష ప్రాథమికావస్థలో నిశ్శ్వాసదార్ఢ్యము ననుసరించిన స్వరమును కలిగియుండినట్లు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లూహించుచున్నారు. సంస్కృతమునందును 'గ్రీకు' భాషయందును స్వరము కంఠధ్వని యుచ్చత్వముతో సంబంధించియుండుటచే మాతృభాషలో దాని యంత్యదశయందు తత్పూర్వమందుండు స్వరము మారి ఇట్టి స్వరము వ్యవహారములోనికి వచ్చినదని భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయపడియున్నారు. మరియు సంస్కృతమువలెనే మాతృభాషలో కూడ కొన్ని సర్వనామములును, అవ్యయములును వాక్యమధ్యస్థములగు సంబోధకపదములును, ప్రధానవాక్యములోని క్రియాపదమును ఉదాత్తస్వరరహితముగాను డినట్లును వారూహించియున్నారు.

హేమంత స్వాగతము

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు

శ్రీలతోడ లసత్కలా శ్రీలతోడ-భరతఖండంబు తలయెత్తి తిరుగఁ గుతుక
పడుమహాత్ము హేమంత ప్రభాతలక్ష్మి-యడుగుచున్నది ప్రేమతో స్వాగతంబు.

అతులమహోన్నతిన్ మఱచి యార్తి మునింగినదై యధః (?)
పతనము నందుచున్న మన భారతభూతల ముద్ధరింప సం
తతకృపఁ సల్పుచుండెడి స్వధర్మపరున్ గనఁగల్గె నంచు స్వా
గత మడుగున్ బ్రభాతములు గాంధిమహాత్ముని హైమనంబునన్.

సేవ యొనర్చుచున్ జగము సేమమె సేమముగాఁ దలంచు నిన్
బావనుఁ గన్నులారఁ గను భాగ్యము నేటికిఁ బండెనంచు మో
దావృత భావమున్ దెలుపు నట్లుగ హైమనవాసరాళి దీ
క్షావిధి నెల్లచో మకర సంక్రమణోత్సవశాలి యయ్యెడిన్.

కడగండ్ల కెక్కియూ కారాగృహంబును స్వర్గంబుగా మార్చివైచినావు
గోనెసంచులఁ బోలు రే నాటికోకలఁ జీనాంబరములుగాఁ జేసినావు
ముదుసలియవ్వల ముందఱి రాటంబు మంచి సౌధముల కెక్కించి నావు
పల్లెలలోని నూల్ వడకు పనిఁ గొప్ప నాగరికముగ నొనర్చినావు
ధర్మపథ ముద్ధరించెడు తలఁపుతోడ-నవతరించిన యవతార మగుదు వీవు
బళిర ! యంచు హేమంత ప్రభాతలక్ష్మి-యడుగు గాంధిమహాత్ముని స్వాగతంబు.

శ్రీ మీఱఁ సకల ప్రకారముల వాసిఁ మోసె నొక్కప్పు డీ
భూమిఁ భారతవర్ష మంద్రు; కలమై పోయెఁ సమస్తంబు ని
స్సీమ ప్రాభవవైభవోజ్జ్వలములై చెల్వారు దేశాంతర
క్షేమంబుల్ గని దేవిరించెడిని వాసిం బాసి నీజాతి యిం
కేమాడ్కిఁ దరిఁ జేర్తువో కదవె గాంధీ, దివ్యతేజోనిధీ!

శ్రీమద్భరతభూమి చేయూఁత యాసించు ఘనగుణపూర్ణ, స్వాగతమె నీకు!
కావు మటం చార్తు లెవ్వార లర్థించు కరుణాలవాల, స్వాగతమె నీకు!
గాఢతితిక్షాప్రకంపితత్రైలోక్య గంభీరభావ, స్వాగతమె నీకు!
సకలలోకక్షేమ సన్న్యస్తసంసార కల్మషదూర, స్వాగతమె నీకు!
ఐకమత్యప్రతిష్ఠాపనా ధ్వరవర-సంతతాచరణవ్రతానంత దీక్ష!
సర్వ సమభావపూర్ణ విశాలవీక్ష!-స్వాగతమటయ్య, పూజ్య ప్రశాంతిపక్ష!

తొలిజన్మమునఁ బూలతోఁ బ్రతితో జన్మభూమి నోఁచిన గొప్పనోముపంట
జ్ఞానవైరాగ్యముల్ నాట్యముల్ సలుపంగఁ గావించుకొనిన రంగస్థలంబు
దీనరక్షణమహాదీక్షావ్రతంబు సంతతము వసించు రత్నాలమేడ
ధైర్యసారము దేవతాలోకమందుండి దిగివచ్చి నిలిచిన దివ్యవాపి
మానముద్రావిభూతికి మందిరంబు-కష్టముల కోర్చు పనికి నిక్కమగు నిక్క-
గాంధి యని యొక్కరీతి లోకంబులెల్ల-గణనసేయు మహాత్మ, స్వాగతమె నీకు!

జయతి మహాత్మా గాంధిః, జయతితరాం తంతువాయ జీవాతుః,
జయతి కరుణాలవాలః, జయతి మహాభారతైక్య సంధాతా.

43

'విస్మృతసంస్కృతకావ్యావళి—'

౧. కాళిదాసుని 'కున్తలేశ్వర దౌత్యము'

యియ్యుణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులు గారు

(అధ్యక్షుఁడు, ఆంధ్రగీర్వాణ సాహిత్య పరిషత్తు, విజయనగరము)

గీర్వాణాలంకార రత్నాకరమును మథించినయెడల ననేకానర్ఘరత్నములు బయలువెడలు చుండును. తన ప్రసన్నకవితావైభవముచే ఖండాతరవాసులంగూడ నాశ్చర్యసాగరమున ముంచి, యానందాబ్ధినోలలాడించిన కాళిదాసకవి సార్వభౌముఁడు ఋతుసంహారము, కుమారసంభవము, మేఘదూత, రఘువంశము నను కావ్యములను మాళవికాగ్నిమిత్ర, విక్రమోర్వశీయాభిజ్ఞాన శాకుంతలములను, నాటకములను రచించెనని ముక్తకంఠముగ సకల విద్వల్లోకము నంగీకరించెను. ఈ పుంభావ భారతి కీర్తివాహకంబులగు నీ కావ్యనాటక రాజహంసములు ఖండాంతరములఁగూడ స్వైరవిహార మొనరించి తద్యశోలతల దశదిశల వ్యాపింపఁజేయుటచే నీ కవికులగురూదన్తమయములగు సర్వంకషగవేషణాత్మక గ్రంథములు బహుభాషలలోఁ బ్రకటితముగ రచింపఁబడియున్నవి. జిజ్ఞాసూపయోగార్థమీనడుమఁ బ్రకటింపఁబడిన యొండురెండు గ్రంథముల సూచించెద.

(i) 'కాళిదాస జన్మస్థలవిచారము' 'The Birth place of Kalidasa' by Prof: Pandita Lacchmi Dharkalla, Sastri,' M.A., M.O.L., Professor of Sanskrit and Hindi, St. Stephen's College, Delhi. 'The Delhi University Publications. No. 1., 1926.

(ii) 'కాళిదాసవిక్రమాదిత్యులు' '[Kalidasa and Vikramaditya' (Historical & Literary) 575 p.p. By Prof: S. C. De., M.A., I.E.S, Rtd., 11, Ray Street, Elgin Rd. P. O. Calcutta]

కాళిదాసమహాకవి విక్రమాదిత్య యశోఘనసారసురభీకృతముగఁ 'కున్తలేశ్వరదౌత్యము'ను నొక కావ్యమును రచించెనని గ్రాంథికోదాహరణముల వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని "కాళిదాసునివంటి మహాకవి విక్రమాదిత్యుని యట్టి రాజేంద్రుని కీర్తి వెలయింపఁ జేసిన 'కుంతలేశ్వరదౌత్య'మను కావ్యము కేవల మనాదరముచే నదృశ్యమయ్యెఁ గదా!"

ప్రకృతోపయుక్తములగు బిల్హణమహాకవిసూక్తుల నిట నుల్లేఖింపకుండుట దోషమేమో!

శ్లో. కిం చారుచారిత్ర విలాసశూన్యాః
కుర్వన్తి భూపాః కవిసంగ్రహేణ;
కింజాతు గుఞ్జా ఫలభూషణానాం
సువర్ణకారేణ వనేచరాణామ్. ౨౫

శ్లో. పృథ్వీపతేః సన్తి న యస్య పార్శ్వే
కవీశ్వరాస్తస్య కుతో యశాంసి;
భూపాః కియన్తో న బభూవురుర్వ్యాం
జానాతి నామాపి నకోఽపి తేషామ్ ౨౬.

శ్లో. లఙ్కాపతేః సంకుచితం యశో య
ద్యత్కీర్తిపాత్రం రఘురాజపుత్రః;
స సర్వ ఏవాదికవేః ప్రభావో,
న కోపనీయాః కవయః క్షితీశైః. ౨౭.

శ్లో. గిరాం ప్రవృత్తిర్మమ నీరసాపి
మాన్యా భవిత్రీ నృపతేశ్చరిత్రైః;
కే వా న శుష్కం మృదమభ్రసిన్ధు
సమ్బన్ధినీం మూర్ధ్ని ధారయన్తి. ౨౮.

—విక్రమాఙ్కదేవచరిత్రమ్ ౧. సర్గః.

రాజలాఞ్ఛనమని యెంచియో, లేక తమయశో లతలకుఁ గావ్యకల్పభూజము లాలంబములనియో రాజులు కవికోకిలల నాదరించి స్వవిజయప్రశస్తి చరితాత్మకమగు వాని గానామృతమును వీనులారఁ గ్రోలుచుండిరి. కొన్నియెడలఁ బ్రభువులు భగవచ్చరితాత్మక కావ్యములు రచియింపించి, తన్ముఖాలంకారముగాఁ దమవంశావళులం జొప్పించి నూది తోఁ దార మన్నటులు, తామజరామరకీర్తి కలాకలాపులై విలసిల్లుచుండిరి. ఇహపరసాధకము గాని కేవల రాజగాథాకావ్యముల నెవఁడు పఠించును. కొందఱు ప్రపన్నకవీన్ద్రులు క్షుద్రవసుధాధిప వర్ణనా పంకదూషితమగు తమరసనను శౌరికథా సుధారసముచే శోధింపఁజొచ్చిరి.

"అసత్కీర్తన కాన్తార పరివర్తనపాంసులామ్,
వాచం శౌరికథాలాప గంగయైవ పునీమహే."

ప్రాచ్యవిద్యాప్రౌఢ సరస్వతులగు శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రిట్టులు వ్రాసియున్నారు:—సకల ధర్మాధర్మ విచారకుమంబగు భారతంబును, జన్మతారకమగు భగవచ్చరిత్ర నిబన్ధనంబగు భాగవత రామాయణాది ప్రౌఢగ్రంథజాలంబును నొక్కపురుషాయువునకుఁ జాలి నంతయుండ నున్మత్తచేష్టితపరంపరాప్రతిమాన మగు రాజగాథావళిఁ దత్కాలమునందక్కఁ జదువువారు సాధారణముగా నుండరు. మఱియు వైరిరాజన్యులు ప్రబలిన చోఁ దమచేవిజితులైనవారి కథలువిని వాని సిరీకరింప నొల్లరు. * * * రాజులు విద్వత్సభల నడిపిపోషించుచున్నందున విద్యాసంచయముతో వారి ప్రశస్తులును గాలసముద్రమున భగ్ననాకాంగములవలె నచ్చటచ్చటఁ గొట్టుకొని తీరాంతరముఁ జేరుచున్నవి. ఇట్టి రాజగాథాకావ్యములు ప్రౌఢకవితామనోజ్ఞములు గాకుండెనేని యొక్క పురుషాయుః పరిమితకాలమైన నిలువవు. ప్రౌఢకావ్యములు నిలిచినను కేవలకావ్యవినోదులే చదివి కరుణాద్భుత శమాదిమనోధర్మముల క్షణకాల ముద్రితులై యానందింతురు. కల్పితాకథారమణీయమగు 'కాదంబరి' నైనఁ జదువుదురుగాని, హర్షవర్ధనుని కీర్తివిస్తారకమగు హర్షచరితమును గవితారసము నకైనఁ జదువరు. బిల్హణునికీర్తి చోరశృంగార గాథారూపమున వెలయుచున్నదే కాని యతని 'విక్రమాంకదేవచరిత' మించుక రసభరితమైనను జదువనొల్లరు. పరిమళకాళిదాస బిరుదాంకితుని 'నవసాహసాంకచరితము' ప్రసన్నకవితా వల్లభమయ్యుఁ బఠించువారు లేరు. ఇఁక 'శూద్రకచరిత్ర', 'శాతకర్ణహరణము', 'అశ్మకవంశము', 'దిలీపవంశము' మొదలగు కావ్యరత్నములు సహితము నష్టములగుట కేవలరాజగాథాప్రలాపములగుటచే నాత్మసంస్కారకములు, విశ్రాంతచింతా వినోదనములు, దత్త్వవిచారకములుఁ గాకపోవుటచేతనే యని యూహింపఁదగును. అట్టి రాజగాథాశల్యములు లభించునేని దేశచరిత్ర నిర్మాణశిల్పుల కత్యంతపరితోషకరములు గావచ్చును."

—'పుష్పాంజలి'—'కాళకళధకవి'

(భారతి. ౫ సంపు. ౧ సంచి. ౧౮౩ పు. ఫిబ్రవరి ౧౯౨౮; ప్రభవ-మాఘమాసము.)

మఱియుఁ గవిప్రభువుల వైభవమన్యోన్యాశ్రితమనియు నొకకవి నుడివియున్నాఁడు:

శ్లో. మణినావలయం వలయేన మణి
ర్మణినా వలయేన విభాతి కరః;
కవినాచ విభు ర్విభునా చకవిః
కవినావిభునాచ విభాతిసభా.

ఇఁకఁ బ్రాసంగికమును వదలి ప్రకృత 'కున్తలేశ్వరదౌత్య' విచారమునకుఁ గడంగుదము. వ్యాసదాస బిరుదల్లాంఛనుఁడును బహుగ్రంథ నిర్మాతయు నగు క్షేమేన్ద్రకవీన్ద్రుఁడు "ఔచిత్య విచారచర్చ" ('కావ్యమాలా' ౧ గుచ్ఛకము. ౧౩౯ పు) లోఁ గాళిదాసుని 'కున్తేశ్వరదౌత్యము' నుండి యొకశ్లోకము నుల్లేఖించియున్నాఁడు.

"అధికరణౌచిత్యం యథా కున్తేశ్వరదౌత్యే—
కాళిదాసస్య:—

శ్లో. ఇహానివసతి మేరుః శేఖరః క్ష్మాధరాణా
మిహవినిహితభారాః సాగరాః సప్తచాన్యే.

ఇహాహిపతి భోగస్తమ్భ విభ్రాజ్యమానం
ధరణితలమిహైవ స్థానమస్మద్విధానామ్.

పిమ్మట క్షేమేంద్రుఁడీశ్లోకమునందలి 'యధికరణౌచిత్యము' నిట్టులు వివరించెను.

"అత్ర మహారాజ దూతోఽపి సామన్తాస్థానే స్వప్రభు సముచిత గౌరవ పూజార్హ మాసన మనాసాద్య కార్యవశేన భూమా వేవోపవిష్టః ప్రాగల్భ్య గాంభీర్యాభ్యామేవం బ్రూతే: యథాఽస్మద్విధానాం వసుధాతల మేవ భుజగపతి భోగస్తమ్భ ప్రాగ్భారనిష్కమ్పే ధరాసనే స్థానం యుక్తం; యస్మాదిహైవ మేరు రచలచక్రవర్తీ సముపవిష్టః; సప్తమహాబ్ధయశ్చ; తత్తుల్యత్వైవాస్మాకమిత్యౌచిత్య మధికరణపద సంబద్ధమేవ."

ఇటఁ "కున్తలేశ్వర దౌత్యము"నుటకుఁ 'కున్తేశ్వర దౌత్యము'ను లకారలోప పాఠము ప్రామాదికము.

కాళిదాస మహాకవి మహారాజదూతయై వచ్చుటకు సామంత ప్రభువగు కున్తలేశ్వరుఁడు స్వప్రభు సముచిత గౌరవ పూజార్హాసనము నొసఁగకపోఁగాఁ గార్యార్థి యగు కాళిదాసుఁడు ప్రాగల్భ్య గాంభీర్యముగా "అచల చక్రవర్తియగు మేరువునకు, సప్తమహాసముద్రములకు వసుధాతలమే స్థానము. అచలత్వ గాంభీర్యములఁ దత్తుల్యుఁడనగు నాకును భుజగపతి భోగస్తమ్భ ప్రాగ్భార నిష్కమ్పధరాసనమే సముచితస్థాన" మని నుడివి వసుధాతలముననే యుపవిష్టుఁడాయెను.

మఱియు దృఢవ్యుత్పత్తి సంపాదన క్షమములగు సాహిత్యాలంకారగ్రంథముల రచించిన రాజకవీశ్వరుఁడగు భోజదేవుని 'శృంగారప్రకాశము'లోఁ 'కున్తలేశ్వర దౌత్యము'లోని విక్రమాదిత్య కాళిదాస సంభాషణాత్మకమగు నొక శ్లోకము గాన వచ్చుచున్నది:—

"కాళిదాసః 'కింకున్తలేశ్వరః కరోతి' ఇతి విక్రమాదిత్యేన పృష్ట ఉక్తవాన్:—

శ్లో. అసకలహసితత్వాత్ క్షాలితానీవ కాన్త్యా
ముకుళితనయనత్వా ద్వ్యక్త కర్ణోత్పలాని;
పిబతి మధుసుగన్ధీ న్యాననాని ప్రియాణాం
త్వయి వినిహితభారః కున్తలానా మధీశః.

ఇద మేవోహయిత్వా విక్రమాదిత్యః ప్రత్యువాచ:—

పిబతు మధుసుగన్ధీ న్యాననాని ప్రియాణాం
మయి వినిహితభారః కున్తలానా మధీశః."

—శృంగార ప్రకాశము (viii సాపేక్ష శబ్దశక్తి ప్రకాశము)

[ఈయాకరము శ్రీ యదుగిరియతిరాజ సంపత్కుమార రామానుజ మునిప్రకాశిత (1926 సంవత్సరమున) యగు శ్రీభోజదేవుని 'శృంగార ప్రకాశము'లోని, 22, 23, 24 ప్రకాశాత్మకమగు ప్రథమభాగ పీఠికనుండి స్వీకరింపబడినది.]

(చన్ద్రగుప్త) విక్రమాదిత్యుఁడు కుంతలేశ్వరుని సంస్థానమునుండి యరుదెంచిన కాళిదాసుని కుంతలేశ్వరుని యోగక్షేమములం గూర్చి ప్రశ్నించెను. అందులకుఁ గాళిదాసుఁడు:—

"భువనభారము నీయందునునిచి కున్తలేశ్వరుఁడు ప్రియామధురాధర సుధాధారల ననవరతముఁ గ్రోలుచున్నాఁడ"ని నుడివెను. పై శ్లోకమునువిని విక్రమాదిత్యుఁ డమందానంద తుందిల హృదయారవిందుఁడై (కాళిదాస శ్లోకములోని తృతీయ తురీయ పాదముల మొదటి పదముల 'పిబతు', 'మయి' అనిమార్చి), 'నాయందు భువనభారమునునిచి కున్తలేశ్వరుని సంతతము ప్రియామధురాధరోదిత సుధారసధారలఁ జొక్కని'మ్మని కాళిదాసునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగెను.

బాలకవి కవిరాజ బిరుదభాజియగు రాజశేఖరుని 'కావ్యమీమాంస'లో (xi అధ్యాయమున, 60_61 పు.) శబ్దహరణసమాలోచనావసరమున నీశ్లోక మొసఁగఁబడినది

"పాదైక దేశగ్రహణ మపిపాదైక దేశోపలక్షణపరమ్ యథా:—'అసకలే' త్యాది.

యథాచోత్తరార్థే 'పిబత్వి' త్యాది

రాజశేఖరుఁడు (880—920 A. D.) భోజుని కంటెఁ బ్రాక్తనుఁడు. పై యనుసన్ధానావసరమున రాజ

శేఖరుని గ్రన్థములోఁ గాళిదాస విక్రమాదిత్యుల నామము లూసంగఁబడలేదు. పరంపరాగతమగు నైతిహ్యమునే రాజశేఖర భోజదేవులు గ్రన్థస్థముం జేసియుండిరి.

'కున్తలేశ్వర దౌత్యము' కవి వృత్తాన్తస్ఫోరకముగాఁ గానవచ్చెడిని. 'సేతుబన్ధ' ప్రబన్ధప్రణేతకుఁ గున్తలేశ్వరుఁడను నామాన్తరము గలదు. సేతుబన్ధ నిర్మాణమునఁ బ్రవరసేనునకుఁ గాళిదాసుఁడు సాహాయ్యము చేసెనని కింవదన్తి గలదు. పాశ్చాత్యవిద్వద్వతంసుఁడగు ఎ. బెరిడేల్ కీత్ (D. C. L.;D. Litt) మహాశయుఁడు తన "సంస్కృత సారస్వత చరిత్రము"లో నిట్టులు వ్రాసియున్నాఁడు:—

"Kalidasa prefers to hint at the greatness of the Guptas in the 'Raghuvamsa' rather than describe their deeds as sober history, and it may be true, as the legend insists, that the 'Setubandha' was written indirectly to celebrate the building of a bridge of boats across the Vitasta by king Pravarasena of Kashmir." [This may be thought to favour the view that thepoem—Setubandha—was Kalidasa's, written for Pravarasena"]

Dr. A. B. Keith's 'Classical Sanskrit Literature'. P. 61.

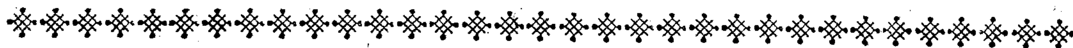
ఈక్రింది వాక్యములు కూడఁ బ్రకృతోపయుక్తములు.

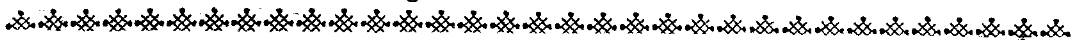
Prof. S. V. Venkateswara of the Mysore University, opines in his scholarly work "Indian Culture Through the Ages" (Vol. I. 'Education of the Propagation of Culture'—1928.)

"In the SETUBANDHA MAHAKAVYA of Pravarasena we have it stated that the poem was composed by Kalidasa, under the direction of Pravarasena. * * This Pravarasena was apparently the Vakata prince who was related to Chandragupta II Vikramaditya by marriage"—P. 216.

"State patronage of learning did not yet degrade the scholars as a class, though it made the Court, rather than the forest, the resort of men of culture. Individual instances of royal plagiarism are not proved in Sanskrit Literature. It is wrong to regard Kalidasa as fathering his work on Pravarasena, as the SETUBANDHA MAHAKAVYA clearly states at the end of every chapter that it was planned by the king and perfected by the poet"— P. 219—20.

ఈ విషయములన్నియుఁ గాళిదాస ప్రవరసేనుల కాలనిర్ణయమునకు విశేషోపకారకములు కాఁగలవు. 'కున్తలేశ్వర దౌత్యము' సూర్యాలోకముం బడసి కవిలోకము నెప్డానందార్ణవమున డోలాయమానము గావించునో!

జిజాబాయి దీవెన

జి. జాషువకవి గారు

అన్నా! శాత్రవగర్భభేదనము సేయ న్నిన్ను వెన్నాడి వ
చ్చు న్నాతల్లి భవాని నీకఱకు విచ్చుంగత్తిపై నుండు ధా
త్రి న్నాదివ్యపతివ్రతాత్వమున వ్యర్థీభూత మౌఁగాక నీ
యన్నం జంపిన వాని దోర్బలము పుత్రా! గెల్పు నీదే సుమీ!

వైరినెత్తురుబొట్టు పదనాబ్జమునఁ గ్రాల ముదమారఁ దిరిగి వచ్చెదవు గాక
తినిపించెదవు గాక యినుపకత్తుల కీవు ముదురుకందనగాయ భోజనంబు
త్రావించెదవు గాక దండిబల్లెములకుఁ బరులక్రొవ్వేఁడినెత్తురుల తేనె
కీలించెదవు గాక గెలుపుజెండాపూలు కంచుకోటలమస్తకములమీఁద
స్వర్గముననుండి యన్న శంభాజి నీకుఁ-గుసుమకింజల్కవర్షంబుఁ గురియుఁగాక
భరతమాతృక మోదబాష్పములు విడిచి-ప్రేమ నిను దెచ్చి నాకు నర్పించుఁగాక!

నీయది సింహవాహనము, నీకరవాలము శంభురాణి, దీ
ర్ఘాయువు నీకు నాసలిపి నట్టినిరంతర పూజనంబు; నీ
దాయల గర్భపిండములు ధారుణిఁగూల్చి నటింపుమన్న గాం
గేయుఁడవై, కిరీటివయి గీష్పతికన్నులు కోరగింపఁగన్.

(శివాజీ ప్రబంధమునుండి)

వసురాయ చాటుప్రబంధము

బండారు తమ్మయ్య గారు

ఉ. భావచమత్కృతుల్ ప్రకృతి
భవ్యవిలాస మనోజ్ఞ వర్ణనల్
ధీవరసత్ప్రశంసలు సు
ధీనుతమానితగోత్రమాంశముల్
వావిరిఁగూర్చి చాటువుల
వారితసంఖ్య రచించి సద్యశః
శ్రీ విలసిల్లు ప్రౌఢకవి
శేఖరు డెంతు వసుప్రథాంకితున్.

దేశభాషలందు లెస్సయని పేరుమోసి తీరుతీయములు గలిగి వాసికెక్కిన మన తెలుంగుబాస తీయందనము, తెలుఁగుఁ గవీశ్వరుల ప్రబంధరచనముననే కాక చాటుపద్యరూపమునఁ గూడ మేలుగఁ జాలువాఱిన సంగతి పలువురెఱింగిన విఖ్యాతవిషయము. కాని యాచాటువులు గ్రంథరూపమును దాల్పమి లోకులవాకులయందు మాత్రమే శరణమునొంది యందుచే నానాఁటికిఁ బూర్తిగా ఖిలమయి యంతరించుటయో, పలువికృతులఁ గాంచుటయో జరగుచున్నది. మఱియు వాని యథార్థకర్తల నామములు సరిగాఁ దెలియు నాధారములు లేమంట నొకరిచాటువులు మఱొకరి కారోపితములయి వాని వలనఁ గలుగు కీర్త్యపకీర్తు లాయితరులఁ జేరుటకుఁగూడ నవకాశము కలుగుచున్నది. ఇట్టి వ్యవస్థలు గలుగకుండ నెవరి చాటువులనువారే వారి జీవితకాలములో గ్రంథరూపమున సంధానించుతలంపు పూర్వకవుల కేరికిఁ గలిగినట్లు కానరాదు. గీర్వాణకవులలో జగన్నాథ పండితరాయలు మాత్రము వేర్వేఱు సమయములఁ గూర్పఁబడిన తన చాటువులను భామినీవిలాసనామక మంజూషయందు సంతరించి తన యభిప్రాయము నాగ్రంథమం దిట్లు వ్యక్తీకరించి యున్నాఁడు.

క. లంజల కొడుకులు హరియిం
పం జూతురు మామకీనపద్యమణు లటం
చుం జనియించిన శంకన్
మంజూషను దీనిఁజేసి నాఁడం జుండీ.

(ఆంధ్రీకరణము)

అంతరింపఁగా నిలిచిన పూర్వాంధ్ర కవీశ్వరుల చాటువులను జాలవఱకు సంతరించి, చాటుపద్యమణిమంజరి, చాటుపద్యరత్నాకరము నను గ్రంథముల వెలయించి, బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రిగారును నీవిషయమున భాషాసేవయొనర్చి యాంధ్రుల కృతజ్ఞతా ప్రశంసలకుఁ బాత్రములైరి కాని యాపద్యములలోఁ గొన్ని వారు ప్రకటించిన ట్లాయాకవులవే యని రూఢిపఱుపఁదగిన యవకాశములు లేవు

వర్తమానాంధ్రకవీశ్వరులలో వసురాయఁ డొక పేరెన్నికగన్నకవి. ఆయన యాంధ్రీకరించిన వేణీసంహారాది నాటకములు, మేఘసందేశ భామినీవిలాసాది కావ్యములు, స్వతంత్రముగ రచించిన శ్రీసూక్తి వసుప్రకాశికాదిక నీతిగ్రంథములు, భక్తచింతామణ్యాది భగవద్భక్తి ప్రబోధక శతకములు నాంధ్రలోకము నలుదెసల వ్యాప్తినిగాంచి, సహృదయ హృదయారవిందముల వికసింపఁజేసి, కీర్తిగాంచుచున్నవి. ఈయన కవితయందలి గొప్ప గుణవిశేషము పదములకూర్పు నం దాయన కలవడిన జిగిబిగి పెంపని చెప్పవచ్చును. సామాన్యకవులు పెద్దపెద్ద పద్యములలో నిముడ్చనేరని భావములను జిన్న పద్దెములందే రసోచితములగు పదములను బిగించి బిగించి కూర్చి వెలయింపనేర్చు విన్నాణమునం దీయన మిగుల జాణ.

క. లలిత పదహృద్య పద్యం
బులన కథార్థంబు ఘటిత పూర్వాపరమై
యలఁతి యలఁతి తునియలఁగా
హాలసంధించిన విధంబు నమరఁగ వలయున్.

అనుకవి బ్రహ్మసరసకవితానిర్మాణ విధాన లక్షణమున కాధునిక కృతులలో నీయన గ్రంథములు చాలవఱకుఁ జక్కని లక్ష్యములు కాఁగలవని నాయభిప్రాయము. మఱియు నీతఁడు ప్రకృతిని ప్రేమించి యారాధించి తన్మయుండగు కవిసత్తముఁడు. కేవలము ప్రకృతినుండియే దృష్టాంతములఁ గైకొని రచించిన బహువిషయిక నీతివృత్తముల వెలయు శ్రీసూక్తి వసుప్రకాశిక మనితర సాధారణమగు నీయన యప్రమేయ ప్రతిభకుఁ బ్రకృతి తత్త్వపరిశీలన పటిమకు నాదర్శకమగుచున్నది. ఈ దృశంబగు నీకవివరుని ప్రతిభాశక్తులను బరిగణించి యాంధ్ర భారతీ తీర్థము "కవిశేఖర" బిరుదమున నీయనను బహూకరించి చరితార్థమగుట సంస్తవనీయము.

కాని వసురాయని ప్రతిభ కేవలమాంధ్రీకరణములందును స్వవిరచిత గ్రంథములందును మాత్రమే నిబద్ధమై సంకుచితము కాలేదు. ప్రకృతి ప్రేమస్వరూపిణియగు నీయన వాణి బహురూపకములను ప్రకృతి విలాస రామణీయకములను గాంచినపుడు కలుగు తాత్కాలికానుభవములనో, యావేశములనో చాటురూపమున జాలువార్పక యెట్లుండఁ గలదు? ఈయనరచించిన చాటువు లసంఖ్యాకములు; పలువిషయములకు బ్రసక్తములు. ఆ చాటుధారల నప్పుడప్పుడు గ్రోలి యానందించువారిలో నేనొకఁడను. సమీపవర్తులకు పరిచితుల దెసఁగాని ప్రసరింప నేరని వసురాయ చాటుపద్య ప్రసవామోదమిప్పు డాంధ్రదేశము నలుదెసలఁ బ్రసరించు భాగ్యము వసురాయ ప్రాణసఖుండగు విశ్వసుందర ప్రభుని సదాక్షిణ్యసమీరణమునఁ గలిగినందుల కెంతయు సంతసించుచున్నాను. వసురాయకృతములగు చాటువులు రమారమి పదిరెండువందలు 1925 సంవత్సరమున వసురాయ చాటు ప్రబంధమను పేరఁ బ్రశంసా, ప్రకృతి, ప్రాస్తావిక, ప్రకీర్ణక, స్వవిషయములను పంచప్రకరణములుగఁ బ్రవిభక్తమయి గ్రంథరూపమును దాల్చి ముద్రింపఁబడియున్నవి. లోకమున కాగ్రంథపరిచయమును గలిగించుటయే యీ వ్యాసోద్దేశము. ఆధునిక కవుల చాటువులు గ్రంథరూపమును దాల్చుట కిదియే మొదలని తలంతును. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తికవి రాజుగారు పూర్వము తమ చాటువుల నిప్పుడు తమ వజ్రాయుధపత్రికలో శ్రీకృష్ణ[illegible] రాజీయ మను పేరఁ బ్రకటించుచున్నారు.

చాటుశబ్దమునకు మనోజ్ఞమని యర్థము. అట్టివి కథా సంవిధానమునఁ గూర్పఁబడు గ్రంథస్థపద్యములలో మనోజ్ఞమయిన వానికిఁ జాటువు లనువ్యవహారము లేదు. ఏదేని కథనుగైకొని కవి గ్రంథరూపమున రచించు పద్యములలోని కన్న ననుభవ పూర్వకముగనో, యావేశమూలకముగనో, తాత్కాలిక ప్రసక్త విషయములనుగూర్చి వెలార్చు ప్రాస్తావికపద్యములలో సాధారణముగా మనోజ్ఞత హెచ్చుగానుండును. కావున నట్టివానికే చాటువులను వ్యవహారము గలిగినది. ఈవిషయమున వసురాయఁడుగూడ

ఉ. నన్నయ తిక్కనాదిరసనల్
గురియించిన చాటుధార లీ
మన్నన నింకఁ బోలునను
మాత్రము తద్రసమబ్బదెందు హా!
జున్నులలోనఁ జిన్నిపువు
జున్నియయట్టులు పద్దియంబులన్
మిన్నలు చాటువుల్ రసస
మృద్ధి ననిర్వచనీయ మాధురిన్.

అని లిఖించి చాటువులకుఁ గల్గ యనిర్వచనీయ మధురిమను బ్రశంసించినాఁడు.

భావనమత్కృతియో, కల్పనాశిల్పమో, యర్థగౌరవమో మఱే గుణవిశేషమో లేనిదే సాధారణముగా వసురాయఁడు పద్యమును వ్రాయువాఁడుకాఁడు. ఆకు కవితావ్యాఘ్రదంష్ట్రికకీయన కవితా లతాంగి నెరనేయఁ జాలఁడు.

శా. కబ్బం బల్లుదు నైన నాకుకవితో
గ్రవ్యాఘ్రి దంష్ట్రాళికే
నబ్బబ్బా! కవితా లతాంగి నెరనే
యంజాల నానాటికిన్
జబ్బంజూఱగ గోరసాదులిడుకొం
చుం బెంచి యబ్బాలచే

నుబ్బించుక్ రసికాంతరంగముల బి
ట్టూరింతు విద్వాంసులక్.

ఆవి యీయన ప్రతిన రచించు నదొక్కటయినను బద్యము బుధజనాహ్లాదమునుగాంచి తీఱవలయును. అందుచే నాలస్యమయినను నతియత్నమున నేని గుణవిశేష భూషితములగు రసవత్తర పద్యరత్నములనేగాని సామాన్యపద్యముల నాయన రచింపనొల్లఁడు.

గీ. చిన్నవోవుఁ గవిత చెడి ముఖవర్ణంబు
బుధులు మెచ్చుకొనక పోయిరేని
కాన నాత్రపడక ఘనయత్నమునసల్ప
నగును గృతులు సరసు లౌననంగ.

అను పద్యమీయన యాశయమును వ్యక్తమొనర్చును. కావున నీగ్రంథమందలి పద్యములను కొన్నిటిని మాత్రమే యేర్చిచూపుట మిగిలిన వానియందలి రసమును గ్రహింప నేరక వాని నగౌరవపఱచినట్లగు నేమోయని తలంపుచున్నాను. అందుచే గ్రంథపరిచయమునకయి నే నుదాహరించు కొలదిపద్దియములు స్థాలీపులాకన్యాయ గృహీతములని పాఠకమహాశయు లెఱుంగఁ బ్రార్థించెదను.

వసురాయఁడు బాల్యాదికము నెచ్చటఁ గడపినను దన యిరువదవయేట ౧౮౭౮ సంవత్సరములో రాజమహేంద్రవరమున స్వల్పవేతనమున నాంధ్రోపధ్యాయుఁడుగాఁ బ్రవేశించి యప్పటినుండి యచ్చటనే క్రమక్రమాభివృద్ధిగాంచి స్థిరనివాస మేర్పఱచికొని యున్నవాఁడు. కావున నాంధ్ర మహాభారతమునకు జన్మస్థానమై, యాంధ్రమహాజను లెల్లరకుఁ బూజ్యపదమయిన యీపురీమతల్లికిఁ బ్రసక్తములయిన విషయములెన్నియో మన వసురాయని చాటువుల కాశ్రయములయినవి. అందుచే నీ పట్టణమందలి గౌరవాతిశయములనుబట్టి కూడ నాంధ్ర మహాశయుల కీగ్రంథరాజ మెక్కుడుగ నాదరింపదగి యున్నది. పీఠికయందలి గ్రంథకర్త వాక్యములఁగూడ నీసందర్భమున నుదాహరించుట యనవసరము కానేరదు.

"ఈ చాటుప్రబంధమునం దితరవిషయవినోదములకంటెఁ బురాతనమును, బుణ్యాపద క్షేత్రమును లక్ష్మీసరస్వతీ లాస్యరంగమునయిన యీ గౌతమీతీరరాజమహేంద్రవర నగర రాజమునకు సంబంధించిన విశేషము లెక్కుడుగా నెక్కొనియున్నవి. ఏనాఁడో యొకటిరెండుపద్యములు శ్రీనాథాదు లీపట్టణమును గుఱించి వ్రాసినవి యిప్పుడు చదువుకొనుచు సంతసించెదు నాంధ్రుల కీకాలమునను, భావికాలమునను గూడఁ దత్పురీవిశేషము లనేకములు దెలుపు నీచాటుప్రబంధ పద్యములు డెందముల కమందానంద సంధాయకములు కాకపోవని నాయాశయము."

ఇట్టి ప్రకృతి ననుసరించి యిందలి ప్రకరణములను గ్రమముగఁ బరామర్శించెదను.

(1) ప్రశంసా ప్రకరణము

రవిలేని జగమెల్ల నంధకారమయము. కవిలేని జగత్తుకూడ నట్టిదే. అంతియేకాదు. మనపూర్వులు "రవిగానిచోఁ గవిగాన నేర్చు"నని రవికంటెఁగూడఁ గవికి గౌరవస్థానము నొసంగియున్నారు. రవి కవులకుఁ గల సామ్యమునుగూర్చిన వసురాయని చాటువత్యంత మనోహరము:

చ. నవరస సృష్టిజేసి వద
నంబుల వాడునుదీర్చు గూఢమా
వివిధములైన భావములు
వెల్లడిసేయుఁ బ్రబోధమిచ్చు కక్
గవఁదెఱపుక్, బదంబులిడఁ
గానగు సందియముం దొలంచు, స
త్కవి రవిభాతి; నాత్రఁడెటుఁ
గల్గఁడు చీకటికాదె యాకడక్.

మఱియు జీతముబత్తెము లక్కఱలేని జగదీశ్వరాస్థానపండితుఁడు కవి. సృష్టిరహస్యములఁ దెలుపఁ గవి హృదయముకన్న వేఱుతాళపుఁ జెవిలేదు. అప్రయత్నముగ నవ్యక్తమధురముగ దేవుని సృష్టి విలాసములఁగాన మొనర్చు కోకిలరాజము కవిమానసము. కవి కోకిలములకుఁ గల సాధర్మ్యము ప్రకృతి సిద్ధమయినది. కావుననే ప్రథమకవియగు ప్రాచేతసుని "వందేవాల్మీకి కోకిలమ్" అని కీర్తించినారు.

క. దేవుని సృష్టివిలాసము
కోవిదుఁడగు కవి గ్రహించి కొనియాడుఁ గృతిన్
మావుల చైత్రవికాసము
కోవెల కని చెవులు సోఁకియఁ గోయనికూయున్.

అని మనకవిగూడ నీభావమును బ్రకటించినాఁడు.

లోక గురుండాత్మమహిమ బ్రపంచమునకుఁ దెలియఁ బ్రదర్శించు నల్లబల్ల (Black-board) యనఁట యాకాశమండలము.

గీ. నల్లబల్లమీఁదఁ బిల్లలు నేర్చుకో
నయ్యవార్లిఖింతు రక్కరంబు;
లాత్మమహిమ దెలియ నాకాశమండలం
బందు నింతు చుక్క లయ్యయండ!

జీవితమెల్ల నధ్యాపకవృత్తిలోఁ గడపిన కవి చిత్తమున కాకసమిట్లు గోచరించుటలో నబ్బుర మేమి?

ఆంధ్రకవులలోఁ గథావస్తువును గనులకుఁ గట్టినట్లు చిత్రించు సరసకవితా నిర్మాణ శక్తియందుఁ దిక్కనయు, భక్తిపారవశ్యమును గూర్చు రసవత్కవితయందుఁ బోతనయు నాంధ్రుల మన్ననలకుఁ బాత్రములగుచున్నారు. ఈ కవిద్వయమునుగూర్చి వసురాయఁ డొనర్చిన ప్రశంసాపూర్వక చాటువు లాంధ్రుల కవశ్యపఠనీయములు. అవి యిదివఱ కాంధ్రపత్రికా సంవత్సరాది సంచికలలోఁ బ్రకటితము లవుటచే నిం దుదాహరింప మానుచున్నాను.

ఆంధ్రకవితాపథమునందు ప్రత్యేక ప్రతిభా స్వాతంత్ర్యములఁ బ్రకటించిన కవివర్యుఁడు పింగళి సూరనార్యుఁడు. ఉపలబ్ధములయిన యీతని కృతులు మూఁడును భాషాప్రపంచములో వినూత్న పక్కిని వేర్వేఱు మార్గములఁ ద్రొక్కిన యప్రతిమ రత్నములు. ఈతనిని గూర్చిన ప్రశంసలు:

క. పింగళి సూరనఁ దలఁచి తె
లుంగు గవిన్ లాంతివానిలో నెంచుట, యిం
చుం గొఱికిన నోరను బెం
డుం గొఱుకుటకాదె? వేయినుడు లేమిటికిన్.

గీ. ఇభవృషభవాహు లిర్వుర నేకచిత్ర
ముగ లిఖించిన మెచ్చరే ముచ్చి నేర్పు?
రాఘవార్థంబుఁ బాండవార్థంబు, నొక్క
కబ్బమునఁ గూర్చు కవిప్రజ్ఞ గాదె శ్లాఘ్య.

ఆంధ్రభాషా పోషకుఁడయి యాంధ్రభోజుఁడని వినుతికెక్కిన శ్రీ కృష్ణదేవరాయలందు "రాయలు" శబ్దము స్వార్థమయినదను చాటువత్యంత శ్లాఘ్యతరము.

ఉ. శ్రీయుత కాళిదాసుఁడు వ
చించెను శంభు "యథార్థవర్ణమా
నేయన యందనన్య విష
యేశ్వర శబ్దము" టంచునాంది; నిం
ద్రాయిత కృష్ణదేవ వసు
ధావరు నందగునట్టి శబ్దమే
"రాయ" లటంచుఁ బల్కు వసు
రాయఁడు హంపిని సాహితీసభన్.

మదరాసు ప్రాంతములందలి విద్యావ్యాప్తికి Rev. William Miller దొరగారివలె గోదావరీ మండలములోని హూణ విద్యావ్యాప్తికిఁ గారణభూతులయి పలువురు బి. యే. లను దయారుచేసి యఖండవిద్యా ప్రదాతలై వన్నెకెక్కిన Edward Parr Metcalfe దొరగారి కీర్తి చిరస్మరణీయము. వారినిగూర్చిన ప్రశంసలు కొన్ని:

పిన్న తలమీఁదిదయ్యను బెద్దతలకు
నదియె రబ్బరు కుళ్లాయి యమరినట్లు
పాఠశాలకు మును, శాస్త్రపాఠశాల
కిపుడు, మెట్కాఫె, ముఖ్యుఁడై యెసఁగునౌర.

సీ. జన్మమధ్యమునందుఁ జదువు రాదనుకొన్న
జడులు శాస్త్ర బ్రహ్మచారులైరి
హీనులై బిచ్చంబు నెత్తంగవలయు వా
రురువేతనంపు టుద్యోగులైరి
నూనూఁగు మీసాలురాని కుఱ్ఱలు మహా
జనసభా పూజా భాజనములయిరి

మాట నేర్పఱిగని మోటుపెద్దలు యుక్తి
యుక్తప్రసంగసంశక్తులైరి.
క్రూరులై సాధుజనులను గోడుపఱచు
మంకువారలు బహుబుద్ధి మంతులయిరి
యౌర! మెట్కాపు కరుణాళు వరుగు డెంచి
నేర్పి విద్యను కాలేజి నిలుపఁబట్టి.

క. దానముల, విద్యయుత్తమ
దానమునూ, భుక్తి ముక్తిదాయకమగుటం
దానిని దనియ నొసంగెడి
దానిని మెట్కాపుఁబోలు దాతలుగలరే.

రాజమహేంద్రవరములోని Government Arts College లోనే Principals గాఁ బనిచేసి కీర్తికెక్కిన Middle Mast దొరగారిని Couldrey దొర గారిని గూర్చిన చాటువులొండు రెండు:

గీ. జాజిపూవుతావి సహకారమాధురి
చందమామ వెలుఁగుఁ జందనంపుఁ
జల్వ సరసకవిత చక్కని మామిడిల్
మాస్టు మంచితనము మఱపురావు.

చ. తపనుఁడు భూపుఁ డాతని ప్ర
తాపముఁ దాలిచి కొంప అర్కకారం
తపుశిలయుంబలెన్ వెలిఁగె
దర్ ప్రకృతిం గతినాధికారులై
యుపకృతియే స్వభావముగ
నొప్పెడి కూల్డ్రియి యుత్తముండు ప్రి
న్సిపలయి రాజమహేంద్రపురి
శీతకరుం దలఁపించు సౌమ్యతన్.

గుణగ్రహణ పారీణత వసురాయని గుణవిశేషములలో నొకటి. శ్రీవాడ్రేవు విశ్వసుందర ప్రభుని పరిణయ సందర్భమున మన కవివరుఁ డొనర్చిన గాయకప్రశంస లందులకు నిదర్శనములు;

గీ. వెదురుఁ గ్రోవి లేదె? మృదులాంగుళులు లేవె?
వూఁదు లేదె పవనమారుతంబు
జనుల కర్ణములను సంజీవరాయని
వేణు విడవు గాని యమృతరసము.

గీ. మూర్ఛవచ్చుఁ బ్రాణములఁ దెర్చునహాహా! యీ
1నాగరత్న; మింతి నామమునకు
సూరిజనులు! విశ్వసుందర పరిణయా
హూతు! లరసి యర్థయుగముఁ జెప్పుడు.

క. మూయించును గను ఱెప్పల
హోయియనంజేయు నోళ్ల చప్పట్లు లూఁచున్
మాయకొదలల మేనుల
గాయక కోటయ్య2 ఫిడేలు కౌశలి సహహా.

క. పదభూషణ సహితముగా
రద నీసభ విశ్వసుందరా! నటియించుం
గదరా! సంగవ3 తుంబురు
మృదువీణాకలననాద మిషఁ జెవి సోఁగియున్.

శ్రీ రాజా మంత్రిప్రెగ్గడ భుజంగరావు బహద్దరు జమీందారుగా రాంధ్రదేశమందలి విద్వత్ప్రభువులలో నొకరు. ఆయన యొనర్చిన పుత్రికా వివాహములు వైభవసమృద్ధియం దసోన్యాస్త్రీకములయి వన్నెకెక్కినవి. పండిత కవియగు నీ ప్రభువర్యుఁ డీపరిణయ సమయములఁ బాలిచ్చిన విశేషములలోఁ బ్రత్యేక ప్రశంసార్హమయినది కవీశ్వర సమ్మానమని తెలియవచ్చెడిని. ఈ మహోత్సవములకు సంబంధించిన మన కవీశ్వరుని చాటువులు కొన్ని చిత్తగింపుఁడు:

శా. మంత్రి ప్రెగ్గడ వంశదుగ్ధజలధిన్
మాణిక్యమార్వేల స
త్తంత్రాలాప సమర్థగోత్రశతప
త్రశ్రేణి మిత్రుండు గో
సంత్రాణుండు భుజంగరాయకృతి వే
శ్మన్ మాని తా వాణి నా

1. బెంగుళూరు నాగరత్నమ్మగారు 2. హరికిపర్తి కోటయ్యదేవరగారు 3. పీఠికాపురం సంస్థాన వైణికులు తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారు.

మంత్రించెక్ సుతపెండ్లిఁ దన్నృతి సుదాం
పత్యాప్తికా జోటికిన్.

గీ. ముదుకవేని, రూపాయకు మూఁడు సేర్ల
ప్రాలు దొరకని సిద్ధార్థి పచ్చికఱవు
నందు రాజాన్న సంతృప్తులైరి వేల
కొలఁదిగ భుజంగ రాట్కృతి కూఁతు పెండ్లి.

గీ. మాటికిటుఁ బవ్యములు వ్రాయ మానసమునఁ
గవుల కుపమాపదార్థము లవునో కఱవు;
ఒండొకటి మీఱు కూఁతుల పెండిళుల భు
జంగ విభు బానసమున నక్షయము లవ్వి.

క. తెలియలఁ బూజలకై శై
వులు గూరుచు తుమ్మిపూల ప్రోవులు తలఁపో
మిలమిలని డిల్లి భోగపుఁ
గలమాన్నముఁ గవ భుజంగ ఘనుఁ డిడఁబంతిన్.

క. పలుఁగనులు నోళ్లుఁ జేతులుఁ గఁకుమాడు
నట్టిఁడు భుజంగరావు పిల్పంది పెండ్లి
కేఁగుదెంచిన నన్నింటి కెక్కుడలరి
కడుపు తన కొక్కఁడని కుందుఁ గుడుపు ముందు.

"కవి కనసూయకంధికిని తారత లేమి యటన్న పండిత
ప్రవచన మొండుపట్ల నెటులంటిదియైనను గేవలంబవా
స్తవమది తిక్కయజ్వకడ......"

అని తిక్కన ప్రశంస సందర్భమున వసురాయఁడు
వ్రాసి యున్నాఁడు అది యాయన దెసఁగూడ నట్టిదే
యని వచించుట సత్యదూరము కాదని చెప్పవచ్చును.
శ్రీ నాగ్రదేవు విశ్వసుందర ప్రభుని సత్వరరాజ్య రమా
ప్రాప్తిని ప్రశంసించు సందర్భములో సముచితముగఁ
సంతాలిభద్రకవికృతినుండి యాయన గ్రహించిన నుడికార
ములకుఁ దార్కాణము:

క. "పన్నఁడు నేరిచెం బెళుకు
లీచెలికన్ను" లటన్న పద్దియం
పున్నుడికార మొందుఁ దలఁ
పున్ గుణబంధుర విశ్వసుందరున్

మొన్నె వరించి ముద్దిడిన
ముగ్ధను రాజ్యరమన్ గనుంగొనన్
వన్నెలుఁ జిన్నెలయ్యుచిత
భావ ముదారత మింత గొప్పదున్.

మఱియు నాశుకవిత్వ మనాదరించువాఁడయ్యుఁ గొప్ప
రపు సోదరకవుల యత్యద్భుతాశు కవితాశక్తిని ప్రశం
సించుచు నీయనపల్కిన పద్యముకూడ నిందులకు నిదర్శ
నము కాఁగలదు:

ఉ. చక్కెర మెక్కి చేఁ దను ర
సజ్ఞులు కల్గుదురయ్య యెందుఁ ? జే
రక్కజముం ఘటించె భవ
దాశు కవిత్వపటుత్వ మీశుఁ జో
క్కొక్కరికిచ్చు మెచ్చఁదగు
నొక్కొక విద్దెయఁ ద్రోసి లోపముల్
ప్రక్కకు మిమ్ము నెన్ను వసు
రాయఁడు పండితపుంగవీశులన్.

రాజమహేంద్రవరములో శ్రీ ములుకుట్ల అచ్యుత
రామయ్యగారు భిక్షుకుల యుపయోగార్థమయి కట్టించిన
ధర్మశాలకు మూలబంధ శిలాస్థాపన మొనర్చు సందర్భమున
వసురాయఁడు కూర్చిన పద్యములలోఁ గరుణారసప్లుతము
లగు నీక్రింది చాటువులు భిక్షుకాంధ్ర దుస్థితిని గను
లకుఁ గట్టునుఁ జదువరులకు జాలిని గలిగించుచున్నవి:

ఉ. గంప చంకఁ బెట్టుకొని
కట్టను రెండవచేతఁ బూని, వి
ల్వంతువ మేను దోఁప, నడు
వంగను సత్తువ లేక, తూలుచుం
జింపిరినెత్తితో మొలను
జింపిని గట్టి వగర్చుకొంచు, ము
ష్టింపచురాలు బిచ్చ మనఁ
"జీ! పోద"మన్ కలవార లుండరే ?

ఉ. కొమ్మకు వ్రేలఁగట్టి యొక
గుడ్డను, బుట్టిన బిడ్డ నందులో
నిమ్ముగఁ బెట్టి, వేసవుల
నీచెవిగాడుపు రాఁగ నాచెవిన్

సొమ్ములువోయి, రథ్యలను
జూడఁగనయ్యెడు బిచ్చగాండ్రదై
న్యమ్ముఁ గనుంగొనం గడుపు
లక్కట! చుమ్మలుచుట్టవేరికిన్?

ఉ. వ్రేలుచు మీఁదఁ దోఁచు తల
క్రిందుఁబులుంగులువోలెఁ గ్రింద లేఁ
జూలులుఁ దాము, సాంద్రమ వడ
సోఁకి నిదాఘపునాళ్ల భూమి రు
ఙ్మాలములన్ వటించువెస
మోములభిక్షుకులం గనుంగొనం
జాలిఁగరంగదే హృది, వి
షాదము పుట్టి కసాయి కేనియున్.

అమెరికాలూథరను మిషన్ వారు రాజమండ్రిలో స్థాపించిన స్త్రీవైద్యశాల యీప్రాంతమందలి కాంతాజనంబులపాలి కల్పవృక్షమయి వారి కత్యంతోపకారక మగుచున్నది. ఆవైద్యశాలకుఁ బ్రసక్తించిన చాటువు లొకటి రెండు:

చ. నులిసిననుల్కమంచమును,
నూనియ, కుంపటి, పాతచెప్పు, భూ
తులసియు, నుల్లిపొట్టు,పొగ
దూపము, నెన్నెమసుద్ది, చీఁకటిన్,
జెలిమిడిదివ్వె లేక, ప్రస
వించి యిటం జెలు లొప్ప నమ్మల
క్కలు కని తల్లిపిల్లలను
గ్రక్కున ముక్కున నుంతు రంగనల్.

చ. సతులకు మానరక్ష, శిశు
సంతతిపాలికిఁ బ్రాణభిక్ష, రు
గ్ణత పరిఘోరశిక్ష, మలి
నంబులపం జొరరానికక్ష, య్యా
యతివలక్షీరకంతులయు
నౌషధశాల నిరీక్ష, నాఁగువా
రతులితదీక్ష సల్పు సుకృత
తాళి ఫలించినద్రాక్ష యీక్షితిన్.

కడచిన కీలకసంవత్సరమున ఘటిల్లిన గౌతమీపుష్కర సందర్భమున విశేషధనవ్యయ మొనర్చి ప్రభుత్వమువారు తైర్థికుల యుపయోగార్థమయి రాజమహేంద్రవరమునం దొనర్చిన యేర్పాటులును, నప్పు డచ్చట సబుకలెక్టరుగా నుండిన శ్రీ H. H. Burkitt దొరగారి యత్యద్భుత నిరంతరకార్యదీక్షయుఁ బ్రజల ప్రశంసల కత్యంతము పాత్రములయినవి. ఈసందర్భమందలి మన కవిశేఖరుని చాటువులుకూడఁ బ్రశంసనీయములు. వాని లోఁ గొన్నిమాత్ర ముదాహరించెద:

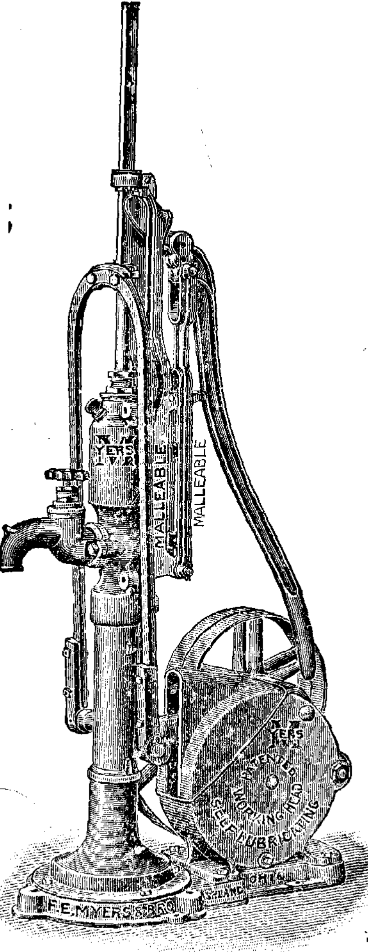
మ. మడిగా నుండినతల్లి కన్నకొడుకున్
మైమైలగా నంట నీ
కెడగల్గం జనుమంచుఁ గోపపశు; నీ
కీ మర్త్యులం దెంత ప్రే
ముడి; ని న్నెట్టియశుద్ధుఁడైనఁ గదియం
బూతాత్ముఁ గావింతు నీ
కడలంజేతుల నంటి, పావనధునీ!
కళ్యాణి! గోదావరీ!

సీ. అసలు రూపటీ, కాలి కిసుక మెత్తగ సోఁకు
చదను దేరిన రథ్య చక్కఁదనము
వడియఁగట్టిన కూప వారి, వీథిని సుంత
బిరడఁ ద్రిప్పఁ దొరంగు మఱ్ఱహారంగు
నిసి పట్టపగలుగా నెఱపునబ్బురపుటా
విరదివ్వె విందిలాంవరులమెఱపు
జిలుఁగుబెజ్జములఁ బిచ్చిలి నీరు వెలిచాను
రముసొరుఁ గేరు కాగంజతీరు

గీ. వలసినపదార్థములుచేరువనె లభించు
మంచియంగళ్లపసఁ గాంచి యెంచుకొఁద
ప్రాఁతపుర మిచ్చి పుష్కర ప్రజలబసకుఁ
గాఁపురము సేయ నిటఁ జౌర గణము తటిని.

ఉ. పుట్టకపోవు పత్రములు
"పుష్కరపర్వదినంబులన్ మొదల్
ముట్ట ఋణంబుఁ దీర్తు"మని
ముచ్చులచ్చే నవి యెట్లు తీఱునో;

మైయర్సు
డీప్‌వెల్ వర్కింగుహెడ్లు

తనంతట తానే చమురువేసుకొనునట్లు నిర్మించబడినది

బావులకు పైభాగమునందు అమర్చ వీలుగలదు. ఎంతలోతునుండి యైనను నీటిని లాగును.

బోర్ బావులకు కూడ ఉపయోగించవచ్చును.

ఎట్టి కష్టములేకనే పుష్కలముగా నీటిని సరఫరాచేయును.

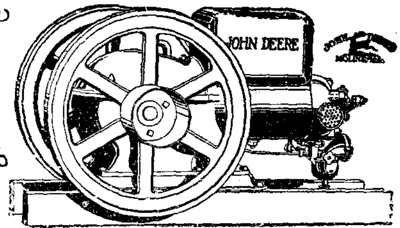
చిన్నమాదిరీలు కూడ చేతిపిడితో అమర్చబడును. అవి చేతితో పనిచేయ వీలుగలదు.

జాన్‌డీరి ఎంజినులు

దివ్యమైన ఆయిల్ యింజనులు

పవరుపంపులకు, ఇతరపనులకుపయోగించతగినవి.

ప్రత్యేకసదుపాయము:- తనంతట తానే చమురును వేసుకొనుట.

సోల్ ఏజంట్లు:—

లిమాయి బ్రదర్సు లిమిటెడ్,

1/173 బ్రాడ్వే, పోస్టుబాక్సు నెం. 202, మద్రాస్.

చెట్టులక్రిందటం బసలు
  చేయఁడు సొమ్ములతోడఁ జేసియుం
జిట్టియుఁ జూఁడవో యెనని
  చింతిలువారలఁ గాన మెచ్చటన్.

ఉ. అర్కుఁడు గానరాక పగ
  లంతయు బోరున మొత్తువానలం
దిర్కులలో నిజప్రభు వ
  దేపనిగా జన సౌఖ్యకాంక్షియై
కూర్కు భుజింపఁ దీఱనియ
  కుంఠితదీక్షఁ బురిం జరించుటం
బర్కోటు ఘోటినాఁటి యల
  వాటున గొందులు దూఱు నిప్పుడున్.

చ. ప్రవితత రాజమహేంద్ర నగ
  రంబునఁ గంటిని బుఱ్ఱకరత్రయం
బెనరికి లేదు బర్కోటున
  కీపదవిం గలపే; రితండు రే
పవలును, దీక్షఁ బుఱ్ఱకరపుఁ
  బర్వమునం బ్రజ కంటి రెప్పయై
కవికిని శిల్పికిప్డు పని
  కల్పనచేసెను; మేలు మేల్గనున్.

నిరంతర మాంధ్రదేశాభ్యుదయమున కయి పాటుపడుచు యశస్సాంద్రయై వర్ధిల్లు నాంధ్రపత్రికా మతల్లినిగూర్చిన ప్రశంస:

గీ. ఆంధ్రమునఁ బుట్టె గిట్టె ననంత పత్రి
  లంబ కష్టసుఖంబుల కైన దేది!
  ప్రాఁశ బాధలఁ దల్లికిఁ బాపుతెర్కు
  నట్లు నెగడుమీ చక్రితో నాంధ్రపత్రి.

(2) ప్రకృతి ప్రకరణము

ఈగ్రంథమున కెల్ల మకుటాయమానమైనదియీ ప్రకరణమే యని యొత్తి వక్కాణింపఁదగును. ప్రకృతి తత్త్వకళేలనమం దీ కవికిఁగల యప్రతిమ ప్రతిభనుగూర్చి వెనుకనే యుగ్గడించితిని. వేయేల, ప్రకృతిని వెలయించు ... వసురాయఁడు వసురాయఁడే యని చెప్పనొప్పు ... ఈ ప్రకరణమందలి ప్రతిపద్యము నవశ్యము పఠింపఁదగినది. ప్రకృతి ప్రబంధకర్తయగు పరమేశ్వరుని యద్భుత ప్రతిభ కచ్చెరువందుచు నీతఁడు ప్రకరణాదిని వ్రాసిన పద్యమే ప్రకృతియం దతనికిఁ గలగాఢానురక్తిని వ్యక్తమొనర్చుచున్నది:

మ. అరుదౌ సైకతవీనకల్పనము లే
  కాంశంబునం గూర్చి తా
విరచింపన్ శతకాదికంబుఁ గవి ప్రా
  వీణ్యంబు వేనోళులన్
సరసుల్ మెత్తురు; వృక్షపక్షి ముఖనా
  నాజాతి భేదంబులన్
బరఁగున్ గోటులు తాదృశంబు లభవా!
  త్వత్సృష్టి నెట్లెంతురో.

ప్రభాతము:

వేకువయందలి కోడికూఁతలోని త్రిభంగీభుగ్న కంఠధ్వని నుత్ప్రేక్షించుచు మను వసు చరిత్రకారులు రచించిన పద్యములు భాషాప్రపంచమున సుప్రసిద్ధములు. తద్విషయకములయిన వసురాయని చాటువులుగూడఁ బ్రశంసనీయములు.

ఉ. సృష్టిని బుష్టి నష్టి నొన
  రించు త్రిమూర్తుల యిక్కయో మహో
త్కృష్టపు వేలు పీతఁడు, గ
  తించెఁ ద్రియామ యటన్న భావముల్
స్పష్టముగాఁ ద్రిభంగిఁ గృక
  వాకులు గాముల కూనిచో పుద్దా
గ్దష్టదిశాముఖమ్ముల న
  హర్ముఖమున్ దెలుఁగెత్తి కూసెడున్.

ఉ. ప్రాణము లేని కొయ్యగడి
  యారము శేయుట మూఁడు గొట్టఁగా
మానవనిర్మితం బదిప్ర
  మాణమె యంచుఁ ద్రిశుద్ధి మెచ్చున
ట్లానిమిషంబునం దెవతు
  రాననకల్పితకాలయంత్రముల్
పూనెను గొక్కురోయనఁగ
  భుగ్నగళమ్ములఁ దామ్రచూడముల్.

తెల్లవాఱు నప్పటి శశికాంతిని, దీపకాంతిని వర్ణించు నీక్రిందిపద్యములు రసికజనహృదయంగమములు:

చ. అడవులనుండిగుట్టునను
దాల్మిని దాఁకొనియున్న ప్రేమ మ
ప్పుడు వలకాఁకచేఁ గరఁగి
పొంగి తనుం దలిరుంబు వాపి నె
వ్వడిఁ బ్రియు నిక్కఁ జేర్పఁగ నె
బల్లున వేగినఁ దెల్లవోవున
ప్పడఁతుక మోముచాయశశి
భాసిలెఁ బున్నమనాఁటి వేకువన్.

చ. సెలఁతనుగూడ నెంచియును
నిద్దురమంపునఁ గన్ను మూసి, తాఁ
బలపల వేగ మేలుకొని
బాళిని దత్తఱ మొందు శ్రోత్రియుం
దలఁపఁగఁజేయుచున్న యవి
ధామమునన్ మలయానిలాంకురం
బులకుఁ జలించుచున్ రజని
పోకకు వెల్వెలవోవు దీపముల్.

పతివ్రతలకు భర్తలతోడి సహగమనము ప్రాచీనార్యసమ్మతము. ఆధర్మము నుద్దేశించి కైరవిణీముకుళత్వము నుత్ప్రేక్షించుచు వ్రాసిన పద్యము చాల మనోహరముగ నున్నది:

గీ. చందురునితోడ వేడుకఁ జనెను దార
లంతరిక్షభూసఖ్య మనర్హ మకట!
నాథుతో నేఁగు భాగ్యంబు నాకు లేద
యనుచు వలువాత మూర్ఛను మునిఁగెఁగలువ.

పిల్లతెమ్మెరలఁ గూర్చిన జిలిబిలిపలుకులతోడి యీక్రింది పద్యమందలి మనోజ్ఞవర్ణనము మనకవీశ్వరుని వంటి సత్కవుల కవితనుగూడఁ దలఁపునకుఁ దెచ్చునను కొందును.

క. తెగిపోక కొనలు సాఁగుచు
మిగులను సుకుమారమగుచు మేనులు సోగియన్
సోగసుగ రవగాలులు చ
ల్లగ వేకువ విసరె విరులు లతికల నురలన్.

ప్రకృతిరామణీయకమునఁ గవికిఁగల యవ్యాజప్రేమమున కొక నిదర్శనము.

గీ. ప్రాతరుదితార్కరశ్మి సంపర్కమునను
మణిరుచుల మించుమంచుతుంపరల వఱలు
చిప్పపులువెన్నఁ బువ్వులఁ జెప్పఁగాలఁ
ద్రొక్కఁగ బయళ్ల మనసు చివుక్కుమనును.

ప్రదోషము:

సాయంసమయమున రాజమహేంద్రవరమునందలి గౌతమీ నదీతీరము సకల జనమనోహ్లాదకరంబై, సంతాపహరంబై తనరారుచుండును. అప్పటి ప్రకృతిసౌందర్య మనిర్వాచ్యమై యుండును. తద్విషయములగు చాటువులొండు రెండు చిత్తగింపుఁడు:

సీ. మిను వ్రాలుచో నుదీచిని దళుక్కని క్రాలు
మెఱుఁగులతో నీలమేఘమాల
యద్దానిక్రింద దావానలజ్వాల రే
ఖలతోడి నల్లని గట్లచాలు
దానిముందఱ దట్టమైన కావిరి క్రమ్మి
యెడములు కబళించు వృక్షరాజి
దాని కివ్వల దృఢస్తంభపాళీశిరో
భాగనిర్మితమైన వారధియును.
దానిపై దారి, దిగువ లోఁతైనవారి
వాయుగతిఁ బొఱునావిరి బండ్లుఁ బడవ
లేటిదరికి వేసలిసంజ నేఁగువారి
కెల్లఁ గనువిందు రాజమహేంద్రమందు.

సీ. అరచంద్రురునకు సుందరరూప సాహస్ర
ములు ఘటిల్లఁ జలించు నలలనలువు
నలలమీఁదను దళతళలు తేరఁగ వెండి
జలపోఁత సలుపు వెన్నెలలచెలువు
వెన్నెలలకు సుంత వింత జాదొనఁగూడఁ
జదలఁ బర్విన యెఱుసంజసంచు
నెఱుసంజ మెలమెల్ల నిను వంకఁ దిగఁజాఱ
నిజనాథు నలరించు నిసిబెడంగు
నిసి ధరించిన నువ్వకన్నీలిచీర
కరణి రాణించు నంతరిక్షంబుడంబు

గాంచుచును, జల్లగాలి సేవించు జనులు
రేయిమొగమున నది యొరఁ బాయఁగలరె?

ప్రేమవెల్లియగు గౌతమీతల్లి మాతృప్రేమ నుగ్గడించు పద్యమొకటి కీలకపుష్కర ప్రశంసా సందర్భమున నిదివఱ కుదాహరించియుంటిని. తద్విషయకములు మఱి మూఁడు చూడఁదగినవి:

శా. తల్లీ! బిడ్డల మేము సంజతటి సం
తాపంబునం జేర ని
న్నుల్లోలాత్మకరంబులం బొదివి మ
మ్మయ్యాల లూఁగించుచుం
గొల్ల ల్గాఁగల నీపయస్సుఁ దనియం
గ్రోలించు చాడించెదీ
వుల్లాసంబునఁ దేలఁ బావనచరి
త్రోదార! గోదావరీ!

సీ. గుండ్రని పెనుగాజుఁగుప్పె దీపమువోలెఁ
బశ్చిమాంబుధిఁ దేలు భానుఁ జూపి
పలురంగు లద్దిన వలువచెన్నున వన్నె
వన్నె మబ్బులఁ గ్రాలు మిన్ను చూపి
దాఁగిన చీఁకటుల్ తలలెత్తు చందాన
మసకారుతోఁపుల దెసలఁ జూచి
నీలాలవలెఁ దేటి నిర్మలంబగు నీట
విడిసంజఁ గ్రొంజాలు బెడఁగుఁ జూపి
చండ కరుధాటి మూర్ఛిల్లు జగతిమీఁదఁ
జిఱుతకరువలి చలిమిరుల్ చిలుకుచుండ
నావలను తూఁగు వేత్రాసనములఁ బోలుచు
గౌతమీతటి యలరించుఁ గన్న ప్రజల.

గీ. కొండ గబ్బిలములు కుతుకెండి పయి కెక్క
లార్చుకొనుచు డాయ నలల చేతు
లెత్తి వానినోరికిడు నందెకగ నీరు
ప్రేమవెల్లి గౌతమీమతల్లి.

సంజకెంజాయల వివిధవర్ణ సంకీర్ణత్వమును మాయలమారి వేసముతోఁ బోల్చిన పద్యము:

ఉ. మాయలమారివాని కుప
మానము నూసరవెల్లి చెప్పచుం
డ్రాయది యప్రసిద్ధ విష
యం బుదయాస్తమయంబు లందుమిన్
లాయపు వజ్రవాహనము
లన్ ... ముసంబున కెన్ని వేసముల్
వేయుచు నుండఁ జూతురవి
పేర్కొన రేటికి వాని సాటికిన్.

చంద్ర తారకలు:

చంద్రునకు రేపడంతి కూటమిచేఁ గలిగిన శోభ విశేషమునుగూర్చిన వర్ణన సరసభావ సంయుతమై కవికి గల లోకానుభవమును జాటుచున్నది:

క. పేదకు సిరి యెత్తుకొనుం
బైదలి యొక్కొక తె చెట్ట వట్టిన దానం
దూదివలెఁ దోఁచు శీతల
పాదుఁడు వెలుఁగొందఁడే కుపాయోగమునన్.

స్త్రీలకు సి గ్గొక పెట్టనినగయని పెద్ద లుగ్గడింతురు కావుననే లజ్జావతీశబ్దము స్త్రీ పర్యాయములలోఁ జేఁ నది. చంద్రోదయ మయినంతనే తారకలు నిజకాంతిఁ మాయు ప్రకృతిసిద్ధవిషయమును బైధర్మమును బురస్క రించుకొని కవి యి ట్లుత్ప్రేక్షించుచున్నాఁడు:

ఉ. తారకలార! తండ్రి మిము
దక్షుఁడు చంద్రున కేయుగంబునన్
ధారనుబోసెనో, విభుని
దగ్గఱ నింకను సిగ్గ మీకు; మేల్
తూరుపుఁగొండపై నతఁడు
తోఁచుడు దిగ్గన లేచి, లోనగర్
దూఱితి రట్టె; పుట్టునగ
తొయ్యలికిం బతిపజ్జ లజ్జగా.

చంద్రోదయాది వర్ణనములలోఁ గల్పనాశిల్పమున మెఱయించుట యాంధ్రగీర్వాణ కవులకుఁ జాలఁ బఁ పాటి. వసురాయని చాటువులలోఁగూడ నీశిల్ప మనల్ప ముగా నున్నది. మచ్చున కొక కొన్ని చిత్తగింపుఁడు

గీ. కాఁడు చందురుండు గట్టిగా రుబ్బిన
మినుపపిండిముద్ద; మిన్ను గాదు

పఱుచునీలిచీర; స్వర్ణాకరు లిడు వడి
యములు కాని తారకములు కావు.

క. లోనం బలు మీనంబులు
లీనంబగు గగనధునివలెం గ్రాలెం, గో
టానంగోటులు చుక్కలు
కానంబడకుండఁ గాయు కౌముదిరాకన్.

గీ. విన్ను పెరుఁగుఁగడవ వెన్నెల తక్రంబు
వెలుఁగు వలివెలుంగు వెన్నముద్ద
చిన్నిచుక్కలన్ని చిందులు; రే, యీ వి
గోవుపాఁడి ద్రచ్చు గొల్లభామ.

గీ. అవనిప్రానీలి మేలికట్టంబరంబు
చిమ్మటలుగొట్టి నేర్పడ్డ చిల్లు లవ్వి
యవలివెల్తురు దోఁచుతదంతరముల
రిక్కలం ద్రాడరయక విపరీతమతులు.

గీ. జింకపిల్లగాదు చెవులపిల్లియుఁ గాదు
పాలవెల్లి నంటు బాడె గాదు
చందమామలోని కందు నే ననుకొందుఁ
బ్రతిఫలించినట్టి క్షితియటంచు.

ఋతువులు:

నాల్గేసినెల లొకకారుచొప్పున మన పెద్దలు సంవత్సరమును మూఁడు కారులుగ నేర్పఱిచియున్నారు.

గీ. మాఘమాదిగ నాల్గేసి మాసములను
బలుకవలయును వనకారు వానకారు
సీతుకారని; వన, వానఁ జేరియుండు
నెండకా రిట్లు ముక్కారు లెఱుఁగనగును.

ఈయాకారులందుఁ గలుగు ప్రకృతి విశేషములఁగూర్చి మనకవి కూర్చిన నిసర్గమనోహరములయిన చాటువులు తప్పక చదువఁదగినవి. వానిలోఁ గొన్నిటి నుదాహరించెదను. సూర్యుని యుత్తరాయణ దక్షిణాయన ప్రయాణములకుఁ గారణము నుత్ప్రేక్షించు పద్యములు:

క. "చలువలు కడు వెదఁ జల్లెడు
నెలపులకును జనక జనులు నిల్లఁజాలరు రాఁ
గలనెలల" ననుచుఁ దెలుపునో
నలినాప్తుఁడు తిరిగ శిశిరనగమువలనికిన్.

క. జనులకు యమసదనమె యీ
దినముల శరణంబటంచుఁ దెలుప ననంగా
దినకరుఁడు తిరిగె దక్షిణ
మునకుం బ్రభ దఱిఁగి దివసములు కుఱుచలుగాన్.

మామిడిచెట్లులం దేకకాలమునఁ జివురులు, పూలు లేకుంట కర్థశ్లేష నూఁతగాఁ గొని చూపు కారణము:

క. సుమనః పల్లవతతులకు
సమకూరదు మైత్రి, యరుదు; సహకారములన్
సుమనః పల్లవతతులకు
సమకూరమి మైత్రి యరుదె సహకారములన్.

"ఆలస్యాదమృతం విష" మ్మనుసూక్తికి నిదర్శనము:

క. రాలిచె ముదురాకంతయుఁ
దాలిచె లేఁజివురు చింత తఱి యిదె గోయన్
జాల మొనరిచిన రుచి చెడు
నాలస్యము విషము సేయు నమృతము ననరే.

వసంతగ్రీష్మర్తు వర్ణన విశేషములు:

ఉ. కో యను కోయిలల్ చెవుల
కుం జలదాతపఖండశీతల
చ్ఛాయలు మేనికిన్, విరులు
చల్లుసువాసన నాసకున్, ఫల
శ్రీయుత వృక్షశాఖికలు
దృష్టికి, స్వాదురసంబు జిహ్వ, కా
కాపున్యాయ మొనర్చు నామ్రతరు
లామని కేనినిదాఘసత్రముల్.

గీ. మరునివిల్లు తీపి మలయానిలము తీపి
మల్లెపువ్వు తీపి మధువు తీపి
మావిపండు తీపి మదకోకిలము తీపి
మధుర తామయంబు మాధవంబు.

గీ. రసము గడ్డకట్టి రసనపైఁ బడునంతఁ
గరఁగి చల్లఁగాను గళము దిగును

ప్రమదము, పసిమి, తావి మాధురి గల వింత
మంచుఁగరడు మంచి మావిపండు.

చ. అఱచుచు జీటకంఠమున
నార్చుచుఁ జక్కనిరంగు టెక్కలం
దఱుముచుఁ గాకి గ్రద్దల, ని
దాఘదినంబుల నిప్పుటెండలో
నెఱకలు ప్రగ్గునో యనక
యేదెడు గ్రుడ్డులఁ బాల, ప్రోడుఁగొ
బ్బైరతల నిల్చుచుం; గడుపుఁ
బ్రేమ సహింపని కష్ట మున్నదే.

గీ. కొట్లనిండఁ గోట్లకొలఁది రొక్కం బున్న
నేమిఫలము బీగ మెడపకున్న
జగతినెందు గాలి సంపూర్ణముగ నున్నఁ
గదలదేని దానఁ గలదె సుఖము.

చ. తళతళ వెండిరేకుల వి
ధంబున వెన్నెలలోన మట్టలా
కులు మలయానిలంబునను
గొంచెముగాఁ జలియింప, సందుసం
దులను దళుక్కుమంచు నెల
తోఁపఁగ, నేలను నీడలాడఁగా
నెలమి జనించురాతిరి శ
యింపఁగఁ గొబ్బరచెట్లు క్రిందటన్.

గీ. వృక్షశాఖలఁ దలక్రిందు వ్రేలు కొండ
గబ్బిలమ్ములు గఱులార్చు క్రమము తోఁచు
వేసఁగిపగళ్లఁ బన్నుండి విడక జనులు
విసనకఱ్ఱలఁ గదలించు విధముఁజూడ.

గీ. ఱాతిగోలెంబులను దోఁడు నూతినీళ్లు
స్నానమునకును, మంటికూజాలఁ బోయు
నేటినీళ్లు పానమునకు నెంతొ చల్లఁ
దన మొసఁగు మండువేసఁగి దినములందు.

గీ. అగ్గిచెరుగు గాలి యావాలుఁ గారాలు
గుండ గొట్టు గాటు గొంప లేర్చు
చిచ్చుచుంట, ఱోళ్లు చీలుచు బీటెండ
దావపావకము నిదాఘసఖము.

మ. కలయర్థంబును ధారవోసి తమ కా
కాశంబునన్ వట్టివా
జలదాలన్ బురుడింప, నైకవిధ
సస్యంబుల్ ఫలంబుల్ జలం
బులు సర్వం బిడి భూతతృప్తికిఁ బొలం
బుల్ మావులున్ బావులున్
దలఁపించెన్ గృతవిశ్వజిన్మఘురఘున్
ద్రాఘిష్ఠపుం బ్రొద్దులన్.

[సశేషము.]

ద్వితీయాంకము

రంగము ౧

స్థానము:—రాయలమందిరము.

సమయము:—మధ్యాహ్నము.

(విశ్వపతి ఆలోచనానిమగ్నుడై యటు నిటు ప్రచారము చేయుచుండును. చిత్రావతి వచ్చి వానివెను వెంటనే అల్లరిగా తిరుగుచుండును. విశ్వపతి చూచి)

విశ్వపతి:—ఏమిటి ఈ అల్లరి చిత్రా!

చిత్రావతి:—'చిత్రా'ట! అల్ల రేమిటి విశ్వా!

విశ్వ:—పో; పిచ్చిపిల్లా!

చిత్రా:—ఎవరైనా పిచ్చివాడున్నాడా 'పెళ్లాడాలి' అని తిరుగుతూంటే ఇంతలో నీవు కనిపించావు. (ముఖము వంక చూచి) నీక ళ్లిట్లా మెఱుస్తునా యేం? ఎంత అందంగా ఉన్నాయో! రాత్రి చూచా; మాగండు పిల్లి క ళ్లిట్లాగే మెఱిశాయి.

విశ్వ:—ఇదుగో అల్లరి చేయక పో.

చిత్రా:—మా నాయనే. నీవు వెళ్లమంటే వెళ్లడానికి నీ వేం రాజువా?

విశ్వ:— (నవ్వుచు) వెళ్లకపోవటానికి నీవు రాణివా?

చిత్రా:—ఆఁ, రాణినే. (పకపక నవ్వుచు) మా నాన్నగారు నన్ను చూచి నిన్న 'పిచ్చిరాణీ' అన్నారు. ఇదుగో 'రాణి' అంటే జ్ఞాపకంవచ్చింది, ఇందాకటి కథను పూర్తిచెయ్యవూ? ఆకుసుమాన్ని యువరాజేం చేశాడు?

విశ్వ:—ఇప్పుడు కాదు. అంతఃపురము పోయి మా అక్కయ్యతో ఆడుకో.

చిత్రా:—మీ అక్కయ్యేం? నాకుమాత్రం కాదూ అక్కయ్య?

విశ్వ:—పోని మ్మట్లనే; నీ విప్పుడు వెళుదూ.

చిత్రా:—ఇప్పుడు చెపితే వెళిపోతా. ఆకుసుమా న్నేంచే శాడు?

విశ్వ:—మాలిని ధరించినాడు.

చిత్రా:—మొగవాడు ముత్తైదుకి మల్లె పువ్వులు పెట్టుకుని కూర్చున్నాడు!

విశ్వ:—ఎట్లును సాగనీయవు గాని కథను, పొమ్మిచ్చటినుండి, పని యున్నది.

చిత్రా:—ఇందాక చేస్తున్న పనేనా? క ళ్ళిట్లా పెట్టడం; ముఖ మిట్లా ముడుచుకోడం; మఱి, వేలితో గాల్లో ఇట్లా అట్లా గీతలు గియ్యడం? ఊఁ—

విశ్వ:—(చేయి పట్టుకొని) నీవు మర్యాదగా పోవు.

చిత్రా:—బుద్ధి వచ్చిందిగా, ఇక అల్లరి చేయను. కథ వినేసి చక్కాపోతా. సొంతంగా వినకపోతే కంచెల్లో ముళ్ళుంటాయిమ.

విశ్వ:—అబ్బా! ఆ రామకృష్ణ కవి అల్లరి అంతా నీకు పట్టుపడ్డది.

చిత్రా:—మా నాన్నగారి కెంత పేరుందో నీ కేం తెలుసు?

విశ్వ:—ఆ. వికట కవులకు గొప్ప పేరే వచ్చును.

చిత్రా:—ఆ పేరు కాదు.

విశ్వ:—మఱి?

చిత్రా:—ఆ బుడతగీచాయన రాలే, నన్నీజో నిన్నీజో, ఆయన అన్నారుకదా—అదొకపాఠం లా ఉందమ్మా, ఏమిటా, ఊఁ— "అగ్రామ్య పరిహాస కుశలః యుగ కవీంద్రనాయకమణీ రామకృష్ణ కవిః": ఎంత సంస్కృతపాఠమో!

విశ్వ:— నీ కొక నమస్కారము, దయ యుంచి వెళుదూ.

చిత్రా:—నాకు నమస్కారం వద్దు గాని కథ చెప్పు, వెళిపోతాను.

విశ్వ:—మాట్లాడకుండా వింటావు?

చిత్రా:—మాట్లాడనుగా.

విశ్వ:—నోరెత్తకూడదు.

చిత్రా:—(అంగీకార సూచకముగా తలనూపును.)

విశ్వ:—ఆఁ. ఎంతవఱకు చెప్పితిని?

చిత్రా:—ఆపువ్వుని తలలో పెట్టుకున్నాట్ట. నీకు జ్ఞాపకశక్తి చక్కగా ఉంటే నాకు మౌనభంగం అయేది కాదుకదా? నే వెళిపోతాను.

విశ్వ:—కథ కొంచెములోనే ఉన్నది విని పో.

చిత్రా:—నీపైత్యం ఇది. కథ ఇట్లా ఉంటుం దేమిటి? అయినా నాకు తీరిక లేదు. చిన్నారాణీతో ఒక మాట చెప్పాలని వచ్చాను, వెళ్లాలి.

విశ్వ:—విని పోదూ బ్రతిమాలుకుంటాను.

చిత్రా:—"కథ చెప్పవయ్యా! బాబూ!" అంటే నోరెత్తకుండా వినాలన్నావే ఇందాక, ఇప్పుడు నేనంటానూ, నోరెత్తకుండా చెపితే వింటాను.

విశ్వ:—అట్లాగైతే, ఆఁ—కొంత కాలమునకు వారివివాహవిషయము—

చిత్రా:—అదుగో నోరెత్తుతున్నావు. నే వెళిపోతాను.

విశ్వ:—నీఅల్లరి కిదియే విరుగుడు. (రెండుచేతులు గట్టిగా పట్టుకుని గబగబ) మంత్రి గ్రహించి విధి లేక ఆ అమ్మాయిని దేవేరిని జేసి ఆయువరాజునకు పట్టాభిషేకము జేసెను. ఆబ్రాహ్మణ కుమారుడు రాజుగారి భావమఱదియై 'మంత్రిని త్రోసి రాజును' చేయుచు నెమ్మదిగా రాజసూత్రములను చేతిలోనికి లాగుకొనుచు—

చిత్రా:—అవి తెగి వెనక్కి పడ్డాట్ట. ఏం చిత్రంగా అల్లావయ్యా! కథకు కాళ్లు దేనికో చెవులూ ఉండవంటారు. బ్రాహ్మణబ్బాయిట! కులం, గోత్రం విడిచి పెట్టుకుని రాజుగారి భావమఱది అయాట్ట! నేనుకూడా రాణినైతే అంతా ఒప్పుకుంటారేమో! పగ్గాలు—కాదు—సూత్రాలు లాగిపట్టినా? తెగి వెనక్కి పడతాడే— (విడిపించుకొని పకపక నవ్వుచూ పారిపోవును.)

విశ్వపతి:—ఏమిరా! చెడుగరవు టురుముకక్ష; లజడిగా వికటాట్టహాస భైరవనాదం బుగ్గలువారించిపోయినది! ఈగుప్తప్రతాపము స్తుతిగీతముల గనక సంతృప్తి నెట్లు గాంచును; బలాత్కరింపబడియైన, లోకము మెచ్చక తప్ప దీదుర్విధిబుద్ధిని. ఒకటి సంకల్పించుట బుద్ధి కుశలతచే దానిని సాధించుట—యిది నా జీవికమూలము. ఇప్పుడు నేనాడబోవు నాటకమునకు ప్రస్తావము కూడ రక్తిగనే నడిచినది. నాత్రోవ కడ్డము రాకుండ, మంత్రి, రాజ్యాధికారమునుండి బహిష్కరింపబడగలడు. అనగా, "ఈ విశ్వపతి పౌరుషచ్ఛాయలో జయకన్య తపస్తంత్రయైనది" యన్నమాట. రాయలనుండి తిమ్మరుసును గంజివైచితినా, మా ముద్దులమఱది మస్తిష్క మెప్పుడును శూన్యమే; అప్పుడందు నాఆలోచనయే మెఱయగలదు. "ఇదుగో, భావా! రాజ్యమును నాచరణనీవు సమర్పించి పని విను" మనుటయే శేషించును. అది జరిగియు దీరవలెను. లేకున్న ఈరాజత్వము, నీప్రత్యేకాదృష్టము వీని నొసటనే ప్రొద్దువొడిచెనేమి! ఏమిటి యీప్రత్యేకత?

సీ. సకలమానవులు నేకకులాయమును వీడి
వచ్చినవారె ప్రపంచమునకు
దైవసామగ్రీ ప్రసత్తాధిభాగ్యముల్
గడిమిమై గొనుట కొక్కడె కలండె
భోగ సామ్రాజ్యంపు బూలగద్దె వసించు
పట్టాభిషేక వైభవము యెన్న
ఒకని సొత్తా యది? ఉక్కడీ డెవడో వా
నిది కాదె సర్వసంపద సతంబు
నాకు బ్రతిరోధి యెవ్వ డెన్నటికి నైన
బట్టి భద్రుల నిల బడగొట్టగలను
ధారుణీశ్వర గండ పెండేరమునకు
త్రాచు 'బుస్స'లతోడ గాల్చాచినాడ.

(వికటాట్టహాసము జేసి) "కటకరాజు దివాణమున విస్తరాకుల గుట్టుకొనుచు బ్రతిపిండాదుడవై మనియుండుమని నుదుటవ్రాసి, విధి యీప్రపంచమున పారవైచిన

పేరిశాస్త్రి ఆ విధి(వ్రా)లును 'ఫట్'న తుడిచివైచు కుని రాజశ్యాలక విశ్వపతియై నేడాంధ్ర చక్రవర్తి కాబోవుచున్నాడు. (దూరమున దృష్టి నిగుడ్చి) అదుగో, నాయుద్యమమునకు ప్రసాధనముగ నవతరించిన నాసోదరి వచ్చుచున్నది. ఈ రాజమంత్రులకు విరోధమును గల్పించుటకు జాలనుపకరించు నీమె యభిమాన ప్రవృత్తి కింక గొంచెము సానబెట్టవలెను. (విశ్వపతి ప్రక్కగా తొలగును. వానికి ముందుగా చిన్నాదేవి ప్రవేశించును.) సోదరీ! మఱచితిని మహారాణీ!

చిన్నాదేవి:—వ్యంగ్యమా?

విశ్వ:—కార్యార్థిని కనుక 'మహారాణీ' అంటిని.

చిన్నా:—ఏమిటి ఆ మహాకార్యము?

విశ్వ:—మంజీరను శిక్షింపవలదని నాప్రార్థన. మఱి శక్తి లేనప్పుడు—

చిన్నా:—అవును. నేను చేతగాని దాననే. బుద్ధి తక్కువై రాజుదగ్గర నాఅధికారము చెల్లు ననుకొంటిని. ఇప్పుడు తోచినది అది 'తప్పే' యని.

విశ్వ:—ఆఁహాఁ. మఱి రేల క్షమాపణ గోర లేదు?

చిన్నా:—వారు వచ్చినతోడనే తప్పక కోరుకొందును. కాని నేనైనను మంజీర నిచ్చటికి రప్పించి కొంచెము బెదిరించి క్షమించి పంపవలెననే యనుకొంటిని.

విశ్వ:—అది గౌరవముగనే యుండెడిది. ఇప్పుడు నీకగౌరవము కల్గినది. ఈమాత్రము రాజసమును చెల్లించుకొనలేని అబలవు నీ విచ్చట నిరపాయముగ గాపురము జేయగలవా యని నా కనుమానము. ఆముహూర్తబలమేమియో, నిన్ను 'సోదరీ' యని పిల్చిన నాటనుండియు నిన్ను నాసోదరివనియే ప్రేమించుచుంటిని. ఆప్రేమ నీహితముకొఱకు నన్ను బలినిచ్చుకొనుటకును బురికొల్పుచున్నది. ఈ అగౌరవమును నా అగౌరవముగ జింతించుచున్నాను.

చిన్నా:—పోనీ, ఒకమారు మంజీర నిచ్చటికి తెప్పింతరా వా ఇప్పుడు?

విశ్వ:—పట్టి తెప్పించవచ్చును.

(రాయలు ప్రక్కగా ప్రవేశింతురు. చిన్నాదేవి మాడదు. విశ్వపతి చూచిమాడనట్లు నటించుచు)

కాని భావగారికి వారియెడగల మొగమోటము.

చిన్నా:—నీవే స్వయముగ వెళ్లినచో వారు మాత్రము నిన్నే మనగలరు?

విశ్వ:—కాని యొకమారు చక్రవర్తిచే దండన తప్పింపబడిన పిమ్మట దానినే చేయబూనుట యోగ్యమైనసంగతి కాదు. మహారాజు వారిగౌరవమున కది—

చిన్నా:—అది కాదు. వా రెన్నడు నాయాజ్ఞను త్రిప్పువారు కాదు. మంత్రిభీతిచే దండనాథుడే పరిసితులరయజాలక తిరిగివచ్చియుండును. అంతేకాని—

రాయలు:—(సమీపించి) దేవీ! నీవు క్షమించవలెను. నేనే నీయాజ్ఞను త్రిప్పివైచితిని. నాకొఱకు నీవు మంజీరను క్షమింపవలెను. అమాయికయగు నొకదుర్బల బాలికపై నీ కింత కోప మెందులకు?

చిన్నా:—తమయనుగ్రహము పూర్తిగ నున్న నది దుర్బల యేమి?

విశ్వ:—సోదరీ! శాంతింపుము. భావగారు తెలివితక్కువవారు కాదు మంత్రిదేవు నిప్పు డెదిరించుట మంచిదికాదు. సేనాధిపతులు, కోశాధిపతులు, మంత్రులు, దుర్గనాథులు, పురరక్షకులు నెల్లరు వాని బంధువులో, మిత్రులో, ఆశ్రితులో, హితులో యై యుండిరి. చండశాసనుడై యత డీరాజ్యము నేలుచున్నాడు. అతని నెదిరించిన యెటుపోయి యెటు వచ్చునో. శాంతించి యిప్పటి కీపట్టు మానుము.

చిన్నా:—ఎందుకు నన్నిట్లు బెదరించుట? ఇచ్చట నా కొక గౌరవమున్న మంజీర నిప్పుడు రప్పింపుడు. నేనే క్షమించి విడిచిపెట్టెదను. నా కాయాశ కానప్పు డెందుకు వచ్చినమాట లివి? (పోబోవును.)

అశ్వన్ తిరిగి బలమును గలిగించు టానిక్ ప్రాణాధారమైన శక్తినొసగుచున్నది

అశ్వన్ అత్యధికత్రాణను బలమును ప్రాణాధారశక్తి నొసగు చున్నది. విద్యార్థులకు ఆటలాడునట్టివారికి, కసరత్తుచేయువారికి ఆదర్శనీయమైనది.

ప్రధానస్టోరు లన్నిటియందును, కెమిస్టులవద్దను దొరకును.

స్టాకిస్టులు:

ఎన్. దేశాయి గార్డెన్ అండు కో.,
41, బందరువీథి, మద్రాసు.
నాదం అండు కో., కొచ్చిన్.

BENGAL CHEMICAL &
Pharmaceutical Works, Ld.,
CALCUTTA.

విశ్వ:—సోదరీ! ఎవ్వటి కాపోక? తుదకు నావలన మహారాజు విపదబ్ధి బడె ననిపింతువా?

చిన్నా:—(వెనుకకు వచ్చి) ఏమిటి!

విశ్వ:—ఊహించుకొనుము. ఆమంత్రి చెప్పుచే తలలో నణగిమణగియుండి నిరుపద్రవముగ జీవితము గడుపుకొనుచున్న యీతనికి నిన్ను దీసుకువచ్చి కట్టినది నేను. నీమూలమున నెట్టి యుపద్రవ మాతనికి సంభవించినను దోషిని నేనగుదును.

రాయలు:—విశ్వపతీ! నీ వూరకొనుము. దేవీ! ఈ నీయావేశము పట్టమహిషి కుచితమైనది కాదు.

చిన్నా:—(రోషమున) నాథా! నేను పట్టమహిషిని కాగోరుటలేదు. ఎవనివీరత్వమును, శూరప్రజ్ఞను, ఉత్తమపురుష తేజమును వరించి అతనికొఱకు పితృగృహమును, బంధుజనమును, స్వసంబంధిమోహసర్వస్వమును త్యజించి, యీ పరభూములకు వచ్చితినో, ఆ నా ప్రాణపతికి నీయర్ధాంగినైన చాలును. ఒకసామాన్యబాలిక నాపతిని నాముందు నిందయొనర్చినది; సహింపజాలక నేను వైరశుద్ధికి బూనుకొన, అందులకు నాపతిబలమే నా కడ్డమువచ్చుటా! ఆహా! ఇంతటి పరాభవమా!

(ప్రస్థానము)

విశ్వ:—పిచ్చిదానా! ఈ పరాభవాగ్రహము నీ కెందులకు సోదరీ! (వెంటనే పోవును)

రాయలు:—ఔను. నాకు పరాభవము జరిగినది, నిజమే. సహించియూరకుండుట నాకు విధాయకము కావచ్చును. కాని అభిమానవతియగు నాయర్ధాంగి నను దత్తగా నుండుమనుటకు నాకేమి యధికారము కలదు? ఆహా! దుర్ధరదృశ్యముల సహస్రములనైన నోర్వగల నాకు గోవిందరాయల యప్పటి యాక్రోధ సంధుక్షితాంగభంగిమతైక్ష్ణ్యము దృష్టింప రాకపోయినది! దీని కేమి. ఇది యేమిటి విశ్వపతి యొక్క శంకాభల్లమును మెదడులో గ్రుచ్చిపోయినాడు! నాజీవితము, భవితవ్యము మంత్రి దయాధర్మములమీద నాధారపడియున్నవా! ఈకృష్ణదేవరాయ లిప్పటివఱకు వానియిష్టము మీదనే యీసింహాసనముపై గూర్చొనగల్గుచుండెనా? స్వయంప్రకాశమునకు నా కీగద్దెపై నవకాశ మున్నదో లేదో యెన్నడు నింతవఱకు విచారించుకొనలేదు. నన్ను గురించి నేనిక నాలోచించుకొనవలసి వచ్చెనా!

(విశ్వపతి పునఃప్రవేశము)

విశ్వపతి:—భావగారూ!

రాయలు:—ఆఁ! బహుపర్యాయములు హెచ్చరించియున్నాడవు; నన్ను గూర్చి నీవే యెక్కుడు సంకటపడుచున్నటు లున్నది: ఈవిషయము జెప్పుము.

విశ్వ:—ఏవిషయము?

రాయలు:—మంత్రివిషయము.

విశ్వ:—నాకేమి తెలియును?

రాయలు:—తెలియదు? క్షణముక్రింద నీసోదరి కుపన్యసించినది.

విశ్వ:—ఓహో! ఆవిషయమా? ఇప్పు డెందులకు? అయినను మాకు వాగ్వ్యయమునకుగాక నీచెవి కెక్కునా?

రాయలు:—ఇప్పుడు చెప్పుము. వినుటకు సంసిద్ధుడనై యున్నాను. ఇన్నిదినములనుండియు ప్రజల రహస్య సంభాషణలయందును, నంతఃపురస్త్రీల చాటుమాటలవలనను నేవిషయమును విని నవ్వి యూరకొనెడివాడనో, ఆవిషయమునే ఆప్తుడవగు నీ నుండి మరియు దగ్గరగా వినుచున్నాను. నీయుపదేశములు నాహృదయమును ముట్టడించినవి. నేడు వినగోరుచున్నాను. చెప్పుము.

విశ్వ:—ఇట్టి స్థిరభావముతోడనే నేనును నిర్బంధించియైన నేడు చెప్పగోరియే యుంటిని.

రాయలు:—విన నొకవిషయమును విని తరువాత చెప్పుము. అప్పాజీమీద నీవ్యాజ్యమును యెఱుగుదును. నీహృదయమున నతడు బింబకబళన పిపాసియగు రాహువువలె దిద్దబడియున్నాడు. సరి. నేను ముగించునంతవఱ కభ్యంతరము చెప్పక వినుము. నాతండ్రి "చంపిపారవేయు" మని నన్నీ మంత్రిచేతులలోనే పడవైచెను. కాని, యత డేమి చేసెనో యెఱుగుదువా? "వత్సా"

యని తనయొద్ద చేర్చుకొని యుక్తవయస్కుడ నగు దాక పెంచి, సమస్తవిద్యలయందును, శీలములందును నన్ను దిద్దినాడు. తనబిడ్డలకన్న నన్నే యెక్కుడు గారాబమున పెంచెను. నీసోదరియుదంతము నీకు తెలియదు; ఎట్టిపరిస్థితులలో మావివాహమున క్రొత్త ద్రోవ్పుకొనినదియు! తుదకు బలసంపన్నమగు నీవిశాలసామ్రాజ్యమును నాకు నప్పగించినాడు. "రాయలు నారాజు" అని యుద్వేగమున నానందమును వెలిపుచ్చుట వాని స్వార్థమని కవుల నిందాస్తుతి. ఇట్టివానికి నేను జూపవలయు కృతజ్ఞతలకు బరిధి యున్నదో లేదో విచార్యము. నా హృదయము ప్రబోధము లేకయే కొన్నియుగముల క్రిందనే యతని 'నప్పాజీ' యని పిలిచినట్లు స్మృతి. నా హృదయమును చించి చూడుము! అప్పాజీయొక్క నిష్కామధర్మతేజస్సౌమ్యమూర్తి నీకు సాక్షాత్కరింపగలదు. చాలు నిప్పుడు చెప్పుము. ఆప్రకాశగర్భమున నేమచ్చను నీ చర్మనేత్రములు చూడ గల్గినవో; శ్రద్ధధానుడనై యున్నాను.

విశ్వ:—అబ్బో! ప్రకాశగర్భమున మచ్చను జూపవలెనా? ఇంతటి స్థిరవిశ్వాసికి నచ్చజెప్పుట బ్రహ్మకును దరము కాదు. కాని ఒకటిమాత్రము చూచుచున్నాను. ఆ ప్రకాశగోళమున నీవు నిద్రను జపించుచు తిరుగుచున్నావు.

రాయలు:—తప్పించుకొనకుము. మంత్రి నేర మేమిటో చెప్పుము.

విశ్వ:—మంత్రి నేర మేమియు నుండదు, నీవు లేశమైన వ్యక్తిత్వమును స్థాపించుకొనగల్గినచో. ఏవ్యవహారమునగాని కృష్ణరాయలత్వము పూడ్చిపెట్టబడి ఆస్థానే తిమ్మరుసత్వ మెటనుండియో పొటకరించుకొని వచ్చును. మా కిది దుస్సహము.

రాయలు:—ఇదియా తుదకు నీ వ్యాఖ్యానము. వట్టి అమాయకుడవు.

విశ్వ:—నాయమాయకత్వమునకు జింతింపవలదు. నీ నిష్ప్రయోజకత్వమునకు విచారించుకొనుము. భరత ఖండార్ధభాగమున కధిరాజవైనందుల కుబ్బకుము. అట్టి యర్హతయే యనూన స్వప్రతాపకృతియైన లోకమున స్థాపించుటచేత గల్గినదా? తిమ్మరుసుయొక్క దయాముష్టి దత్తవిభవమున కెందుల కీయార్భాటము!

రాయలు:—ఆగు మెవరో వచ్చుచున్నట్లున్నది.

(గోవిందరాజు ప్రవేశించును)

గోవిందరాజు:—జయము మహారాజా! మన రాజనగరునందు వ్యాపారకేంద్రముల నిర్మించుకొనుట కనుజ్ఞ వేడుచు గొందఱు పోర్చుగీసు వర్తకులు విజ్ఞప్తి నంపుకొనియున్నారు. ఆజ్ఞ నీయవచ్చునా యని మహామంత్రివారు—

రాయలు:—ఆలోచించి వారినే చేయుమనుము.

గోవిందరాజు:—భాగ్యము. (ప్రస్థానము.)

విశ్వపతి:—ఇది నేను నిందించుట యనుకొనకుము. నీ యాశ్రితులచాటు వదరులలోని యొక పోడుపు మాట యిది. బాగుగ నాలోచించుకొనుము. నీ వొకపంజరములో నుంటివి. కృతిక జగత్తని యుదయ మేమో గోలపడితివే, యది యిదియే. నీయెదుట మసలు ప్రతిదియు నాతిమ్మరుసుయొక్క తీక్ష్ణపరీక్షయందు శిక్షాశుద్ధిని జెందినదే. ఆస్థానమున కవులు, దండనాయకులు, సామంతరాజులు, నంతఃపురమున దాసదాసీజనమును భరతర్షిచే శిక్షింపబడి రంగము నలంకరించునటులవలె వర్తనముల నెల్లస్థాయిలయందును 'తు' 'చ' తప్పక నటింతురు. వాని మతము పుచ్చుకొనినగాని యెవరు నీరాజ్యచక్రమున బ్రవేశింపజాలరు. వారు నొసట దాల్చు విభూతి వానిపాదధూళి. వానిమాట జపయోగ్యమగు మంత్రము. ఒక మహామత ప్రవర్తకుడై యత డిట వెల్గుచున్నాడు. అహో! విస్మయమూర్ఛనమున ముగ్ధుడనగు నాహస్తము లప్రయత్నముగ నుద్ధతములై గౌరవాంజలి గూర్చుచున్నవి. మంత్రిదేవుని మహాప్రజ్ఞకు జోహార్!

రాయలు:—ఓయీ! వికట వ్యాఖ్యాతృ చక్రవర్తీ! అట్టి యతని ప్రజ్ఞాజయకన్య నుత్పాదపీఠి నర్పింపబడినదేమి?

(గోవిందరాజు పునః ప్రవేశము)

గోవిందరాజు:—జయము మహారాజా! ఆపోర్చుగీసు వర్తకులు తమ కోటరక్షణార్థమై కొంత సైన్యము నుంచుకొనుట కవకాశము నర్థించుచున్నారు.

విశ్వ:—అట్టి సందర్భములో-

రాయలు:— మే మిప్పుడే కార్యాలయమునకు వచ్చుచున్నాము. విచారించెదము.

గోవిందరాజు:—భాగ్యము (ప్రస్థానము.)

రాయలు:—విశ్వపతీ! తొందరపడక ఆలోచించి చెప్పుము. చూచుచుంటివి కదా ప్రతివిషయము నేల-మటి నాయనుమతిమీద-

విశ్వ:—కర్తవ్యమును పెట్టి వ్యవహరించుటయందువా? అదియే వాని నీతిలోని సూక్ష్మము. సామాన్యముగ నెత్తిపొడుపు మాటలుగూడ పిల్లిమీదనో, యెలుక మీదనో పెట్టినప్పుడుగాని యంత మీయవు.

రాయలు:—రాజనీతిని నీ వింత చులకన జేయుట తగదు.

విశ్వ:—ఆఁ, రాజనీతి. పరిణామచరమసీమ నతిక్రమించి నప్పుడు దానినే స్వార్థనీతి యనవలెనని శాస్త్రము.

రాయలు:—ఆహా! నిన్ను వినుటకు సహనము నభ్యసింపవలెను. ఇంతకు నీరాద్ధాంత మిప్పుడు నన్నేమి చెయ్యమని?

విశ్వ:—రాద్ధాంతము కాదు. నీ వ్యక్తిత్వమును స్థాపించుకొనుట కిప్పు డెన్ని మార్గములు లేవు! ధనము, సైన్యము, బలము—ఎందులో నీకు తక్కువ? యావదుత్తర భారత సార్వభౌమునిమీదను నీవు కన్నెఱ్ఱ జేయవచ్చునే. మంత్రి జోక్య మేమియును లేకుండనప్పు డెట్టి మహత్ప్రతాప గౌరవము నీచరణముల బడి జోహారులు చేయును!

రాయలు:—నీవు చెప్పునట్లు మాత్రము నే నేల చేయవలయును? అదిమాత్రము పరాధీనత కాదా? నాయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుదు నూరకొనుము. (ప్రస్థానము).

విశ్వ:—ఔమ్మ. తిరస్కరించుచునే తెలివిలేక నాయధికారమును శిరమున మోసుకొనిపోవుచున్నావు. ఆఁ. ఇది వశీకరణమై ఖరి యన్న. ఈవిశ్వపతి 'సవాల్' బ్రహ్మకపాల మంటవలెను.

రంగము ౨

స్థానము: విహారవనకాసారోపాంతతరువీథి.

సమయము: సాయంతనము.

(తిమ్మరుసు, రామకృష్ణకవియు ప్రవేశము)

రామకృష్ణకవి:—ఉత్తరదేశ దండయాత్ర యొకటియే కాదు రాయలవారు సంకల్పించినది, కుమారునికి పట్టాభిషేకము గూడ జేయునున్నారట. ఆపిల్లవాని కింక నేడాదియైన నిండలేదు.

తిమ్మరుసు:—గమనించితిరా! ఎట్టి విషమస్థితులు ముట్టడించుకొని వచ్చుచున్నవియో! కుశాగ్రీయబుద్ధులీ సమస్యను పరిష్కరింపుడు. సుడిగాలి, తుపాను విచ్చలవిడిగ జెలరేగినవి. ధూళిస్తంభములు లేచినవి. వానిపై భారభవనము లేర్పడుచున్నవి. అట్టివేళ ఫలాశిచే పిట్ట చెట్టుకొమ్మపై గూర్చొన వచ్చునా?

రామకృష్ణ:—చెట్టుదిగి ప్రమానితోట్టలో దూఱవలెను. ఓపిక యున్నచో మెడ నిక్కబెట్టి బయలు జూడవలయును.

తిమ్మరుసు:—బాగుగ సెలవిచ్చినారు. "నేను వృద్ధుడనైపోతిని; అందుచే నుద్యోగభారమును నిర్వహింప జాల"నని రాయలకు వార్త నంపితిని.

రామకృష్ణ:—శ్రీవా రంగీకరించిరా యేమి!

తిమ్మరుసు:—అంగీకరించెను. నాస్థానే నాతో సంప్రతించుచు వ్యవహారముల నడుపునట్లు పెద్దనామాత్యులు నియమింపబడిరి.

రామకృష్ణ:—ఔను. మనవిశ్వాసమునకు పెద్దనామాత్యులే యర్హులును, సమర్థులును. కాని,—

తిమ్మరుసు:—ఏమియిట్లు తప్పుకొనుటలో పొరపాటేమియు లేదుగదా!

రామకృష్ణ:—పారిపోవుటలో గూడ తెలివి తేట లుండవలెనని యిప్పు డెఱిగితిని.

తిమ్మర్సు:—అటు కాదు.

రామకృష్ణ:—కాకున్న నేల విడిచి సామా?

తిమ్మర్సు:—కార్యవాదము నందలి సూక్ష్మ మదియే. జయలబ్ధి కొకప్పుడు విడుపుకూడ యవసరమే. అట్టివిడుపు శతగుణాధికమగు పట్టు నీయగలదు. మూఢుడు! ఆవచ్చునది యెవరు? విశ్వపతిరాయలువలె నున్నది. సరి; చిత్రావతి చెప్పెనంటిరే, యేమిటి, ఆకథ యెవరు చెప్పినట్లు?

రామకృష్ణ:—విశ్వపతి చెప్పినట్లు చెప్పినది.

తిమ్మర్సు:—మూలము దొరికెనా? అది వానియూహము. మనశ్శాస్త్రకారుల మతము, కలుషహృదయము లెప్పుడో యొకప్పు డెట్లనో యహంకథం బ్రకటకమాన వని. వానిపై గన్నుంపవలె నిది నిజమేని నేడు నాకొక ప్రతియోగియు బ్రతిరోధకుడును భువి నుద్భవించినట్లే. ఏమరిలకూడదు. తమరుమాత్రము రాయలను, పెద్దిరాజును జాగరూకులై నడిపించవలెను. పొండు. ఆశాలువ నిట్లిచ్చి పొండు. అవధానిని కావలె. ఒకచిత్రపరీక్ష జేసి యింతలో వచ్చెదను.

రామకృష్ణ:—(శాలువ నిచ్చి) తమరు వచ్చువఱకు గాసారముకడ వేచియుందును. (ప్రస్థానము)

తిమ్మర్సు:—విశ్వపతి యిటే వచ్చుచున్నాడు. చిత్రావతికి చెప్పిన యాకథనుబట్టి యాలోచించినచో నితడే యాయద్భుత పురుషుడని యనుమానము కల్గుచున్నది. ఇది యూహియయ్యెనా, యొకప్రబల దుస్సంకల్ప ధారియై యతడిట జేరియుండుట తథ్యము. నారాజులో నేను కల్గిన యీవికారసృష్టికి వీడే దుష్టబ్రహ్మ కావలెను. ఓహో!

గీ. అతడు నారాజు వాని నాయాసపరచు
భూతమా! దిగి రమ్ము జ్వాలాతితీవ్ర
దాహమంత్ర విభూతి త్వద్దర్పభుజగ
జిహ్వకల పట్టి చిరిమి భస్మకరించు.

అతడీ దారిని పోవునపుడు వర్మగర్భముగ నెత్తిపొడిచెదను. దానితో గుట్టు బట్టబయ లగును. కను చీకటి నీమాత్రము మార్పు చాలును. గుర్తు పట్టజాలడు.

(విశ్వపతి ప్రక్కగా పోవును.)

తిమ్మర్సు:—(మారుగొంతుతో) ఎవరు నాయనా, దృష్టి ఆనటము లేదు. ఆపురోహితుని కుమారులు గారూ! చూచినట్లు జ్ఞాపకము—

విశ్వపతి:—(కొన్ని యడుగులు నడిచి దిశలు పరికించి వెనుకకు దిరిగి) ఎక్కడి దీశకునపక్షి! ఈ పిశాచము నన్నెట్లు గుర్తించెను? ఏకాంతమును లక్షింపని సాహస మూర్ఖమా? దీని మన నీయరాదు. (కత్తి దూసి మీదికి లంఘించి) చావుము. క్షుద్రనరకీటమా! (కత్తి విసరును.)

తిమ్మర్సు:—(ఆవ్రేటు తప్పించుకొని) చచ్చుటకు నాకు శక్తి లేదురా నిర్భాగ్యుడా! (ప్రస్థానము.)

విశ్వపతి:—ఇంతటి దుర్బలత్వము నా కెన్నడును గలుగలేదు. ఇంతటి నీచమర్యాదను పొందను లేదు. ఆహా! నా దైవసామగ్రి నిట్లు రెక్కలతో నూడ్చుకొనుచు వికట భైరవస్వరమున పరాజయజ్వరము నూది యెక్కడి దీపాడు ఘూక మిట్లు పోయినది! ఆః! దురదృష్టఢాకిని మరల నిట్లు తల నెత్తుచున్నదా! అగుచో, ప్రతివిధీ! ఇదియే నా ప్రతిజ్ఞ. అచిరకాలమున నీసింహాసనముపై నన్ను జూడగలవు. నేటికి నాకు ప్రతికూల పిశాచములు కొన్ని లేచిన వన్నమాట. పనిని త్వరగ జక్కబెట్టుకొనవలెను. ఆః! నాకా ప్రతిరోధము!

మ. అపరబ్రహ్మను నాకొకండు ప్రతి యో
గా రూఢు డౌనేని మ
త్కపటోపాయ భుజంగ ఫూత్కృతుల కా
కల్ చుట్టునఁ ద్రాడి త
ద్వపువున్ భస్మముసేయు నేటికి ప్రగ
ల్భ ప్రౌఢతల్ జాలు వి
శ్వపతిన్ గెల్చు దురాగ్రహోల్బణపు రో
షాల్ సాగిరా వేరికిన్.

(ప్రస్థానము.)

(యవనిక పడును.)

రంగము 3.

స్థానము: రాజమందిరాంతర్విలాస భవనము.

సమయము: ఉదయము.

(చిన్నాదేవి ప్రచారము చేయుచుండును.)

చిన్నాదేవి:—

గీ. ఉదయబాలిక నవచరణోత్పలములు
వెలుగు చక్రాల దినవీథి విచ్చుకొనియె
చల్లనై లేతయందాల జల్లుకొనుచు
మలయపవనంబు హాయించి యలరు నహహా!

ఈ యుదయసంధ్య యింత హాయిగ నున్నది. కాని యీ సుఖము నెందుకో యనుభవింపలేకుంటిని? నా ప్రేమ యెంత తీవ్రముగ నాకర్షింపబడినదో యీ హృదయ మిట్లు రెక్కలు కట్టుకొని వచ్చి యిచ్చట వ్రాలినది. ఔను. అతని దాన నగుటకుగాక యీ యనాది ప్రేమ కీ సౌందర్యముతో యిలా వంటిపై జన్మహేతు వెందుకు! ఆ పౌరుషసముద్రములో ముక్తి నొందుటకు చంగలించిపోవు ధన్యతరంగిణికదా నా జీవితము. కాని యిది యంతర్వాహినియై యిట్లు శోభ లేకయే పోవలెనా? అక్కటా! రెండుసంవత్సరములు కావచ్చినదే, యింతవఱకును నాథునికి నిజమును తెల్పుకొనలేకున్నాను. శత్రురాజు కుమార్తెనని తెలిసిన వారు నన్నిచ్చట నుండనిత్తురో లేదో. వారు నన్ను ప్రాణపదముగ ప్రేమించుచున్నారుకదా, నా కెందుకో యీ భయము! ఔను మంత్రు లొప్పుకొనరని విశ్వపతి చెప్పినాడు: అదే నా భయము. విశ్వపతి యిచ్చట యిట్లుండుట బాగుండదు, మంచిగా చెప్పినపోడు, గట్టిగా చెప్పుద మన్న, పాపము, చాలమంచిగనే యున్నాడింతవఱకు. కాని అప్పుడప్పుడీ సత్యమును నాథునికి తెలియజేతునని బెదిరింపుతో నాపై నధికారము జూపుచుండునే, నా దౌర్బల్యము నవకాశముగ గొని నా చుట్టు నిట్లొకయురి నల్లినాడన్నమాట యీ విశ్వపతి. (ముందు వచ్చి యొక చీటీ పడును.) ఈ చీటీ ఏమిటి? ఎవరును లేరె! ఏమిటో! "తమ పుట్టు పూర్వోత్తర మెరుకపడినది. మీరు పట్టమహిషిగా ఉండవచ్చును. కాని ఆ పురోహితుని కొడుకు విశ్వపతి యింక నిక్కడ నుండరాదు. త్వరలో సాగనంపుడు" ఎవరు వ్రాసిరో? ఆహా! మేమిర్వురమే యనుకొంటిని, మా రహస్యము నింకొకరుగూడ యెఱుగుదురా! వీ రెవరో సామాన్యులై యుండరు. సరే. ఇచ్చటినుండి నాకు తోడ్పాటు రాకపోదు.

(విశ్వపతి నవ్వుచు, ఠీవిగా నొయ్యారముగా నడుచుచు ప్రవేశము. చిన్నాదేవి చీటీని దాచును.)

విశ్వపతి:—ఏమిటో సోదరీమణివారు దీర్ఘాలోచించుచున్నారు!

చిన్నా:—ఏమున్నది—

(సిద్ధాంతి ప్రవేశము.)

ఆహా! సిద్ధాంతిగారా? వందనములు. (నమస్కరించును.)

సిద్ధాంతి:—శీఘ్రమేవ పుత్రపట్టాభిషేకసిద్ధిరస్తు.

చిన్నా:—తథాస్తు అయితే అబ్బాయి జాతకమును చూచి వచ్చినారా?

సిద్ధాంతి:—ఆ! (విశ్వపతిని చూచి) పత్రమో పుష్పమో అన్నారు. ఈ దీనుని కానుకను స్వీకరించి మహాప్రభువులవా రనుగ్రహించవలెను. (ఒక కమలము నొసంగును.)

విశ్వపతి:—ఓహో! విచ్చిన అరవిందము! (ఒక్కొక్కదళము నే చించివేయుచుండును.)

చిన్నా:—శుభముహూర్తము నెప్పు డేర్పరచినారు? దగ్గరలోనే నా?

సిద్ధాంతి:—అట్లా తొందరపడితే దేవేరివారికి నే నేమి మనవిచేయగలను? జాతకమును చూచి ముహూర్త మేర్పరచవలెను గాని—

చిన్నా:—జాతకమును చూచే; కాని కొంచెము దగ్గరలో ఉండేటట్టు చూడండి!

సిద్ధాంతి:—మఱి, అనుకూలగ్రహము లుంటవి? ప్రతికూలగ్రహము లుంటవి. ఏగ్రహమున కేశాంతి అవసరమో!—

చిన్నా:—ఎన్ని శాంతులు చేయవలసివస్తే నేమి మన మేమి ధనలోపము చేతుమా!

సిద్ధాంతి:—ఆఁ, ఆఁ, ఎంతమాట! జాతకము నూఱికే శాస్త్రముతో సంప్రతించుటయే కాని ముహూర్త మున కేమి,యెప్పుడుపడితే యప్పుడే యేర్పరచవచ్చును. శ్రీవారి నిప్పుడు దర్శించి రమ్మందురా! (లేవబోవును.)

చిన్నా:—కూర్చోండి, సిద్ధాంతిగారూ! అబ్బాయిజాతకమును చూచితి మంటిరి, మఱీ, యేమియు జెప్పకపోతిరి.

సిద్ధాం:—ఏం చెప్ప మంటారు!

చిన్నా:—భవిష్యమంటాను. ఎంత ప్రతాపవంతు డౌతాడో—

సిద్ధాంతి:—దాని కేమి, మహాప్రతాపవంతులే ఔతారు.

చిన్నా:—అది కాదు: ఏఏరాజ్యా లేలతాడో, ఎందఱిరాజుల్ని గెలుస్తాడో—

సిద్ధాంతి:—అప్పు డేం చేస్తారో ఆశాస్త్రరహస్య విషయము లిప్పుడు చెప్పుటకు సాధ్యమా!

చిన్నా:—పోనీండి కాని, ఆ చంద్రార్కంగా రాజ్యపరిపాలన చేస్తాడా? ఆమాత్రం చెప్పండి చాలు.

సిద్ధాంతి:—ఆ, పరిపాలిస్తారు. సర్వరాజభోగాలు ఆ బాల్యంగా అనుభవిస్తారు.

విశ్వ:—సిద్ధాంతిగారూ! ఈచెయ్యిని చూచి సాముద్రికము జెప్పగలరా?

చిన్నా:—పాపం, సిద్ధాంతిగారు భక్తితో కానుకగా యిస్తే ఆపద్మాన్ని అట్లా రేకుల నన్నిటిని రాల్చి వేస్తున్నా వేమిటి!

విశ్వ:—దీని జాతకమున నాచేతిలో దీనికి దశ దారిద్ర్యము వ్రాసియున్న దన్నమాట. సిద్ధాంతులయ్యా ను నివ్వెర బోవుచున్నారు! ఇది యొక వేదరహస్యము. ఈ ప్రపంచమున మానవుని దృష్టి దేనియొక్క సంపూర్ణ శోభను చూడలేదు. చూచి భరించనూ లేదు. ఎడబాటులూ, తడబాటులూ, ఈ ఏకో నారాయణత్వములుకూడ యీశ్వర సృజ్యములే. అందుచేతనే యీమానవులు ఖండసుఖోపాసనలోనే కనుమూతలతో దేలిపోవుట. చూడుడు! ఈ యరవిందమున నిప్పటి కీరేకువలెనే శీర్ణవంశులగు నెంద ఱేకాకు లీప్రపంచమున శోభించుట లేదు? పోనిండు? పుష్కల కుటుంబీకులు తమ కెందుకీ ఏకాంతబోధ. ఏదీ కొంచెము జాగ్రత్తగా నా భవిష్యమును చెప్పుడు!

సిద్ధాంతి:—(విశ్వపతి చేతిని చూచి) ఏమి దివ్యహస్తము! ఇట్టి సంపుల్లరేఖా చిహ్నిత హస్తము నింతవఱకు కని విని యెఱుంగను. ఓహో! మహాగొప్ప ప్రభువులు. ఒక్కటొక్కటే విశదముగా మనవి చేసుకొనుటకు సెలవా? ఆఁ. క్షీరనీరన్యాయ మనవచ్చును, చాలా అనుకూలదాంపత్యం.

విశ్వ:—అనుకూలదాంపత్యమా?

సిద్ధాంతి:—ఆహా! కాకపోతే సకృత్తుగా మనఃక్లేశములు—అహో—ప్రణయకలహముల మోస్తరువి సంఘటిల్లుచు ఉండవచ్చును. అవి సరసులు కాంక్షించెడివే కదా!

విశ్వ:— ఇంతకూ నాభార్య గయ్యాళి అంటారా!

సిద్ధాంతి:—రామ! రామ! మహాగొప్ప యిల్లాలు, పరమ పతివ్రత—

చిన్నా:—సిద్ధాంతిగారూ! మా అన్నగారికి ఇంకను వివాహము కాలేదు.

సిద్ధాంతి:—సాకు తెలియదూ? వివాహ మైతే మాటే మనవి చేస్తున్నా.

విశ్వ:—పోనీయండి. ఆచంద్రార్కంగా నేను రాజ్యపరిపాలన చేస్తానా? అది ఒక్కటి చెప్పండి.

సిద్ధాంతి:—ఆ, చేస్తారు.

చిన్నా:— (నవ్వుతూ) అయితే ఆ చంద్రార్కంగా అందఱూ చెయ్యవచ్చునా ఏమిటండీ, రాజ్యాఁ?

సిద్ధాంతి:—అబ్బే, ఆఁ-దాని కేమి, ఎవరిరాజ్యం వారు చెయ్యవచ్చును.

విశ్వ:—ఏదీ, నా చేతిలో ఆ రాజయోగ రేఖ ఎచ్చట నున్నదో నాకు చూపండి.

సిద్ధాంతి:—(చూచి) ఇదిగో చిత్తగించారూ! ఈ రేఖ రాజ్యరేఖయే. ఇది ఇట్లా కొంచెము విస్తరించియే యున్నచో తప్పక చక్రవర్తిత్వమే లభించును. ప్రభువు వారొక చక్రవర్తు లయ్యేడివారు.

విశ్వ:—అదిలేకున్న కాకూడదా?

సిద్ధాంతి:—ఎట్లా! శాస్త్ర మంగీకరించదు.

(సేవకుని ప్రవేశము.)

సేవకుడు:— శ్రీ వారియాజ్ఞ; సిద్ధాంతిగారిని సత్వరము వెంచేయు మనుచున్నారు.

సిద్ధాంతి:—మహాప్రసాదము. ఆజ్ఞ. (చిన్నాదేవికి, విశ్వపతికి నమస్కరించి ప్రస్థానము.)

చిన్నా:—సిద్ధాంతిగారూ! ఒక మనవి, ఉండండి.

విశ్వ:—సోదరీ!

చిన్నా:—సిద్ధాంతిగారితో ఒకమాట చెప్పి ఇప్పుడే వస్తా.

(ప్రస్థానము.)

విశ్వ:—ఏమి, నే నేల చక్రవర్తిని కాకూడదు? పచ్చులారని యొకపిల్లవాడు, కేవలము జన్మవంశవిశేషమాత్రమున, రేపు చక్రవర్తి యగుచున్నాడే! అమోఘప్రతాపుడనగు నే నేల కాను? స్వప్రతాపమునకన్న హస్తరేఖకు గల ఆధిక్య మేమిటి? పోనిమ్ము, శాస్త్రసమ్మతి యంత యనిరుద్ధమైన యీరేఖ నట్లనే దీర్ఘింపజాలనా? (కత్తితో అట్లొనర్చి) అబ్బా! రక్తము జిమ్మినదే! ఓః! ఖడ్గముచే నెత్తురోడ్చిన గాని యీ యదృష్ట బలాత్కారమున నాకు జయసిద్ధి లేదని యిది సూచన. ఆఁ! దానికిమాత్రము నే నేల సంశయింపవలెను? బాల్యముననే నిర్దోషి నగునానుండి జననీజనకులను తస్కరించుకొని పోయిన దుష్టదైవముగాని, వంశైకశోభయై, బంధుసర్వస్వమై నా ప్రాణపదమై, యొసంగు కసుగందు నా చిన్నిచెల్లెలిని పొత్తికలతో గూడ నోట గఱచుకొని పోయిన క్రూరవ్యాఘ్రమునుగాని తమనీచస్వార్థమున దక్కించుకొనుట కేమైన గటకట పడెనా! అకటా బంధు దారిద్ర్యదుఃఖమును నా శిరమున మొట్టి, నిస్సహాయదైన్య జీవితముద్రను నా ఫాలమున రుద్ది, విధాతయే నన్నీ యుగ్రకశోరాటనమున విడిచినాడు. మిత్రవిరోధము, దంపతుల కెడబాటు, బాలవధ, యేక్షుద్రమునకు నే నేల సంశయింపవలెను?

ఉ. అంచిత పద్మపుష్కల జ
　　లాశయమై విలసిల్లు వంశమున్
　జించి విధాత వేరుపఱ చెన్
　　నను కౌసుమశోభనుండి యా
　వంచన ఘోరనిష్ఠురము
　　పాలొనరించెను లోక మింక వీ
　క్షించెడు నేకదాహదశ
　　మీ యరవిందమె విచ్చు నూదరల్.

(చిన్నాదేవి ప్రవేశము)

విశ్వ:—సోదరీ! రమ్మ. నేడు నీముఖారవిందమున నూత్నవర్చస్సు వికసించినది. సరి. ఒకమాట: ఏమి గోవిందరాజు వచ్చినాడా? కుమారుని పట్టాభిషేకమునకు ప్రియురాలవు గనుక మహారాజు నెట్లో యొప్పించకొన గల్గితివి. ఏది, మంత్రిసమ్మతి వచ్చెనా? ఉదయమ నకే తెలియు నంటివే!

చిన్నా:—ఆ సంగతి సరియే; ఈశ్వర సంకల్ప మెట్లున్నట్లు జరుగును. కాని, విశ్వపతీ! నేడు నీకొక విషయమును తెలుపవలె ననుకొన్నాను. సావకాశముగ వినవలెనని ప్రార్థన. ఒకప్పుడు వ్యర్థమయిపోవు ననుకొన్న నాజీవితమున కొక స్థిరత్వమును కల్పించినది నీవే నీపుణ్యముననే నా కీసౌఖ్యజీవనము కల్గినది. దానికి బ్రదికియున్నంతవఱకు నీకు కృతజ్ఞురాలనే, కాని నే నేమియు ననుకొననిచో నిన్నొక్కటి ప్రార్థించుచున్నాను. ఎందుకోగాని నీ విచ్చట నుండుట—

విశ్వ:—కష్టముగ నుండుటచే పొమ్మని నీనికి నీ యా దేశమా?

చిన్నా:—ఆదేశము కాదు.

విశ్వ:—ఏ దేశము మఱి? (నవ్వుచు) ఎప్పటినుంచి నీబుద్ధి కింతటి మంచిమరుగుపదము కల్గినది! అయితే నన్ను శంకించి యన్నమాట నీవు నీపనిని జక్కబెట్టు కొనుచున్నది.

చిన్నా:—చక్కబెట్టుకొనుట ఏమిటి!

విశ్వ:—కాకున్న యిప్పుడు నీకుమారుని కీపట్టాభిషేక మేమిటి? రాజు దండయాత్ర కేగుచున్నాడు, ఎటు పోయి యెటు వచ్చునో యని. ఔనా?

చిన్నా:— నన్ను నిందింపకుము నీకు తెలియదూ? మా వివాహమునకు ముందు మన మెచ్చటనో యుండుట, మహారాజు రహస్యముగ వచ్చి పోవుచుండుట; అందుచే నా యాభిజాత్యమును శంకించి నన్ను నీచముగ మాట్లాడుచు నాకుమారునికి రాజ్యార్హత లేదని కొందఱు రాజబంధువులే ఏమేమో అనుకొనుచున్నట్లు నీవేకదా చెప్పితివి?

విశ్వ:—అందుచే "మీ కంఠములో ప్రాణ ముండగనే అబ్బాయికి పట్టాభిషేకము చేయరూ" అని ఒయ్యారమును కులికించినావు కాబోలు. ఐనను నా కెందుకు, నే నిచ్చట నుండుట యిష్టములేనిచో చెప్పుము.

చిన్నా:—అది కాదు. నా కేమో—

విశ్వ:—ఈ "నా కేమో" లతో ప్రయోజనము లేదు. కారణము చెప్పుము. బలవంతిముగ న న్నిటనుండి తరిమివేయజాలవు. ఆరహస్యము నీవు నెఱుగుదువు—

చిన్నా:— నేనేకాదు, ఇంకొకరుకూడ నెరుగుదురు.

విశ్వ:—ఇంకొకరు!

చిన్నా:—ఈ చీటిని చూడుము.

విశ్వ:—(చీటిని చదివి) దీనిని నీకు తెచ్చియిచ్చిన దెవరు?

చిన్నా:—ఇప్పుడే నాకాళ్ళముందు వచ్చి పడినది. ఎవరును కనబడలేదు.

విశ్వ:—పోనిమ్ము. నా కెందుకు? నీయిష్టప్రకార మటులనే వెడలిపోయెదను. నేను నాటిన మొక్క ఫలించినదా? ఆఫలముకూడ లోకమున కెట్లక్కఱకు వచ్చునో యదియు జూచి సంతుష్టితో నేగెదను. ఎల్లకాలము నిట్లే యుండుట నాకుమాత్ర మేమంత క్షేమమా! కాని ఒక్క ప్రార్థనమాత్ర మున్నది. నన్ను చూచి నీవు భయపడ నక్కఱలేదు. నే నెప్పుడు నొకచోటనే గిరగీసుకొని పడియుండెడివాడను కాను. నాకు నిత్యనూతన నవీయాద్భుత జీవితము కావలెను. ప్రతి ముహూర్త రసలీల నవనవాభినయ నాయకనటావకాశము, అదియే నా జీవితాశయము. ఇప్పటికే నాకీ రాజ్ఞిసోదర-రాజస్యాలక నాట్యసుఖానుభూతి మొగము మొత్తినది. అందుకొఱకైన ఇప్పటినుండి ప్రస్థానుడ నయ్యెదను. కాని మంత్రిని మాత్ర మొకకంట గని పెట్టియుండుము. ఇప్పుడు నీకుమారుని పట్టాభిషేకము కదా, ఈలోపుగా ఏ ప్రళయమును రాకుండ జూచుకొనుము. నీయనుజ్ఞ నాకక్కఱలేదు. అంతవఱకు వానిని నేను కనిపెట్టియుందును. కుమారరాయలను పట్టాభిషిక్తుని జేసి యేగెదను.

చిన్నా:—అంతటి యవ్యాజ కరుణ నీ కున్న కృతజ్ఞురాలనే.

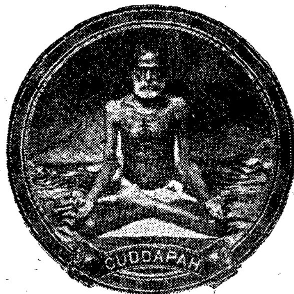
విశ్వ:— నీకృతజ్ఞతను గోరునంతటి దుర్బలుడు కాడీ విశ్వపతి. వీనిది నిష్కామకర్మలిప్స. (ప్రస్థానము.)

చిన్నా:—వీనినే నమ్మనలదని హృదయము పెనగులాడుచున్నది. ఎందుచేతనో. వీని సామర్థ్యము భయావహము. ఇతడు నా కన్నయట! మంత్రిని కనిపెట్టియుండుట యెందుకు? అతను నాకేమపకారము చేయును? ఏమో! ఈభయములతోనే నే నీయవస్థను తెచ్చుకొనుచుంటినా! అక్కటా నాస్థితి యెంతకు వచ్చినది!

సీ. సరస శుద్ధాంతవాసము జేయనగు రాజ
కన్యనై మనుగడ గాంచి కటక
రాజేంద్రు వంశమర్యాదకు భంగమే
యనియైన గనక సాహసము జేసి

యోగాభ్యాసమువలన సమస్తవ్యాధులును నివారణయగుట

గడికోట ఆశ్రమవాసులగు శ్రీపరమహంస సచ్చిదానంద యోగీశ్వరులవారు రచియించిన "జీవబ్రహ్మైక్య రాజయోగ సారామృత" గ్రంథమును చదివి అందు చెప్పియున్న ప్రకారము కొందరు యోగ మభ్యసించి వారివ్యాధ్యులు నివారణమయ్యెను. యోగబలమువలన మనో నాశనముచేసి మోక్షముపొందవలయు నని తలచి యోగమును అభ్యసించుచున్నారు మనోలయమునకుగాను యోగాభ్యాసము చేయునపుడు ఆ యోగబలమువలన తమ శరీరములో నుండు సమస్తవ్యాధులును నివారణమగుచున్నవి. ఇందుకు కొందరిని దృష్టాంతముగా చెప్పుచున్నాము.

శ్రీ పరమహంస
సచ్చిదానందయోగీశ్వరులు

పత్తికొండతాలూకా మద్దికెర గ్రామస్థుడగు నరసింహారావు అనునతనికి సంభవించిన కడుపునొప్పిని నివారణ చేయించుకొనుటకుగాను ఆసుపత్రిలో ఆపరేషన్ చేయించుకొనెను. కాని, దానివలన నివారణ కాకపోయెను. తరువాత శ్రీవారు రచియించిన పైగ్రంథమును చదివి అందు చెప్పియున్న ప్రకారము రెండు నెలలు యోగాభ్యాసము చేసినవెంటనే కడుపునొప్పి నివారణమై శరీరమునకు విశేష ఆరోగ్యమును కలిగించెను. నాటియు శేషాచార్యులను నతడు 12-సంవత్సరముల క్రిందట దారి తెలియక యోగ మభ్యసించి వెగుచెడి నాటి మొదలు 12-సంవత్సరములుగా భోజనము చేసినవెంటనే వాంతి చేయుట కద్దు ఈ వాంతి నిలుచుటకుగాను అనేక చోట్ల ఔషధములను సేవించియు నివారణ కాకపోయెను అటుపిమ్మట పై గ్రంథములో చెప్పియుండు ప్రకారము యోగ మభ్యసించుచు వచ్చునపుడు వారికి వాంతినిలిచి ముఖమున తేజస్సు యేర్పడెను. ఇట్లే మరికొందరి వ్యాధులు స్వస్తమాయెను. ఇట్టి శ్రేష్ఠమైన గ్రంథమును చదివి అందరును మనోలయముచేసి మోక్షమును పొందుటకుగాను యీపత్రికలో ప్రకటించి యున్నను ప్రజలు ఇట్టి శ్రేష్ఠమైనగ్రంథమును తీసి చదువక యున్నారు. ఈ గ్రంథములో యోగము అభ్యసించు మార్గమును ఉపదేశముగా చెప్పియుండుటయే గాక, నింకను అనేక దేవరహస్యములను వెలుపరచి యున్నారు. కాని, ఇట్టి శ్రేష్ఠమైన గ్రంథమును మీ రిదివరకు విని కని యుండజాలరు. కనుక, నింకనైనను క్రింద కనుపరచిన గ్రంథమును తీసి చూడుడు. అప్పుడే యీగ్రంథముయొక్క మహిమ మీకు తెలియునుగాని లేనిచో తెలియరాదు.

సమస్తవ్యాధులను నివారణచేయించి యోగసిద్ధిని గలుగజేయునట్టి "జీవబ్రహ్మైక్య రాజయోగ సారామృతము" రెండవకూర్పు 1164 పుటలను 48 పటములునుగల మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన గ్రంథము.

రూ. 4-4-0

☞ శ్రీ సచ్చిదానందర్ కంపెని,

పెరంబూరు బారక్సు, చెన్నపురి.

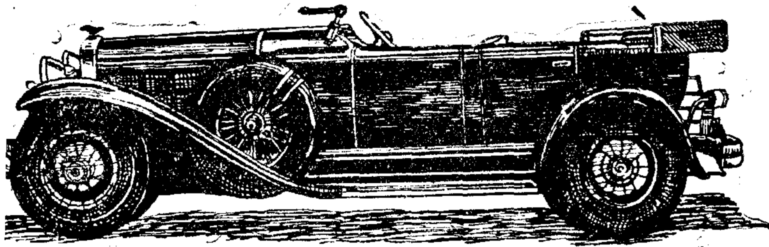
ఈవిలాసమునకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును, పోస్టుఖర్చులు ప్రత్యేకము.

ట్లు కావలెను

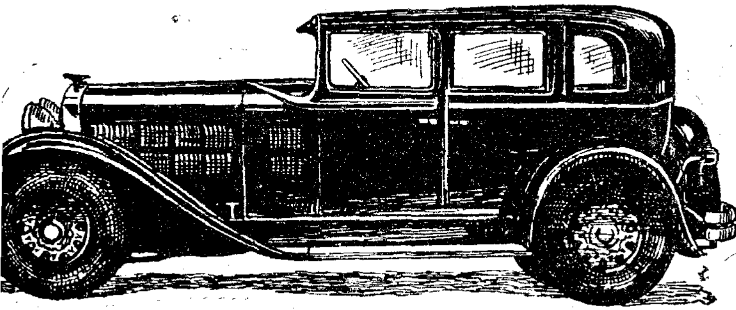
త్వరలో దరఖాస్తు పంపుకొనుడు

ఆలశ్యము చేయకుడు

గార్డనర్ కారులు

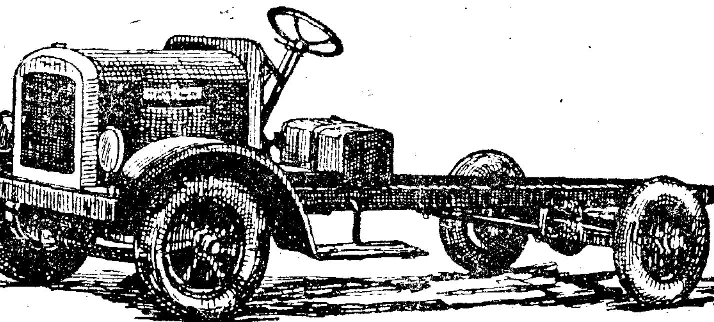

వాంఛనీయత, దీర్ఘకాలము మన్నుట నమ్మిక మొదలగు వాటికి సుప్రసిద్ధమైన సామానులు.

టూరింగు & మూయబడిన మాదిరీలు సొగసైనవి, డంబముగలవి. మీరు వెచ్చించు పైకమునకు ఎక్కువ ఆటో మొబైలు గలవి.

ఫిషరు మోటారు ట్రక్కులు

కమర్షియల్ బండ్లనిర్మాణము నందు 42 సం॥ల అనుభవము గలదు. 1 టన్నునుండి—$3\frac{1}{2}$ టన్నులవరకు పలురకములు గలవు. 4 లేక 6 సిలిండరు బాటరీ ఇగ్నిషన్ మాదిరీలు సిద్ధముగా నున్నవి.

మాగ్నెటో ప్రత్యేకము.

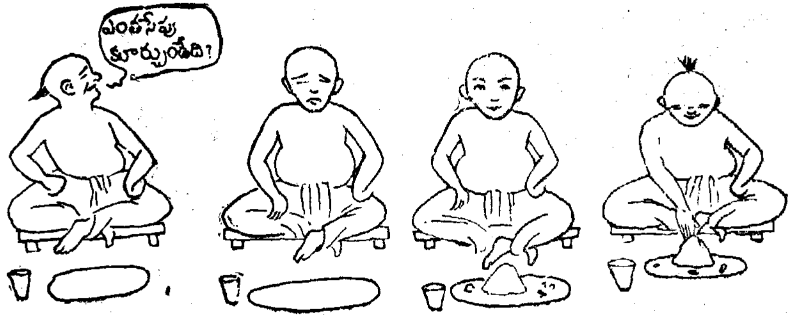
అమెరికన్ ట్రక్ అండ్ ఆటోమొబైలు కంపెనీ,

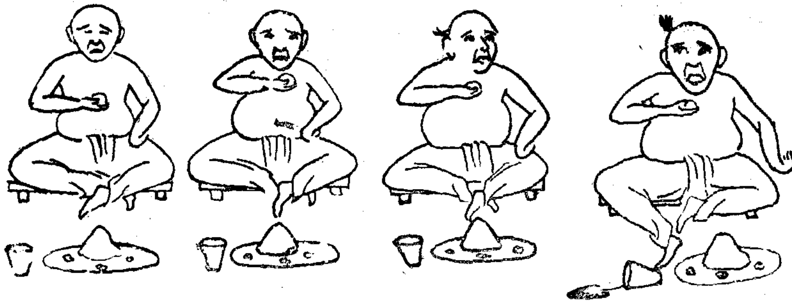
18 మౌంటురోడ్డు, మద్రాసు.

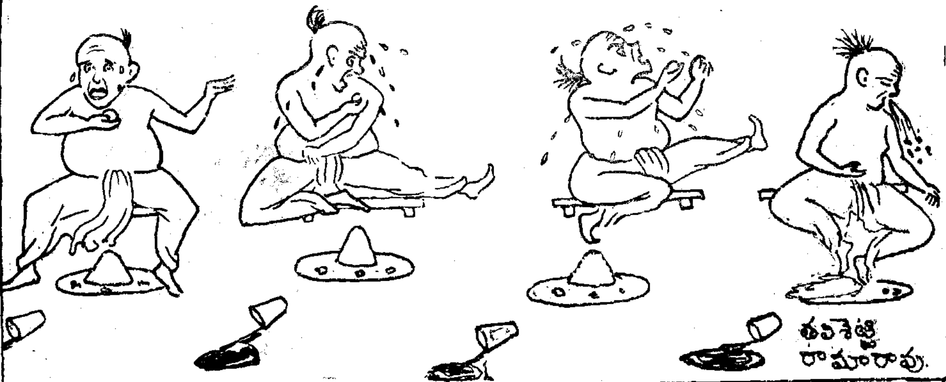
తంతివిలాసము:—AMTAC పోస్టుబాక్సు నెం. 374.

దక్షిణయిండియాకు, స్వదేశసంస్థానములకు, నైజాము డొమినియనులకు సోల్ డిస్ట్రిబ్యూటర్లు:—అన్నిప్రదేశములం

హోటేలు మెదుకులు

నే నొక రైలుటిక్కట్టు కొన్నాను

కామినియా నూనె

వేనవేల కుటుంబములయందు ఉపయోగించబడుచున్నది

ఎందుకు?

కామినియా నూనె

వెంట్రుకలు ఊడిపోవుటను ఆటంకపరచును.

కామినియా నూనె

తలను చుండులేక నుంచును.

కామినియా నూనె

తలకు చల్లదనమును గలిగించును.

కామినియా నూనె

తలకు సంబంధించిన వ్యాధు లన్నిటిని కుదుర్చును. ఉష్ణముగా నున్న పుర్రెకు చల్లదనమును గలిగించును.

కామినియా నూనె

యందు వెంట్రుకలు పెరుగుట కవసరమైన వస్తువులు, మెదడుకు కావలసిన అమూల్యవస్తువులు గలవు.

కామినియా నూనె మనోహరమైనట్టియు ఆహ్లాదకరమైన సువాసనగలది.

కామినియా నూనె శిరోజములకు ప్రాణము. ఇట్టి సుగుణము లుండుటవలననే వేలకొలది కుటుంబములందు కామినియా నూనె ఎక్కువగా వాడబడుచున్నది.

కామినియా నూనెను ఉపయోగించునట్టివారు గనుకనే దీనిని "శిరోజములకు ప్రాణ మని" దీనియందు గల లాభకారియైన సుగుణములను బట్టి తెలుపుచున్నారు.

బుడ్డి 1 కి ధర రు. 1. వి. పి. ఖర్చులు అ. 6. ప్రత్యేకము.

బుడ్లు 3 కి ధర రు. 2-10-0. వి. పి. ఖర్చులు 0-12-0. ప్రత్యేకము.

అత్తరులకు రాజైన

ఓటో దిల్ బహార్ (రిజిష్టర్డు)

హిందూదేశమం దంతటను దీనికి గల ఎడతెగని అత్యధిక అమ్మకమే దీనికి గల అసాధారణమైన శ్రేష్ఠత్వమును రుజువుచేయుచున్నది. కొన్ని బొట్లు చేతిరుమాలపైన చల్లిన సీమపుష్పములు, మల్లెపుష్పముల వాసనవలె మనోహరమైన దీర్ఘ సువాసనను గలిగించుచున్నది.

½ ఔ. బుడ్డి 1 కి రు. 2. ¼ ఔ. రు. 1-4-0. 1 డ్రా. 0-12-0.

వి. పి. ఖర్చులు అణాలు 6 ప్రత్యేకము.

2 అణాలు తపాలబిళ్ళలు పంపిన శాంపిల బుడ్డి పంపబడును.

కామినియానూనె ఓటోదిల్ బహారు సుప్రసిద్ధమైన స్టోరులన్నిటియందును దొరకును.

ఆంగ్లో ఇండియన్ డ్రగ్ అండ్ కెమికల్ కంపెనీ.

తపాలపెట్టె నెం. 2032. బొంబాయి నెం. 2.

ఎవనివెంటనో మనోధవు జేర నాగాక
లేచి వచ్చుట నీచలీల కాదె
జననీజనకు లింక క్షమియింతురే యభా
గినిని నాప్రాప్తి కే మనెదు దాన
నేబతివ్రత నయ్యు నేపాపమునననో
ఇందు మోసము లేక వర్తింపనైతి
అకట దుర్వ్యాళ్యవైఖరి యయ్యె బ్రదుకు
ఇంక నీగతి నెట్లు తరింపగలనో!

ఆహా! ఈ విశ్వపతి యిన్నటియానికితో నాకూపిరాడుట లేదే. ఈ గ్రహబాధ యెట్లు తప్పునో.

(రాయలు ప్రవేశము)

రాయలు:—చిన్నా! అప్పాజీ కుమారునిపట్టాభిషేకమునకు సమ్మతి యిచ్చినారు

చిన్నా:—ఆహా! అయిన నెప్పుడు చేయ నిశ్చయించినారు?

రాయలు:—ఇంక రెండుదినములకు, బుధవారమే కుమారరాయల పట్టాభిషేకమని చాట బంపినాము. సర్వప్రయత్నములును జరుగుచున్నవి. మాయుత్తరదేశదండయాత్రకూడ నొక్కమాసముదినములలో నున్నది.

చిన్నా:—నాథా! పసివానికి పట్టాభిషేకమేమిటని ముందటఁ మీ రన్నప్పుడు నా కెంతకోపము వచ్చినది! అప్పుడు మీరు—

రాయలు:—ఆవిషయ మింక తలపెట్టకుము. నీ సంతోషముకొఱ కేమి చేయు మన్నను—

చిన్నా:—పోనిండు— నాసంతోషమున మోహిని దేవతల కమృతమును పంచి పెట్టినట్లు—

రాయలు:—నీప్రేమసుధను నాకు పంచిపెట్టుదువా? దేవీ! నీప్రేమ యమృతమే. నీసౌందర్యము సుధాలోకమే. ఆ యమృతమును గ్రోలి యాలోకమున నానందవిహారము జేయుటనా కేమితక్కువ? కాని, నీవెప్పుడైన, హఠాత్తుగ, తటిల్లిత నీలాకాశమున మెఱసి మరల నందు లీనమై పోయినట్లే, సంసారమున మాయమై పోయినచో నిన్నెట్లు వెదుకుకొనగలనో!

చిన్నా:—నాథా, ఇంతప్రేమునకదా మీకు నామీద? పూర్వోదంత మింతవఱ కెరుగరుకదా మీరు, ఇప్పుడు— ఏసామాన్యవంశమునకో, విరోధికుటుంబమునకో చెందినది మీ చిన్నాదేవి అని తెలిసిన సహించగలరా!

రాయలు:—ఎందుకు సహింపజాలను? అది తెలిసినంతమాత్రమున ఈ సత్యప్రేమ, శాంతసౌఖ్యము, మోహనసౌందర్యము నేమైన మార్పుగునా?

చిన్నా:—విన తెలుపమందురా?

రాయలు:—వలదు. నా ప్రణయయాత్రలో మార్గమధ్యమున నీ సహవాసము దొరికినది. ఆ సుఖము నట్లె అనుభవింపక ఎందుకువచ్చిన ప్రశ్నలివి మనోహరీ! సౌందర్యనందనమున వజ్రసము చాతుమక్రతువొనర్చుచు నిచ్చట నిల్చిన జాలును. ఈ ప్రేమోపాసకుడు సౌందర్యార్చనమున దరింపగలడు.

చిన్నా:—ప్రియా! (భుజమున శిరమునాన్చును)

రాయలు:—ప్రేయసీ! (తనభుజముపైనానిన శిరమును కన్నుల కద్దుకొనును.)

(యవనిక)

రంగము ౪.

స్థానము:—రామకృష్ణకవిగృహము.

సమయము:—మధ్యాహ్నము.

(ద్వారమున కిరుపార్శ్వముల విశాలములగు వేదికలు గలవు. ఒక వేదికకు సమీపమున ద్వారమువ నొక మందసము వ్రేలాడ గట్టబడి యున్నది. చిత్రావతి ద్వారముముందు నిల్చునియుండును. చేతిలో రెండు తోటకూర కాడలున్నవి.)

చిత్రావతి:—

"మధ్యాహ్నబాలుడూ మల్లెపువ్వూచాయ
మల్లెపువ్వూమీద మంకెనపాడిచాయ
శ్రీ సూర్యనారాయణా
మేలుకో హరిసూర్యనారాయణా."

ఏం మేలుకుంటూను, నల్లగా ఇట్లా మబ్బులు ముట్టడించి ఉంటే. వాటమార్చనా గోవిందరాజు వస్తున్నాడు.

వస్తున్న బాలుడూ బంతిపువ్వాచాయ
బంతిపువ్వామీద బంగారు పొడిచాయ
గోవిందరాయాగ్రణీ!
నవకూర తేజోమణీ!

(వేదిక ప్రక్క దాక్కొనును.)

(గోవిందరాజు ప్రవేశము)

గోవిందరాజు:—చిత్రావతిపరుగు ఎంతపోయిగా ఉందో. కదలికచే జారిపోయినయందాల మిలమిల లా సౌందర్యవల్లిని తిరిగి కలుసుకొనబోవునట్లు ఆ అడుగులలో ఎగిరి మెరిసిపడు మన్నవి. ఆహా! లతలు కదలునప్పుడో, అలస వీచికలపై కమలమూగునప్పుడో, తేటనీటి తెఱమాటున పద్మనాళము లాడుకొనునప్పుడో, కాని ఆ సౌందర్యము దర్శనముకాదు.

చిత్రావతి:—(గోవిందరాజు వెనుకగా వచ్చి)

వచ్చిన బాలుడూ బంతిపువ్వాచాయ
బంతిపువ్వామీద బంగారు పొడిచాయ

గోవింద:—లేడిపిల్లకు ఱెక్కలుండి కోకిలకంఠముతో పాడుతూ రాగలిగితే అప్పుడు దానిని నీకు పోల్చవచ్చు.

చిత్రా:—కొండకు వాయువేగం ఉండి, ఉఱుమునకు మల్లే మాట్లాడగలిగి ఇట్లావస్తే దానికి పోల్చవచ్చుట నిన్ను. కోపంవస్తోం దల్లేఉంది. పోనీలే నీకొక సంగతి చెప్పవలె ననుకొంటున్నాను.

గోవింద:— (ఒక అరుగు మీదకూర్చుని) ఏమిటి ఆ సంగతి?

చిత్రా:—(అతనిప్రక్కనే కూర్చుని) చెప్పకపోతే నిలువనిస్తారూ! అంతా చెప్పి పాడనవడం ప్రారంభిస్తారు.

గోవింద:—చెపుదూ.

చిత్రా:—ఒక అమ్మాయిని నేను పెళ్లిచేసుకుంటానట.

గోవింద:—అమ్మాయిని చేసుకుంటావని ఎవరూ అనుకోరులే. కాని, ఆ అమ్మాయి యెవరు?

చిత్రా:—నన్నంటావే ఎప్పుడూ "ఉప్పెన, ఉప్పెన, వస్తోం"దని ఉడికిలించడానికి, ఉప్పెనకితగిన వరు డెవరు?

గోవింద:—ఎవరు?

చిత్రా:—ఎవరో ఎవరో పిలుగు

గోవింద:—చిత్రా: నిజముగా నేను వివాహమే చేసుకుందు నేని నిన్నే—

చిత్రా:—మా నాయనే, పాపం, ఆశ! పోనీ ఉంగరాలు మార్చుకుందాం. అయ్యో నాకుంగరం లేదే.

గోవింద:—చిత్రా! నీకు నిజముగా ఇదిపిచ్చియా లేక అభినయమా.

చిత్రా:—నిజం చెప్పమంటావూ, అర్జునునికి "శ్రీకృష్ణఉవాచ" అన్నట్లుగా? లోకానికి పిచ్చిదాన్నిగా ఉంటాను అదిగిసిన సున్నాల్లోనే ఒదిగిఉండక పోవడంచేత. కాని కర్మసూత్రముమట్టుకు దాసురాల్ని; విజ్ఞాన సరస్వతిని.

గోవింద:—కృష్ణుని గీతలకు భాష్యమును చేసిన వారు కలరు గాని నీ—

చిత్రా:—అబ్బా! ఏమిటోయ్! నేనొకపాట పాడాలని ఉందిగాని వింటావూ!

గోవింద:—కానీ తప్పుతుందీ?

చిత్రా:—సాంతంగా పాడేదాకా నీవు కదలకూడదు. అట్లా అయితేనే పాడతా.

గోవింద:—అట్లాగే.

చిత్రా:—పాట—

దేశాలలో గొప్పదేశ మేదన్న
దేశాలనేలేటి తెలుగు దేశంబె
రాజులలో గొప్పరాజు ఎవ్వండు
తెలుగుభోజుండైన తెలుగురాయండు
మంత్రులలో గొప్పమంత్రియెవ్వండు

మంత్రులందఱిమంత్రి మంత్రి తిమ్మరుసు
కవులస్నిగపూవైన కవిచంద్రుఁడెవరు
రంగనిభక్తుండు రామకృష్ణుండు

(ఫణితిమార్చి)

అల్లరిచేష్టల అమ్మాయి యెవరు ?
చిత్రవేషాల శ్రీ చిత్రావతేను
ఈ మహారాణిని యెవరేలుతారు
పిడుగుమోస్తరు వాడు వీరుడు ఘనుడు
అబ్బాయి పేరేమి ? అందఱికి తెలుసు
చెప్పనా ? హారతిపట్టుకొచ్చారా ?
తెలుపుదగ్గిర పేరు చెప్పనుంటారా ?
వచ్చారు చిత్రతో—

(గోవిందరాజుని ఒకచెంపకాయవేసి పారిపోబోవును)

గోవింద:—(చిత్రావతిని పట్టుకొని) ఆహా! వన కోకిలను పాఠము చెప్పుమన్నది నీవాణి! ఈ నిర్మలఫాలముపై, బ్రహ్మ, ఎట్లు సౌందర్యమును విలసించినాడో! ఈ నిర్మలజ్యోతిని ముద్దులతోనే పూజింపవలెను (ముద్దు పెట్టుకొనుచుండును. ఇంతలో రామకృష్ణకవివచ్చును. ఇర్వురు దూరముగా నిల్చుందురు)

రామకృష్ణ:—ప్రధానదండనాయకులా !

చిత్రా:—అట్లాగే కనబడుచున్నారు. ఇంత ఆలస్యముగా వచ్చినారేమండీ నాన్నగారూ! ఇంట్లో ఏమీ లేదు. ఉన్న సోలెడుబియ్యం రంగమ్మగారికి కావాలంటే ఇచ్చేశాను. మళ్లీ కొనుక్కుందామంటే మననవం అంతా ఇంములోనేగాదాపరం అందులో ఏమీ లేదు.

రామకృష్ణ:—ఒక ఇంటిదానివి కావచ్చు. గేస్తురాండ్ర ఉపోద్ఘాతాలప్పుడే యేమి టమ్మా నీకు ?

చిత్రా:—ఏమిటా ? శ్రీ చిత్రావతీ జనకులైన శ్రీ శ్రీ శ్రీ రామకృష్ణకవి-బ్రహ్మ-చక్రవర్తి-ఈ శ్రీ శ్రీ వారికి పస్తుండవలసి వస్తుందేమో—

రామకృష్ణ:—చిత్రా ! 'శాకభుక్కులు, పర్ణభుక్కులు" నన్నారు. అవితరిగినీళ్లలో ఉడకవేయుము. పరసాన్నభోజన సౌఖ్యములభించునో లేదో అప్పుడు చూడుము.

చిత్రా:—నాన్నగారు మంచిబ్రహ్మలు; నేను పరేవంటకు పరస్వతిని సిద్ధంగానే ఉంచానా ? కాని పొయిలోకి పుల్లలుకూడా లేవు. ఉన్న కాసినీ పాలేరు కావాలంటే ఇచ్చేశా. సరేలెండి ఏగో ఉపాయంచూస్తాను. వెళ్లివస్తాను. (గోవిందరాజుని చూచి చెక్కిలి నివురుకొనుచు) జ్ఞాపకం ఉంచుకోండి.

(ప్రస్థానము)

గోవింద:—కవిచంద్రమా ! తమజీవితము కడుచిత్రమైనది. ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టుడనై చూచుచున్నాను. (మందసమున కొన్నిరూకలవైచి) కర్తవ్య మిప్పటికి స్ఫురించినది.

రామకృష్ణ:—దానికేమి, నాన్నగారు సుఖముగనుండిరా?

గోవింద:—అది తెలుసుకొనగోరియే తమయొద్దకువచ్చితిని. నాన్నగారుద్యోగము సేలనిడిపిపెట్టిరి.

రామకృష్ణ:—వృద్ధాప్యముచేత.

గోవింద:—కాదు. తమరు దాచుచున్నారు. మదాంధుడై చక్రవర్తి నాతండ్రి నవమానించెను. దానికి విశ్వపతి కారణము.

(ఒక సేవకుడువచ్చి రామకృష్ణకవికొక లేఖ నిచ్చియేగును.)

రామకృష్ణ:—(లేఖను చూచుకొని స్థిరదృష్టితో గోవిందరాజును చూచుచు) గోవిందరాయా! నీవు చక్రవాడవు. యౌవన జలోద్రేకముచే యుక్తాయుక్తము లెఱుగకున్నావు. కొంతకాలము వఱకును నీవిట్టివిషయముల నాలోచింపరాదు. ఇదివఱకే నీప్రవర్తనము నీతండ్రిగారిని చిక్కులపాలు చేసినది. దానిని వృద్ధిచేయకుము. మంజీరనుకూడ పలుమారులు రాజమందిరమునకు పోవలదని నామాటగ చెప్పుము. నీవు ఆవేశపడకుము. మేము కర్తవ్యమెఱుగక పోలేదు. (ప్రస్థానము)

గోవింద:—ఇత డొకవిచిత్రపురుషుడు. యౌవనుడయ్యు వివాహము చేసికొనలేదు. కాని యేమిటో

ఆపుత్రికా మోహము చక్రవర్తులకును లభించని బాలికా మణిని పెంచుకొనుచున్నాడు. రాజకోశము నందలి ద్రవ్యసర్వస్వము ననుభవించు నధికారమును చక్రవర్తి యొసంగినను తనభాగ్యమును దీనులకొసగి తాను దారిద్ర్యము ననుభవించును. గొప్ప ప్రతిభావంతుడు. పూజ్య భావముచే నీతడును, ప్రేమచే చిత్రావతియు నన్నాకర్షించుచున్నారు. ఇతడు నిరర్థకముగ నెవరికి నెట్టి యుపదేశమును చేయువాడు కాదు. వీరియాజ్ఞ శిరోధార్యమగుగాక! (ప్రస్థానము)

(కొందఱు యువకులు ప్రవేశము)

యువకులు:— గీతిక

తెలుగు దేశము మాది
తెలుగువారము మేము
తెలుగు రాయల దేశ
దేశాల నేలాలి
తెలుగు తల్లీ నీకు 'జోహార్'!
తెలుగు జెండా సర్వ
రాజ్యాల నెగరాలి
తెలుగుతల్లీ నీకు జోహార్!

(ఇంతలో తిమ్మర్సు వచ్చి మందసమున ధనమును వైచి నిల్చొనును.)

తెలుగువారం మేము
దేవతలె మెచ్చాలి
తెలుగుతల్లీ నీకుజోహార్!

౧. దు:— శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయలకు జయ్!

౨. దు:— అన్ని చరణాలూ పాడకుండానే జయ్!

౩. దు:— అన్ని చరణాలో ఎందుకోయ్! దేశదేశాల్ని ఏలాలి, జెండాపాతాలి, అందరుమెచ్చాలి. అంతే.

౧. దు:— ఆంధ్రప్రజల 'సర్వహక్కు ధనాగారము' నొద్దకేవచ్చితిమి. చక్రవర్తి యుత్తరదేశ దండయాత్రసలుపనున్నారు కదా, మనముకూడ విజ్ఞానదండయాత్ర సలుపవలెను.

౨. దు:— ఔను. పెళ్లాముతో సమముగా నాకు కవిత్వము చెప్పలేవని మందలించినారని తాతగారి మీద కోపమువచ్చి ఎవరితోడను చెప్పకుండా పింగళి సూరన్నగారు కాశీకిపోయి కళాపూర్ణోదయం వ్రాసుకు వచ్చారట!

౧. దు:— కాశీకిపోయి విద్యాగోష్ఠి చేయుటకు సంసిద్ధులైన వారెవరో ముందుకువచ్చి యీ మందసము లోని ధనమును తీసుకొనుడు.

౨. ౩. దు:— మేము సిద్ధముగనున్నాము. (అని తీసుకొందురు.)

౪. దు:— (తీసుకొనబోవును.)

౧. దు:— నీవేమి చేసెదవు?

౪. దు:— ఇంటిపట్టున నేనుండి యేదో కృషి జేసెదను.

౧. దు:— నీవు తీసుకొనుటకు వీలు లేదు.

౪. దు:— నేను విద్యావంతుడను కాను, నిర్ధనుడను; భార్య కాపురమునకు వచ్చినది. సంసారము నడువదు—

౧. దు:— నీవు నడు ఇక్కడినుంచి. సోమరిపోతులకు భోగులకు రామకృష్ణకవిగారి ధనమును ముట్టుకొనుటకు హక్కు లేదు.

౪. దు:— ఎవరు చెప్పినారు?

౧. దు:— నన్నీజుగారు చెప్పినారు.

౪. దు:— నన్నీజూ లేదు నిన్నీజూ లేదు. నేను తీసుకొనెదను. (మందసముపైపు పోవును. ఇంతలో తిమ్మర్సు అచ్చటనే నిల్చునియుండుటను చూచి తెల్లబోయి) జయమమాత్యశేఖరునకు, క్షమించుడు నేను కూడ చదువుకొందును.

అందఱు:— అమాత్యశేఖరునకు జయ్! ఆంధ్ర యువకునికి బహుపరాక్! (రవ వాని నెత్తుకొనిని ప్రక్కిమింతురు)

(రామకృష్ణకవి వచ్చి యిటు నిటు చూచి)

రామకృష్ణ:— ఓహో!

తిమ్మర్సు:— ప్రరామర్శకాను. జాబువచ్చినదా?

రామకృష్ణ:— వచ్చినది. కటకరాజుపుత్రిక యంతర్ధానమై రెండుసంవత్సరములు కావచ్చినదట! కాని యావార్త గోప్యముగ రక్షింపబడుచున్నదట! కుమార్తె లేచిపోయిన దనిన వంశమునకు కళంకమని, గజపతి, కుమార్తెకు జబ్బుగానున్నదని మిషపెట్టి, యెవరు జూడరాదని యొకగదికి సర్వదాఘారాయుంచి తానును రాణియుమాత్ర మప్పుడప్పు డౌషధములగొని నిత్యము ఆగదిలో కొంతసేపు కూర్చుని వచ్చుచుందురట.

తిమ్మరుసు:— రామకృష్ణకవి గారూ! నాకు ఒక కాంతుయుండెడిది. రాయలు దాసీపుత్రుడని యొకనింద యున్నది. అది గజపతియే ప్రచారము జేసెను.

అందుచేనతని పుత్రిక నెట్లయిన రాయలకు వివాహ మొనర్పవలె ననుకొంటిని. గజపతికి సందేశమునంపితిని. కాని యుగ్రుడై యతడు మాదూతననవమానించి పంపెను. ప్రతిక్రియచేయవలెనని యనుకొనుచుండగనే, యతనికుమార్తె "రాయలను మిక్కిలి వలచితి"ననియు "నెట్లయిన తనతండ్రి నంగీకరింపజేసి రాయలకు తననుచేసుకొనవలసిన"దనియు నాకు వ్రాసినది. ఆమెతండ్రికిని నాకును జరిగిన వ్యవహారమామెకు తెలియదు. నేను రహస్యముగ నాపిల్ల కభయమునుదెల్పుచు నొకవేగులవాని బంపితిని. అతడు వచ్చి నాకీవార్త నప్పుడే యెఱిగించెను. ఒకవేళ నామెయే యీమెయా!

రామకృష్ణ:— ఏమో సంకల్పసిద్ధులు తమరు—

తిమ్మరుసు:— ఇప్పు డనుమానము కల్గుచున్నది. ఆ ఆజ్ఞాపత్రమునందలి యక్షరములపోలిక. ఆపత్రమిప్పుడు దొరకదే.

రామకృష్ణ:— ఆవేళ నన్నీజుగారికి చూపింతునని చెప్పుచు మాచిత్రావతి తీసుకొనివచ్చినది. చిత్రా!

(చిత్రావతి ప్రవేశించును)

చిత్రా:— వంటయిప్పుడే అయినది. స్నానము చేయండి.

రామకృష్ణ:— మామగారినికూడనా? మీఅబ్బాయీ మా అమ్మాయీ మనకు వియ్యమును కూర్చేటట్లున్నారు. చిత్రా! చిన్నారాణి ఆజ్ఞాపత్రమును నన్నీజుగారికి చూపించినావా?

చిత్రా:— ఆ. తనదేశంవెళ్లినప్పు డందరికీ చూపిస్తానన్నాడు.

రామకృష్ణ:— ఒక్కమారడిగి తీసుకొనిరా.

చిత్రా:— ఇంట్లోకి కుక్క వెళ్లకుండా చూస్తూ ఉండండి.

(ప్రస్థానము)

రామకృష్ణ:— ఏదియెట్లున్నను విశ్వపతి నిచ్చట నుండి సాగనంపవలెను. చీటీని పంపియుంటిని. మహారాణి యేప్రయత్నమున నున్నారో.

తిమ్మరుసు:— మహారాణి యందులకు సమర్థురాలని నాకు తోచుటలేదు. వీనిచే నామె యెట్టియురిలో చిక్కువడియున్నదో?

రామకృష్ణ:— మనమే యామెకేల ప్రత్యక్షముగ తోడ్పడరాదు?

తిమ్మరుసు:— అదికూడదు. విశ్వపతి యుద్వాసము కాదు మాకుముఖ్యముగ కావలయునది. నారాజు యథాపూర్వముగ నాకు జిక్కవలెను. ప్రళయమెట్లును పొంగినది. దానిమమ్మర మెంతవఱకో అదియు చూచెదము. ఈవిశ్వపతి సామాన్యుడు కాడు. వీనిసంబంబంధమున నెట్టియగ్నిరగులునో నారాజులో కొరవడియున్న యేశక్తుల సంపూర్తి కాగలదో అది మనకు ముఖ్యము.

(చిత్రావతి ప్రవేశించును.)

చిత్రా:— ఇదుగో ఆయనకు మళ్లీజాగ్రత్తగా ఒప్పజెప్పాలిట! నాన్నగారండీ! ఈసంగతి విన్నారా? చిన్నారాణి, అబ్బాయిని ఒళ్లో కూర్చోపెట్టుకుని ముద్దులాడుతూంటే, విశ్వపతిగారేమో అక్కడికివెళ్లి, "మేనల్లుడా! నీవు రాజువౌతున్నావు; ఈ బొమ్మను తీసుకొని నీకిరీటమిస్తావా" అని అబ్బాయిగారి బుగ్గగిల్లారట. రాణీగారు విదిలించుకుందట. పిల్లవాడేడుస్తూంటేనైనా ఊరుకోవచ్చునా, ఈకోతిబావగారు, పైగానవ్వుతూ "సరేలే! రాత్రి నిద్రపోతూంటే దాచేస్తాలే" అని

వెళ్లిపోయారట. చిన్నారాణిముఖం ఇంతచేసుకుని కంటతడి పెట్టారట.

రామకృష్ణ:—ఒక్కపని చేసుకురమ్మంటే ఊరంతా చక్కబెట్టుకుని వస్తావు. ఎవరు చెప్పినారు.

చిత్రా:—దారిలో దాసీ కనబడి చెప్పింది.

రామకృష్ణ:—సరే లే. పో, (చిత్రావతి ప్రస్థానము.)

తిమ్మరుసు:—కవిగారూ! విశ్వపతి హాస్యము గూడ నర్మగర్భముగనే చేయును. పాపము సాధ్యమైనంతవఱకు సత్యమును చెప్పవలెననియే వాని సదుద్దేశము. ఆఁ, హా.

రామకృష్ణ:—ఈయుదంతము నుండి యేమియో విషయోగమును సిద్ధాంతీకరించు చున్నారు!

తిమ్మరుసు:—ఔను. ఆక్రూరుని మేలములో కుమారునిహత్య ధ్వనించుచున్నది. సాయంతనము చిత్రావతి నొకమారుపంపుడు. తరువాత చెప్పెదను.

(ప్రస్థానము.)

(యవనిక)

ముగ్ధసుందరి

సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు

కొట్టుదునె? తిట్టుదునె? నిన్నుఁ గోమలాంగి!
కూర్మిమైఁ జెక్కిలిని ముద్దుఁగొందుఁగాని
కటికరానేలఁ గూర్చుండు కందిపోవ
గాత్రలత్య నాదు నంకభాగంబు లేదె?
నను సమీపింపవలదు పొమ్మనుచుఁ గసరి
నానె? యొదుఁగుచు దాదాలకరిగ దేల?
శిరసుపై కెక్క కని శిక్ష సేసినానె?
మొగమువాంచి చరింతువు ముద్దులాఁడి!
నీదు ముఖచంద్రమునిఁగాంచి నిశ్చయముగ
సంతసింతునుగాని యసహ్యపడను
నీదుమృదుభాషలకు మెచ్చి నిన్ను గార
వింతుఁగాని చీకొట్టను బెట్టిదముగ.
భవ్యముగ నన్నుఁ గనవచ్చు త్వత్కటాక్ష
ములకు స్వాగత మర్పించి పూజసేతు;
అల్లకుల దేవతలఁబోలె నాదరింతు
గాని న్యక్కారమును జూపఁబోను దరుణి!
లేమ! సౌందర్యలోభ్యమా? లేక మౌగ్ధ్య
మా! భవిష్యత్ప్రణయకోపమధురనాట్య
మా! తిరస్కారమా! యేదొ మదికిఁ దెలియ
దకట! నాదు చేతలకు దోహదము లేదు.

ఏ క వీ ర

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు, యమ్. ఏ.

[ఒకమాట-ఇందు,మధురనాయకులు,కుట్టాక్, డినోబిలి వీరు చరిత్రలోని పురుషులు. వీళ్ల పేరులు సంఘస్థితి ఆనాటిది. 'Nayak Kings of Madura' and 'Aravidu Dynastty' ఈ రెండు పుస్తకములు దీనిలోని చరిత్రాంశములకు నాకాధారభూతములు. ప్రేమసంబంధమైన తక్కిన కథయంతయు కల్పితము. ఏకవీరా దేవి త్యాగిం ద్రియము యొక్క స్పర్శగుణములోని మహా కోమలత్వము, స్వచ్ఛత్వము, ఒకానొక విశిష్టమైన గుణము నీ చిన్ని గ్రంథములోని యుద్దిష్టార్థములు. ఇందు చరిత్రాంశములు, చరిత్రేతరాంశములు నతుకుట పనిగా పెట్టుకోబడినది. ఈ రెండు విడిగా చూచిన జరిత్రాంశములు విడిగా గనబడును.]

౧

అది వేసగి. వైగై నది కృశించి ప్రోషిత భర్తృకవలె సన్నగిల్లినది. ఈనది పుట్టుకకు కారణముగా మధురానగరమున సేవించి యున్న శ్రీ మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల వివాహమునకు సంబంధించిన యొక్క కథయున్నది. మీనాక్షీ దేవి పాండ్యరాజు కొమరిత; పార్వతీదేవి యవతారము. ఆమె పుట్టిననాటినుండి లోకనాయకుడును, నాదిభిక్షువు నగు శ్రీ సుందరేశ్వరునే వరించియున్నది. ఆమె బుద్ధి మరలించుటకు శక్యముకాక రాజుకూడ నామెను సుందరేశ్వరున కిచ్చుటకు సమ్మతించెను. ఆమె యన్నగారి కిష్టమే లేదు వివాహమునకు శ్రీ సుందరేశ్వరులు తరలి వచ్చినారు. పరివారము లేదు; బందుగులు లేరు. ఆదిభిక్షువు తానొక్కడే వచ్చినాడు. తనకు తగినట్లుగా నెంతయో పెద్దగా వివాహప్రయత్నము చేసిన పాండ్యరాజు నిస్సారపడిపోయినాడు. చేసిన ప్రయత్నములు చూపి, తెచ్చినపదార్థములు చూపి యివన్నియు నేమికావలెనని యల్లుని నిందించినాడు. పరమేశ్వరుడు నవ్వి తన వెంట గొనివచ్చిన యొక కుజ్జవానిని చూపి యీ పదార్థము లన్నియు నాకుజ్జుడు భుజించునన్నాడు. అతడొక రాక్షసుడు. అతని పేరు కుండోదరుడు. అతనిలో భగవంతుడు క్షుధాగ్నిసహస్ర ముఖంబులుగ ప్రజ్వలింపజేసినాడు. కుండోదరుడు సకలపదార్థములు నారగించి దాహమని యరచినాడు. మధురలోని బావులు చెరువులు చాల లేదు. కుండోదరుని చేయి పట్టుమని పరమేశ్వరుడు తన శిరోభాగమున భాగీరథీ మహాప్రవాహము నడ్డగించు జటా సమూహములో నొక జట సడలించినాడు. ఆరీ గా పరమేశ్వర జటావివరాగ్రవినిస్సృతయై గంగానది మధురాసమీపమున వైగై నదిగా

ప్రవహించినది. పర్వతాగ్రముల నుండి ప్రవహించు సెలయేటివలె వైఁగై మిగుల తొందరకత్తె. వైఁగై యనగా ద్రావిడభాషలో 'చేయిపట్టుము' అని యర్థము.

ఆనాడు కుండోదరుని దాహము కొన్ని బిందువులతో మాత్రము తీర్చిన యాపుణ్యనది నేడు వేసగి కాకలకు సగమైపోయినది. వైఁగై మథురాపురి కొకదిక్కున కందకము వలె నైనదే. తక్కిన మూడువైపుల కోట గోడయు, గంధకము నున్నవి. నది నిండుగా ప్రవహించు నపుడు చిన్నయోడలు నదిలో తిరుగుచునే యుండును. కొంతవర కానది పైన వర్తకముకూడ జరుగుచుండును. ఇపుడు నది క్షీణించి యుండుటచేత చిన్నిచిన్ని పడవలు నది యిసుకతిన్నెలమీద నందందు వదలిపెట్టబడి యున్నవి.

వైఁగై చిన్నపాయగా కొబ్బరి నీళ్లవలె తళతళలాడుచు ప్రవహించుచున్నది. నదికి దిగువ భాగమున నొకపెద్దగుండ మున్నది. అది వేసంగిలోగూడ మిక్కిలి లోతుగానే యుండును. ఆగుండములోననే యేనుగులను కడుగుదురు. ఈ గుండమునకు పైగా నొక చోట నదిలోననే యొక చిన్నచెఱువువలె నొక గుంట యేర్పడియున్నది. రాజాంతఃపురములకు నిత్యమును మంచినీర మీగుంటనుండి మహిషరాజములమీద తోలుతిత్తులతో తీసికొని పోవుచుందురు. ఇంకను నెగువ వర్తురువులో పడవలు నిలుచుచోటు. అంతకుపైనపట్టణమునకు చివరిభాగమున నిసుకతిన్నెలు మొగలి పుష్పొళ్లు చల్లి సిద్ధముచేసిన విశ్రాంతిస్థలమువలె నుండును. అచ్చటికి సాయంకాలముల యందు పట్టణమునుండి విద్యార్థులు, రాజకుమారులు, పండితులు వచ్చి విశ్రమింతురు. సాంధ్యకాలములయందు విద్యార్థులు సంధ్యావందనములు చేసి శాస్త్ర ప్రసంగములు చేయుచుందురు. రాచకొడుకులు, వయసుపోకిళ్ల బిరుదు మగలు తమయశ్వారోహణ విద్యావైశద్యము చూపుచుందురు. కొంచెము ప్రొద్దుపోయినంత టనేయందఱును పురప్రవేశము చేయవలయును. నిశాభాగమెల్లను నాచోట రక్షకభటులు కృపాణపాణులై తిరుగుచుందురు జాముప్రొద్దుపోయిన వెంటనే కోటతలుపులు మూసెదరు. తరువాత నొక ప్రాణి లోనుంచి బయటకుగాని, బయటనుంచి లోనికిగాని పోవుటకు వీలులేదు.

ఆనాడు కృష్ణచతుర్థి. సందె చీకటి. కొంచెము చీకటి పడువరకు వైఁగై నదీసికతాతలములన్నియు నిశ్శబ్దములు, నిర్మానుష్యములు నయ్యెను. కాని దూరమున విశ్రాంతిస్థలము లైన యిసుకతిన్నెలమీద నిద్దరు మాత్రము కూర్చుండి మాటలాడుచుండిరి.

'వీరా! నాకేమియు సుఖము లేదు. ఆ కార్యము మూన్నాళ్లు నాపిల్ల తలుపుదగ్గర నిలుచుండి నిలుచుండి చివరకు కొంగుపరచుకొని యందే పండుకున్నది. నేనామెవంక నైనను చూడలేదు. ఆమెవంక చూచుటకు నాకు బుద్ధిపుట్టలేదు. ఆమెకై చూడవలెనని

త్వరపడుడు! కొలదిప్రతులే గలవు!!

ఇకను మోసములకు భయపడ నక్కరలేదు.

మతివంచన దీపిక.

డెమ్మీ 250 పేజీలు, 16 చిత్రపటములు, 120 విధములగు విషయములు నిండియున్నది.

వెల రు. 1-4-0 పోస్టు ఖర్చులు ప్రత్యేకము.

ప్రపంచవంచకుల మాయాజాలము దెలుపునట్టి యిట్టి గ్రంథ మిదివర కాంధ్రమున వెలువడి యుండలేదు. క్రొత్త క్రొత్త విధములగు వంచనలు విస్తరించుచున్నవి. వ్యాపారము వ్యవసాయము, ఉద్యోగము, న్యాయస్థానము, దేవాలయము, విద్య, వైద్యము, మాంత్రికము, జ్యోతిషము, సోడె, రైలు, స్టీమరు, ఇది యది యన నేల యెచ్చట జూచినను మోసచింత ప్రబలియున్నది. నిర్వంచకు లిట్టి మోసములకు లోనై పరితపించుచున్నారు. ఇట్టివారి మోసములయొక్క రహస్యములను ఇందు చక్కగ వర్ణింపబడియున్నది. దీని చదువుటవలన నిర్వంచకులు వంచకులకు లోబడక తప్పించుకొనవచ్చును.

చిరునామా:—ఆనందబోధిని ఆఫీసు, 6, వెంకటేశమేస్త్రీ వీధి, మద్రాసు.

చిరకాలమునుండి బాధించుచున్న మూత్రవ్యాధులకును శగ (గనేరియా) వ్యాధికిని క్రొత్తగాకనిపెట్టబడిన దివ్యౌషధము.

గనోకిల్లర్ (రిజిస్టర్డు)

ఈయౌషధము శ్రేష్ఠతమము. ఇంగ్లీషుమందులను దేశీయములగు నౌషధములను పుచ్చుకొనినను గుణము కలుగనియెడలను, యింజక్షనులవలనను వాక్సీనులవలననుగూడ లాభము లేకపోయినయెడలను కడపటిప్రయత్నముగా మా గనోకిల్లరునుగూడ పుచ్చుకొనిచూడుడు. పెక్కుయేండ్లనుండియున్నను లేక క్రొత్తగా కలిగినను ఏరకము శగసంకటమైనను మరెట్టి మూత్రవ్యాధులనైనను స్త్రీలకైనను పురుషులకైనను గనోకిల్లరు తప్పక కుదుర్చును. మూత్రము ఝూరీగా వెడలును. మూత్రముపోవుచున్నపుడును కలుగుమంట తగ్గిపోవును. మూత్రనాళము నందలి వాపు తీసిపోవును. శగవ్యాధి (గనోకోకసు) వలన మూత్రము బొట్లుగా పడుట, మేహరోగమువలన మూత్రద్వారమునుండిపోవు తెలుపు, యూరెత్రిటిసు, ప్రోస్టాటిటిసు, సిస్టిటిసు, లుకోరియా, మున్నగువ్యాధులన్నియును స్త్రీలకును పురుషులకునుగూడ గనోకిల్లరువలన కుదురును. వీర్యము (సెమను) పోవుట, స్త్రీలు గర్భవతులుగా నున్నపుడు కలుగు మూత్రవ్యాధులు మున్నగునవిగూడ దీనివలన కుదురును. 50 మాత్రలుగల సీసా ఖరీదు రు. 3-0-0 వీ. పి. చార్జీ ప్రత్యేకము. ఒక్కసారి 3 సీసాలు తెప్పించుకొనిన వీ. పీ. చార్జీ మేమే భరించెదము.

అడ్రసు:—డాక్టర్ డి. యన్. జసాని, 137 కికావీధి, గులాల్‌వాడి, బొంబయి 4.

Tel. Add. "GONOKILLER" Dr. D. N. JASANI, 137 Kika Street, Gulalvabi, Bomday, 4.

యెప్పుడేని సంకల్పించితినా నాయెదుట నేను ప్రేమించిన యాదివ్యసుందరి సాక్షాత్కరించెడిది. ఇప్పుడు కూడ నదిగో నాయెదుట నా ప్రణయమూర్తి. ఆహాహా?' అని కుట్టాన్ కనుల వెంట నీరు పెట్టుకుని యేదో మనోమూర్తిని చూచుచున్నట్లుగా శూన్య దృక్కులను చాచెను. వీరభూపతి హృదయము మిక్కిలి చలించినట్లుగా నతని దేహ మొక వింతకదలిక వెల్లిగక్కించెను.

కొంతసేపైన తరువాత మరల కుట్టాన్ 'వీరా! ఆమె యెంత యందకత్తె. అంత సౌందర్యము భూలోక దుర్లభము. ఆమె దేహాంచలరేఖ లెంత విస్పష్టముగా నున్నవి. దినదిన మేదో పనిపెట్టుకొని వారియింటికి వెళ్లుచుంటిని. ఆ నెలనాళ్లు నెంతతొందరగా గడచిపోయినవి. ఇంతలో మాతండ్రి నన్ను రమ్మని కబురంపినాడు. నేను వెళ్లక తప్పదు. నేనే సామాన్య సంసారములోనో పుట్టినచో నాకామె యింతదూర మయ్యెడిది కాదు.' అని మరల కన్నీరు కార్చ జొచ్చినాడు.

'ఇప్పుడు నీవు మరల నచ్చటికి పోరాదా?' అని ప్రశ్నించినాడు వీరభూపతి, తన యెడమ చేయి యెడమచెక్కిలి కాన్చి, మోచేయి తొడమీద నుంచుకొని.

కుట్టాన్ — 'నే నెందున్నానో యెచ్చట నున్నానో, యేరోజున నేమిచేయుచున్నానో నిత్యము నాతండ్రికి తెలియజేయు చుండవలెను గదా. ఈ రాజధానిలో నేను లేకున్నచో నది నిమేషములో రామనాదుకు తెలియును' అని యొక్క నిట్టూర్పుపుచ్చి 'వారి యిల్లు మా మేనమామల యింటికి మిక్కిలి సమీపములో నున్నది.' అను నర్ధోక్తిలో వీరభూపతి 'అది యేయూరు' అని ప్రశ్నించెను. కుట్టాన్ ఆమాట వినిపించుకొనకుండ, 'నేను మొదట వారి యింటికి వెళ్లుచుండుట వారు నామంచితన మనుకొనిరి. క్రమక్రమముగా తెలిసినకొలది వారికి భయమైనది. నా మేనమామ, యాయనభార్య యీ విషయము తెలిసికొన్నారు. మాతండ్రి కబురువచ్చినది.' అని, 'ఛీ! ఛీ! ఈ జన్మ యెందులకు. నాకోర్కె యింత యలభ్యమైనదని తెలిసి కూడ నేను బ్రతికియున్నాను చూడు.' అని కుట్టాన్ పొంగివచ్చుచున్న దుఃఖమును గొంతులో స్తంభింపజేసెను. ఆపొంగణగనిచ్చి వీరభూపతి 'ఆమె నిన్ను ప్రేమించుచున్నట్లు నీకేమైన తెలిసినదా.' అని ప్రశ్నించినాడు. కుట్టాన్—'అయ్యో!' అని కొంచె మాగి మరల నిట్లు చెప్ప మొదలుపెట్టెను. 'తంబిచ్చి నాయకు డెదురు తిరిగినపుడు మొదట కృష్ణప్పనాయకుల వారి సహాయము చేసిన చిన్న కేశవనాయకునకు మా తాత కుడిభుజము నంటివాడు. అప్పు డాయన చాల పెద్దయాస్తి సంపాదించినాడు. మా మేనమామకు చాల దొడ్లు తోటలు నున్నవి. వారి యింటికి ముందుగానే మామామ పెద్దదేవాలయము కట్టించినాడు. కాశినుండి మా తాత విశ్వేశ్వరాచ్చ లింగము తెచ్చి ప్రతిష్ఠచేయించకుండగనే చని

పోయినాడు. మామామ యాలింగము నే ప్రతిష్ఠించినాడు ప్రక్కనే స్వామికి 'పుష్పతోట' యున్నది. ఆ పిల్ల నదివరకు నేను రెండు మూడు సారులు చూచితినిగాని యామె నన్ను చూడలేదు. వారు పెద్దధనవంతులు కాకపోయినను గౌరవకుటుంబము. ఆమె యొకనాడు 'పుష్పతోట'లో పూలుకోసుకుని దండగాచుట్టి వచ్చుచున్నది. నే నామెతో 'నెట్లా మాట్లాడుదు నది' యని యెదురుచూచుచుంటిని గాన తొందరగా నామె కెదురుపోయి 'శివద్రవ్యము తీసికొని పోరాద'ంటిని. ఆమె నన్ను పూర్వము నిదానించి చూడలేదు గాని నే నెవరో యెఱుగును. నే నీ మాటయనినంత నే నావంక నిదానించి చూచి భయపడినట్లు కనబడినది. నేను చిఱునవ్వు నవ్వితిని. ఆమె మరల నొకయర్ధ నిమేషములో పెదవులపైకి చిఱునవ్వు తెచ్చుకుని యా పూలదండ నాకాళ్లపై విసరి యచ్చటినుండి పరుగెత్తుకుని పోయినది. నేను నీ కీ మాటలు చెప్పుచున్నానే గాని యీ ప్రతివాక్యము నాహృదయమున శూలమువలె దిగబడుచున్నది. వీరా! ఎంతనిర్భాగ్యుడను. 'ఆపూలదండ—'కుట్టాన్ మాటాడలేక పోయినాడు. వెక్కివెక్కి యేడ్వ మొదలిడినాడు. వీరభూపతి యతనిని కౌగిటిలోనికి తీసికొని, 'సేతూ! ధైర్యము పురుషలక్షణము. మనభాగధేయములకు మనమా యధికారులము? అయ్యో! ఏడువకుము.' అని యోదార్చెను.

కుట్టాన్—'ఆపూలదండ తీసికొని పోదమని నాకు బుద్ధి పొడమెను. కాని వంగితీసికొనబోగా శివద్రవ్యమనిపించినది. ఊరకే యింటికి పోయితిని. నాప్రియురాలి హస్తస్పర్శ పొందిన యాదండయే కృతార్థము. ఇంటికి పోతిని గాని మరల నాపాదములు నన్నచటికే లాగినవి. ఎంత సేపు; అరగడియకూడ గాలేదు. ఆపూలదండ యచ్చట లేదు. నాహృదయము వినిర్భిన్నమైనది. వీరా! ఆదండబదు లచ్చట నొక త్రాచైన పండుకొని యున్నదికాదు. ఆత్రాచును మెడలో వేసికొని యేమైౖ యుందును?'

కుట్టాన్ కుడిచేయి వీరభూపతి కుడిచేతిని పట్టుకొని యున్నది. కుట్టాన్ వీరభూపతిచేయి నొక్కినాడు. కుట్టాన్ దేహమంతయు వణకిపోయినది. ఆచీకటిలో వీరభూపతి కుట్టాన్ దురవస్థను కనులార చూచుచునే యున్నాడు.

వీర—'సేతూ! నీ విప్పు డిట్లు దిగులు పొందరాదు. నీవు మరల వివాహముచేసికొంటివి. ఆమె నీప్రాణము కనుస్సరనును. నీ విప్పుడు నీభార్యను ప్రేమించవలసియున్నది! ఈ ప్రేమయంతయు నీభార్యపై మరల్పరాదా!'

వీరభూపతి యీమాటలు మనసా అనలేదు. కుట్టాన్‌స్థితి యతనికి దుర్భరమనిపించినది. అతని హృదయోద్వేగమున కేదో యొక యడ్డు చెప్పినగాని కుట్టాన్ మంచిస్థితికి రాడని యతనికి తోచి యిట్లన్నాడు.

కుట్టాన్ వీరభూపతియన్న యీమాట వినినతోడనే, 'వీరా! వీరా! ఏ మన్నావు? ఆ ప్రేమ యీయామెమీాద కెట్లు మరల్పవచ్చును? ఈవైరాగ్యెనది మా రామనాథ తటాకములో

పోయిపడుచున్నది. ఏదీ యీనదీవేణి నిట్లు త్రిప్పి యింకొక ముఖముగా ప్రవర్తింపజేయుము. నా ప్రేమ నీ కంత సులభసాధ్యమైనదిగా కనబడుచున్నదా! కాదు కాదు.' అని వంగియున్న తన దేహమును నిలువుగా చేసిదీర్ఘ నిశ్వాసమును విడిచెను. అతనిముఖము గంభీరమయినది. వీరభూపతి కుట్టాన్ అంత వీరుడు కాక పోలేదు. కాని యిప్పటి కుట్టాన్ మొగము జూచి వీరభూపతి చలించిపోయెను. వీరభూపతి యతనిని చూచి 'ఇతడు దేనికి సమర్థుడు కాడు? ఇతడు తలచుకొనినచో పడిపోయిన విజయనగర సామ్రాజ్యము మరల సాధించి మధుర నాయకులచే నేలించు నేమో' యనుకున్నాడు.

అప్పుడు వైగైయిసుక తిన్నెమీద దూరమున నొక సుడిగాలి రేగి, వారిదగ్గరగా నీల వేయుచు పడవలు నిలుచుచోటునకు దాటి పోయినది.

కొంతసేపటిలో కుట్టాన్ వదనము మరల విషాదపూరిత మయ్యెను. వీరభూపతి యింక నుండగూడదని 'పోదమా' అన్నాడు.

కుట్టాన్ 'వీరా! ఈదుఃఖము నాహృదయ శోణితమును త్రాగుచున్నది. ఈ ప్రేమనన్ను లోపలలోపలనే తినివేయుచున్నది. నే నింక చాలనాళ్లు బ్రదుకను.'

వీరభూపతి—'అశ్లీలములు పలుకకుము' అని 'సేతూ! ఇది యేమి, నే డింత మనసుపేద వైనావు? నీశౌర్యము, నీపౌరుషము నేమైనవి' అన్నాడు. దూరమునుండి 'ఎవరక్కడ' యని కేక వినంబడినది.

వీరభూపతి 'కుట్టాన్ సేతుపతి మహారాజు' అని యఱచినాడు. దూరమున రక్షకభటుడు మరల మాటాడలేదు. వీరభూపతియు కుట్టానును లేచి పురములోనికి పోవుచున్నారు. కుట్టాన్ వీరభూపతిమీద వ్రాలి నడచుచున్నాడు. వీరభూపతి నెమ్మదిగా చెవిలో, 'సేతూ! ఇంతధైర్యము వదలెదరా? ఎవరికి తగిన కష్టము వారికి నున్నది. నాహృదయములో నెంత మహాగ్ని రవులు కొనుచున్నది! అది నీకు తరువాత చెప్పెదను' అన్నాడు.

కొంతదూరము పోయిన తరువాత నిరువురును విడివిడిగా నడచినారు. పట్టణము కోటతలుపువద్ద నశ్వశకటము వేచియున్నది. ఇరువురు నాశకటములో నెక్కి పట్టణములోనికి పోయిరి. రాజసౌధములకు సమీపమున నొక పెద్దతోట ముందు కుట్టాన్ దిగి వీరభూపతిని వారి యింటివద్ద దింపి రమ్మని బండివానితోం జెప్పి తా నింటిలోనికి పోయెను.

౨

కుట్టాన్ ఇరువంకల వివిధములైన పుష్పఫలవృక్షము లున్న బాటవెంట తన సౌధములోనికి బోయెను. ఆసౌధము తనతండ్రిది. రాజ్యములోనున్న పెద్దపెద్ద సరదారులందరకు మధురలో ప్రత్యేకముగ నంతఃపురములున్నవి. కుట్టాన్ తండ్రి శత్రైకదేవ ఉదయాన్ సేతుపతి; ముత్తుకృష్ణప్పనాయక మహారాజులుం గారి

ప్రధానమంత్రులలో నొక్కఁడు. ఉదయన్ సేతుపతి యీసౌధము మధురలోనున్న గొప్ప కట్టడములలో నొకటి. మీనాక్షీ దేవాలయములో నెంత శిల్పమున్నదో యీసౌధమునను నంత శిల్పమున్నది. చీకటిలో శిల్పపరీక్ష సాగదు.

కుట్టాన్ లోనికి పోయినంతనే సేవకు డరుదెంచి, 'ప్రభూ, స్నానమునకు నీరు సిద్ధముగా నున్నది' అనెను. కుట్టాన్ తనగదిలోనికి పోయెను. అందు దాను ప్రవేశించుటతోడనే యెదురుగా నున్న నిలువు టద్దములో దన మూర్తి తనకు గోచరించెను. మొగమంతయు బాష్పకలుషితమై యుండెను. గదియంతయు దీపముల వెలుతురుచేత ధగద్ధగాయమానముగ నుండెను. కుట్టాన్ పైయుత్తరీయము తీసి తన కెడమ వైపుననున్న గోడపై చిలుక కొయ్యకు తగిలించెను. ఆచిలుకకొయ్య యొక గొప్ప మరకతోపలముతో చేయబడినది. దాని చిలుకతనముకన్నులుగాను, ముక్కుగాను నేర్పరుపబడిన మూడు మాణిక్యములతో సంపూర్ణమయ్యెను. ఇట్టి చిలుకకొయ్యలు గదిగోడలకు నాల్గువైపులను కలసి యెనిమి దేర్పరుపబడి యున్నవి. గోడలయందు ద్రావిడశిల్పమునకు ప్రధానచిహ్నము లయిన గోష్ఠపంజరము లున్నవి. ఒక గోష్ఠపంజరములో ద్రావిడభాషలో శ్రీరామచంద్రుని చరితామృతము ప్రవహింప జేసిన కంబన్న విగ్రహము రాతితో చెక్కిన దమర్పబడి యున్నది. దాని కెదురుగా బళ్ళిమదిక్కుడ్యమునం దమర్పబడిన మరొక గోష్ఠపంజరములో శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారు శ్రీ విశ్వనాథనాయకుల వారికి మధుర నిచ్చుచున్నట్లుగా చెక్కఁబడిన రెండు శిల్పపు విగ్రహము లమర్పబడి యున్నవి. దక్షిణపువైపున నొక చిన్నయరుగు రాతితో జెక్కఁబడి యున్నది. దానిపైన మెత్తని రత్న కంబళము లమర్పబడి యున్నవి. ఆ యరుగున కెదురుగా నొకచిన్న చిత్తరువు గోడకానించబడి యున్నది. ఆచిత్రము పెద్దన్నగారిది. వీరభూపతి యీచిత్రమును వ్రాసి కుట్టాన్‌కు బహుమతిగా నిచ్చెను. కుట్టాన్, అంగీ యూడదీసి యింకొక చిలుకకొయ్యకు తగిలించి యీవితర్దిపై గూర్చుండి పెద్దనగారి చిత్రమువైపు చూచుచుండెను. కొంచెముసేపుండి లేచి తనపుస్తకము లున్నచోటికి పోయెను. కంబ మహాకవి విగ్రహమున కిరుప్రక్కల నొకవైపున తమిళభాషా గ్రంథములును, నొకవైపున నాంధ్ర సంస్కృత గ్రంథములును మేలు గెక్కించి నగిషీ చేయబడిన సన్నని యెత్తయిన బల్లలపై నమర్చబడి యుండెను. అన్నియు తాటాకుల మీద వ్రాసిన గ్రంథములే.

కుట్టాన్ తా నెందుల కాపుస్తకము లున్నచోటికి వచ్చెనో తెలిసికొనలేక పోయెను.

ద్వారమునుండి 'ప్రభూ! స్నానము చేయుడి' యని ధ్వని వచ్చెను. కుట్టాన్ గది వదలిపెట్టి స్నానమునకు పోయెను.

ఆ మహాసౌధమునకు పశ్చాద్భాగమున నాల్గుపోక బోదెల నడుమ కొంచెమెత్తయిన

చంద్రకాంతపు రాతిపై కుట్టాను ఆసీనుడాయెను. ఇరువురు సేవకులు రెండు పెద్దబిందెలలో నొకదానినిండ వేడినీరును, మరొకదాని నిండ చన్నీళ్లను తెచ్చి యతనికి నీరువోసిరి. స్నానముచేసి కుట్టాన్ దేహము తుడుచుకొనుచుండెను. (అతడు తుడుచుకొనుట లేదు. సేవకులే తుడుచుచుండిరి. ఇది రాజాచారము.) అప్పుడే చంద్రు డుదయించుచున్నాడు. మంచి గందపుపొడిచే సమ్మిశ్రితమైన సున్నిపిండిచేత రుద్దిన యతని దేహము కమ్మనివాసన లతనికే చాల ఆనందము కలిగించెను. ఇంకొక సేవకుడు కస్తూరి కలిపిన యొక కమ్మని నూనె చేతులకు రాచుకొని యతని తలవెండ్రుకలకు రాచెను. ఈ కమ్మని వాసనలచేతను, ఉదిత చంద్రకిరణ శైత్యము చేతను కుట్టాన్ మనస్సు కలక దేరిన ట్లయ్యెను.

భోజనముచేసి కుట్టాన్ సౌధపురోభాగమున నున్న మంటపములో గూర్చుండెను. దాక్షిణాత్యశిల్పము పల్లవులనాటి కన్న చోళులనాటికి, చోళులనాటికన్న విజయనగర రాజులనాటికి నంతకంత కభివృద్ధి పొందుచు వచ్చినది. తంజావూరు మధురాపురముల శిల్పమును దాక్షిణాత్య శిల్ప చరిత్రలో విజయనగర శిల్పమునుండి విడదీయరు. తంజావూరు మధురల శిల్పము విజయనగర శిల్పముకన్న నెక్కువ వృద్ధిపొందినదని చెప్పవచ్చును. మన కథాకాలమునాటికి, ననగా ముద్దుకృష్ణప్ప నాయకుని కాలమునాటికి, నది యాధునిక శిల్పముగా మారబోవు పరివర్తనమునం దున్నదని చెప్పవచ్చును. పల్లవులనాడు రథములును, చోళులనాడు గోపురములును, విజయనగర రాజులనాడు మంటపములును దాక్షిణాత్య శిల్పమునందు ముఖ్యములు. ఆయా రోజులలో నవి వృద్ధిపొందినవి. ఉదయన్ సేతుపతి తన యీ దివ్యసౌధము ముందు గొప్ప మంటపమును కట్టించి తనకు శిల్పవిద్యయందున్న యభిమానమును వెల్లడించుకొనెను.

ఆ మంటపములో పరచియున్న రత్నకంబళముపై కుట్టాన్ ఆసీనుడయ్యెను.

ఆ పలుచపడుచున్న వెన్నెల ధారలలో నామంటపమునం దాసీనుడైయున్న యారాచకొడుకును చూచిన నమరావతిలో జయంతుడు మన్మథమంటపమునం దున్నట్లు చూపట్టకమానదు.

దూరమునుండి వీరభద్రభట్టరు కుట్టాన్‌ను చూచి యతడు సంతుష్టుడై యున్నాడనుకొని వినయముతో సమీపించి, 'ప్రభూ! పండుకొనుటకు వేళ యైనది' యన్నాడు. కుట్టాన్ కొంచెము కోపదృష్టితో నాతనివంక చూచెను గాని పోకచెట్ల మొవ్వల వెనుకనున్న వెన్నెలనీడలో వీరభద్రభట్ట రది చూడలేదు.

వీరభద్రభట్టరు కుట్టాన్ సత్ప్రవర్తన కలిగియుండునట్లు చూచుట కేర్పడిన యధికారి. కుట్టాన్ ఇతనికి తెలియకుండ నేపనిని చేయరాదు.

కుట్టాన్ లేచి లోనికి పోయెను.

రాజ దివాణములో జాము గంటలు కొట్టిరి. అందఱకు నిద్రావేళ యయినది.

కుట్టాన్ పడకగదిలోనికిబోయెను. పడక గది విశాలమయినది; ముందున్న మంటప మంత యున్నది. పైకప్పు మిక్కిలి యెత్తుగా నున్నది. ఇది సౌధములో రెండవ యంతస్థునం దున్నది. గోడలనిండ గచ్చుపని చేసియున్నది. చిత్రచిత్రవర్ణములతో లతలు, చిలుకలు, చెట్లు గీయబడి యున్నవి. గోడలనిండ నొకవరుసగా ననేకచిత్రములు వ్రేలాడుచున్నవి. ఆచిత్రము లన్నింటిలో మొగలులచిత్రవిద్యాచిహ్నములు స్పష్టపడుచున్నవి. పురాణకథ లనేక విధము లుగా కుడ్యములనిండ చెక్కబడి యున్నవి. తూర్పుగోడయందు నొకచిన్న గూడుగా నేర్ప రుపబడి యందొకరత్న మ్ముంచబడినది. ఆ రత్నకాంతులు గది నంతయు తెల్లని వెలు గులో ముంచియెత్తినవి. గోడలవెంట చంద్ర కాంత శిలావితర్దికలు, గొప్పపనికలిగినబల్లలు నుంచబడి, వానిపైన సువాసనాద్రవ్యములు, దం పతుల కానందమిచ్చు కొన్ని చిత్రములు, అద్ద ములు, చిలుకలు సమర్పబడియున్నవి. ఆగదికి వెనుకవైపున పెద్ద గవాక్షమున్నది. ఆ గవా క్షమునుండి దొడ్డిలో నెత్తుగావేయబడిన మల్లె జాజి పందిరుల మీది సువాసనా భరితమైన చల్లనిగాలి యుండియుండి లోనికివచ్చుచున్నది. ఆగవాక్షమువద్దనే పెద్దమంచ మున్నది. ఆ మంచము పందిరి స్తంభములు మహాశిల్పమును సూచించుచున్నవి. ఉపానము, పద్మము, కుము దము, వేదిక, నాగబంధము, కలశము, 'పుష్ప బోదిగ' యన్నియు కొద్దిలో నా నాల్గు కంబ ములు సర్వసుందరముగా నున్నవి. పందిరి నుండి యనేక రత్నములు వ్రేలాడుచున్నవి. మంచము మిక్కిలి యెత్తుగా నుండి పైన వేయ బడిన మైదుపరుపులవలన మానిసియెత్తున్నది. మంచముపైకి పోవుటకు మెట్లున్నవి. మంచము తలవైపున, కాళ్లవైపున ప్రక్కగా రెండు స్తం భము లున్నవి. ఆ రెండు స్తంభములు మంచ మెత్తుననే యున్నవి. తలవద్ద కంబముపైన యొకబంగరు పళ్లెరమున తాంబూల ద్రవ్యము లు, సువాసనా ద్రవ్యములు నుంచబడినవి. పందిరికంబమున నున్న నాగబంధమునందు రెండుసుదీర్ఘములు, మందారకుసుమగుంఫిత ములు, సంగతలపలికిసాలములునగు మల్లె పూవుల దండలు వ్రేలాడుచున్నవి. సెజ్జ నిండుగ మల్లెలు జాజులు దట్టముగ జల్లబడి యున్నవి. ఆమంచము ప్రక్కగా నింకొక మంచ మంతయెత్తు లేకున్నను సమానమైన సౌందర్యము కలది యున్నది. అందు మల్లికా సుమంబులు వెదజల్లిలేవు.

కుట్టాన్ పాముకుబుసములవంటి పంచె లొకటి కట్టుకొని యొకటి పైన వేసుకున్నాడు. యథాప్రకారముగా దన పెద్దమంచముపై పండుకొనుటకు పోయి మెట్లెక్కినాడు. ఒత్తుగా పరచిన మల్లెపూవులలో నేకవీర గోధుమ వన్నె త్రాచువలె ముడుచుకుని పండుకున్నది. కుట్టాన్ నిర్ఘాంతపోయినాడు. ఏకవీర యెప్పు డును తనమంచముమీద పండుకొని యెఱు గదు. ఆమె కాపురమునకు వచ్చి మూడునెల

లైనది. ఆమెను పతి పలుకరించలేదు. పతి నామె పలుకరించలేదు. పెద్ద మంచముమీద కుట్టాన్, చిన్నమంచముమీద నేకవీర; ఇట్లు మూడునెలలు గడచినవి. నేడిది యేమి? ఏకవీర కుట్టాన్ శయనించు మంచముమీద పండుకొని నిదురపోవుట కెట్లు సాహసించినది? ఏకవీర నిత్యమును నాకుపచ్చవారణాసిచీర ధరించును. పైన బంగరుటంచు కాశ్మీరపుసేలువ పైముసుంగిడుకొనును. ఒడలినిండ వెలలేనినగలు ధరించును. నేడిదేమి? తెల్లని పట్టుకోక కట్టి పరిమితభూషణములు ధరించినది. మేనగంచుకము లేదు. అభ్యంగము చేసినది కావలయును. శిరోజములు పొడిపొడిగా నుండి చల్లగాలి కల్లలనాడుచుండెను. తలంటి పోసుకున్నది, మొదలు తెలియక నిద్రపోయినది. కుట్టాన్ మిక్కిలి కోపము పొందెను. 'ఈదౌర్భాగ్యురాలు నాశయ్య నలంకరించగలదా? ఇన్నాళ్లనుండి లేనియాశ దీనికి నేడేల పుట్టవలయును?' ఏమహాసౌందర్యరాశి నా శయ్య విభాగించుకొనవలయునో యామెకు నాకు నీజన్మమున కలయికయేలేదు. నన్నీపిశాచ మావేశించినది. అయ్యో! ఈదయ్యము నన్నెట్లు వదలును?' కుట్టాన్‌కుకొంచెముకోపము తగ్గినది. 'అయ్యో! నాకీమె సహధర్మచారిణి కదా! ఈమె నన్ను వదలి యెచ్చటికి పోవును? ఇన్నాళ్లుగా నేను మాట్లాడకుండ నుండిన నెంత శోషిల్లినదో. నాతో నొక్కనాడు పలుకలేదే! స్త్రీ యెట్లు పలుకరించును? పురుషుడు తన యందు విముఖుడుగా నున్నపుడు స్త్రీకి తూష్ణీంభావమే ప్రధానము.' ఇంతలో కుట్టాన్ నేత్రముల మూతలుపడినవి. ఎట్టయెదుట నాతనిహృదయ మాకర్షించిన లతాంగిరూపము సాక్షాత్కరించినది. కుట్టాన్ ఆ జగన్మోహన విగ్రహమును చూడలేక పోయినాడు. తటాలున కనులు తెరచినాడు. కనులలో నిండుపగింజలంత బాష్పములు నిలిచినవి.

ఏకవీర కదలినది. మూతపడిన యామె రెప్పలమీద గుద్దుపోసినట్లు చిన్నిచిన్ని స్వేదబిందువులు నిలిచినవి. ఆహా! ఏ మా వదన సౌందర్యము! కొండపైనుండి దూకు సెలయేటి ప్రాతఃసూర్యకిరణములలో ధగద్ధగితమయినట్లున్నది. కుట్టాన్ సమ్మోహితుడైనాడు.

ఇదివరకు కుట్టాన్ ఏకవీరను పరిశీలించి చూడలేదు. ఆమె సౌందర్యవతి యనియేయనుకొనలేదు. అప్పుడప్పుడు 'ఆమె సౌందర్యవతియే యనుకొందము. అయిన మాత్రము నాకేమి? నాహృదయ మామెది కానేరదు.' అనుకొనుచుండును.

ఏకవీర పయ్యెద తొలగినది. కుట్టాన్ కనులు మూసికొన్నాడు. తన ప్రణయిని యెదురైనది. శోకములో కోపము తరుముకొని వచ్చినది కుట్టాన్ మహారాజునకు. అన్యాయ్యముగ తనశయ్య నాక్రమించుకొన్న ఏకవీరను క్రిందకు లాగివేయుద మనుకొన్నాడు. ఏకవీర దొంగనిద్రపోవుచున్నదని భావించినాడు. కోపముతో నత డామెచెక్కిలిపై శత్రుమారణసమర్థమయిన హస్తమును తీవ్రముగా విసర

బోయినాడు. అతనికి తెలియకుండగనే మహా బుద్ధిమంతుడగు కుట్టాన్ కరపద్మము పువ్వుల దండవలె నేకవీర చెక్కిలి కంటినది.

ఏకవీర యులికిపడి లేచినది. ఇద్దరు నిస్తబ్ధులై యున్నారు. ఏకవీర మనసులో ననుకున్నది: ‘నాతండ్రి నా కీసంబంధము చేసి నాల్గు నెలలైనది. ఈయన యింతవరకు నామొగము చూడలేదు. కార్యమునాడు కొంగుపరుచుకొని తలుపుదగ్గరనే పండుకుంటిని. నా గారామంత యు నిల్లయినది. ఈ క్రొత్తప్రదేశమునకు నేను లాగుకొని రాబడితిని. నాకు దిక్కు లేదు. మాటాడువారు లేరు. దాసీలతో నారహస్యము నేమని చెప్పను? దినదినము మాగదిలోని యనుపయుక్తపదార్థములను చూచి దాసీలు నవ్వుకొనుచున్నారు; నన్నడుగుచున్నారు. ఏమియు జెప్పలేకుంటిని. ఈ వివాహామునకు బూర్వము నాహృదయ మింకొకనియందు లగ్నమయినది. అత డెవ్వరో యేయూరివాడో తెలియదు. మానిసి సాధారణ కుటుంబము లోనివాడుగా నున్నాడు. అతనిని వెదకి లాభము లేదు. నాపుణ్యమువలననే నా కీ కుట్టాన్ సేతుపతి లభించినాడు. అతనికన్న ముందయితనిని చూచిన నెంత బాగుండెడిది? ఇప్పుడైన నేమి? ఇతనినైన నకల్మషహృదయముతో సేవించగలను. ఇతనికి నాయందు ప్రేమ లేదు. ఇతని ప్రేమ కోసము కృశించి కృశించి యీనాడు సాహసించి యీశయ్యపైన పండుకున్నాను; నిదురపట్టినది. నాయీ సాహసమున కితఁ డేమనుకున్నాడో?’ ఈ భావములన్నియు నేకవీర మనస్సులో నొక్కసారి మెఱుపువలె మెఱసినవి. కుట్టాన్ అనుకొన్నాడు: ‘ఈమె యెంత యందగత్తె! నన్ను చూచి యెంత లజ్జపడుచున్నది. ఇప్పు డేమి చేయను? ఇన్నాళ్లనుండి నాతప్పు మన్నించుమందునా? ఛీ! ఛీ! ఆనా ప్రియురాలియెడ నే నంతతప్పుగా ప్రవర్తింతునా! ఈహృదయము మాయమె కిదివరకే యర్పితమైనది. ఇంక నొరుల కిది యీయజాలను!’

ఏకవీర నెమ్మదిగా మోకాళ్లమీద లేచి పందిరికంబమున నాగబంధమునకు తగిలించబడిన మల్లెపూదండ యొకటి తీసి యొక యర్ధనిమేషములో లజ్జావనతవదనయై కుట్టాన్ మెడలో వేసినది. ఆ పూమాల మెడలో పడినదో లేదో, కుట్టాన్ రుద్రమూర్తియైనాడు. తాటకనుచంపుటకు రామచంద్రుడు ధనుస్సు నంతవడిగా లాగెనో లేదో, ఆపూలదండను కుట్టాన్ అంతవడిగా రెండుగా త్రెంచి నేలమీద విసరినాడు. ఏకవీర మంచముపైన విరుచుకొని పడిపోయినది. ఇంక కొంచెమైనచో క్రిందబడెడిది, నిలువెత్తునుంచి తల పగిలిపోయి యుండును. కుట్టాన్ కన్నులనీళ్లు గిర్రున తిరిగినవి. కుట్టాన్ మెట్లుదిగి చిన్నమంచముపైన పోయి పండుకొన్నాడు. వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచున్నాడు.

ఏకవీరకు నిమేషములో [illegible] తెలిసినది. పతి పజ్జలేడు. తన చిన్నమంచముపై బండుకున్నాడు. తాను మంచము త్వరగా దిగి, కంచుకము ధరించి, సాధారణముగా దాను ధరించుచీర తాల్చి యొడల నన్ని భూషణము

ప్రస్తుతకాలమందు ప్రపంచమం దంతటను విస్తరించియున్న అనేక కళలకు పరిశ్రమలకు భారతదేశమే ప్రపథమ ఉత్పత్తిస్థానమని తెలుపబడుచున్నది. మరియు **49** సం|| ములనుండి జగత్ప్రసిద్ధమైన

ఆతంకనిగ్రహమాత్రలను

గురించి కూడ **ఆమె** యుప్పొంగుచున్నది. ఇట మెదడు చీకాకుగానుండుట, మలబద్ధకము, ఇంద్రియ, మూత్రసంబంధమైన వ్యాధులన్నిటిని కుదుర్చుచున్నది.

32 మాత్రలుగల డబ్బా 1-కి రు 1 మాత్రమే

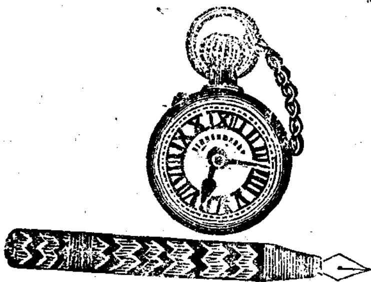
ఇతర వివరములకు మా మద్రాసు కార్యాలయమునకు వ్రాయవలెను.

ఆతంకనిగ్రహ ఫార్మసి, మద్రాసు ఆఫీసు.

26, బ్రాడ్వే.

బంగారుతరుణం! బిరబిర రండు!

ఇనాంగా గడియారమును పొందుడు

చక్కని 14 కారెట్ రోల్డుగోల్డు సన్నని పాకీ పొదుగబడిన ముద్దులొలుకు ఫౌంటెన్

కలం ధర రు **2-8-0** లు

వి. పి. చార్జి రు **0-6-0.**

యెం. ఎస్. సరస్వతీ అండుకో,

సాహుకార్ పేట, మద్రాసు.

అమృతప్రభ

అనేకరోగములను రూపుమాపి ఆరోగ్యము నిచ్చుచున్నది.

ప్రతిగృహమున నుండుటవలన సంజీవి యున్నట్లు భావింపనగును. ఏవ్యాధియైనను, బాధయైనను, ఏకాలమునందయినను సంభవించినరోగము ఫలానిదని తెలియకున్నను అమృతప్రభను వెంటనే సేవించిన రోగమును పెరుగనివ్వదు. సర్వకాలసర్వావస్థల యందు ప్రతికుటుంబములోను తప్పక యుండుట అవసరము.

రోగము చెప్పి రాదు.

ఏవ్యాధియైనను సంభవించినప్పుడు తక్షణమే ఔషధసాహాయ్యము పొందనియెడల ధనవ్యయము, రోగికి ప్రాణాపాయము కలుగుచున్నవి.

యీక్రిందిరోగములకు అమృతప్రభ రోగబాణము:—

చెవినొప్పి	వమనములు
పంటినొప్పి	ఇన్ఫ్లూయన్జా
తలనొప్పి	అతిసారము
వాయువు	అజీర్ణము
తేలుకాటు	దగ్గు
కాట్లు	ఉబ్బసము
కలరా	కడుపునొప్పి
విరేచనములు	జ్వరము
	రక్తక్షీణత

నేడే ఒకబుడ్డి తెప్పించి పరీక్షింపుడు.

నేషనల్ కెమికల్ డ్రగ్గుకంపెనీ,

21, బజారుగేటు వీధి, ఏ.

Post Box 268 బొంబాయి.

రోగములను దరికి రానియ్యదు. వచ్చిననో రూపుమాపుచున్నది.

కొక్కోకము !   కళాశాస్త్రము !!   రతి రహస్యము !!!

అని యుద్రేకపూరితోత్సాహముతో కలవరించువారు, ప్రణయరస మహిమ తెలియచేయు పుస్తకములు లేవని పలవరించువారు, తృప్తిపొందునటులు - ఆనందము ననుభవించునటులు వెలువడిన యత్యద్భుత గ్రంథము. భోగానందము పొందుట కెదురుచూచుచుండు పురుషులకు ప్రత్యక్ష ఫలస్వరూప మీ గ్రంథరాజము. లోకమునగల స్త్రీలును పురుషులును నొకవిధమైన ననురాగము కలవారై ఒకరిపై నొకరు నిజానురాగము కలిగి, యొకరినొకరు చేపట్టి, కూడి యానందించి, సత్సంతానమును పొంది, గృహస్థధర్మములను సక్రమముగ నిర్వర్తించుచుండ యిందే నిజమైన యానందము కలదు; ఇట్టి సంతోషమయజీవితమును పొందుట కనువైనయటులు మన ప్రాచీనులు కొక్కోకము, వాత్స్యాయన కామసూత్రములు, కామకళాశాస్త్రము, మరి పలుగ్రంథములను సంస్కృతమునను దేశభాషలందును రచించియున్నారు. పై యన్ని గ్రంథములలోని సారాంశముల నెత్తి గృహస్థులు తప్పక చదువుటకై కూర్పబడిన శాస్త్ర మిది.

ముద్దుల మర్మము

గ్రంథకర్త్రి : శ్రీమతి ప్రభావతీ కుమారి.

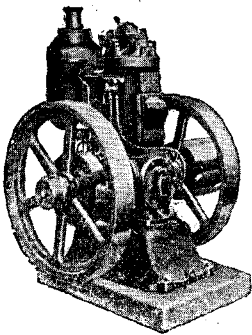
సంసారమును ఆనందమయముగ చేయుటకై యపేక్షించు భార్యాభర్తలు తక్షణమే

యీ యమూల్యగ్రంథరాజమును కొని చదువుడు.

వెల రూ. 1-0-0 తపాలుచార్జి 0-4-0 అణాలు.

ఎం. ఎస్. రాములు అండు కంపెని, పుస్తకవ్యాపారులు, రాయపురం, మదరాసు.

వేనవేలు వాడుకలో నున్నవి

పెట్టర్ ఆయిల్ ఎంజినులు, పంపింగు, లైటింగు ప్లాంటులు. అన్ని పనులకు ఆదర్శనీలమైన పవర్ యూనిట్లు చిక్కులేనిది, నమ్మికమైనది, మితవ్యతమైనది.

క్రాంప్టన్ ఏ. సి. & డి. సి. మోటారుల డైనమోలు, ఫాన్లు, రైసుహాల్లర్లు, వి డి భాగములు, పిండియంత్రములు, చెరుకునుండి రసము తీయు యంత్రములు ఆయిల్ ఎక్సుపెల్లరులు, రోటరిఆయిల్ యంత్రములు లేతీలు, డ్రిల్లింగ్ మెషినులు, వ్యవసాయ పరికరములు, సెంట్రిఫ్యూగల్ పంపులు, పుల్లీలు, బెల్టింగులు, షాఫ్టింగులు, పెడెస్టలులు ల్యూబ్రికేటింగు చములులు, సినీమా ప్లాంటులు, ఎలెక్ట్రిక్ లైటింగు & జనరేటింగు సెట్లు, వగైరాలు మావద్ద గలవు. ధరలకు, ఇతరవివరములకు ఈ దిగువ విలాసమునకు వ్రాయుడు.

మద్రాసు మెషినరి మార్టు పంపకదారులు,

1/22, బ్రాడ్వే, మద్రాసు.

లను పెట్టుకొని, కాశ్మీరసేలువ ముసుగిడి, కన్నుల నీరు గ్రమ్మగా తన చిన్నమంచముపద్దకు పోయి, రుద్ధమైన కంఠమునుండి మాట పెగుల్చుకుని, 'ప్రభూ! మీరు తమ మంచముపైననే పండుకొనుడు. నేనిందు పండుకొనెదను' అన్నది.

ఆమెవంక తిరిగి కుట్టాన్ చూచుసరికి యతనికన్నులు గిర్రున తిరిగిపోయినవి. హృదయము సహస్రధా విశీర్ణమైనది. కుట్టాన్ తాను చేసినపనికి చాల నొచ్చుకున్నాడు. ఏకవీరను కౌగిలించుకొని యామె శిరస్సున బాష్పాభిషేకము చేయవలె ననుకున్నాడు. ధైర్యము చాలలేదు. కుట్టాన్ నెమ్మదిగా లేచిపోయి తనమంచముపై నిదురించినాడు. ఏకవీర కన్నీళ్లతో చిన్న మంచముపై నున్న నాలుగుపరుపులు నడుగుదాక చివికిపోయినవి. ఏరాత్రివేళనో యామెకు నిద్రవచ్చినది. తెల్లవారుకడ కుట్టాన్‌నకు మెలకువ వచ్చినది. ఏకవీర యున్నదో లేదో యని యామె మంచమువంక జూచినాడు. ఆమె యందే వాడిపోయిన మందారమువలె మంచమున కంటుకొనిపోయియున్నది.

మఱునాడు దాసీలు నేలమీది పూలదండలు చూచి సభయనేత్రలైరి.

3

మఱునాడు కుట్టాన్ నిదురలేచి కాల్యకృత్యముల దీర్చికొని, రతనాల జీను వేసి సిద్ధముగా నుంచబడిన యశ్వముపై నెక్కి కోట వెలుపలిభాగమునకు పోయెను. అచ్చట నదివరకే సమావేశమై నానామండలాధిపుల కుమారులు బారులు దీర్చి నిలుచుండిరి. మొదట తిరుచునాపల్లి మండలాధిపుని కుమారుడు. అతడు తెల్లనిగుఱ్ఱముపై నధిరోహించియుండెను. వయ సిరువదియేండ్లుండవచ్చును. తెల్లనియంగీ. తలపైన పచ్చలసరిగె చుట్టున నున్న యుష్ణీషము. అతనిపజ్జ తిన్నెల్వేలి మండలాధిపుని కుమారుడు. అతనిపజ్జ సత్యమంగలమండలాధిపుని తనయుడు. వీరిరువురు సమానవయస్కులు; చూచుట కన్నదమ్ములవలెకూడ నుండిరి. అనంతరము మానామధుర మండలాధిపతియొక్కయు, శేందమంగళ మండలాధిపునియొక్కయు కుమారులు జోడుకోడెలవలె నిలుచుండిరి. వారిరువురు మేనత్త మేనమామబిడ్డలు. పోలికలు రేఖలు నొకటిగా నున్నవి. ఇరువురకును పదునెనిమిదేండ్లు దాటలేదు. వారిగుఱ్ఱములు భూమిమీద నిలుచుటలేదు. వారు బాలకులయ్యు నెంతయో పరిశ్రమగలవారివోలె తా మెక్కిన యుత్తమజాత్యశ్వములను, తమ దేహములను కదలించుచు, పాదములను చాచుచు నడుపుచుండిరి. ధారాపుర, మారమంగళ, శేల, కణ్ణివీడు, పాలెగాండ్ల కుమారులు తరువాత వరుసగా నిలువబడియుండిరి. ఇంక ననేకమంది రాజకుమారులుండిరి. అందఱెక్కినవియు నుత్తమజాతిగుఱ్ఱములు. అందరి దేహములయందును వెలలేని భూషణములు. ప్రతివాని మొగమునందును శౌర్యలక్ష్మి. కుట్టాన్ పోయి వీరందరకును

మొట్టమొదట తనగుఱ్ఱమును నిలువబెట్టెను. తరువాత ప్రధాని కుమారుడును, రాయసం కుమారుడును వరుసగా వచ్చి వారియుచిత స్థానములయందు నిలువబడిరి. రాజసైన్యము బారులుతీర్చి వీరికి దూరముగా నిలువబడి యుండెను.

ఈరాజకుమారులుతీర్చిన బారున కెదురుగా నొకముసలి యుద్ధవీరుడు తెల్లని గడ్డమును, మీసములును భీష్మాచార్యభ్రాంతి గల్పింప, మహోన్నతమైన శ్వేతాశ్వముపై నెక్కి నిలువబడియుండెను.ఆయన వీరందరికి శిక్షాగురువు. మధురనాయకుల రాజ్యములలో దళవాయి ప్రధాన సేనాపతి.ఉదయన్ సేతుపతి కుట్టాన్ తండ్రి దళవాయి. మొదటి ముప్వురనాయకుల కాలములలో మహామేధాశాలియగు నార్యనాథుడీ పదవియం దుండెను. ఈపాండ్యపార్థివ ముద్దుకృష్ణ నృపతికి ఉదయన్ సేతుపతి దళవాయియైనాడు. ఉదయన్ సేతుపతి మహాసమర్థుడు. గొప్పసేనాని. రాజకార్య నిపుణుడు. సేతుపతులు నాయకులతరమువారు గాదు. పాండ్యరాజులనాటినుండియు మధురరాజులకు మండలాధిపులుగ నున్నారు. రామనాథప్రాంతమున నున్న దేశమంతయు వీరి వశమున నున్నది. రామేశ్వరమునకు పోవుమార్గములో చోరభయ మెక్కువై తైర్థికులకు మిగుల కష్టములుగానుండుటచేత నుదయన్ సేతుపతి యెక్కువకాల మాప్రాంతముననే యుండవలసివచ్చినది. ఆయన లేని కాలములో సైన్యమంతయు నీ వృద్ధసింహాము చేతిలో నుండును. ఈయన పేరు కస్తూరి రంగప్పనాయకుడు. విశ్వనాథ నాయకుని మనుమడైన వీరప్పనాయకునకు ముప్వురు కుమారులు: రెండవ కృష్ణప్పనాయకుడు, విశ్వప్ప, కస్తూరి రంగప్ప. ప్రస్తుతము రాజైన ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుడు విశ్వప్ప కుమారుడు. కస్తూరి రంగప్ప ముద్దుకృష్ణప్ప రాజ్యమునకు రాకపూర్వము రాజ్యాపహారణము చేసినందున నతనిని ప్రజలు సంధ్యామంటపములో మడియించిరి. ఈవృద్ధసింహ మా కస్తూరి రంగప్ప నాయకునకు బావమరంది. ఈయన పేరు కస్తూరి రంగప్పయే. ఈయన ప్రస్తుతరాజు నెడల నభిమాని.

ఆవృద్ధుని కంటిచాయనుండి రాజకుమారులొక్కరొక్కరే ముందరికి వచ్చి బాకువేయుటలో తీయుటలో, కత్తి ఝుళిపించుటలో విసరుటలో, గుఱ్ఱమును దుమికించుటలో నురికించుటలో తమ ప్రావీణ్యమును చూపిరి. తరువాత నీరాజకుమారులందరును సైన్యమువద్దకు తీసికొనిపోబడిరి. కస్తూరి రంగప్ప నాయకులు కుట్టాన్‌ను పిలిచి సైన్యముచేత సర్వతోభద్ర వ్యూహము పన్నించుమన్నాడు. కామందకుడు సర్వతోభద్రవ్యూహము శత్రుహృదయనిర్భేదక మన్నాడు. కుట్టాన్ తత్‌క్షణమే వ్యూహమున కురమును, కక్షులును, కోటియు, జఘనమును సంపాదించి యచలాకృతి నిలువజేసినాడు. పొదలవలె పెరిగిన ముసలి కస్తూరి రంగప్పనాయకుని తెల్లని కనుబొమలలో సంతోషపు కదలిక గలిగినది. వృద్ధవీరుడు కుట్టాన్‌తో 'నాయనా, సైన్యముయొక్క జ

జఘున మాపత్తులో నున్న యెడ నే వ్యూహము పన్నెద'వని యడిగెను. కుట్టాన్ సమాధానము చెప్పకుండ నే సర్వతోభద్ర వ్యూహమును మకరవ్యూహముగా మార్చి వృద్ధపండితుని సంతోషింప జేసెను. అనంతరము తక్కిన రాజకుమారులందరును క్రమముగా శ్యేనసూచీ శకట వజ్రవ్యూహాదులను పన్నియు రంగప్ప నాయకున కానందము కలిగించిరి. కుట్టాన్ కక్షులు లేకుండ నౌకవ్యూహము పన్ని రంగప్ప నాయకునివంక చూచెను. రంగప్ప 'వహ్వారే' యని మెచ్చుకొనెను. అనంతరము జాముప్రొద్దెక్కగా రాజకుమారు లెవరి తావునకు వారు పోయిరి. సైన్యము కస్తూరిరంగప్ప యధీనమున కొంత సేపు మెలగి నియమితస్థలములకు పోయినది. కుట్టాన్ గృహమునకు బోయి మరల స్నానమాడి భోజనాదికములు నిర్వర్తించుటకు సౌధాంతర్భాగమునకు బోయెను. ఎఱ్ఱని కాశ్మీరశాలువ ముసుగులో ప్రక్కగా బోవు చున్న ఏకవీరను చూచెను. కుట్టాన్ వచ్చుచున్నాడని తెలిసి యామె తొందరగా పోదొడగెను. కాని మంజీరము కాలికి నొక్కుకొనగా కొంచెము నిలుచుండి వంగి సర్దుకొనక తప్పినది కాదు. కుట్టాన్ ఆమె లేతమలపాకుల వంటి చేతులు కాళ్లు పరీక్షగా చూచెను. అవి యంత సుకుమారములా! కుట్టా ననుకొననే లేదు. భోజనానంతరము కుట్టాన్ తాను చదువుకొను గదిలోనికి బోయెను. కుట్టాన్ చేయి యప్రయత్నముగా కౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రము మీదికి పోయెను. తీయగనే యంతఃపుర రక్షణము గురించిన వాక్యములు వచ్చెను. కామందకుడును, కౌటిల్యుడును నీవిషయములో నొక్కటే యభిప్రాయులై యున్నారు. కౌటిలుడంతఃపురరక్షణమును గురించియు, నంతఃపురమునుండి రాజునకు వచ్చు నాపదల గురించియు తెలియజేయుట కెట్టి యుదాహరణల నిచ్చెనో కామందకుడుగూడ నవియే యిచ్చెను. తన భార్య గదిలో దాగియుండి యతని తమ్ముడు భద్రసేనుని చంపెను. తల్లిశయ్యక్రింద నడగియుండి కారూశనృపతి నతనికొడుకు సంహరించెను. కాశీరాజును, వైరాంత్యుని, సౌవీరు వారిభార్యలే చంపిరి. — ఇది చదువు వఱకనవసరముగా కుట్టానునకు భయము కలిగెను. కుట్టాన్ మరల ధైర్యము తెచ్చుకొనెను. కుట్టాన్ హృదయములో గలిగిన కొంచెము వేదన తగ్గించుకొనుటకు కంబరామాయణము తీసి యొక పద్యము చదువుకొనెను. కుట్టానునకు సంగీత మెక్కువగా రాదు గాని రాగచ్ఛాయగా పద్యము చదువుకొనగలడు.

ఇంతలో వీరభద్రభట్టరు ద్వారముకడకు వచ్చి తను దెంచి యశ్వశకటము సిద్ధముగా నున్నదని చెప్పెను. కుట్టాన్ దుస్తులు వేసుకొని వీరభద్రభట్టరుతో గలసిపోయెను. శకటము రాజసౌధము లున్న యెడకు బోయెను. అందొక మహాసౌధము ప్రత్యేకముగా రాజపురుషులకు రాజనీతి నేర్పుట కేర్పరుపబడినది. కుట్టానును, వీరభద్రభట్టరును లోనికి ప్రవేశించిరి. లోపలిభాగమతివిశాలముగా నున్నది. నేలయంతయు విల

పగల తివాసీలు పరుపబడి యున్నవి. వానిమైన పండితు లాసీనులై యుండిరి. రాజకుమారు లనేకులు వచ్చిరి. ఒక్కచోట భోజునియుక్తి కల్పతరువు, మరొకచోట జీమూత వాహనుని దాయభాగము, ఇంకొకచోట చండీశ్వరుని వివాదరత్నాకరము పాఠములు చెప్పబడు చుండెను. ఇంకొకచోట నొక ద్రావిడభాషా పండితుడు తమిళభాషలో వ్రాయబడియున్న విజ్ఞానేశ్వరవ్యాఖ్య బోధించుచుండెను. మరొక చోట వేరొక పండితుడు సంస్కృత భారత మును, రామాయణమును, నానాటి రాజ నీతిని కొందరు విద్యార్థుల కుపన్యసించు చుండెను. కుట్టాన్ భారత రామాయణము లుపన్యసింపబడుచోట గూరుచుండి శ్రద్ధగా వినెను. కొంచెము ప్రొద్దుగ్రుంకువేళకు రాజు మొగసాలలో గంటకొట్టబడెను. అది విని విద్యార్థు లెవరిదారిని వారుపోయిరి. వీరభూపతి యీపాఠశాలకు వచ్చెను. ఇంటికి పోవునపుడు కుట్టానును కలుసుకొనెను. ఇరువురును సంతో షపడుచు సేతుపతిగృహమునకు పోయిరి. వీర భద్రభట్టరు పనియుండి రాజసౌధము వద్దనే దిగబడెను. మార్గములో వీరభూపతి కుట్టాన్ తో నిట్లు మాటాడెను: 'సేతూ, నీతోనొకపని యున్నది.' కుట్టాన్ 'ఏమి' టని యడిగెను.

వీర—'తిరుమలనాయకుడు నీకు స్నేహితు డుగదా! నా కేదైనయుద్యోగ మిప్పించవలెను. నేను నీతిశాస్త్రమంతయు జదివితిని. విజ్ఞానే శ్వరము, వైశంపాయనుని నీతిప్రకాశిక పూర్తి చేసితిని. కౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రము, కామంద కుని నీతిసారములలో చాల బాగుగ పరీక్ష నిచ్చితిని. నే నుద్యోగము చేయవలసిన యవ సర మంతకంత కెక్కువగుచున్నది.'

కుట్టాన్—'తిరుమల నాయకుడు నేడు విద్యాసౌధమునకు రాలేదే! ఈ సారి నే నాయ నను కలుసుకొన్నప్పుడు చెప్పెదను. వారు నిన్నుగూడ బాగుగా నెరుగుదురుకద?'

వీర—'ఎరుగ కేమి?'

తరువాత నేదియో మాటలాడుచు వారి యింటికి చేరిరి. వారిరువురు కుట్టాన్ గదిలోనికి బోవునప్పటి కందు ఫలహారములు సిద్ధముగా నుంచబడెను. ఇరువురును ఫలహా రము చేసి తాంబూలము సేవించి కూర్చుండగా కుట్టాన్ వీరభూపతిని కొంచెము సంగీతము పాడుమని యడిగెను. వీరభూపతి మధుర మీనాక్షిమీద నొక యరవకీర్తన గొంతెత్తి పాడెను. ఆధ్వనితో సౌధమంతయు నిండి పోయినది. పారిజాతపు పూవులు కొరుకు చున్న లేడిపిల్ల మెడ యాడించుకొనుచు లోనికి వచ్చి వీరభూపతి వంక తొంగిచూచి పోయినది.

౮

ప్రొద్దుగ్రుంకినది. చల్లబడినది. రాజసౌధ ముల ముందు మొగసాలలో మ్రోగింపబడు చున్న భేరీరావములు మేఘధ్వానములని భ్రాంతిజెందిన పెంపుడునెమళ్లు నృత్యము చేయుచున్నవి. సాయంకాల వాహ్యాళికై కుట్టాన్ వీరభూపతు లశ్వశకటారోహము

చేసి వైగైనదీ సికతాతలములకు జోయి నారు. కుట్టాన్ సేతుపతి కొంచెము పొట్టి వాడు. నల్లనివాడు. విశాలమైన నేత్రములు. దైనందినవ్యాయామముచేత నతని యొడలు గట్టిబారినది. సంస్కృత ద్రావిడములలో నున్న రాజనీతిగ్రంథము లన్నియు నతడు చది వెను. అతని వయస్సు సుమా రిరువదియైదుం డవచ్చును. మీసములు నల్లగా తుమ్మెద తెక్కలవలె నంత గుబురుకాకుండ, నంతపలు చన కాకుండ వచ్చియుండెను. అతని మొగ ముచూచుటతోడనే ప్రధానముగా గనబడు నది యతని నాసిక. నది మిక్కిలి యెత్తు. ఆ ముక్కు, నావిశాలపద్మపలాశనేత్రములు నతని మొగమ్మున కమితమైన యందము తెచ్చినవి. ఆవిశాలమైన నేత్రములే యతని సత్కులీనతను చెప్పుచుండును. కుట్టాన్ మిగు లగంభీరమైనవాడు. అనవసరముగ నెవ్వరితో డను మాటాడడు. అతని కిష్టములేని పని నెవరైనను చేసిరేని వారివంక తీక్ష్ణమైన దృష్టి పరపుటయే యతడు తనయిష్టము లేమిచూ పించుట. ఆదృష్టిపాతము చాల కొలదిమంది యోర్చుకొనగలరు. అతడు ప్రసన్నుడైనప్పు డతనినవ్వు మివుల నానందము గలిగించును. అతని సర్వము ఉదయన్ సేతుపతితరువాత నతనియంతవా డనిపించుచుండును.

ఇంక వీరభూపతి యెఱ్ఱనివాడు. పొడు గరి. శరీరవ్యాయామము మిక్కిలిగా చేయని వాడగుటచేత నితని యెదురుఱొమ్ము కుట్టాన్ ఱొమ్మువలె తిర్యక్ప్రసారితమైన గండశిలవలె నుండదు. అతని నేత్రములు కుట్టాన్ నేత్ర ములంత విశాలమైనవి కావు. కాని మఱియు చిన్నవి కావు. నాసిక సామాన్యమైనది. అతని మొగము చూచినంతనే ప్రతివారు నతడు సుందరు డనుకొనక మానరు. కుట్టాన్ మొగ ములో నానుపూర్వికముగా యుద్ధముచేసి రాజ్యము నేలుచువచ్చిన పితరుల చిన్నెలు ద్యోతకమగుచుండును. వీరభూపతి వదనము శాంతమై చాలతరములనుండి వ్యవసాయము, చదువు వీనియందలవాటు వడిన పితరుల చిన్నెలు కనబరచుచుండును. వీరభూపతి మీస ములు చివరలు మెలికలు తిరిగి తామరపూవు మీదవ్రాలినభృంగముల ననుకరించుచుండెను. మొత్తముమీద కుట్టాన్ వదనము పురుషు లెక్కువ మెచ్చుకుందురు. వీరభూపతి వద నము స్త్రీ లెక్కువ మెచ్చుకొందురు. వీరభూ పతి మొగము క్రోధముచే నెఱ్ఱబడినను నవ్వు చున్నట్లే యుండును. అతడు నవ్వుచున్నపుడు కన్నులు చిన్నవై చూచువారిని సూదులవలె గ్రుచ్చుచుండును. కుట్టాన్ నడచునపుడు మిక్కిలి త్వరగా నడచును. వీరభూపతి నెమ్మదిగా నడచును. కుట్టాన్ ఉదయన్ సేతు పతి కొక్కడే కుమారుడు. ఉదయన్ సేతుపతి 'తేవై'పురాధిపతి. సేతువులను రక్షించుట కేర్ప డిన యధికారి. రాజ్యములో ప్రవహించు నదులకు సేతువులను కట్టి వానిక్రింద భూము లను సాగుచేయుచుండిరి. ఈసేతువుల కన్నిం టికిపైన నతఁడధికారి. అతడు చాలశివభక్తుడు. అరియరాయుని సైన్యములను నిర్మూలించి

నాడు. ముద్దుకృష్ణప్ప నాయకునికి ప్రధాన మంత్రి. అతని కుమారుడైన కుట్టాన్‌నకు ఏలోపమును లేదు. కుట్టాన్ తనతండ్రి తరువాత నతనిస్థాన మాక్రమించుకొనుటకు తగిన శిక్ష మధురలోఁ బొందుచున్నాడు.

వీరభూపతి జన్మస్థానము రాజవల్లిపురము. అతని తల్లిదండ్రులు కొంచెము బీదవారు. విశ్వనాథనాయకునకు శ్రీకృష్ణదేవరాయలుం గారు పాండ్యరాజ్య మిచ్చినపుడు తెలుగుదేశమునుండి విశ్వనాథనాయకులవారితో ననేకమంది సరదారులు మధుర ప్రాంతములకు పోయిరి. వీరభూపతి పూర్వులటుల తెలుగుదేశమునుండి మధురకు పోయిరి. కాని యచటికి పోయినతరువాత విశ్వనాథనాయకు డిచ్చిన భూమి నాధారముచేసికొని వ్యవసాయము చేసికొని జీవించుట మొదలుపెట్టిరి. వీరభూపతి రాజోద్యోగవాంఛచేత రాజవల్లిపురమునుండి మధురకువచ్చి రాజనీతిచదివెను.

మధురలో నాకాలమునందు విద్యావ్యాప్తి చక్కగా నుండెను. మధురలో నా రోజులలో నెప్పుడును పదివేలమంది విద్యార్థులకు తక్కువలేకుండ నుండిరి. ఈ విద్యార్థుల కన్నివసతు లేర్పరుపబడి యుండెను. విద్యార్థుల భోజనాదికములకు, నుపాధ్యాయులకు జీతములకు విజయనగర రాజులును, మధురనాయకులు నిచ్చిన భూము లనేకములున్నవి. ఆ భూములమీద వచ్చు నాదాయము మిగిలి పోవుచుండెను. సంస్కృతము, అరవము, తెలుగు నీ మూడుభాషలు నభ్యసింపబడుచుండెను. దేవాలయములు పాఠశాలలుగా నుపయోగింపబడుచుండెను. సమర్థులైన పండితులు షట్ఛాస్త్రములును, వేదములును విద్యార్థులచేత పఠింపించుచుండిరి. వేఱుపాఠశాలలలో నరవము తెలుగును చెప్పబడుచుండెను. మధురనాయకుల కాలములో తెలుగుభాష మిక్కిలి పోషింపబడెను. రాజకుమారులకు రాజనీతి చెప్పుటకు వేరు పాఠశాలలుండెడివి. అందు ప్రధానమైనది రాజసౌధములోనే యున్నది. సంవత్సరమునకు రెండుసారులు సకల కళాశాలలలోనను విద్యార్థులు పరీక్షింపబడుదురు. పరీక్షయందు త్తీర్ణులైన వారికి రాజు బిరుదములు, బహుమానములు నిచ్చుచుండును.

రాజనీతితరగతి యనేకభాగములుగా విభజింపబడి యుండెను: గ్రామపాలనము, దాయవిభాగము, శిక్షావిధానము, సైన్యవిభాగము. రాజకుమారులు సైన్యవిభాగ శిక్ష పొందుచుందురు. తక్కినవారు తక్కిన తరగతులలో జదివి తగిన యుద్యోగములు పొందుచుందురు.

మధురనాయకులు వేదరక్షకులు, వర్ణాశ్రమధర్మములను పరిరక్షించినవారు. బ్రాహ్మణులయందు భక్తి దేశమున సంపూర్ణముగా నుండెను. అయినను మధురరాజులు తక్కిన మతములయందు వైషమ్యము కలవారు కాదు. దక్షిణ హిందూస్థానమున ప్రథమమున క్రైస్తవమత మడుగుపెట్టినది మధురాజుల రాజ్యసీమలోననే.

మధురనాయకులు రాజ్యమును పాళ్య ముపద్ధతిగా విభజించిరి. రాజ్య మనేకమండల ములుగా విభజించి ప్రతిమండలము నొక్కొక యధికారిక్రింద నుంచిరి. ఆయధికారి తన మండలమునకు రాజువంటివాడు. అతడు మధుర నాయకునకుకప్పముకట్టుచు తనమండలముమీద తానుసర్వాధికారము చేసికొనవచ్చును. అతడు కొంతసైన్యమును పోషించుచు మధుర నాయకున కవసరము వచ్చినపుడు సహాయము చేయుచుండవలెను. మధురలో మాత్రము రాజు తాను కొందరు మంత్రుల సహాయముతో రాజ్యము చేయుచుండెను.

రాజ్యములో ప్రధానోద్యోగి దళవాయి. అతడే రాజ్యపాలనాధికారియు, సైన్యాధికారియు. పూర్వభారతదేశ పాలకులయందు వలె నీరెండధికారములు నొకటి మంత్రిక్రిందను, నొకటి సేనాపతిక్రిందనునుంచక మధుర రాజులు దళవాయియొక్కనిక్రిందనే యుంచిరి. రాజ్యముయొక్క శాంతి, సాంఘికవ్యవస్థ, ఇతర రాజ్యములతో సంబంధము—నివి దళవాయి చూచెడిపనులు. తక్కిన యంద అధికారుల మీద నితడు పై యధికారి. దళవాయి తరువాతి యధికారి ప్రధాని. ఇతడు రాజ్యాదాయముమీది యధికారి. పన్నులు, తక్కిన రాబడులు, రాజ్యములో నగుచున్న ఖర్చు-నివి యన్నియు నితనిపనులు. దళవాయి యుద్ధకాలములో రాజధానినుండి వెళ్లిపోయినచో నితడు దళవాయి పనులన్నియు చేయుచుండును.

మంత్రులలో మూడవవాడు రాయసము. ఇతడు పరిపాలనలో ప్రధానపురుషుడు. రాజ్యముయొక్క సుస్థితి యీముప్పురిమీద నాధారపడియున్నది. వీరి ముప్పురి తరువాత ప్రధానాధికారులు కణక్కము (గణికుడు)ను, స్థానాపతియును. కణక్కము లెక్కలన్నియు సరిచూచు నధికారి. స్థానాపతి యితర రాజుల కానుకలు, కప్పములు, వానికి సంబంధించిన యన్ని కార్యములు చూచునధికారి.

కొన్ని గ్రామములుకలసి మాగాణమనియు నట్టి కొన్ని మాగాణములు గలసి యొకనాడనియు వ్యవహరింపబడుచుండెను. ఈ నాడునకే దేశము, రాష్ట్రము, రాజ్యము, మండలము నని పేరులు. ప్రతిగ్రామమునకు నధికారులుండిరి. గ్రామములలో న్యాయము గ్రామాధికారులచేతనే తీర్చబడుచుండెడిది. రాజ్యమంతలో నన్నివిధములైన న్యాయములయొక్కయు తీర్పరి ప్రధాని. గ్రామములలో తీర్పు గాబడని యన్ని వ్యాజ్యములును మధురలో తీర్పు చెప్పబడుచుండెను. మధుర యతిసుందరముగా విర్మింపబడియుండెను. పట్టణమునకు సరిగామధ్య ప్రదేశమందు మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల దేవళము కట్టబడియుండెను. ఆ దేవాలయము నాలుగువైపుల నాలుగు పెద్ద గోపురములు నిర్మింపబడి యుండెను. ప్రతి దిశయందును నీగోపురమువద్దనుండి యూరి చివరవరకును నొక్కటియేవీథి. శ్రీ మీనాక్షీసుందరేశ్వరుల దేవాలయమునకు చుట్టును చతురస్రముగా

గృహములు కట్టబడి యున్నవి. పట్టణమం దెచ్చటచూచినను దేవాలయములే. అన్ని దేవాలయములకు నాయకులిచ్చిన మాన్యము లున్నవి. ఏస్వామికిని భోగము లోపము లేదు. అన్ని దేవాలయములలోను విద్యార్థులకు వేద శాస్త్రము లుపదేశింపబడు చుండెను. పట్టణము సర్వసమృద్ధమై యే విషయమునందు కొఱతబడకుండ నుండెను.

కుట్టాన్ వీరభూపతులు ప్రొద్దు గ్రుంకక ముందే వైగైనదికిపోయి నిన్నకూర్చున్నచోట నే కూర్చుండిరి. కొంచెముచీకటిపడుచుండెను. అస్తమితసూర్యుని యెఱ్ఱకాంతులింకను ధాత్రిని పూర్తిగా వదలిపోలేదు. వైగైనదీపరిక్షిన్నజల తరంగములపైన కొంచెముగా శైత్యమును సేకరించుకున్న వాయువు మందముగా వీచు చుండెను. పలుచగా పారవోలె నిసుకతిన్నెపై ప్రవహించుచున్న వైగైనదినీటిపాయలో చిన్నచేప కదలికకనిపెట్టి పైనుండి తీతువుపిట్ట కూయుచు హఠాత్తుగ గాలిలోనుండి దిగి దానిని కాల పొడుచుకొనిపోయెను. దూరమున పడమటిదిక్కునందు సూర్యభగవానుడు తన రక్తాంశువు లుపసంహరించుకొని కరడుగట్టిన నెత్తురు మన్నువలె తొలగిపోయెనుపో, యెఱరు వేచి యొడలినిండ మసిపూసుకొన్న దొంగ వలె సంజచీకటివంగి తొంగిచూచెను. చీకటి లో తళుక్కున మెఱసిన గగనభాగమందలి నక్షత్రములు వైగై పలుచని నీటిపారలో ప్రతి ఫలించి లోని వెండిమేను మీనుల యండముల క్రామేడితములు గల్పించెను. సన్నని నీటిపా యలలోని చిఱుకెరటములు త్రాచుపాము పిల్లలవలె నోడ్డునకు కొట్టుకొనుచు వచ్చు చుండెను...... (సశేషము)

మా వ్యాసకర్తలకు

వ్యాసములు చిన్నసైజు కాగితములపై ఒకవైపున మాత్రమే విడిఅక్షరములతో బంతులు దూరదూరముగా, దిద్దుబాట్లు లేకుండ, తిన్నగా వ్రాసి వర్ణక్రమమునను తప్పులు లేకుండ చూచుకొని పంప వేడికోలు. లేకున్న ముద్రణకార్యములయందు మిగుల కష్టము కలుగుటయే కాక తప్పులుకూడ నిలిచిపోవునని మనవి.

సంపాదకుఁడు : 'భారతి'

कामामृतम्

ఆయుర్వేదశాస్త్రి, అష్టావధాని,
కందుకూరి వేంకటసుబ్బారావు,
ఎం. డి. ఎ. గారి

కా మా మృ త ము

ఈయౌషధము ఇండియాయందంతటనేగాక సౌత్ ఆఫ్రికా, స్ట్రెయిట్స్ సెటిల్ మెంట్సు, ఫెడరేటెడ్ మలయాస్టేట్సు, ఫిజి అయిలెండ్సు, లండన్ మొదలగు విదేశములలోఁగూడ ప్రఖ్యాతిఁ బొందుచున్నది. రాత్రిపూట ఒక్కమాత్ర పుచ్చుకొనిన ఎంత నిస్సారమైన శుక్లమైనను వెంటనే సంసారసౌఖ్యము నీయఁగలదు. 5 దినములలో మాత్రములోఁ గలిసిగాని, ముందు వెనుకలఁగాని, నిద్రలోఁగాని, పోయెడివీర్యమును దృఢముగా నిలిపివేయును. మధ్యనపుంసకులు, నరముల బలము తగ్గినవారు ఈమందునే పైకి పూతగా గూడ నుపయోగించిన మిక్కిలి శక్తివంతులు కాఁగలరు. యోగ్యతాపత్రములనంతముగా, గలవు. మాయౌత్తరములు రహస్యముగా నుంచబడును. 20 మాత్రలు సీసా 1-కి 2-0-0.

అమృతాశ్రమము, నెం. 2, ఏలూరు, పశ్చిమ గోదావరి.

త్వరపడుడు ! త్వరపడుడు !

ఆంధ్రగ్రంథమాల ౧౦-వ గ్రంథము వెలువడినది

ఆ త్మ క థ

(గాంధిమహాత్ముని స్వీయచరిత్రము.)

ప్ర థ మ సం పు ట ము

మొదటికూర్పు ప్రతులన్నియు అమ్ముడుపోయినవి రెండవకూర్పు తయారగుచున్నది. త్వరలో వెలువడును

క్రౌన్ సైజు, పుటలు ౪౫౦

మేలయిన కాగితము ముచ్చటలు గూర్పు అచ్చు.

అమూల్యమైన ఈ గ్రంథమునకు
వెంటనే ఆర్డరులు పంపుడు.

శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు
తెనిగించినది

(వెల ఒకరూపాయ మాత్రమే)

తపాలఖర్చులు ప్రత్యేకము.

ఆంధ్రగ్రంథమాల,
నెం. 7, తంబుశెట్టివీధి, మద్రాసు.

ఆరోగ్యమే ఐశ్వర్యము

వాజీకర

REGD

నపుంసకత్వమును తొలగించుటకు దివ్యౌషధము. దురభ్యాసాదులచే కలిగిన నరముల బలహీనత, దృష్టిమాంద్యము, జ్ఞాపకశక్తి లేకుండుట మున్నగు వానిని నిర్మూలించును. ధర పౌండు 1కి 5-0-0.

Consulting Physician:
ఆయుర్వేదాచార్య N. మాధవమేనన్, A.M.A.C.

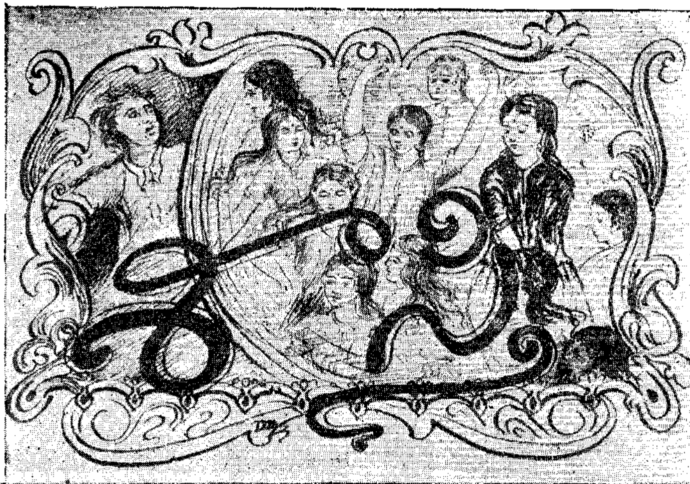
మలబార్ ఆయుర్వేదిక్ స్టోర్సు,

Catalogue free. 107, బ్రాడ్వే, మదరాసు.

మా ఔషధములు దొరకుచోట్లు:—

మెసర్స్, కె. శ్రీరాములు అండు కో., తెనాలి.

,, డి. ఆంజనేయులుగారు, గుడివాడ.

బొడ్డు బాపిరాజుగారు

పెండ్లం టే ప్రేమ లేనివాళ్లు కూడా వుంటారా అని సందేహం. అప్పుడు పుట్టిన శిశువు లగాయతూ ఆరవై యేళ్ల ముసలాడివరకూ పెళ్లిమాట వింటేనే కులాసాగా వుంటారు. ఆకతాయికుర్రాడొకడు "తాతా పెళ్లి చేసుకుంటావా?" అని మూడుకాళ్ల ముసలాయన్నడగ్గా, "నా కింకా పిల్ల నిచ్చేవా ళ్లున్నారా?" అన్నాడట.

౧

"నీ కేలాంటి పెళ్లాం కావాలిరా బాబూ!" అని లోకం యింకా తెలియని పసిపిల్లవాణ్ణడిగినప్పటికీ "నా కందమైన పెళ్లాం కావ" లన్న జవాబు వెంటనే చెపుతాడు. లోకం అంతా 'పెళ్లి, పెళ్లాం' అనే అమోఘమైన మోహనాస్త్రాల్లో ముగ్ధం అయిపోయింది. పూర్వకాలంలో పెళ్లిళ్లకీ యిప్పటికాలపు పెళ్లిళ్లకీ వ్యత్యాసం వుంది. పూర్వం తల్లిదండ్రులు సాంప్రదాయం, మర్యాద చూచి, మాపిల్లని మీపిల్లవాడి కిస్తామంటే సరే మహామంచి దనేవారు. ఆ తల్లిదండ్రుల యిష్టంమీదయే ఐప్పటి పెళ్లిళ్లు. మాపిల్లని మీపిల్లవాడి కిస్తామంటే, అబ్బాయి వచ్చి చూచుకుంటాడు, తరువాత లాంఛనాలవిషయం మాట్లాడుకుందాంలెండి అని జవాబులు చెప్పేరోజు లివి.

"అబ్బాయి! నీకు సుబ్రహ్మణ్యంగారు పిల్ల నివ్వాలని చాలా పట్టుదలతో వున్నారు. ఆయన సంపన్నగృహస్థు. పాడీపంటా అన్నీ సలక్షణంగా వున్నాయి. అన్నివిధాలా మనకు తగినసంబంధం. ఇదివర కాయన యెప్పుడూ పెళ్లిళ్లు చేయలేదు గనుక చాల ఘనంగా పోతాడనే వుంది. మనవాళ్లందరికీ నచ్చింది. పిల్ల నలుపంటావా! నలుపూ యెఱుపూ కోరుక్కుతినరుగదా యెవరూ? యేమంటావు? నీయిష్టం" అంటే, "నా కాపిల్లమీద యిష్టం లేదు. భార్యాభర్తలంటే ఆజన్మాంతం సంసారరథాన్ని లాగవలసిన యిరువురు భాగస్వాము లన్నమాట. అట్టివిషయంలో పరస్పరం భాగస్థులకు పడకపోతే సంసారంలో సుఖమనేది లేక భ్రష్టులు కావలసివస్తుంది. నావివాహం నాసమ్మతిమీద జరుగవలసిందే కాని మీయిష్ట మేమిటి? నా బాగోగులు నావే కాని మీవి కావుగదా?" అని తండ్రితో జవాబుచెప్పాడట వకకుర్రాడు.

తానెట్లా వున్నా తాను పెళ్లాడేకన్యమాత్రం రంభాద్యప్సరసలనుకూడా తలదన్నేటట్లుండాలి. కారణ మేమిటంటే, తనసంతతిలో సౌందర్యదేవత తాండవ మాడాలికదూ? యిప్పటి యువకుల మతము లివి.

ఇటువంటి శ్రేణికి చెందినవాడే మనసుందరం కూడాను.

సుందరం పేరుకు తగ్గరూపసి కాదు ఆంగ్లవిద్యా పరిచయం కలవాడు. అన్నిటికంటే లక్షాధికారి కొడుకు. ఇంకా యేం తక్కువ? అతనికి చక్కనిచుక్కను పెండ్లి చేసుకోవాలని బుద్ధి. అతడు తనకు కాబోయే భార్యా

యిట్లా వుండాలని భావించుకొంటూవుండేవాడు. లేత గులాబీపూవులవంటి యెరుపురంగు, గుండ్రనిముఖం, నవ్వితే చొట్టలుపడేబుగ్గలు, విశాలమైననేత్రాలు, పట్టుకుచ్చులా నిగనిగలాడే తలకట్టు, వుంగరాలుతిరిగిన ముంగురులు, తీర్చైనముక్కు, నవ్వులుకుమ్మరించే పెదవులు, అట్టే పొట్టీ పొడుగూ కాకుండావుండేకన్య అతనికిష్టము. ధనవంతుని కొడుకవటంచేత సనువులు చాలా వచ్చాయి గాని వక్క సంబంధం కుదరలేదు. కారణం సుందరానికి పిల్ల నచ్చక పోవటమే. ఇట్లా బోలుడు సంబంధాలు చిట్లిపోయినై.

౨

సుబ్రహ్మణ్యం గాపూరిలోవుండే కమ్మవారందరిలోనూ యెన్నికగన్నవాడు. షుమారు నలభైయకరాల మాగాణి, పెద్దమామిడితోట, యనభైగాళ్లపశువులు, పెద్ద పెంకుటిభవంతి, మూడెకరాల పుగతోట, పాడీ పంట అంతా సలక్షణంగావున్న కుటుంబీకుడు. గాపూరిలో యేతగాయిదా వచ్చినా సుబ్రహ్మణ్యంగారి చావడే ధర్మనిర్ణయశాల. సుబ్రహ్మణ్యంగారే ధర్మనిర్ణయాధికారి. వారివాక్యము రామవాక్యము. ఆవూరివారు కోర్టుముఖం యెన్నడూ చూడనే చూడలేదని చెప్పవచ్చును. గాపూరిలో పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించినవాడు సుబ్రహ్మణ్యం. అంజియ్యా, గుర్నాథం చేతికక్కఅకొచ్చారు. హాయిగా కృష్ణా! రామా! అంటూ కాలం గడుపుతున్నాడాయన. సుబ్రహ్మణ్యంగారికి శ్యామ లొక్కతె ఆడపిల్ల. శ్యామల కడసారిపిల్లవటంచేత తల్లిదండ్రుల పంచప్రాణాలు ఆమెమీదనే వుండేవి. శ్యామల మంచి చురుకైనపిల్ల. గారాబంచేత తల్లిదండ్రులు బడికి పంపక పోయినప్పటికీ తోటిచెలికత్తెలు చదువుతూ వుంటే నాలుగైదుపద్యాలు, పాటలు నేర్చుకున్నది.

ఏట్లాగైనా శ్యామలను చలసాని నర్సయ్యగారి కోడల్ని చేయాలని సుబ్రహ్మణ్యంగారి గట్టిపట్టు. సాంప్రదాయం అదీ చూచి ఆడవాళ్లకూడా యివ్వాలని వుద్దేశం కలిగింది. శుభముహూర్తంచూచి పురోహితుడు రామశాస్త్రిని పిలిపించి, చెప్పవలసినమాటలన్నీ చెప్పి అంజయ్యను తోడిచ్చి సంబంధం కుదుర్చుకురావాలీ, అదీ శక్తి అని పంపించారు పోలారం. వెళ్లేటప్పుడు కుమారుణ్ణి బిలిచి రెండుమూడువే లెక్కువైనాసరే అనమని చెప్పారు.

పురోహితుడు, అంజయ్యా కలసి, గాపూరినుంచి మంగళగిరిస్టేషన్‌వద్దకు బండి కట్టించుకొనివచ్చి, అక్కడ నుంచి రైలుమీద రాజమహేంద్రవరం స్టీమరుమీద పోలారం ప్రవేశించారు. దరియాపుమీద నర్సయ్యగారిల్లు తెలుసుకొని వెళ్లి, తాము వచ్చినకార్యము, మర్యాదలు, కుశలవార్తలు సర్వమూ అయినతర్వాత, నర్సయ్యగారిమనస్సు కెక్కేటట్టు నచ్చచెప్పారు — పదివేలుకట్నము. అయిదువేలు లాంఛనాలు. వెయ్యినూటపదహార్లు ఆడబడుచు కట్నం. వచ్చే మాఘమాసంలో వివాహం చేయటం — నర్సయ్యగారి కన్నివిషయాల్లో సంతృప్తికలి

గింది కాని సుందరం వప్పుకుంటాడో వప్పుకోడో అని సందేహిస్తూ వున్నాడు. అయినా అంజయ్యను, పురోహితుణ్ణి మర్యాదచేసి అబ్బాయి పిల్లను చూచుకుంటానికి వస్తాడని చెప్పి పంపించాడు.

సుందరం యిదివరలో, "తనకు నచ్చితేనే కాని పెండ్లి చేసుకో" నని కచ్చితంగాచెప్పాడు తండ్రికి. ఆ కారణంచేత నర్సయ్యగారు సుందరాన్ని పిలిచి జరిగిన సంగతులూ సర్వమూ చెప్పి, "పిల్ల నీకు నచ్చితే నేను యస్ అంటాను. చూసిర" మ్మని పంపించారు నర్సయ్యగారు.

సుందరం వక్కడే బయల్దేరాడుగాపూరు. రైల్లో కూర్చున్నంతసేపూ చూడబోయేపిల్ల రూపాన్ని తనకళ్లల్లో చిత్రించుకుంటున్నాడు. తా నేం మాట్లాడాలో, వా ళ్లేం అడుగుతారో ఆలోచించుకుంటున్నాడు. వకవేళ తనకు పిల్ల నచ్చకపోతే యేం చెప్పాలి! పిల్లేగనుక తనకు నచ్చకపోతే మా నాన్నగారువచ్చి మాట్లాడుతారని చెప్పి తప్పించుకోవటానికి నిశ్చయించుకున్నాడు సుందరం.

సుందరం వస్తాడని కబురు తెలిసి తనకుమాల్లిద్దర్ని బండిచేసి పంపించాడు స్టేషనుకు. సుందరం బండి దిగగానే మర్యాద చేసి యింట్లోకి తీసుకవెళ్లి, యిదివరలోనే పంచహాలులో సిద్ధంగా వేసివున్న కుర్చీమీద కూర్చుండబెట్టి, కుశలప్రశ్నాదికము లైనపిదప వెండి కంచంలో ఫలహారం పెట్టుకొని, వెండి గ్లాసుతో మంచినీళ్లు పట్టుకొని వచ్చింది ముస్తాబైన శ్యామల. శ్యామలను చూడగానే సుందరం మనసులో యేదో అనుకున్నాడు.

సుందరం పిల్లను చూసుకొని వెళ్లిన మూడోనాడే సుబ్రహ్మణ్యం గారు నర్సయ్యగారికి శుభముహూర్తం వ్రాసి రామశాస్త్రిగారిద్వారా పంపించారు. ప్రతిరోజూ ప్రతిశుభవార్తకోసం యెదురుతెన్నులు చూస్తూవుండేవారు సుబ్రహ్మణ్యంగారి కుటుంబం యావన్మంది.

పాపం! మానవులు చేసే ప్రయత్నాలన్నీ వృథా అయిపోతవొకొక్కప్పుడు. మానవుడు రాజ్యాధిపతిగా గోరుచుండిన దైవము భిక్షాపాత్రము చేతి కిచ్చునట్లు చేయును. దీనినే సృష్టివైజమందురు.

నర్సయ్యగారివద్దనుండి యిలా వుత్తరం వచ్చిందొకరోజున:

"మహారాజశ్రీ కొల్లిపర సుబ్రహ్మణ్యంగారికి, చలసాని నర్సయ్య నమస్కారములు చేసివ్రాయునది"—

"తరువాత: యిలా వుత్తరం వ్రాయవలసి వస్తుందని నేను కలలోనైనను అనుకోలేదు. చిరంజీవి సుందరం యిప్పుడు పెళ్లి వద్దని బ్రహ్మపట్టుపట్టి కూర్చున్నాడు. యీవిషయం మీకు తెలుపవలసి వచ్చినందుకు చాలా విచారిస్తున్నాను. యెల్లాగయినా చిరంజీవికి నచ్చచెప్పి మీ సంబంధం వప్పుకునేటట్టు చేస్తున్నాము. నిరాశపడవద్దు. చిత్తగించవలెను.

"చలసాని నర్సయ్య వ్రాలు".

యీ వుత్తరం చూచేటప్పటికి మొదలునరికిన మహావృక్షంలా, తొడిమసడలిన పరిపక్వఫలంలా, ప్రియా

గమనమును నిరీక్షిస్తున్న శకుంతము బోయవాని వాడియలుగుచే నేల గూలిన విధంగా సుబ్రహ్మణ్యం నేలగూలబడ్డాడు.

3

సుబ్రహ్మణ్యంగారికి కిత్సయ్య ప్రాణమిచ్చిన స్నేహితుడు. కిత్సయ్యగారికి మిత్రుని వృత్తాంతమంతా తెలిసింది. అతని మనస్సు చివుక్కుమన్నది

అతని హృదయం పరాభవంచేత భగ్గుమన్నది. యేతీరునైనా తనమిత్రుని పగ తీర్చుకోవాలని వుద్రేకంకలిగింది. "కుక్కకాటుకి చెప్పుదెబ్బ"లా చేయాలనుకున్నాడు. తానొక గుణపాఠం నేర్పాలనుకున్నాడు యిప్పటికాలపు యువకులందరికిన్నీ.

కిత్సయ్యగారి కుమార్తె చాలా అందకత్తె. చలసాని నర్సయ్యగారికి తనుపిల్లను వారికొమారుని కిస్తామని కబురు పంపించారు. మంగళగిరిప్రయాణం తగిలింది మళ్లీ సుందరానికి.

ఆరోజున సుందరం వస్తాడని తెలిసి కిత్సయ్యగారు వూర్లో వుండే పెద్దమనుషుల్నలుగుర్నీ పిలిచి వచ్చారు. కచేరీచావడిలో జంబుకానాలు పరిపించి సిద్ధంగా వుంచారు. పిల్లను ముస్తాబుచేసి సుందరం రావటమే ఆలస్యమన్నటుగా అన్నీ సిద్ధంచేసారు. పెద్దలందరూ వచ్చి కూర్చున్నారు.

సుందరం వచ్చాడు. పెద్దలందరికీ నమస్కారం చేసి నిర్దిష్టప్రదేశంలో కూర్చున్నాడు. అంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు రెండునిమిషాలు. కిత్సయ్యగారు "సౌందర్యం..." అని కేకవేశారు. తలుపుచాట్నుంచి సుందరం తలపు లూరేలాగా తటిల్లతలా వచ్చి కూర్చుంది తండ్రి ప్రక్కన. చాకలిలక్ష్మడు హార్మోనియం తెచ్చి దగ్గర పె

ట్టాడు. సౌందర్యం సిగ్గుతో సుందరాన్ని ఓరచూపు చూచింది. సుందరంశరీరం మొగ్గతొడిగిన కడిమిచెట్టులా

పులకరించింది. నేడు నాకోరిక యీడేరే సుదిన మబ్బిందిగదా అని సంతోషించాడు తనలో తాను.

సౌందర్యం హార్మోనియంలో శ్రుతిగలిపి జగన్మోహనంగా మోహనరాగ మాలాపించింది. సుందరం రాగ తరంగాల్లో తేలి యాడుచున్నట్లుగా తలంచాడు. యీ కన్యతో ప్రణయడోలికలలో పూగుచున్నాను అనుకొనే రోజులు ముందున్నవిగదా యని సంతోషించాడు. వెన్నెల్లో చెట్టాపట్టాలు వేసుకొని వుద్యానవనంలో విహరిస్తున్న ట్టనుకున్నాడు. నిలువునా ఆనందమైపోయాడు.

పిల్ల పా టాపివేసింది. మూడుని మేషాలు నిశ్శబ్దంగా వున్నా రంతా.

ఇంతలో గ్రామమునసబు రంగనాథంగారు సుందరాన్ని దగ్గరకు పిలిచి, "నాయనా, పిల్లనచ్చిందా! నీకు? నాన్నగారియిష్టం కావాలా?" అని ప్రశ్నించాడు నెమ్మదిగా.

"తాతగారూ! నాకు పిల్లవచ్చింది; సందేహం యేమీ లేదు. ముహూర్తం పెట్టించేస్తే నేను వెళ్లి అన్నీ సిద్ధంచేసుకొని మా బంధువుల్ని తీసుకొనివస్తాను. నా వివాహవిషయంలో మానాన్న సర్వస్వతంత్రం నాకిచ్చిన కారణంచేత నాయిష్టమైతే చా" లన్నాడు సుందరం. కిష్టయ్యగారు నెమ్మదిగా సౌందర్యంవద్దకు జరిగి "అమ్మా! నీకీయన నచ్చారా?" అన్నారు "నాకీయనవద్దు" అని లేచి వెళ్లి పోయింది సౌందర్యం.

సుందరంమనస్సు నిరాశాఘాతంచేత శతచ్ఛిద్రములైన ట్లూహించాడు. నక్కసారి అతనిభావవీథిలో యిదివరకు తాను వద్దన్న కన్యలందరూ జేరి తన్ను వేళాకోళము చేయుచున్నట్లు తోచి నిర్ఘాంత పోయాడు.

నాటిగీతి

సహదేవ సూర్యప్రకాశరావు గారు

దినదినాలు యుగాల వేదనల తీయ
తేనియల నాని జీవగీతికల రాసి
రాసిపోయగా, స్వప్నాల మోసికొనుచు
నవ్వప్రాతస్తుషారకణాల పూలు.

పూయు కుసుమాల కోసమై రేయినీలి
చలువకడుపులో కలత నిద్రల మునింగి
కలలమబ్బ్రుతుల్లింతల కలగిపోతి
ఫలితహాసాల ఎగయూర్పుకలకలాల.

ఇదియె మొదలేమొ, ఇసుమంత యిపురువిరియ
లేనిదివసమ్ము, శుభశారదానిలమ్ము
చిలుకరింపని నీరవజీవితమ్ము
కలపికోలేని కుంఠిత గళరవమ్ము.

ఇంత మధురించి అంత జీవించి ఇట్టె
పాడు వల్లకాడైనది బ్రదుకు బ్రదుకు
చూపుకొననేని కలగనిసుప్తి నేని
కురియబోదేమి సౌహార్దసురభిరేఖ.

మండువేసవి కార్చిచ్చు నిండు జీవి
తంపుకొన మ్రోసిపోయిన తారకావి
పంచికా చకిత మిహికాపదము వీడి
సోలినది మేన మలినాశ్రుశోకగీతి.

నాటి కడగంటి వలపు కన్నీటిపాట
మొరసి పోవక, హృదయాన మూగవారి
జీరువారిన పచ్చ కర్పూరవిరహ
వేదనాకపోల పదాల సేదదీరు.

వృద్ధహేమంతు బిగికౌగిలింతలందు
మంచు జల్లుల వలపులు మాసిపోవ
నేల జీరాడి మృత్యుపదాల బడితి
నవవసంత కల్యాణ మెన్నటికి లేక.

వకుళ

రాయసము వేంకటశివుడు గారు, యం. ఏ.,

ఆవి శీతకాలపు సెలవులు. నామిత్రుఁడు ఆదిశేషు ఆహ్వానము చేయఁగా కలకత్తా వెళ్లితిని. అతఁ డక్కడ వైద్యపరీక్షకుఁ జదువుచుండెను. హౌరా రెయిలు స్టేషనుయొద్ద నాకై కనిపెట్టుకొనియుండి, నాపేరుపెట్టి పిలుచుచుండినను, వాని నే నానవాలు పట్టలేకపోయితిని! క్రాపుజుట్టుపెట్టి, పింజెకట్టుగట్టి, కాళ్లకు బూట్సుతొడిగియున్న వానిని జూచి బంగాళావాఁ డేమో యనుకొంటిని! వాని యుచ్చారణయు బంగాళీయులదె! అదివఱ కెన్నఁడు నా దేశము చూడకపోవుట చేత, నాకన్నియు నచటఁ గ్రొత్తవె. ఆదిశేషు నాకచటి తన యాంధ్రస్నేహితులను, బంగాళీమిత్రులను జూపించెను. అతనితోఁ బోయి నే ననేక ప్రదేశములు చూచితిని. మూలికారామము, కాళికాదేవాలయము, వస్తుప్రదర్శనశాల, జైనుల బంగరుగుడి, సార్వభౌమిక గ్రంథాలయము—ఇవి యన్నియు నాకతఁడు చూపించి, వీనిని గుఱించిన వినోదాంశములు విశదపఱచెను. ఏ నూతనలోకసందర్శనము చేయునట్టుగనో నాకుఁ దోఁచెను!

ఒకనాఁడు నామిత్రుఁ డేదో పనియందుండుటచేత, నే నొంటరిగ నగరసంచారార్థ మేగితిని. ఆ రోజున హూగ్లీనది కవతలయొడ్డు నందలి బేలూరునం దేదో మహాసమావేశము అయ్యెను. పాటలు, పద్యములు, ప్రసంగములు, హరికథలును నాకుఁ దెలియని బంగాళీభాషలో జరిగెను. వీనిని బురస్కరించుకొని యనేక మేళములు గానవచ్చెను. అనేక యుపాహారములు, పానీయములును విక్రయింపఁబడెను. అచట వేసినపందిళ్లు, గుడారములును ప్రేక్షకులతో నిండిపోయెను. అనేకభాషలు మాటాడెడి స్త్రీపురుషు లందు విహరించుచుండిరి. ఇంతలో సాయంసమయ మయ్యెను. ఆవలి యొడ్డునకు మరలఁ గొనిపోవుటకు చిన్నపొగ నావల గుమి యపుడు నది దాటివచ్చెను. వెంటనే ప్రజలలో నొక్కమాఱుగ సంచలనము గలిగెను. పడవలలో ముందు గూర్చుండుటకై ప్రజలు వేవేగముగఁ బరువులెత్తిరి. అంత తొందరగఁ బరుగులిడ నా కుద్దేశము లేకున్నను, నదీప్రవాహవేగమునఁ గొట్టుకొని పోవు కొయ్యకంబమువలె నేనును కాలికి బుద్ధి చెప్పితిని. కొందఱితోఁ గలసి నే నెట్టకేల కొక పొగపడవలో గూర్చుంటిని.

పడవపాయఁ ద్రోయునపుడు, టిక్కెట్లు ఇచ్చువాఁడు వచ్చెను. టిక్కెట్టు కొనవలెనని చొక్కాజేబులోఁ జేయిపెట్టితిని. వేళ్లకుడబ్బుసంచి గానరాదు! ఒకవేళ ప్రక్కజేబులో సంచి యుండవచ్చునని యక్కడ వెదకితిని. అచటను సంచిలేదు! "అయ్యో, ఇంకేమి గతి!" అని యొక కేకపెట్టి, నాయలజడికి నేనే సిగ్గుపడితిని. దగ్గఱనుండు నొకస్థూలకాయుఁడు

"కీ! కీ!" యని బంగాళీలో నన్నుఁ బ్రశ్నించెను. నాకాభాష తెలియదని యింగ్లీషునఁ జెప్పఁగా నాంగ్లమున నాతో నతఁడు మాటాడఁజొచ్చెను.

"నీవు మంద్రాజీవా?" యని బంగాళీయుఁడు.

"ఆంధ్రుఁడను" అని నేను.

"సొమ్ము పోఁగొట్టుకొంటివా?"

"ఔను నాడబ్బుసంచీ పోయినది. ఫలాహారము చేయునపుడు సంచితీసి, తిరిగి జేబులో నుంచితిని. ఎట్లో మాయమై పోయినది!"

"ఇంత జనసమ్మర్దముగ నుండుచోట సొమ్ము పోవుట కేమి యాశ్చర్యము! నీకీ యూరు క్రొత్తదా?"

"వారము క్రిందటనే యిచటఁ జదువు నొక స్నేహితునిఁ జూచుటకు వచ్చితిని."

"నీ కెంత లెక్క కావలయును?"

"అర్ధరూపాయి చాలును. ఐన నేను క్రొత్తవాఁడనే, నన్ను మీరెట్లు నమ్మి బదులీయఁగలరు?"

"దానికేమి లెండి. ఆపదలందు అందఱము బంధుగులమె! ఈమాత్రము సాయము దొరకని యీ దేశమును గుఱించి క్రొత్తవాఁడవు నీవేమను కొందువు?"

అని యాపురుషుఁడు మందహాసము చేయుచు, అర్ధరూపాయి నాచేతనుంచెను. ఆయనకు వందనము లిడుచు నేను టిక్కెట్టు కొనుకొన్ని, ఆతని విలాసమడిగి, మఱునాఁడె యాయన సొమ్మిచ్చివేసెదనని చెప్పితిని.

"ఈభాగ్యము నాకు ముట్టజెప్పుటకై మఱియింత సొమ్ము కర్చుపెట్టుకొని, నాయొద్దకు నీవు శ్రమపడి రావలయునా?" అని యాయన పలికెను.

"సమయమునకు సాయముచేసిన సత్పురుషుల ఋణముదీర్చి, వారియెడల కృతజ్ఞుఁడనై యుండుట నావిధి గదా!" అని నేనంటిని.

అంతట మేము లోకసమాచారములు చెప్పుకొను చుండఁగనే నావ యొడ్డుచేరెను. ఆయన యనుజ్ఞఁగైకొని, నేను బసచేరితిని.

౨

బంగాళీభాషగాని, కనీసము హిందీ హిందుస్తానీలలో నేదైనఁగాని, రానివారు కలకత్తా నగరసంచారము చేయుట కష్టము. ఆంగ్లేయ విద్యాపరిచితులును జనసమూహము వలెనే దేశభాషలోనే ప్రాయికముగ సంభాషింతురు. సతతము తెలుఁగునేస్తకాండ్రు పరివేష్టింపఁగా తమిళవాసన బొత్తిగ దరికి రాకుండఁ జేసికొనుటయె ముక్తి యనుకొని, ఏండ్లకొలఁది తిరువళిక్కేణివీథులలో తిరుగులాడుచుండు నాకు, ఈకొద్ది దినములలో దూరదేశపు బంగాళీభాష పట్టుపడునా? కావున బంగాళీ బాగుగఁ దెలిసిన యాదిశేషును వెంటఁదీసికొని, మఱునాఁటి మధ్యాహ్నము అప్పుతీర్చుటకై ప్రఫుల్లచంద్ర నియోగిగారియింటికిఁ బైనమైతిని. మేమున్న బొబజారునకు మిక్కిలి దూరమున

నున్న చిత్పూరురోడ్డు పరిసరములనుండెడివారి గృహ మెట్టకేలకుఁ జేరితిమి. ఆ గృహమున తెనుఁగుజాడలు కొన్ని గానవచ్చెను. మమ్మును జూచి ప్రఫుల్లబాబు, తాను బీల్చుచుండిన హుక్కాగొట్టము నోటినుండితీసి, మా కది యందియ్యఁబోయెను. అభ్యాసము లేదని మే మది స్వీకరింపమైతిమి. అంతట ముచ్చటము ప్రసంగమునకుఁ జొచ్చితిమి

ప్రఫుల్లబాబునకు మద్రాసువా రనిన యభిమానము మెండు. తమ యింటిపేరు "నియోగి" యగుటకుఁ గారణమేమని నేనా యన నొకటిరెండుసారు లడిగితిని. ఆదిశేషు అపుడందుకొని, "బాబుజీ, నా మిత్రుఁడు నియోగిశాఖీయుఁడు. మీతోఁ జుట్టరికము గలపవచ్చునని, యీనచేతనే తరిచి తరిచి మిమ్మిట్లప్రశ్నలు వేయుచుండుటలేదు గదా!" అని చిఱునవ్వు నవ్వుచు ననెను.

మందహాసము చేయుచు ప్రఫుల్లబాబు, తెలుఁగుదేశమునందలి నియోగుల వృత్తాంత మంత మమ్మడిగెను. నేనుకొంతసమాధానము చెప్పితిని.

"నియోగులలో నేవైన ప్రసిద్ధగుణము లున్నవా? వా రెద్దానియం దాఱితేఱి యుం దురు?" అని బాబు మరల నన్నడిగెను.

నేను ప్రత్యుత్తర మీయఁబోఁగా, తా నందుకొని యాదిశేషు, "ఈకాలపు నియోగులు పలువురు ఉన్నది యూడ్చివేసికొని, సుష్ఠుగ సువారము లారగించుటయందు సుప్రసిద్ధులు: గోదావరి విశాఖపట్టణ మండలముల వారు మీసములు పెనవేసి చుట్టలు తగులఁ బెట్టుటయందును, కృష్ణా, గుంటూరు వారలు తిరిపమెత్తి పూఁటకూళ్లుపెట్టుటయందును, ఆఱితేఱియున్నారు!" అనిపలికెను. మేము ముచ్చటము పక్కున నవ్వితిమి. ఆదిశేషున కిట్టి కటువగుమాటలు స్వతస్సిద్ధమే! వైదికజన్మమెత్తిన యాతఁడు నియోగులమీఁదికిఁ దాడివెడలి, హాస్యరౌద్రరసములు వారిమీఁదికిఁ గురిపించి, తన చమత్కారమునకు మురియుచుండును! ఐనను అంతర్యమున నియోగులను గుఱించి యతనికి వైరబుద్ధిలేదని నే నెఱుఁగుదును.

అంతట నియోగిబాబు, "వానికేమి దేశమున మనమందఱము నిపుడు చేయు ఘనకార్యములే యివి! కాని నాకుఁ గావలసినది నియోగుల కేప్రత్యేక విద్యలందైన ప్రవీణత గలదాయని—వారి కేకళలందైన నైపుణ్యమున్నదా? ఉన్నట్టు నా కెవరో చెప్పిరి" అనెను.

అంత మరల ఆదిశేషు అందుకొని, "వారిలో నిపుడు మహాసంస్కర్తలు బయలుదేరి, మంచిప్రయోజకులైనారు! తమ వారు, ఊర్ధ్వపుండ్రములు చిదుపఁగూడ దనియు, శ్రాద్ధపిండములు మెదపవచ్చుననియుశాసించుచున్నారు! ఇవియె వీరి విద్యాప్రవీణతలు!" అని పలికి, నియోగుల యధికతకు తిరిగి తిలోదక సమర్పణము చేయసమకట్టెను!

ఇది లెక్కసేయక నేనందుకొని, కొంత కాలమునుండి వైదికకార్యభారము తమమీఁద లేక, లౌకికవ్యాపారములకే నియోగింపఁబడిన నియోగులు, ఎక్కువ తితిక్ష గలిగి, లలితకళలందును, ముఖ్యముగ కవిత్వమందును నిపుణతఁగాంచి యున్నారని చెప్పి, ఆంధ్రకవులలోఁ బలువురు నియోగులుండుట దీనికి దృష్టాంతముగఁ బేర్కొంటిని.

అంతట బాబు, "ఔను. నేనిదే వింటిని. అయ్యో, మన ప్రసంగములలో ఫలాహారము సంగతి మఱచితినే! బాకులీ! బాకులీ! ఒల్పో హార్......" అని క్రిందకి కేకవేసెను.

3

పదునాల్గు వత్సరముల లేఁబ్రాయమున నుండు నొకసుందరి, చేత తళతళమను పళ్లెరముంచుకొని, మేడమెట్లెక్కి వచ్చెను. వెంట నొకపిల్లవాఁడు తేనీళ్లజారియు, మిల్లిగరిటెలు గిన్నెలును గొనివచ్చెను.

చిన్నబల్లలమీఁద మాకొఱకుఁ బెట్టఁబడిన యల్పాహారములు భుజింపుఁడని గృహాధిపతి మమ్మంతట కోరెను. జిహ్వారుచులందును నామిత్రుఁడు శుద్ధబంగాళీయుఁడే. కాని నేనే సందిగ్ధావస్థలో నుంటిని! చిన్ననాఁట నుండియు నాకుఁ గారపువస్తువులందేయిష్టము. తీపి నాకు బొత్తిగ సరిపడదు. "మీయమ్మ నీకు బాల్యమున కారపుపాలిచ్చెనా!" యేమి యని చెలికాండ్రు నన్ను గేలిసేయుచుందురు! కాని స్వతస్సిద్ధమై యభ్యాసమున స్థిరపడిన మన రుచుల నెట్లు నిరోధింపఁగలము? కలకత్తావచ్చి నప్పటినుండి, కారపువస్తువులకు నేను మొకము వాచి, హజారా మొదలు కాళీఘాటు వఱకును గల యంగడులు గాలించితిని. కాఫీ త్రాగుట కలవాటుపడిన నానోటికి తేనీరు మట్టిబెడ్డ వలె నుండును! నేనిపు డేమి చేతును?

ఈఫలాహారములు తనముద్దులకూఁతురు గల్పించినవని ప్రఫుల్లబాబు నొక్కి చెప్పుట చేతను, భుజింపుడని యాబాల స్వయముగ వడ్డించుటచేతను, నేనొక రసికుల్ల విఱిచితిని. గదిలోఁ బ్రవేశించునపుడు నే నాపాలఁతి నంతగఁ బరిశీలింపలేదు. ఇపుడు ప్రసంగించునపుడాలలన వినయ లావణ్య సంపదలు విదితమయ్యెను. అంత గుణవతిని, సౌందర్యవతిని నే నెన్నఁడును జూచియుండలేదు. నవశిరీష కుసుమమును బోలిన శరీర సౌకుమార్యమునఁ జెన్నొందెడి యాచేడియ చిఱునగవులు లేఁత వెన్నెలలు వెదఁజల్లుచుండెను. నే నిపుడు గ్రోలెడియానందము, జిహ్వాకీనూతన భక్ష్యవిశేషము సమకూర్చుటవలనఁ గలిగినదా, లేక యీసుగుణసౌందర్యరాశి చక్షుర్యుగ్మమునకుఁ బ్రసన్నమగుట వలననా? సువర్ణకంకణ శోభితములగు నీమెలఁత మృదుకరస్పర్శ మహిమముననే సర్వసామాన్యములగు నీ యాహారపానీయము లింత రుచిరములైనట్లు గానఁబడెను!

"మోమోటము వదలి భుజింపు బాబుజీ! మేము నీవారమె గాని పరులము గాములే!" యని ప్రఫుల్లబాబు నన్ను ప్రోత్సహించుచు, తన

పూర్వికులు ఆంధ్రదేశమునుండి వచ్చిరనియు, పూర్వపువేళ్లు గృహనామములును నశింపఁగా నిపు డొకశాఖానామము మిగిలి మనుచుంటి మనియుఁ జెప్పెను.

"సరే! నియోగిబాబు లొకరికిద్దరైనారు! నీరొట్టె నేతిలోఁ బడ్డది యిఁక పెండ్లికొడకా! ఈవిందు అత్తవారింటి మనుగుడుపు అనుకొని కడుపునిండా మెక్కుము!" అని సమయము దొరికెనని యాధూర్తుఁడు, ఆదిశేషు, నన్ను పరిహాసము చేసెను. ఆ పలుకులు ములుకు లగుట నాకొకనికేకాదు. మనుసిగ్గుతో వకుళ పసిమిబుగ్గలొకింత తడవు అరుణకాంతులతోఁ దళుకొత్తెను.

ఫలాహారానంతరము ప్రఫుల్లబాబు, తన కుమార్తె బెతూనుకళాశాలలో విద్యనేర్చి తరగతిలో మిన్నగనున్నదనియు, ఒక మంద్రాజి యాచార్యగురువు నొద్ద సంగీతము నేర్చుకొనుచున్నదనియుఁ జెప్పి, పుత్రిక దెసఁ దిరిగి, "వకుళా! ఏదీ క్రొత్తచుట్టములకు నీసంగీత రసాయనముకూడ నొకింత చవి చూపవా?" యని కోరఁగా, మరల నరుణోదయచ్ఛాయ లాపడఁతి పసిఁడి చెక్కులకుఁ బూఁతపెట్టెను!

మావంశీకులలో నొకరికి లేఁత వెన్నెల సోఁకిన శీతలము గ్రమ్ముచుండెడిదఁట! నా చెవులకు సంగీతము చప్పగఁ దోఁచుచుండును! నైజగుణమున కెవరేమి చేయఁగలరు? కాని, యా సాయంకాలము వకుళ వీణమీఁదఁ బాడిన త్యాగరాయకృతులు, సంగీతముపట్ల నాహ్రాదయము నావహించిన మాంద్యమును బారఁ ద్రోలెను! ఆపొలఁతి పలుకుపలుకునకు తేనియ లొలుకుచుండుట, త్యాగరాజుని యపారభక్తి మహిమమువనా, ఈమధురవాణి వాక్సుధా రసప్రభావమువనా యని నే నచ్చెరువొందితిని. సంగీతానంతరము, "వకుళా! నీగీత రసాస్వాదనము చేసిన క్రొత్తబంధుగుల నుండి నీ కేమి కానుక కావలయును?" అని మేలమాడు జనకుని పంజరపుక్రంతలనుండి యజమానుని వ్రేళ్లు కొఱుకఁజూచెడి చిలుకవలె, చుఱచుఱఁ జూచి, లజ్జాకోపములచే జేవుఱించిన ముఖకమలమున వకుళయట్టె గది విడిచిపోయెను!

౪

సౌఖ్యదినములు చయ్యనజరిగిపోవును. శీతకాలపు సెలవులు వేగమె ముగియఁగనే, నేను మరల చెన్ననగరప్రయాణము గట్టితిని. రెయిలులో స్వదేశమునకు వచ్చుచుంటినని నా కేలనో యిపుడిసుమంతయు సంతోషము లేదు. మరల కూవమహానది, అఱవ స్నేహితులు, చెన్ననగరనివాసము—నాకు సిద్ధమయ్యెను! నాకలకత్తాప్రవాసము, బంగాళీయుల వదన బింబములు, ఆదిశేషుని సహవాసము, ఇపుడు నేను పయనముఁజేసిన రెయిలుబండి నడకల వలెనే యతివేగముగఁ గాలగర్భమునఁ గలసి పోయెను. శీతకాలపుటుదయమున దట్టమగుపొగమంచుమైదానమునుగప్పురీతిని, సమయదేవత నానూతనానుభవములనెల్ల నంధకార బంధురమగు తన వదనగహ్వారమున వైచికొనెను.

కాని, యీ పెనుజీకటి మధ్య తళ్కుతళ్కుమను దృశ్యమొకటి నామనోనేత్రము నెదుట సదా మెఱయుచుండును. అది నాకమితోత్సాహానందములఁ బ్రసాదించుచుండును. నాకుఁగల పెక్కు మనఃక్లేశములను, కష్టశోధనలను మఱపించెడి భావోద్రేకమును నాకుఁగలిగించుచుండును. అదియేదన, వకుళ కమనీయసురూపమును, కోకిలకూజిత సదృశమగు నామానిని మధురగానమును.

ఒకనాఁడు నేను కళాశాలనుండి బసకు వచ్చిచూడఁగా, నాకొఱకు రెండుడుత్తరములు గనిపెట్టుకొని యుండెను. అందొకటి నాప్రియమిత్రము ఆదిశేషువ్రాఁతతో నొప్పుచుండెను. రెండవ లేఖ యెవరిదో దస్తూరినిబట్టి గ్రహింప నలవిగాకుండెను. ఇదెవరువ్రాసిరాయని సంచి చింపకయే నేనాలోచించితిని. నాపేరు ముందు "రాజశ్రీ"కిమాఱుగ "బాబు" అనియుండెను. హౌరిసనురోడ్డుముద్రయుండుటవలనఁగూడ, నా క్రొత్త కలకత్తా నేస్తకాండ్రెవ్వరో వ్రాసి యుందురనుకొంటిని. ఎవరువ్రాసిరి, విషయములెవ్వియని తెలిసికొనఁగోరి నేనంతమాత్రమున కాకితపుసంచి విప్పితిని. క్రింది సంతకము గుర్తుపట్టలేకపోతిని. విడియక్షరములతో జాబు లిఖింపఁబడియున్నను లోని విషయములు నా తలకెక్కనవిగావు. అవి నన్నుఁగూర్చిన సంగతులేమైనట్లున్నను, వ్రాయువారికి నా వలనఁ గావలసిన ప్రయోజన మేమిటో గ్రహింప లేకుంటిని! ఆదిశేషు ఉత్తరమొకవేళ దీనికి వ్యాఖ్యయొసఁగింపఁగలదేమో చూతమని యది విప్పిచూచితిని. అది చదువునపుడు నా కనులు నేనమ్మజాలకుంటిని. నేనింకను కలకత్తాలో మిత్రుని యెదుట నుండునట్లును, అతఁడు తన సహజచమత్కారవచనముల నా ప్రేయసి వకుళనుగూర్చి నాతో ముచ్చటించుచున్నట్టును, నేను కలగనుచుండుట లేదుగదా? లేదులేదు—నేను నిక్కువముగ మద్రాసుననే యుండి, నాకలకత్తామిత్రునిలేఖ చదువుచుంటిని. జాబులోని విషయము లేమిటి? ప్రఫుల్లచంద్రని యోగి, తనపుత్రిక వివాహమును గూర్చి యాలోచించుచు, కూఁతుని కోరిక గనుగొమ్మని సతి నడుగఁగా నాఁడు తమ యతిథియైన యాంధ్రనియోగి యువకునిపై నాయువతి మనసునిలిపెనని తెలిసెననియు, తనయవలెనే తండ్రియు నాజవ్వానునిగూర్చి యభిప్రాయపడుచుండెననియు తేలెను. ఈ వృత్తాంతము నాకును, మాజనకునకును వ్రాసి, మా యభిప్రాయములుగనుగొనికాని, తనకుమార్తె పరిణయపుఁ బ్రయత్నములు సాగింప వలనుపడదని ప్రఫుల్లబాబు చెప్పుటచేత, ఆనాఁడే మా తండ్రికిఁగూడ సవిస్తరముగఁ దాను లేఖవ్రాసితిననియు, ఆసంగతి నాకును దాచివుచుటను తెలియఁబఱచుచున్నా మనియు నాదిశేషు వ్రాసెను. ఇపుడు ప్రఫుల్లబాబు ఉత్తరము చదువఁగా, దాని యర్థము నాకు విస్పష్టమయ్యెను. ఇఁక కర్తవ్యమేమి?

పాఠకమిత్రుఁడా! నీవెపుడైన నమూల్యమగు కలగని, అందలి విషయములు వెలకువ

వచ్చినతోడనె మటుమాయమగు ననుభయమున మంచమునంటిపట్టుకొనియుండుట జ్ఞప్తి నున్నదా? నేనపు డిట్టియవస్థ నున్నాఁడను. వకుళ నేను గలలోఁ గనిన పెన్నిధియె. నాజాగ్రదవస్థాగమనమె యద్దాని యనుభవమునకు ప్రబలశత్రువు. ఎందువలన ననెదరా! నేను లోకమెఱుఁగని కళాశాలావిద్యార్థిని. వకుళ నా భాగ్యదేవతయనుట నిక్కమే. కాని, యెల్లను పూల్లనుగల వేలకొలఁది మైళ్ల విశాలదేశము మాప్రేమసాఫల్యమునకు ముఖ్యప్రతిబంధకము. పేరునకు నియోగియే కాని, అన్యజాతి మతాచారధర్మము లనుసరించిన బంగాళీకుటుంబపుఁ బడుచు వధువు. ఆంధ్రదేశమున పూర్వాచారపరాయణులగు వైదికశాఖవారిని తమ నిష్ఠచే ధిక్కరించెడిపద్ధతి నియోగిశాఖకుఁ జేరినవాఁడు వరుఁడు. ఎంతటి పరస్పరానురాగములతో నొప్పువారలయ్యును, ఇట్టి యువతీయువకులకు దాంపత్యసంఘటనభాగ్యము దుర్లభము గదా!

౬

నాకు లేఖలు రెండును మాతండ్రికిఁ బంపి వేసితిని. నాయుద్దేశమును వెలిపుచ్చెడియావంత మాటయైనను నేను తెలుపలేదు. ఏమని తెలుపువాఁడను? నా పట్టపరీక్షకుఁ బూర్వమే తలిదండ్రులు మంచి సంబంధ మొకటి కుదిర్చిరి. ఐన నేను పెండ్లికి పెడ మొగము పెట్టుటచేత, నా కోరికను మన్నించి, వారు కార్యాచరణమునకు దిగకుండిరి. ఇంకఁ గొంత కాలమునకుఁ గాని నావిద్యాపరిపూర్తి కానేరదు. నా భక్తిగౌరవముల కాస్పదుఁడగు జనకుని యభిమతము పడయక యేమొగము పెట్టుకొని యీ విదేశాంగనను బరిణయ మయ్యెదను? మా నియోగిసంఘమునం దిటీవల విశాలభావములు కొంతవఱకు వ్యాపించియుండుట వాస్తవమే. ఐనను మొత్తముమీద సంకుచితసాంఘికాదర్శములుగల తలిదండ్రుల యభిప్రాయములను ప్రతిఘటించి, యెటు లీనూతనపద్ధతి వివాహమునకు సిద్ధపడఁగలను? కావున నీసందిగ్ధసమయమందు మౌనమే యొప్పగుమార్గమని యెంచి, పొసఁగని నాప్రేమచరిత్రకథనమునకుఁ బూనక మా జనకునికి పైలేఖ లంపి యూరకుంటిని. ఒక్కొకసమయమున మౌనమే పదియుపన్యాసముల పెట్టు! నాహృదయగత మగు కోరికలు గ్రహింప మా జనకుని సరసతకే వదలివైచి యూరకుంటిని.

ఒకవారము గడచెను. రెండువారములు జరిగెను. ఇప్పటికి మూఁడువారము లయ్యెను. ఎప్పుడు తపాలజవానువచ్చి, ఆకసమంటెడి నా ప్రేమ సౌధమును గూలఁద్రోచి నా వలపును మూన్నాళ్ల ముచ్చటగ నొనరించెడి లేఖను నా చేత నుంచునోయని నా గుండియలు జల్లుమనుచుండును. రెండుమాటలతో పరిసమాప్తి నొందింపవలసినకథ కింతటిజాగేల? "పుత్రకా, నీబాల్యచేష్ట లింకను వదలలేదేమి?" అను జనకుని సంక్షిప్తలేఖనముతో నాయాస లొక్కుమ్మడి యడుగంటునుగదా! ఈ కాలహరణమేల? ఇట్లు నేననుకొనుచుండఁగ నొకనాఁడు

మాతండ్రియుత్తరమువచ్చెను. నాప్రేమకథను వమ్ముఁజేసెడి యీలేఖ విప్పుటకు నా చేతులు వచ్చినవి కావు. సంచిచించునపుడు వినవచ్చిన సన్ననిచప్పుడు నాగుండియ లవిసిన ధ్వనివలెఁ దోఁచెను! నిరాశతో మనసు రాయిచేసికొని, నే నంత యుత్తరము చదువ సాహసించితిని. ఇదియేమిచిత్రము! లేఖ చదువునంతసేపును, నామనస్సు మర్త్యలోకముననే లేదు. ఏమి చదువుచుంటినో నాకుఁ దెలియదు. అరేబియను రాత్రులకథలలోని యలాయుద్దీను నేల సొరంగమునఁ జొచ్చి నేత్రపర్వముగఁ గాంచిన విచిత్రదృశ్యములు నేఁ బొడఁగంటిని. కొండగుహలో ఆలిబాబాకంటఁబడిన కాంచన రత్నరాసులు నాకు దృగ్గోచరమయ్యెను. భానుబింబము పశ్చిమదిశ నుదయించునట్టును, వృక్షజాలము వియత్పథమునుండి పృథ్వికి ప్రేలాఁ నట్టును నాకుఁ దోఁచెను. సనాతన వైది ధర్మనిష్ఠాపరుఁడగు మాజనకుఁడే నా కీజాఁ వ్రాసెను! ప్రఫుల్లచంద్రనియోగి, ప్రస్తు దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి బంగాళీయుఁ డ వ్యాప్తినొందియున్నను, సత్యమునకు స్వచ మగు నియోగివంశ సంజాతుఁడు, సజ్జన గరిష్ఠు డుననియు, ఆయనకుమార్తె తనకోడ లగుట కన్నివిధముల నొప్పియున్న దనియు, తాన బోయి స్వయముగ నీసంగతు • న్నియుఁ గన గొంటిననియు, నాకీసంబంధముసమ్మతమైన చో నావివాహమునకుఁ దామందఱు నెదురుచూ చుంటిమనియు, ఇవియే మాజనకుని లేఖావి యములు. పిమ్మటి వృత్తాంతమంతయు రస లగు పఠితలే యూహించుకొనఁగలరు.

కోకిలగీతము

పోలూరు శ్రీమన్నారాయణయ్య, గంధ్రకోట సీతారామయ్యగా

గున్నమామిడి చిగురుటాకులను మెక్కి,
కువలయానందముగఁ బాడుకొనెడి వేళ,
గానవిద్యాప్రవీణులౌ కవివరేణ్యు
లరయుచున్నారు; కోకిలా! హాయిఁజెంది.

కంఠమందలి తంత్రులఁ గదియఁజేర్చి,
విశ్వమోహనముగ నాలపించువేళ,
వినెడిభాగ్యంబ దే మానవునకుఁ గలదో
వానిజన్మము ధన్య మోవరపికంబ!!

ఎంగిలాకులజీవించు హీనమైన
యాత్మఘోషము నీగీతమహిత మనిన;
గానవిద్యాప్రవీణులౌ కవివరేణ్యు
లనుభవింతురు; నీదు గీతామృతంబు.

విరహిణుల్లు కొంద అూకొ్కాకవేళ నిన్నుఁ
బలువిధంబులఁ దిట్టినఁ బాటలోని
నీటు గోరంత తగ్గునే? యేటిమాట
లెవ్వరేమన్న నేమి? నీకేమిలోటు ?

వర్ణభేదముఁ బాటించువారు నిన్నుఁ
దులువతనమున నలుపని పలికినంత,
సదమలంబగు నీకీర్తి కొదవపడునె?
కాదువర్ణంబు ప్రఖ్యాతి కారణంబు.

పాలకడలియొ, జననియై బరఁగుగాదె!
వెలయు నమృతమునకు,హాలాహలమునకును;
పుట్టినిల్లొకటియె, బలిపుష్టమునకు,
బాలపల్లవఖాదివై వఱలునీకు;
రాళ్లగుట్టలలో నుండు రత్న మెట్లొ
యట్లె, పులుగులరత్నంబ వగుదు వీవు
కాదు వంశంబు, చిరకీర్తికారణంబు.

కన్నబిడ్డలఁ గాకులు గప్పపెట్ట
నుల్లమున నించుకేని చింతిల్లఁబోవు,
నీదుడెందము పాషాణ నిర్మితంబొ!
హా! తెలిసె! సురభిపురుషునందు నీకుఁ
గలుగుప్రేమభరంబును బలుక వశమె?
పలికిఁబతి, "యేడుగడ"యన జగతి వినమె?

వరుసఁ దారలు హిమభాను వదలుఁగాక!
ద్యుతియువతి ద్వాదశాత్ముని దొలఁగు గాక!
నీవు సురభిని బాయక, నిక్కమైన
ప్రేమ తత్త్వంబుఁజాటె దీపృథివియందు.

హాయిఁగూర్చు వసంతుని రాయబారి
వీవులేక, వత్సరములు లేవు, కల్ప
ములును లేవు, లేవు నిఖిల భువనములును!
ప్రణయశరధి భంగాహత పాంథజనులఁ
గరుణఁ గనుఁగొని దరిఁజేర్చు తరణి వీవ!
నీవు లేకున్న జగమెల్ల నిదురఁ జెందు.

మెసవెదవు నీవు ఫలములఁ గిసలయముల
నునికిఁ బలుమఱు మార్చెదు యోగి రీతి,
పుష్పసమయమునకుఁ గూర్చు భోక్త వగుచు,
జ్ఞానమార్గంబుఁ దెల్పెదు గాన సరణి.

పూలమకరందమునఁ బొట్టఁబోసికొనెడి,
యళుల ఝుంకృతులకుఁ గల యర్థమేమొ?
సుఖము మీఱఁ డోలికయందు సుప్తిఁజెందు
నర్భకుని నవ్వులకుఁ గల యర్థమేమొ?
హరిని బంధించి, మనమున హరిఁదలంచి,
శ్వాసకుంభించి, మించు తత్త్వము గ్రహించి,
యన్ని తానని యెంచి, లోనాలకించు
నపుడు ప్రభవించు, వివిధ నాదార్థమేమొ?
పలు పలుకులేల? గాములు, బవలు నేయు
వేల్పు, రిక్కలు, నుప్పరవీది నేఁగు
నపుడు గలిగెడి యులివుల యర్థమేమొ?
అరయ నీ గీతమున కర్థమదియె పికమ!!

వరదరాజేశ్వరి

శ్రీమతి కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మగా

౧

బహుమాసముల క్రిందట సమరయాత్ర వెడలి దుశ్శక్యము లగు దుర్గముల నెన్నింటిని జయించి, దోర్బలురగు ప్రభువుల నెందఱ నోడించి ప్రాభవోపేత మగు దనదిగ్విజయసూచకముగా జయస్తంభముల నెన్నింటినందందు నెలకొల్పి, తుట్టతుదకు దుర్నిరీక్ష్యప్రతాపుడగు ప్రతాపరుద్రగజపతిని జాతుర్యమునజయించి, యక్కటకవల్లభుని తనయయైన రుచీదేవిని బరిణయమాడి చతురంగబలములతోడను, అగణితధనరాసులతోడను, శచీసహితుండగు పురందరునివలె రుచీసహితుండై కృష్ణదేవరాయ లఖండవైభవముతో బురప్రవేశము సేసి ముచ్చటగ మూడునాళ్లయినగాలేదు. ఆ రాజేంద్రుని స్వాగతోత్సవమునకై వేసినపందిళ్లు, కట్టినతోరణంబులు, తీర్చినరంగవల్లులు, యెత్తినధ్వజపతాకలు, పెట్టిన యంగళ్లు యింకను అట్లేయున్నవి. స్త్రీలును, బాలబాలికలును, ఉత్సవసందర్భమున పెట్టుకొనినయలంకారములు, ధరించినవస్త్రములు, పూసికొనిన లేపనములు, రాసికొనిన యత్తరువులు, వేసికొనిన తాంబూలరాగములు, యింకను తొలగలేదు. ఏ వీథి తిలకించిన, ఏ యంగడిని జూచిన, నేగృహంబునుగాంచిన యుత్సవచిహ్నము లింకను కనుమాయక కనుపించుచునే యున్నవి. కృష్ణరాయ ప్రభుని దోర్బలమును, తిమ్మరుసుమంత్రి బుద్ధిబలమును సమరయాత్రకువెడలివచ్చిన యోధులింకను పౌరులకు నమ్మతంబు గొలుప వివరించుచునే యున్నారు; ఆనందాశ్చర్యములతో జనులు వినుచునే యున్నారు. ఇంతలో యెల్లరిమనములు కలకజెంద నంతఃపురములో కలిగిన దొక్క విశేషము.

౨

అపుడే తెలతెలవాఱుచున్నది. మహారాజును మేల్కొల్పుటకు మ్రోగెడి మంగళతూర్యరవంబులింకను మ్రోగుచునేయున్నవి. ఆ నగారా మ్రోతలకు నిద్రనుండి మేల్కొని దాసదాసీజన మప్పుడే నిత్యకృత్యము గడంగినారు; కాని యున్నట్టుండి పనిపాటలాగిపోయిన ఎవరిపనులు వారుచేసికొనక యెక్కడివా రక్కడే గుంపులుకూడి గుసగుస లాడుచున్నారు; ఒకరిచెవి యొక కొఱికికొనుచున్నారు; అమ్మకయని ముక్కుపై వ్రే వేసికొనుచున్నారు; 'ఎంతసాహసి' యనుచున్నా "శిరశ్ఛేదము చేసినను పాపములే"దనుచున్నారు. "మగని చంపుటకు సాహసించిన మగువ యెంతకు చాల"దను న్నారు. "నిజముగా నట్టిదాని నంతఃపురమున నుం కొనుట రాజునకును, రాజ్యమునకును జేటే" యను న్నారు. "ఇది ఆమెతప్పుగాదు, మహారాజుతప్పే. ఓ పోయినవానిబిడ్డను మోహపడితెచ్చుకొనిన అది చెఱు చేయక చెలిమిచేయునా? ఇది రాజుకు తోచకున్న మంత్రికైన యేల తోచకపోవలె"ననుచున్నారు. విధముగా యెవరికితోచిన విధమున వా రనుచున్నార కాని యిది మహారాజునకును విశేషించి యంతఃపురమ కును సంబంధించిన విషయముగాన యీపలుకులన్ని య గుసగుసలలోనే అణగుచున్నవి, సంజ్ఞలలోనే చల్లా చున్నవి.

స్త్రీలు స్త్రీలతో, పురుషులు పురుషులతో పురుషులు స్త్రీలతో, స్త్రీలు పురుషులతో, దాసీ దేవేరులతో, దేవేరులు బంధుజనముతో, ఒకటే మం నము, ఒకటే యబ్బురపాటు, ఒకటేచర్చ. అట్టుడి నట్టు లుడికి పోవుచున్నది.

మహారాజగు కృష్ణదేవరాయలు నిత్యము లేచ సమయమైన కాలేదు; కాని యానాడప్పటికే నిద్రనుం లేచి తిమ్మరుసుతో రహస్యాగారమున యోచింపు న్నాడు. పూర్ణేందునిభమైన యామహారాజువదనము కత్తివాటువేసిన నెత్తురులేదు. లజ్జ, భీతి, చింత, నిరా మున్నగు భావములెన్నియో యాయవనీపతి ముఖము ప్రతిబింబించుచున్నవి. ప్రభుహితైషియగు నావృద్ధస

వుడు గూడ నిర్విణ్ణుడై యట్టె మహారాజు ముఖావలోకనము సేయుచు కూర్చున్నాడు. కొన్ని నిముసములు గడచిపోయినవి. వృద్ధామాత్యుని పెదవులు చలించినవి. "ప్రభూ!" అనినాడు. "ఏమిఅప్పాజీ" యనినాడు రాజు. "మొదటితప్పిదము క్షమార్హముగదా! మఱియొక యవకాశమిచ్చుటవసరమగునేమో" అనినాడు శంకింపుచు మంత్రి.

"అప్పాజీ! మొదటితప్పిదము క్షమింపదగినదగుట వాస్తవమే కాని యీవిషయమునమాత్ర మట్టులు కాదు. భర్తృవధకుతూహలముమై నుండెడిస్త్రీయేడ? పరస్పరానురాగదాయకంబగు దాంపత్యధర్మమేడ? బలవంతపువివాహ మనర్థదాయకము. ఆమె చిత్తవృత్తి నెఱుంగక యనురక్తుడ నగుటబట్టియేగదా నాకిట్టి ప్రమాదము వాటిల్లెను. మఱియు నామె పగతునితనయ; తనతండ్రిని ఓడించినక్రోధ మామె మనంబున నగ్గలమై ప్రజ్వరిల్లుచుండనోపు. కావుననే ఆమె యట్టిసాహసకృత్యమునకు సాహసించినది. కాన యిక నామెతోడి పొత్తు తగదు."

"అయిన నిక నామె నేమిచేయుదురు.?"

"పుట్టినింటికి బంపివేయుదును. ఆమె అభిప్రాయమెట్లున్నదో? ఆమె అభిప్రాయముతో మనకు పని లేదు. బలవంతముగనైన బంపివేయుటయే కర్తవ్యము. కాన అప్పాజీ! అందులకు తగినసన్నాహము గావింపుము."

ప్రభుఆజ్ఞకు సమ్మతించి వృద్ధామాత్యుడు వెడలి పోయెను. తాబడిన భంగపాటువలన నాందోళితహృదయుడై రాయ లేకాంతగృహంబున కరిగెను.

ప్రభుని యుత్తరువుప్రకార మాదినమే కటకరాజకుమారి పంపివేయబడినది.

3

గజపతి రాజకుమారిని శిబికారోహణుజేసి సాయుధులగు నాశ్వికులును, పదాతులును గొనివచ్చుచుండిరి. మార్గము కొండగుట్టచేతను భూరితరులతాగుల్మంబులచేతను భయంకరవనసత్వములచేతను నగమ్యముగా నుండెను. మఱియు నాటవికులగు దారిదోపిడికాండ్ర బాధయుగలదు. కాన అస్తంగతభాస్కరుని యరుణకాంతులు చూచినకాలది రాబోవురాత్రిని దలచి అడలుచు యోధులు "ఇక ప్రయాణముసేయుట ప్రమాదము యీరాత్రి యేచిన్నపల్లెయందైన నిలుచుటమంచి" దని దళపతితో చర్చించుచుండిరి. దళపతియునదియే మనంబున నిశ్చయించుచుండెను. ఇంతలో నొకచిన్నపల్లె గన్పడెను. దీనిని దాటిన నింతలో మరల పల్లెగన్పడుట కష్టమనియు, తాము సాంద్రారణ్యములో చిక్కుపడవలసివచ్చుననియు యోధులు సేనాపతికి విన్నవించిరి.

"అవును నిజమే. దేవియభీష్టముకూడ కన్గొని యనుజ్ఞయైనచో యీరాత్రి యిక్కడ విడిసి రేపకడ పయనింత" మని దళపతి యనుచరులకు బల్కి శిబికను సమీపించెను. 'లక్ష్మీ', 'లక్ష్మీ' యని దేవి దాసినిపిలిచెను. దళపతి మాటవినిలక్ష్మి శిబికతలుపోరగాదీసి "ఏమిపని అయ్యా" అనెను.

"పొద్దుక్రుంకినది. ఇక ప్రయాణము సేయుట అపాయకరము. ఈ రాత్రి యిక్కడ నిలిచిన బాగుండునని యనుకొనుచున్నాము. దేవిగారి అభిప్రాయ మెట్లున్నదో కనుగొనుము. 'దేవిగారి అనుమతి ప్రకారము పయనము సేయునది' యని మహారాజుగారు సెలవిచ్చిరి" యనెను

సేనాపతి పల్కులను విని లక్ష్మిదేవివంక జూచి నిట్టూర్పువిడిచెను. అప్రయత్నముగా నామె కన్నులు చెమ్మగిల్లెను. సేనాపతికి జవాబీయజాలక పోయెను. "ఏమిలక్ష్మీ! అమ్మగారి నడిగితివా?" అని ప్రత్యుత్తరమునకు వేచియున్న సేనాపతి మరల యడిగెను.

సేనాపతి మరల ప్రశ్నించుటచే లక్ష్మికి పట్టరాని దుఃఖమువచ్చెను. కాన "అయ్యా, దేవిస్మృతి హీనయైపడియున్నది. విజయనగరమునుండి బయలుదేరినది మొదలామెస్థితి యటులనేయున్న" దని శోకగద్గదస్వరముతోనే లక్ష్మి బదులుపలికి "అయినను నొకమాఱు పిలిచి చూచెద" నంచుడని "అమ్మా! అమ్మా! అమ్మా!" అనెను.

మూడవ పిలుపునకు హీనస్వరముతో "ఏమి!" అనెను దేవి.

"అమ్మ సేనాపతి అడుగుచున్నాడు."

"ఏమని?"

"ప్రొద్దుగ్రుంకినది, ఇక ప్రయాణముచేయుటకష్టము. కాన, యీరాత్రి యిక్కడ నిలుచుట కనుమతింతురా?" అని.

"ఎక్కడ?"

"ఇక్కడనేఉన్న పల్లెయందు"

"మహారాజాంతఃపురమును పల్లెయందు వేమి?"

మతిహీనమైన దేవిపల్కు లక్ష్మిని మరల దుఃఖములో ముంచెను. "అయ్యో! ఎంతటిబుద్ధిశాలిని! ఎంత వెఱ్ఱిదై పోయిన" దని లక్ష్మి యించుక బిగ్గరగనే విలపించెను. కాని సేనాపతికి జబాబొసంగు పని యొకటిగలదు గదా; కాన "అమ్మా! మహారాజాంతఃపురమునకును మనకును ఋణముతీఱినదికదా," అనెను లక్ష్మి.

"తీఱె," అన్నది దేవి.

"కటకమున కేగుచున్నాము."

"కటకమునకా? అక్కటకటా! అక్కటికము లేకనల్లుడని యైన శంకింపక, మహారాజనియైన జంకక, నిజకుమారికకు వైధవ్యము వచ్చుననియైన చింతింపక, శయ్యామందిరమున భర్తను వధింపుమని దుర్బోధలు జేసినాకును, నా పతికిని ఎడబాటుగావించిన యీమాతృగృహమునకా? అయ్యో! పోజాలను. పోజాలను. ఆహా! ఆమహారాజెంతటి యుదారుడు! ఎంతటి కరుణార్ద్రహృదయుడు. ఎంతటి సజ్జనశేఖరుడు! ప్రథమ సమావేశతత్పరత మహోత్సుకుడై వచ్చిన దన్నుసముచిత సల్లాపసత్కారములచే సంభావింపక వాడికత్తిచే బొడువనున్న నాయకృత్యమును గన్నులారగాంచియు, చెఱనుబంధింపక, శిరచ్ఛేదము సేయక, చిత్రవధ గావింపక సగౌరవముగ సాయుధాశ్వికపదాతులను సాయమిచ్చి పుట్టినింట కంపుచుండెనే. ఆహా! ఏమి యీ మహామహుని యౌదార్యము! అయ్యో! ఇట్టి పావనచరితునేగదా నేజంప నుద్యోగించితిని. అక్కటా! నా కృత్య మెంతదారుణము! ఎంతక్రూరము! ఎవరు చూచెదరో యనుభీతిని నాతురతతో నేను మొలయందు దోపికొనిన పదనుకత్తి దైవికముగా నేలబడినది. లేకున్న...... లేకున్న......మృత్యువునని యొలుగక ముగ్ధనితలంచి యీ మహారాజు నన్ను చేరవచ్చి యుండును. మహాహంతకి నగు నేను నిశితకృపాణధా నా మధ్యమలోకమందారుని, ఆ దీనజనచింతామణిని ఆకవిజనకల్పకమును, ఆ యాశ్రితావన దీక్షితుని వ్రచ్చి యుందును. ఆదయాసాంద్రుని క్రొన్నెత్తురుచే భూతల మపవిత్రమైయుండును. కాని ఆ మహాత్ముని ధర్మ... లమే యాతని రక్షించినది. ప్రజలకు దుఃఖము, నా కపకీర్తి రెండును తప్పినవి......ఆ పొరపాటు లేదు. లేదు. నాకపకీర్తి తప్పినదా? లేదు. ప్రజలదుఃఖము తప్పినది. మహారాజు ప్రాణోపద్రవము తప్పినది. కాని నా యపకీర్తి తప్పలేదు. అయ్యో! నా దుష్క్రియశాశ్వతమై పోయినది. దీనికి నిష్కృతిలేదు. అయ్యో! నే... డాంధ్ర కర్ణాటరాజ్యములందలి యీ బాలగోపాలము నా దుశ్చేష్టనే వర్ణించుచు నన్ను దూషించుచుందురుగదా! ఇక నా యపకీర్తి తొలగిన దెక్కడ? లేదు. పతికి దొలగితిని; ప్రభుతకు దొలగితిని; కాని అపకీర్తికి మాత్రము తొలగలేదు. అయ్యో! నా పాపకృత్యమును తలంచిన కొలది నా హృదయమున నెంతవేదన, యెంత దుఃఖము! అకటా! భరింపరాకున్నది గదా. అయ్యో! అప్పుడే యావాడికత్తితో నా కుత్తుక నుత్తరించుకొని యుండిన నా కీ యావేదనాదుఃఖములు లేక యుండెడి వేమో? నా పాపముకొంతకు గొంత నశించియుండెడి దేమో? చేయనైతిని. ఏది? చేయుట కవకాశమేది? గల్లున నేలబడగనే నేను సంభ్రమముచెందుచుండ నాకత్తిని ఆమహారాజు రివ్వునవచ్చి తీసికొనిపోయెను గదా. అయ్యో! ఎంతపాపిని! ఎంతమందభాగ్యను? ఆదివ్యసుందరవిగ్రహుని, ఆకమనీయక్రమగుణాలంకారుని, ఆ శాత్రవరాజన్యానేకపసింహమును ఒకమాటు కన్నులార చూడనైతి; నోరార బలుకరింపనైతి; చేతులార నమస్కరింపనైతి. ఛీ! ఎందులకీపాడుజన్మము ఎంతశీఘ్రముగా నసువులువాసిన నంతమేలుగదా! ఆఁ! ఆఁ! ఎంత పొరఁబడుచుంటిని? అసువులువాసిన నపయశ మెట్లు పాయును? ఆమహారాజునకును, ప్రజలకును, నాశీలమును రుజువుచేయకుండ, నా విశుద్ధహృదయమును వెల్లడింపకుండ, నాగాఢానురాగమును విశదీకరింపకుండ,

ప్రాణములు వీడనా? వీడను. ఏమైనసరియే అపకీర్తిమూపుకొనకుండ నసువులవీడను నాప్రాణపతియెడగల నావి నిర్మలభక్తిని, విశుద్ధానురాగమును, నెన్నిదినములకైన వెల్లడించియే విగతజీవి నగుదును. లేకున్న నాయపయశము స్థిరమైపోవునుగదా! కాని నాయపకీర్తి యెటులు తొలగును. మరల వెళ్లి నాజీవితేశ్వరుని పాదములపై బడి ప్రార్థింతునా? ఎట్లు? ఈభటులు తమప్రభుని యాజ్ఞ నుల్లంఘించి మరల దోడ్కొనిపోవుదురా? ఒకవేళ నేవిధముగనైన వెళ్లెదనే యనుకొనిన, భర్తృఘాతకినని విశ్వసించుచున్న యాప్రభుడు నాకుదర్శన మొసగునా? వట్టిది! వట్టిది! అటులజరుగదు. పోనిమ్ము; కటకమున కేగి మాతండ్రిని దోడ్కొనివచ్చి మహారాజు దర్శనము చేయుదునా? పిల్లను దాసీపుత్రున కిచ్చి వివాహముచేసి వంశమర్యాదను గంగను కలిపితివని మాయమ్మ చేతను, అన్నలచేతను మునుపే సూదిపోట్లు తినుచున్న మాతండ్రి, నేనువెళ్లిన 'మంచిదిక్కడనే యుండు' మని యూరకొనునుగాని నన్ను విజయనగరమునకు దోడ్కొని వచ్చునా? ఒకవేళ మాతండ్రి యంగీకరించినను, కులముతక్కువవారితోడి సంబంధమయ్యెనని మహాదురభిమానముతో గింజులాడెడి మాతల్లియు, తోడబుట్టినవారు ఆయననుగాని నన్నుగాని, మరలవిజయనగరముమాటదలపెట్టనిత్తురా? లేదు. కాన అక్కడ కేగినచో మాతండ్రి మాట యటులుండ నేనైన మరల విజయనగరమునకు వచ్చుటగాని, నాభర్తను దర్శించుటగాని తటస్థపడదు. కాన కటకమున కేగినచో నాగతియేమి? దిగంతవిశ్రాంతకీర్తి శోభితుండగు కృష్ణదేవరాయలంతటిమహాప్రభుని జేపట్టియు నామరూపములులేక గజపతుల యింటిదాసినై జీవితశేషము గడపవలెను. పతివిడిచిన సతికి పుట్టినింటమాత్ర మేమాత్రపుపూజ్యతయుండును. రాచపుట్టుకబుట్టి వీరపుత్రినై, వీరపత్నినై అట్టినికృష్టపు బ్రదుకు బ్రదుకుటెంత నీచము! నీచపు బ్రదుకుకన్న చావు మేలు. ప్రాణత్యాగము సేసిన యీ మనోవ్యథలన్నియు దీఱును. కాని మఱియొకకర్తవ్యము నన్ను మరణోన్ముఖను గావింపకున్నదే? అకటా! ఏమిసేయుదును? ఎందుజొత్తును? పుట్టినింటి కేగ మనసులేదు. మహారాజునుదర్శించి నిర్దోషిత్వము తేటపఱచి క్షమాపణ వేడక ప్రాణత్యాగము సేయుటయు, సమ్మతముగాదు. ఏమికర్తవ్యము! ఇచ్చటనే యుందునా? అవునవు నిదియే మంచియుపాయము. ఇచ్చటనే నిలిచి భర్తృచరణకమలధ్యానము సేయుచు జీవితశేషము గడపెదను. నాతండ్రియొసగిన వెలలేనిసంపత్తి నే నెన్ని ధర్మకార్యములు సేయుటకైన చాలును. నాప్రచ్ఛన్నవృత్తి కీయునాగరకపుపల్లెయే తగును. కాని యీప్రదేశ మేప్రభుసీమలోనిదో కనుగొందును. లక్ష్మి! లక్ష్మి! ఈప్రదేశ మేప్రభురాజ్యములోనిది?"

"అమ్మా" నాయకు నడిగి కనుగొందును.

"అయ్యా! ఈస్థల మేప్రభురాజ్యములోనిది."

"మాప్రభురాజ్యమునిదే."

"అమ్మా! రాయలవారిరాజ్యములోనిదే యీ ప్రదేశమని సేనాపతి చెప్పుచున్నాడు."

"ఆహా! ఎంతపుణ్యుడు. కీడులో మేలు. నాపరదైవము దీనా యీపల్లె! లక్ష్మి! మహాభాగ్యముగదే! నాప్రాణేశ్వరపాలితదేశమునందే నా కిరవు దొరకినది."

"లక్ష్మి."

"అమ్మా!"

"పరివారము నిచ్చట యాపవలసినదని సేనాపతితో జెప్పుము. మఱియు నిచ్చటగల పల్లెపేరెద్దియో కూడ కనుగొనుము!"

"చిత్తము. అయ్యా! అమ్మగారిచ్చట నాగుటకు సమ్మతించిరి."

"చిత్తము."

"అయ్యా! ఈపల్లె పేరేమి?"

"చిన్న గొల్లపల్లె."

"అమ్మా, సేనాపతి యిక వెళ్లవచ్చునా?"

"వెళ్లవచ్చును. తమరాజధానికే వెళ్లవచ్చును. వారిసాయము మనకక్కఱలేదు. కాన రేపకడలేచి పరివారసమేతుడై సేనానిని తమరాజధానికి వెళ్లుమని చెప్పుము."

"అమ్మా! వారిసాయ మిప్పుడేవిడనాడుకొని నచో నీదుర్గమారణ్యములను గడచి మనము సుఖముగా కటకమున కేగగలమా?"

"కటకమున కెవ్వ రేగదలచిరి?"

"వెళ్లకున్న మనకీసాంద్రారణ్యములో దిక్కెవరు?"

"ఈశ్వరుడు."

"దేవీ! సాహసమువలను. దైవదుర్విపాకమువలన మహారాజు మిమ్ములను బంపివేసిరి. ఇక నాతడు మిమ్ము రావింపడు. అట్టిచో తలిదండ్రుల ప్రాపుననే గదా స్త్రీ యుండుట ధర్మము. అటుపతికడనుగాక, యిటు తలిదండ్రులకడను గాక రాజపుత్రికలగు తామిటు లొంటరిగ వసించుట భావ్యమగునా? ఏమిముప్పు వాటిల్లునో!"

"ఇప్పుడువచ్చిన ముప్పుకంటె మిక్కుటమైనదిరాదు."

"అమ్మా! అటులనరాదు. తరుణవయస్కవు, రాజకుమారివి; అంతఃపురము వీడరాని సమయమిది."

"లక్ష్మీ, ఎందుల కీభీతి! రాచకన్నెల ధైర్యసాహసము నెఱుగవా? వారు మానముకొఱకు ప్రాణము బలిపెట్టుదురు. శీలమువారికి ప్రాణపదము. కాదు కాదు. అంతకంటే అధికతమము."

"అవును తల్లీ!"

"అయినచో నిక భయమేమి? శీలవతియగు మానవతికి ప్రాణము తృణము. కాని ఆమెపవిత్రతను, మృత్యువుకొనిపోలేదు. అగ్ని కాల్చలేదు. కత్తియుత్తరింపలేదు. ఇకపరుఁడా స్పృశించునది? శీలవతియగు క్షత్రియస్త్రీ అగ్నికన్న పవిత్రురాలు; ఖడ్గముకన్న నిశితురాలుకదా."

"అమ్మా! నేను మీ శీలమును శంకించుటలేదు. ఇచ్చట వసించుట కష్టతరమని శంకించుచున్నాను."

"సీత దుష్టరాక్షసుల మధ్యనే వసించెను. నేను మానవులైన యీ పల్లెజనులకడ నుండజాలనా?"

"అమ్మా! నీధైర్యసాహసములనంతముగా నున్నవి."

"అగును. లక్ష్మీ! నేను నాప్రాణేశ్వరుని దర్శించి నా యపరాధమును క్షమింప వేడుకొనువఱకు నేనిందే వసింప నిశ్చయించితిని. కాన సేనాపతిని రేపు పరివారముతో తనునగరమున కేగవలసినదని చెప్పుము. మీలో నెవ్వరెవ్వరు కటకమున కేగదలంచితిరో వారెల్లరు రేపే వెడలుడు. నేచేసిన పాపమునకు నాకీదుర్గమారణ్యవాసమే యుచితమైనది. నాగరికులపొత్తునకు నేనుదగను. కాన లక్ష్మీ, చెప్పుము; సేనాపతితో గట్టిగా జెప్పుము. మీసాయము మాకక్కఱలేదనియు, మేమొంటరిగా నేగగలమనియు చెప్పుము. ఈయుత్తమాశ్వములను, నీభద్రగజములను వెంటగొని మీరెల్లరు కటకపురికేగుడు. నేనీజానపదులతో గలిసి యీపల్లెయందు వసించెదను. మఱియు లక్ష్మీ! కటకపురిపరివారముతో నీవుగూడ మనదేశమున కేగుటకు సిద్ధముగుము. తెలిసెనా? రేపుదయమగుసరికి విజయనగర కటకనగర పరివారజనములలో నెవరును నాచెంత నుండరాదు. ఇది నిశ్చయము."

"అమ్మా! నీ వింతదృఢనిశ్చయముతో నుండ నేనేమి సేతును? కాని దేవీ, నిన్నీయుగ్రారణ్యమున, నీయనాగరికులనడుమ, విడిచిపెట్టి కటకమున కేగుదునా? ఎంతమాటంటివి? ఈ చెలి నిన్నెన్నడయిన యెడబాసి యుండ కంటివా? నిన్నెడబాయలేకనే గదా యాప్తబంధువర్గము నెల్ల విడనాడుకొని యీ దూరదేశమున కేతెంచితిని. ఇట్టి నిన్ను అటు పెనిమిటి, కడనైనడింపక ఇటు పుట్టినింటికైన దోడ్కొనిపోవక యీయరణ్యమధ్యమున విడిచిపోదునా?

"లక్ష్మీ! పోయిన తప్పేమి? నీవిచ్చటనున్న మిగుల కష్టపడుదువు."

"మహారాజపుత్రివగు నీకులేనికష్టము నాకా?"

"రాజోచిత భోగములనెల్ల బుద్ధిపూర్వకముగా వర్జించితిని గాన నాకు కష్టములేదు."

"నీవువిడచిననాడే నేనుగూడ విడిచితిని."

"ఇనుమునుగూర్చి అగ్గికి సమ్మెటపెట్టా? లక్ష్మీ నిర్హేతుకముగా నీకిట్టిశ్రమను గల్గించుటకు నామనసొప్పకున్నది. కాన యీపరివారముతోపాటు నీవు కటకరాజ్యమునకు వెళ్లిపొమ్ము. నావిషయమై విచారింపకుము. దిక్కులేనివారికి దేవుఁడేదిక్కు; కాన నాకేమియుప్రమా

దము రాదు; వచ్చినను మోసము లేదు. నిందమోసిన యీ బొంది యెంతశీఘ్రముగ యిహమును బాసిన నంత మేలు కాన లక్ష్మీ, తప్పక నీవు కటకమునకు పోవలెను."

"దేవీ! ఇట్టి దుర్భర కార్యమును నాపైఁ బెట్టకుము. చిన్నతనమునుండి మన మొకరి నొకర మెడబాసియున్నవారము కాము. మేనులు రెండు; ప్రాణ మొకటిగ వర్తించినవారము. అక్కడ చేయరాని యకార్యముచేసి మహీరాజుచే నవమానకరముగ పంపివేయబడి, యిచ్చట దుర్గమారణ్యములో నిన్ను విడిచి, యీపరివారమును వెంటబెట్టుకొని తగుదునని నేనేమని కటకపురి కేగుదును? ఏ మొగము పెట్టుకొని మీతల్లిదండ్రుల జూతును? మా పుత్రిక సుఖియా యని యడిగిన మీ తలిదండ్రుల కేమని సమాధానమిత్తును? అమ్మా! నావల్లగా దీపని. నీవున్న చోటనే నేనుందును. మన యీబాల్యస్నేహము తలచియైన దేవీ! నేను నీసన్నిధినే యుండుట కనుగ్రహింపుము. పరివారము పోవుట కనుజ్ఞనిమ్ము. కాని నేను మాత్రము పోను. నిన్ను వదలిపోను" అని లక్ష్మీదేవి పాదములబట్టుకొని గగ్గోలుగా విలపించెను. దేవికిఁక కాదనుటకు సాధ్యము కాలేదు.

౪

నాగరికు లెక్కడ నివసించిన నదియే నగరమై పోవును. దేవి బసచేసిననాడు చిన్నపల్లెగా నున్న గొల్లపల్లెయత్యల్పకాలములో గొప్ప మహానగరమైపోయినది. దేవియాజ్ఞచే రాయలపరివార మామఱునాడే వారిని విడిచి చనెను. కాని దేవియందలి గాఢభక్తిచే నామె పుట్టినింటి పరివారజనులలో నొక్కరైన నామెనువీడి కటకమునకేగుట కంగీకరింపలేదు. కాన నాపరివారజనముల కా గజాశ్వముల కర్హములగు భవనములు, శాలలు, నిర్మించుట తప్పని సరియైనది. అమాయకులగు నాపల్లెజనులు చతురంగసేనలతో వచ్చి విడిసిన యీదేవిని తమపాలిటి దేవతగా దలంచి భవనములు కట్టుటకు, శాలలు నిర్మించుటకు, బావులు త్రవ్వుటకు దోడ్పడిరి. కోమటులు కొందఱు పసిపట్టివచ్చి దుకాణములు పెట్టిరి. శిల్పులు కొందఱు వచ్చి భవనములు నిర్మించిరి. వడ్రంగులు కొందఱువచ్చి దారుకృత్యములు నిర్వర్తించిరి. ఒకరేమి, రాళ్లుమోయువారు, సున్నముకాల్చువారు, బండ్లుతోలువారు. ఇటుకచేయువారు, వీథు వారననేల. సకలవృత్తులవారు వచ్చి యచట నివాసములేర్పఱచుకొనిరి. ఇవ్విధముగా చిన్న గొల్లపల్లె మహానగరమై పోయినది. ఆమందిరములలో కెల్ల తొలుదొలుత నిర్మింపబడినదే గొప్పధర్మశాల. ఆ ధర్మసత్రమునం దహర్నిశలే సమయంబున జనినను భోజనమునకు లోపము లేదు. ఒక భోజనమే గాదు పాలువలయువారికి పాలు, నీరువలయువారికి నీరు, స్నానము వలయువారికి స్నానము, శయ్యలువలయువారికి శయ్యలు, యివియు నవియుననేల? నిష్ఠురపథశ్రమాకలితచిత్తులైయున్న బాటసారులకేయే సౌకర్యములు వలయు నవియెల్ల శ్రద్ధామతిసమకూర్చు నేర్పాటు లక్కడ విరివిగా జేయబడినవి. దేవియే దాని కధిపురాలు. లక్ష్మియే దానికి నిర్వాహకురాలు. పూర్వపశ్చిమములకు ప్రయాణముసల్పెడు పథికుల కా ధర్మశాల కల్పవృక్షమైనది. ఆ మార్గమున ప్రయాణము సల్పెడు బాటసారులలో నొక్కరైన యాధర్మసత్రమున నిలిచి సత్కారమందకపోయెడివారు లేరు. అంతయేకాక భిన్నమార్గముల బోవలసినవారు గూడ ఆసత్రపు సౌకర్యముల దలచి యీమార్గముననే పోవసాగిరి. ఇక జనులు శ్రీశైలయాత్రజేయు శివరాత్రి మున్నగు పర్వములయందా ధర్మశాల కేవల మన్నపూర్ణ నిలయమే! రేయుంబవల్లు జరిగెడి యీ యన్నదానమునకు మేరయే లేదు. ఈ విధముగా ప్రజలకమూల్యోపకారము సేయుచున్న యీదేవి యెవరో యీపల్లెజనులకు గాని, యాత్రికజనులకుగాని తెలియదు. దేవియాజ్ఞచే నామె పరివారజనులలో నొక్కరైన యామె వృత్తాంతమునుగాని నామధేయమునుగాని యొరులకు దెలుపలేదు. కాన నిరంతరమన్నదానము సేయుటచే నన్నపూర్ణమ్మయనియు, కరివరదునివలె తమయభీష్టముల దీర్చుటజేసి వరదరాజమ్మయనియు, ప్రజలే యామెకు నామధేయములిడిరి. ప్రతిఫలరహితమైన యీ యపూర్వ సత్కారములును, ఆనిరతాన్నదానమును, ప్రజల కామెయందు మాతృభావమును, గలుగజేసినది. పల్లెల పట్టణముల నామె నామము వ్యాపించినది. స్వర్గమునుండి దిగినదేవతయని కొందఱు, పర్వత

కందరములనుండి యేతెంచిన యోగిని యని కొందఱు, యెవరికి దోచిన తెఱగున వా రామెరాకకు కారణములు కల్పించియు, మహత్తు జొప్పించియు చెప్పుకొనసాగిరి. కాని నిరాడంబరయు, స్తుతివిముఖయు, పూతచరితయు, దానశీలయు, నిరంతరపతిపాదారవింద సందర్శన కుతూహలమతియై శ్రీవిష్ణుచరణకమలముల ధ్యానింపుచున్న రుచీదేవికీ ప్రపంచవార్తలే పట్టవు. ఎవరే పేరున బిలిచినను సరియే.

రుచీదేవియట నివాస మేర్పఱచుకొని కొలది సంవత్సరములు గడచినవి. ఆమె యసామాన్యవితరణమును, విశుద్ధజీవితమును, ధర్మానురక్తిని పాటలు పద్యములుగా నల్లి ప్రజ లాబాలగోపాలము గానము చేయుచున్నారు. ఇంటింట యామె పేరుతో బాలికలు వెలసినారు, కాని యామెకీర్తిని వినినవారేగాని యామెను గనినవారు లేరు. ఆమెయన్నము తినినవారేగాని యామెపలుకులు వినినవారు లేరు. ఆపరివారగృహములకు నడుమ, యాధర్మశాల కడగా యామెనివాసమున కేర్పడిన దొక్క తృణకుటీరము. అందు భక్తగాథలేగాని ప్రపంచగాథలు వినరావు, విష్ణుకీర్తనమేగాని లోకకీర్తనము వినబడదు. భగవద్ధ్యానమేగాని భోగధ్యానము కనుపించదు. ఆకుటీరముచుట్టు శ్రీవిష్ణుపూజార్హములగు తులసిమొక్కలే గాని యన్యములగు మొక్కలు కానరావు. మందారములే గాని మావిగున్నలగుపింపవు. పారిజాతసుమంబులే కాని యన్యసుమంబులు లేవు. ఆ దేవియొడలిపై నొక్క భూషణము లేదు. తెల్లని మేలుకమ్మిచీరయే యామెకు వెలలేని పట్టుచీరె. మాంగల్యమే యామెకు మణిహారములు. మట్టిగాజులే యామెకు రత్నకంకణములు. కుంకుమబొట్టే యామెకు కస్తూరితిలకము. ఆ దేవితృణకుటీరమున కెదురుగా నున్న దొక్క మందిరము. ఆ మందిరము సౌందర్యమునకు తావు; భోగములకు నెలవు; పరిమళంబుల కిక్క; ఆ రమణీయమందిరమున కనుదినము దేవి ప్రాతః సాయాహ్నములందు వేళతప్పక దేవాలయమున కేగినట్లు లేగివచ్చును. కల్యాణమందిరమని దేవి దానికి జేసిన నామకరణము. ఆ కల్యాణమందిరమున నేమి కలదో దేవికిని యామె ప్రేమంపు చెలియైన లక్ష దక్క యన్యులకు దెలియదు.

౫

సమస్తజీవకోటిని దురంతతాపంబున వలయించెడు నిదాఘసమయమే తెంచినది. వరదరాజేశ్వరి యశమువలెనే విస్తరించిన యామెనగరమున జలాభావ మేర్పడినది. ఏ యొకటి రెండో తప్ప తక్కిన వాపీకూపతటాకాదు లెల్ల నెట్టిపోయినవి. సకలసంపత్సమృద్ధంబైన యానగరమున తగిన జలవసతిలేమి స్నానపానములకు జనులల్లాడుచుండిరి. జనులనీటియిద్దడిని జూచి వరదరాజేశ్వరి హృదయము సంతాపించిపోయెను. ఈ పురికి శాశ్వతమగు జలసమృద్ధి కల్గించుటెటులని దీర్ఘముగా యోచింప దొడగెను.

ఘనకార్యములు చేయదలచు వారికి వెఱవులు దొరకకుండునా? యోచింప యోచింప తన నగరమునకు మువ్వైపుల నాక్రమించియున్న కొండలపై వర్షించెడి జలము వ్యర్థముగా వాగులంబడి పోవుచుండెననియు, ఆజలమట్లు పోకుండ దట్టమైన కట్టవేయించినచో కొన్నిమైళ్ల వైశాల్యముగల గొప్పతటాక మేర్పడుననియు, దాన ప్రజలస్నానపానములకు నీటి కఱవుదీరుటయే గాక వేలయెకరముల భూమిని సేద్యముచేయుటకనువైన భూరిజలాశయ మేర్పడుననియు దేవికి తోచెను. తత్క్షణమే వేనవేలజనుల రావించి కొండకుదీటగు నత్యున్నతమయిన కట్టను నాల్గవవైపున వేయించెను.

ప్రజలమానసముల నానందము తొలకరింపనా యేడు తొలకరి పూర్ణముగా చిందించినది. జనులమనమున సంతోషము ప్రపూర్ణముగా నూతనతటాకము జలప్రపూర్ణమై దేవిని, జనులనుగూడ సంతోషమున నోలలాడించినది. కాని పాపమా యానందమెంతసేపో నిలువలేదు. ఉత్తరక్షణముననే యొక మహావిపత్తువారి నెదుర్కొనినది. ఆకట్ట క్రొత్తదియగుటనో, కట్టుబడి యందు దార్ఢ్యము తక్కువగుటనో మఱేకారణముననో, ఒక మూల గండిపడినది. తోడనే యాజలమెల్ల యాగండిని పడి వెలుపలకు ప్రవహింప సాగినది. నీరువెడలినకొలది గం

పెద్దది కాసాగెను. క్షణములో నీవార్త పురమెల్ల ప్రాక్కెను. జనులు తండోపతండములుగా గండిచుట్టు మూగిరి. ఆగండి నెట్టులైన పూడ్చవలెనని గొప్పగొప్ప గండశిలల దొరలించిరి. ఇంక నేమేమో చేసిరి. గంగాదేవి కెన్నియో మ్రొక్కులు మ్రొక్కుకొనిరి. కాని గండిపూడలేదు. ప్రవాహవేగమున వారు వేసిన యడ్డులెల్ల కొట్టుకొని పోసాగినవి. ఆస్థితి నారసి "అకటా! మనమెంత దురదృష్టవంతులము! మనతటాకము పోడిమి యెల్ల 'ఇదిగో పసుపు అదుగో మసు'గన్నటులాయెనే! అయ్యో, ఏమిచేయుదము! నిలిచిననీరెల్ల వాగులంబడి పోవుచున్నది. అయ్యో! గంగమ్మతల్లీ! మాయాసలెల్ల యడియాసలు చేసి వెళ్లిపోవుచున్నావా తల్లీ? మామీద నీకేల దయలేదు? మేముచేసిన యపరాధమేమి? నీటిక అవుచేత నల్లాడు నీదీనుల నేలకటాక్షింప"వని ప్రజలువాపోవ దొడంగిరి. తానుచేసినపని వ్యర్థమగుటయు, జనులల్లాడుటయుగని దేవియు నేమియుదోచక కాలుగాలిన పిల్లిచందమున వేసనపడుచు బహుభంగుల దేవునిబ్రార్థింపుచుండెను. ఎవరెన్నియత్నములు చేసినను కట్ట నిలువలేదు. ప్రజలదుఃఖమును, దేవిసంతాపమును నగ్గలమైపోయినది. ఎవ్వడువున నీకట్ట నిలుచునని ప్రజలెల్లర కొకే యోచనయైనది. ఇంతలో నెవరుపుట్టించిరో కాని "గంగాభవానికి నరబలియిచ్చిన గాని కట్టపూడ"దను వాదుపుట్టినది. దుఃఖార్తులగు జనుల కావాక్యము చక్కగా మనస్సున నాటినది. 'నరబలి, నరబలి,' యనుమాట జనసమూహములో నొక్కమాఱు మ్రోగెను. అంతియేకాదు. ఒకముసలిదానికి శివముపూని యావాక్యమును కాయపఱచెను. వెంటనే యావృద్ధస్త్రీ వింతగా నాట్యముచేయుచు దేవీసదనమున కేగెను. ప్రజలందఱిటుల కల్లోలపడుచుండ దేవిమాత్రము శాంతముగానుండెనా? ఆమె దేవతామందిరమున నిశ్చలధ్యానపరమైయుండి "స్వామీ! ఆర్తరక్షామణీ! దీనజనచింతామణీ! ఈసేవకురాలిపై దయజూపవా? దప్పితీర్చుకొనుటకు పుడిసెడు నీళ్లులేక యల్లాడెడు నీయార్తులపై గరుణింపవా? ఓఆర్తరక్షా దక్షా! నీపాదకమలముల నుండి యుద్భవించిన గంగమ్మ తల్లి యిచ్చట నొక్కింత నిలుచునటు లనుగ్రహింపుము. నను గావుము. ప్రజలబ్రోవుము" అని దేవదేవుడైన నారాయణుని ప్రార్థింపుచుండెను. ఇంతలో శివముపెరిగిన వృద్ధురాలరుదెంచి "అమ్మా! నరబలి యిచ్చినగాని గంగమ్మ మనపురమున నిలువ ననుచున్నది కాన పెదకంబడు, చినకంబడు అని, నాకిరువురు కొడుకులు గలరు. వారిరువురు గంగకు బలియై కీర్తివంతులగుదురు. ఎన్నిదినములు జీవించినను మరణముతప్పునా? తనువు శాశ్వతము కాదు. తనువువలన ఆర్జించిన కీర్తిమాత్రము శాశ్వతమై యుండును. కాన వరదరాజేశ్వరీ, యనుజ్ఞయి"మ్మని వాకిటజేరి మొఱవెట్టెను. దేవి కింకను ఆవార్త చక్కగా వినిపింపనేలేదు. ఆమె సమాధాన మీయనేలేదు. ఇంతలో అవృద్ధురాలు మరల గంతులువైచుచు గండివద్దజేరి "గంగమ్మతల్లీ, ఇదుగో నాపుత్రులు; వీరిరువురిని బలిగొని మాపురమున నిలువు"మని మ్రొక్కెను. వెంటనే పెదకంబడు చినకంబడు గండిలోనికి దూకిరి. ధణధణమని తప్పెటలు మ్రోగెను; భంభంమని బాకాలూదిరి. 'జయీ గంగమ్మా! జయీ జయీ' యని యాబాలవృద్ధమొక్కమొగినఱచుచు వారిపయి మట్టిగప్పిరి. చిత్రముగ గండికట్టువడెను. ప్రజలయానందము మిన్నుముట్టెను. ప్రజ లీవిధముగా పరవశచిత్తులై తాండవింపుచుండ పూజావిధానము ముగించినదేవి బలివృత్తాంతము విని కరుణార్ద్రచిత్తయై 'గండిపూడకపోయిన మానె ప్రాణార్పణమునకు మాత్రము పాల్పడవల'దని వర్తమానమంపెను. అప్పటికే బలివిధానము జరిగిపోవుటచే దేవిసందేశము నిరర్థకమైపోయినది.

౬

నిఃస్వార్థమగు త్యాగమువలె మఱియొట్టి వితరణమును శాశ్వతకీర్తి నొసంగజాలదు. కంబసోదరుల యాత్మార్పణచే నిర్మితమైన యా తటాకమునకు కంబము చెఱువనియు, నా నగరమునకు కంబమనియు నామము స్థిరపడిపోయినది. ఇప్పటికిని నా చెఱువునకును గ్రామమునకును నవియే పేరులు. ఆంధ్రదేశమునందలి జలాశయములలో కెల్ల కంబముచెఱు విప్పటికిని మిన్నయే. వరదరాజేశ్వరికి గండిపూడిన వర్తమానమును ప్రజలెఱుకపఱ

చిరి. బలివిధానమునకు కించగానున్నను, వారియాత్మార్పణమువలన కార్యము సానుకూలమైనందులకు మాత్రము దేవి మిగుల సంతోషించెను. వెంటనే తన యన్నపూర్ణ నామము సార్థకంబగునటు లష్టాదశవర్ణములకు భూరిసమారాధనలు గావించెను. గంగమ్మత్సవములు కంబమసోదరులకు వీరపూజలు గావించెను. మఱియు, "సతతము కృష్ణదేవరాయప్రభుని చరణారవింద సేవాతత్పరయగు నొక సాధ్వీరత్న మీ తటాకమును నిర్మించి యాప్రభూత్తమున కాయురారోగ్యైశ్వర్య కీర్త్యధికారంబులు పెంపొందునటుల భగవదర్పితంబు గావించె"నని యొకశిలాశాసనంబు వ్రాయించి యా తటాకంబు దరిని స్థాపింప జేసెను.

నిన్న మొన్నటివఱకు చిట్టెడునీరులేక పచ్చని పూరికేకలవై యూసర క్షేత్రముగా నున్న యాప్రదేశము పూర్ణమైన జలవసతి యేర్పడుటచే నత్యల్పకాలములో సస్యశ్యామలమై పోయెను. ఒకవంక ఫలవృక్షముల తోటలు, వేఱొకదెస చక్కని పుష్పారామములు, మఱియొక చక్కి పచ్చని పైరులునై కంబపురి పరిసరమెల్ల నయనోత్సవకరమై క్రొత్తగ జూచువారికి నందనోద్యానమువలె మురువు గొల్పసాగెను. చక్కని జలవసతి నగరమున కపూర్వశోభయేగదా. ఆ సౌభాగ్యము వారసి వరదరాజేశ్వరి పొందిన యానంద మింతంతగాదు.

జలాశయము నిర్మింపబడి కొలది వత్సరములైనది. ఒక్కనాటి మధ్యాహ్నము రాయలుత్తమాశ్వమునధిరోహించి తటాకము పొంతవచ్చి నిలిచెను. ఆతడుధరించిన దుస్తులును, తాల్చినయస్త్రశస్త్రాది సాధనములును,చూడ నాతడుమృగయాక్రీడకరుగెంచెననితోచుచుండెను. మఱియు నాతని నలిగిన దుస్తులవైఖరియు, వాడిన మొగమును, పొడమిన చెమటబిందువులును నాతడు వేటయందు మిక్కిలి శ్రమచెందిన చందమును వివరింపుచుండెను. ఆ రాజవీరు డెవ్వడో యాగ్రామవాసులకు తెలియదు; కాని తేజస్వంతుడగు నాతని ముఖారవింద మారసి యాతడెవడో లోకోత్తర పురుషుడని మాత్ర మూహించి కుతూహలముతో జూడ దొడంగిరి.

ప్రజలెల్ల రిటులు కుతూహలముతో గన నామహీపతి యా తటాకముచెంత గుఱ్ఱమును దిగి యా చెఱువులోని శీతలజలముచే శ్రమదీర ముఖప్రక్షాళనము గావించుకొని కరచరణంబులు కడిగికొని యా జలాశయమువంక తేఱిపాఱచూచి అశ్చర్యముచెంది, "ఆహా! ఏమి జలాశయము! మహార్ణవముబోలె నున్నదే. ఇంత గొప్ప తటాకమును ద్రవ్వించి యూసర క్షేత్రమును బోలిన యీ ప్రదేశమును సస్యాఢ్యను గావించిన మహాత్ములెవ్వరో పూజనీయులు గదా."అని యాశూరశిఖామణి యచ్చట నున్న వారిని గని "ఈ తటాకము నిర్మించిన దెవ"రని యడిగెను. "అయ్యా! ఎవరున్నారు? మా అమ్మ, మాకన్నతల్లి, అతిథి యభ్యాగతులును నిరతాన్న ప్రదానముచే పూజించు అన్నపూర్ణాదేవి, మా వరదరాజేశ్వరియే యీ తటాకమును నిర్మింపజేసిన యా మహాతల్లి యని వారు ఐకకంఠ్యముగా జబాబిచ్చిరి. ఆ మాట లాలించుటతోడనే యా భూపతి యాననమున నాశ్చర్యమేకాక లజ్జయు ద్యోతకమయ్యెను. తోడనే యాత డాయపూర్వజలాశయమును నిర్మించిన యా పుణ్యాత్మ యెవ్వరో, నిరతాన్నదానము గావింపుచున్న యాదానశీల యెంతటి సచ్చరితయో, ఆమె నిజ నామ మెద్దియో తెలిసికొనక నిజపురమున కరుగరాదని నిశ్చయించి "అయ్యా నాకీపూట యీవీట వసియించుట కెక్కడైన వసతి లభించునా? భోజనము దొరకునా?" అని యా పౌరుల ప్రశ్నించెను. "అయ్యా! వేరు వసతియేల? మా యన్నపూర్ణ సత్రమే యన్నిటికిని గలదు. మీవంటి మహనీయు లెందఱో యట నిత్యమును విడిసి సత్కృతులై చనుచుందురు. మీరును నటకరుదెంచుడు. మేము త్రోవ చూపుదు"మనిరి. అనిన 'వల్లె'యని రాయలు వారివెంట వరదరాజేశ్వరి సత్రమున కేగనెంచి తటాకమునుండి వెలువడి గట్టునెక్క నచట దేవిచే ప్రతిష్ఠితమైన శిలాశాసనము గానవచ్చెను. అప్పుడాతనికి గల్గిన ఆశ్చర్యమునకు మేర లేదు. "నాచరణదాసిచే నీతటాకము నిర్మింపబడినటు లిందు వ్రాయబడినది! నాకు దెలియకయే నాచరణదాస్యము సేయుచు, నిరతాన్నదానాది ధర్మకార్యములు సేయుచు, సజ్జనస్తవనీయ చరితయు, యశోవిశా

లయున్నై దీనజనకల్పకముగా నున్న యీసతీరత్నమెవ్వరు? ఇట్టియామె నెప్పుడును చూచినజ్ఞాపకమైనలేదు. నాకు చరణసేవ చేయునంతటి మహాభక్తి యీమెకు నాయం దేలయుదయించెనో, నారాజ్యమున వసింపుచు, నన్ను సేవింపుచు, నాదేశము సుభిక్షముగనుండెడి యిట్టి మహాత్కార్యముల గావించుచు నుండెడి యీసాధ్వీరత్నమును తెలిసికొనక తప్పనర్చితినిగదా" యని యోచించి రాయలు వరదరాజేశ్వరీ సత్రమున కొకబాటసారి వోలె వెడలెను.

౭

ఎప్పుడును మానవులు ఆశాహతులు కాగూడదు. మనసారకోరెడు సంకల్పము లెప్పుడును సఫలములు కాకమానవు. అందును పవిత్రహృదయులగు వారి తపము లెప్పుడును వట్టిపోవు. మహాసాధ్వియగు వరదరాజేశ్వరి యేనిభుధర గోవిందముల దర్శించి క్షమాపణవేడెడి భాగ్యమును ప్రసాదింపుమని నిరంతరము శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపుచుండెనో ఆచిరంతనాకాంక్షితమును సాఫల్యపఱుప శ్రీమహావిష్ణువు సంకల్పించెను. లేకున్న యెక్కడో విజయనగరమున వసించెడిరాయలు వేటమార్గమున వచ్చుటేమి! కంబపురి చేరుటేమి! వరదరాజేశ్వరి కీర్తివినుటేమి! ఆమె ధర్మశాల కతిథి యగుటేమి! ఆశ్చర్యముగదా! మహారాజును గుర్తించినవారు పెక్కుమంది యచట నుండుటచే యాతడు కృష్ణదేవరాయలని తెలిసికొనుట కచ్చటివారి కెక్కువకాలము పట్టలేదు. కాన వెంటనే కొందఱు స్త్రీ లతిథి పూజార్హవస్తుసమితితో నాతని నెదుర్కొనిస్వాగతంబిచ్చిరి. తత్క్షణమే యొకస్త్రీ మహారాజు మజ్జనమునకు పరిమళభరిత నీరమును సిద్ధముచేసెను. వేఱొక స్త్రీ రవ్వకాశేయముల గట్టనిచ్చెను. మఱియొకతె షడ్రసోపేతములగు వంటకముల నాయత్తపఱచెను. ఇంకొకతె వడ్డించెను. మహారాజు భుజింపుచుండ నింకొకవెలది వీవనచే శ్రమదీఱ విసరెను. అకాలములో ఆనాడు కల్యాణమందిరపు తలుపులు దీయబడినవి. అచ్చటనే మహారాజు సేవించుటకు విడెమును, శయనించుటకు శయ్యయు సిద్ధముచేయబడెను. "స్వామి! ఇటిటని" స్త్రీలు మందిరమునకు త్రోవజూప భోజనానంతరము మహారాజందు ప్రవేశించెను. "ఆహా! ఏమి యామందిర రామణీయకము! ఎక్కడ జూచిన శిల్పుల యనల్ప శిల్పకళావైదగ్ధ్యమే! ఎక్కడ చూచిన నిలువుటద్దములే! ఎందు గనిన చిత్తరువులే! వెండికంబములు! పైడిపూతలు! రత్నములకూర్పులు! అహో, ఆమందిరవైభవ మసదృశముగదా! మహారాజామందిర రమణీయతను గనినంతనే యాశ్చర్యముగ్ధుడై నిలువబడెను. విడెమునే యుపలెనని వేడ్కగలుగలేదు. శయనింపవలెనను నిచ్చ పొడమలేదు. ఆమందిర రమణీయతను, ఆచిత్తరువుల సొంపును సవిమర్శకముగ వీక్షింపవలయు ననెడి కుతుకమే యాతని కెక్కువయ్యెను. మహారాజు చిత్తరువుల చూడసాగెను. ఏమిచిత్రము! అవియన్నియు నాతనివే! "అహో! ఇదియేమి? మాయయా! ఇంద్రజాలమా! పరమాద్భుతముగా నున్నదే! ఏపటము చూచిన నాయాకృతినే ప్రతిబింబింప జేయుచున్నదే! ఇవి అద్దములు కావుగదా! కావు కావు. నేను నిలువబడి చూచుచుంటిని. ఇందుకూర్చుండినవి, పండుకొనినవి, అశ్వారోహణము చేసినవి ఆదిగాగలవి పెక్కు లున్నవి. ఇవి ప్రతిబింబము లెటు లగును? కాని నాచిత్రము లెవరో నిపుణులగు చిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఆహా! ఈ చిత్తరువు లెంత యథాతథముగ చిత్రింప బడినవి? నిజముగా నీచిత్రకారులనైపుణ్య మసదృశము. వేలకువేలు బహుమానము లొసగి ఎందరో చిత్రకారులచే నాచిత్తరువులు వ్రాయించియుంటిని గాని యవేవియు నింతరమణీయముగ లేవు. కాని యీధర్మశాలయందు నాయీచిత్తరువు లుండుటకు గారణమేమో! వీనిని రచించినవారెవ్వరో యూహింప నశక్యముగా నున్నది. మఱియు నీచిత్తరువు లమర్చిన చట్టములుగూడ కొలదివిలువ కలవి కావు. ఈనెలలేని దంతము! ఈజిలుగునేత! ఈబంగారుపోదుగు, ఈరత్నముల కూర్పు! ఒక్కొక్కదాని కెంతధనము వ్యయమైయుండును! కాని నారూపపటముల కింత సన్మాన మెందులకు? ఈదేశపు ప్రభువునని యేనా? కాదు కాదు. రాజగౌరవము దెలుపుట కిన్ని చిత్తరువు లెందులకు? ఒకటి చాలును; రెండుచాలును; కాని యిన్నియా? లేదు. ఇందు రాజభక్తికన్న నధిక

ముగా ప్రస్ఫుటమగుచున్నది ప్రణయరక్తి. కాని యిచ్చట నాయందిట్టి యపూర్వానురాగమును భక్తిని వెల్లడించుచున్నవా రెవ్వరు? ధర్మశీలయగు వరదరాజేశ్వరియే యిటుల గావించియుండునా? ఛీ, ఛీ! ఏమి నామతిహీనత! ఆమె యెవ్వరు? నే నెవ్వరు? పరపురుషుడనగు నాచిత్తరువుల నేల యామె తనమందిరమున బ్రతిష్ఠించుకొని యుండును? లేకున్న నాకీయెడ నపూర్వసన్మానపూజ్యత లెందులకు? ఈ వరదరాజేశ్వరి యెవరో విన్న పేరు గాదు. కన్న మనిషి గాదు. ఆమె పూర్వవృత్తమునుగాని, యామె నిజనామధేయమును గాని తెలిసికొనవలయునన్న నిచ్చట నొకరైన తెలుపువారు కానరాకున్నారు. కొందఱు అన్నపూర్ణమ్మయని, కొందఱు వరదరాజమ్మ యని, యిరుతెరగులుగా జెప్పుచున్నారు. ఇందులో నేది యామె నిజనామము? లేక యీ రెండును గాక వేఱొకపేరేదైన నామెకు గలదేమో! ఏమియు తెలియకున్నది. పౌరులవలనగాని, పరిజనులవలనగాని యీమెవృత్తాంత మెఱుగుటకు సాధ్యముకాదు. కాన ఈచిత్తరువుల వలననే యామెవృత్తాంత మేమైన గ్రహింపవలెను." అని మహారాజు మరల సవిమర్శకముగ తనచిత్తరువుల నొకటియు బీరుపోకుండ చూడసాగెను. ఇటుల చూడం జూడ నొకచో నొక స్త్రీ దీనయై తన చెంత నిలిచి ప్రార్థించుచుండినటులు, వేఱొకచో తాను కృపాణధారియై తీవ్రదృక్కుల బఱపుచు నిలువబడియుండ నొక స్త్రీ నేలబడి మహావేదనతో దురపిల్లుచున్నటులు, మఱియొకచో దా నొక లేఖను దీసి చదువుచున్నటులును, ఆలేఖయం దీశ్లోకములును వ్రాయబడియుండెను:

శ్లో. చరన్వనాంతే నవమంజరీషు
న షట్పదో గంధఫలీమజిఘ్రత్,
సా కిన్న రమ్యా స చ కిన్న రంతా
బలీయసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా. ౧

శ్లో. మా కింశుక! ప్రకటయాత్మ నిమేషమాత్రం
మన్మస్తకే విహరతీతి మధువ్రతోయమ్,
కిం మాలతీ విరహవేదనయా త్వదీయం
దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దనలభ్రమేణ. ౨

శ్లో. భ్రమర భ్రమతా దిగంతరాళే
క్వచిదాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతం వా,
వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం
యది జాతీకుసుమానుకారి పుష్పమ్. ౩

శ్లో. కుసుమాని లిఖంతు నామ చిత్రే
కతిచిత్కారు విశేషరూఢశిక్షాః,
సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే
కిము చైతేషు రసం పిబంతి భృంగాః. ౪

శ్లో. కిం మాలతి మ్లాయసి మాం విహాయ
చుచుంబ తుంబీకుసుమం షడంఘ్రిః,
లోకే చతుర్భిశ్చరణైః పశుః స్యా
త్స షడ్భిరత్యర్థపశుర్న కిం స్యాత్. ౫

"ఆహా! ఏమికవిత! ఈ శ్లోకము లైదును నైదనర్ఘరత్నములే గదా ఆహా! ఎంతభావగర్భితములుగ నున్నవి! ఎంత మనోజ్ఞముగ నున్నవి. ఒకానొక స్త్రీ భర్తృతిరస్కృతయై పరిత్యజింపబడి యా నాథుని యనుగ్రహప్రాప్తికై పరితపించుచుండుట యీ శ్లోకముల భావముగా నున్నది. ఆ భర్తను నేనగుట గాబోలు నాచిత్తరువునం దీ శ్లోకములు పొందుపఱుపబడియున్నవి. ఆహా! ఏమి యీ స్త్రీబుద్ధికౌశలము! చిత్రరచనమునందును కవిత్వమునందును నసమానమగు విన్నాణ మున్నటులున్నదే! అయినను నీమె యెవ్వరు? ఓహో! తెలిసినది తెలిసినది. చిత్రములగాథయు, శ్లోకముల భావమును, నా సంబంధమును జూడ గజపతి రాజపుత్రిగాథ యొకింత జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. ఆమె యీమె కాదుగదా. ఎటులగును? ఈమె పేరు అన్నపూర్ణయట, వరదరాజేశ్వరియట. ఆమెకు తుక్కాదేవియనియు, రుచీదేవియనియు రెండునామము లున్నటులు వింటిని. అయినను ఆమెను పుట్టినింటికి బంపితినిగదా. ఆమె యిచ్చట కెట్లు వచ్చునా? ఏమియు దోచకున్నది. అప్పాజీ కఱిగించినగాని దీని నిజవృత్తము తెలియబడదు."

మహారాజిట్లు యోచింపుచుండ సూర్యుడు పశ్చిమమునకు మరలెను. ఎండవేడిమి తగ్గెను. డోలాందోళితచిత్తముతో నున్న రాయలు దవ్వులనున్న పరివారమును గలిసికొన నశ్వారూఢుడై వెడలిపోయెను.

౭

"ప్రభూ! ఆమె నిశ్చయముగా గజపతిరాజ పుత్రియే. నా డామెతో వెడలిన సేనాపతిని నేనువిచారించితిని. వా రామె నిప్పుడు నిలిచియున్న తావునసే విడిచినట్లు చెప్పుచున్నారు."

"అట్లైన అప్పాజీ! ఆమె నెట్లైన మన నగరికి దోడ్కొనిరావలెను. నాకై యవ్విధి నల్లాడెడు సాధ్వి నింకను నుపేక్షించుట న్యాయముకాదు. కాని అప్పాజీ! ఇట్టి సాధ్వీరత్న మానాడు శయనాగారమున సంగుప్త కృపాణయై యుండు టేలనో, అది యామె స్వయంకృతాపరాధమో, పరప్రేరణమో తెలియదు."

"చిత్తము; దేవర కా విషయమునగూడ సందేహము నివృత్తియగునట్లు చేసెదను. ఆ విషయమున తమశంకా నివారణచేసికొనిన వెనుకనే యామెను పరిగ్రహింప వచ్చును; కాని దేవరవారు నాతోగూడ ప్రచ్ఛన్నవేష ముతో నటకరుదెంచుట కనుమతింపవలెను."

"అప్పాజీ! అట్లే. రేపు వేగుజాముననే కంబపురి కేగుదము. గమనవేగముగల యుత్తమాశ్వముల పయనమున కాయత్తముసేయ నేర్పాటుచేయుడు."

"చిత్తము."

ఏర్పాటుప్రకారము మఱునాడు వేకువ రాయలును, తిమ్మరుసుమంత్రియు నశ్వారూఢులై ప్రచ్ఛన్న వేషముతో వరదరాజేశ్వరి నగరమున కేగిరి.

౮

కంబపురిలో వరదరాజేశ్వరి యుదయము రెండు గడియలప్రొద్దువేళ తనకుటీరాంతర్భాగమున నేదియో కార్యనిమగ్నయై యుండ, నొక పరిచారిక అరుదెంచి "అమ్మా, కటకపురినుండి యొకయోధు డొకజాబును గొని వచ్చి తమతల్లిగారు వ్రాసిన యాజాబును తమ కంద జేయుమని కోరుచున్నాడు. 'మా యమ్మగారు తీసుకొని రమ్మనిన తీసుకొనివెళ్లుదు నందు'మని యాతని నంద నిలిపి తమసన్నిధి కరుదెంచితిని. ఏమని యాజ్ఞ" యనెను.

"మా తల్లిగారి తావునుండి వచ్చినది గావున నవశ్యము దాని జూడవలతు. ఆ యుత్తరమును వెంటనే తీసికొని ర"మ్మని దేవి యాతురతతో బల్కెను. తత్క్షణమే యా దాసి వెలుపలి కేగి యా కమ్మ నందుకొని తెచ్చి దేవి కర్పించెను. దేవి యాజాబును విచ్చి యిట్లు చదువుకొనెను:

"చిరంజీవి సౌభాగ్యవతియగు నస్మత్తనయామణి యగు రుచీదేవికి మీ యమ్మ దీవించి వ్రాయునది యే మనగా,—

"కుమారీ! నీవు భర్తను సంహరించు కార్యములో విఫలవైనను, కులహీను డగు నాదాసీపుత్రుని పొత్తుచేయక మనరాచమర్యాదను వంశగౌరవమును, నిల్పి ఆత్మగౌరవముగల వీరక్షత్రియ కన్యకకు నుచితమగు తెఱంగున ప్రవర్తించినందులకు నేనేగాక మన నిఖిలబంధువులును కడుంగడు సంతసింపుచున్నారు. కాని కుమారీ! ఆతడు పంపివేసిన వెంటనే సగౌరవముగా మననగరమునకు రాక యాతని రాజ్యములో వసించుటమాత్రము యుక్తముగ లేదు. నిను కడుగారాబమున ప్రోవగల తల్లిదండ్రులము జీవితులమై యుండ, నీ వాయరణ్యములయందు సిలుగుల బడనేల? నీ యునికి వినినదాది నాకు చాల దుఃఖముగా నున్నది. కాన ఈ జాబు చూచిన తత్క్షణమే సపరివారముగ నిటకు తరలిరాగోరెదను. ఏమాత్ర మాలస్యము చేయవలదు.

ఇట్లు నీ యాగమనము కోరు తల్లి,

"గజపతి మహారాజ్ఞి."

ఆ యుత్తరము చదివినతోడనే దేవికి కోపము విషాదముకూడ గల్గెను. కన్నీరుపైటచెఱగున నద్దుకొనుచు, "లక్ష్మి! కలము కాగితము నిటకుదెమ్ము; మా యమ్మ పేర నిప్పుడే యొక కమ్మ లిఖించెద"ననెను. లక్ష్మి వెంటనే కలము కాగిత మందీయ ప్రత్యుత్తర మిట్లు లిఖించెను.

"మహాలక్ష్మి సమానురాలగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ తల్లిగారి పాదపద్మములకు తనుకొమరిత రుచి యనేకసాష్టాంగ దండప్రణామములు చేసి చేయగల విన్నపములు"

"అమ్మా, నీవు ప్రేమతో వ్రాసి పుత్తెంచిన లేఖను వందనములతో నందుకొని చదువుకొంటిని, కాని

నీవు కోరినట్లు కటకపురికి రాజాల నందులకు క్షమింప కోరెదను. తల్లీ, దైవజ్ఞులు చెప్పినట్లు నేను మహారాజునకు పత్నినైతిని. కాని నాయభాగ్యమునజేసి నీవు చేసిన దుర్బోధలు నాజీవితమును నీచాతినీచముగ జేసి వైచినవి. నా సౌఖ్యామృతమున చే జేత నేనే మట్టికొట్టికొంటిని. నీచెడుబోధలచే నానిర్మలమానసమును కలుషితము గావింపనున్నచో దాసికై జారును నా మొలయందు దోపుట కంగీకరించియుండను; భర్తృవధ కాయత్తనై యుండను. మఱియు నా జీవితముగూడ నిట్లు దుఃఖభాజనమై యుండక మహాసుఖభోగవిరాజితమై యుండును. నీయొక్క చెడుసలహాచే నాచేసినదుశ్చేష్టిత మా మహారాజు సన్నిధిని తనంతబయల్పడెను. ఉదారగుణాకరుడగు నాప్రాణేశ్వరుడా క్రూరకర్మమును కనులార గాంచియు నా కట్టికీడును సేయక సగౌరవముగ వీడ్కొల్పెను. అహా! ఏమి యా మహాప్రభునిసౌశీల్యము! మఱియు, నాభర్త కులహీనుడని వ్రాసితివి. ఉత్తమక్షత్రియులగు సాళువారివంశమున నుద్భవించిన నాగమాంబతనయుడు కులహీనుడెట్లగును? పూర్వము మాయత్త తనసవతితో నోడినవారు గెలిచిన వారి కాఱు నెలలు దాసీత్వము చేయునట్లు పందెమిడుకొని, యాడినచదరంగపాటలో నోడుటచే మాయత్తగారికి దాసియనువాదు పరిహాసముగావచ్చెను. కాని తుళువాన్వయాంబుధిరాకాశశాంకుడగు కృష్ణదేవరాయ భూపతి దాసీపుత్రుడుగాడు. అమ్మా! మనయెఱుకలేమి నా కిట్టిపాట్లకు గారణమయ్యెను. నాపాపఫలము నే ననుభవింపుచున్నాను. ఎట్టివారికైన ప్రారబ్ధ మనుభవింపకతీఱదు గదా. తల్లీ! కటకమునకు రమ్మంటివి. నేనును నొకరాజపుత్రినై యుండి యిట్టి నీచస్థితియందు కటకపురి కెట్లు రానేర్తును? కాన సాళువాన్వయ క్షీరపారావారరాకాసుధాకరుండును, వినయవివేకాద్యనేక క్రమగుణాలంకార శోభితుండును, పరిపంథిరాజన్యానేకప సింహుండును, సురుచిర సుందరాకారుండును, కవిజనకల్పకమును, నర్థిజనచింతామణియు, దయాసముద్రుడును నగు నాప్రాణేశ్వరు పాదపద్మముల ధ్యానింపుచు నే నిందే నాజీవితము గడపెదను. నాపాపకృత్యమున కిదియే తగుశిక్ష. తల్లీ! యీకుమార్తె నింక మఱచిపొమ్మ.

ఇట్లు తమవిధేయ పుత్రిక,
రుచి."

ఈరీతిగా జాబు వ్రాసి యాయోధున కొసంగి, యిష్ట మృష్టాన్నముల చేతను, నమూల్య బహుమానముల చేతను నాతని సంతుష్టిపఱచి పంపివేసెను.

౯

కటకపురి భటవేషము దాల్చిన యావిజయనగర యోధుడు వేవేగ వెడలి ప్రచ్ఛన్నవేషులై పురబాహ్యమున నిలిచియున్న రాయలకును, నాతని మంత్రివర్యుడైన తిమ్మరుసుమంత్రికిని నా లేఖ నందించెను.

ఆయుత్తరము చూచుటతోడనే రాజమంత్రులిరువురకును విషాదాశ్చర్యము లొక్కమాఱుగ నొదవ నొక్కింతసేపు చిత్రప్రతిమలైరి. అంత వృద్ధామాత్యుడు ప్రభుని గని "ప్రభూ! చూచితిరా ఆమెసౌశీల్యము! యథార్థమున కామె నిరపరాధ. తల్లిదుర్బోధలు, దాసీదుస్తంత్రములు నామెను చెఱచినవి. లోకములో సత్యాసత్యముల నిరూపణ మిట్లుండును. అపరాధులు విడుపబడుదురు. నిరపరాధులు దండింపబడుదురు. రాజేంద్రా! తమచే పరిత్యజింపబడియు, ననవరతము మిమ్మే ధ్యానింపుచు, పూజింపుచు, ఆ మహాసాధ్వి యెట్లు దుఃఖపిల్లుచున్నదో కనుడు. పాప మికనైన నాపతీరత్నమును తమరాజ్ఞిగ గైకొని యామెయార్తి బాపుట ధర్మము."

"అప్పాజీ! నాకును నట్లే కౌతూహలము కలదు. కాని యింతకాలమునుండి యామె నుపేక్షించిన నా కామెతోడి సమాగమమునిన బిడియముగనున్నది. కాన నీవు ముందామెతో ప్రసంగించి యామెకు మనరాజధానికి రా మనసు గలదో లేదో కనుగొనుము. ఆమెహృదయ మెఱుగక ముందుగా నేనే వెడలుట లాఘవముగదా."

"మహారాజా! చక్కగా సెలవిచ్చితిరి. మీరు ముందుగా నేగుట మంచిదికాదు. కాన నే నమాత్యోచితముగు

శీవితో నామెసన్నిధి కేగెదను. మీరు నామిత్రులట్లు నావెంట రావలెను."

వృద్ధసచివు డిట్లు హితము గఱప మహారాజు సమ్మతించెను. అంత రాజసమంత్రు లిరువురు వరద రాజేశ్వరి యాలయమున కేగి ద్వారాంతికమునగల పరిచారికలతో 'కర్ణాటాంధ్రావనీ పతియగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కృష్ణదేవరాయ రాజేంద్రులవారి ప్రధానామాత్యులు శ్రీ తిమ్మరుసుమంత్రులు వారు దేవిగారి దర్శనముచేయ వేతెంచిరని తమభృత్యునిచే చెప్పించిరి. పరిచారిక దేవి కావర్తమాన మెఱింగించెను. దేవి యపరిమితానంద భరితురాలై సగౌరవముగ వారిని దోడితెమ్మని వాక్రుచ్చెను.

దేవిగారి యాజ్ఞచే తిమ్మరుసుమంత్రి సగౌరవముగ దేవిగారి కుటీరాభ్యంతరమునకు ప్రవేశపెట్టబడెను. లోన దేవి, ఈవల తిమ్మరుసుమంత్రి; వారిరువురికి నడుమ నొకదట్టమగు తెఱ. మంత్రివర్యు నుత్తమాసనాసీనుం గావించి పరిచారికలు శ్రసుదీఱ వీవనతో విసరుచు, కాండపటమునకావల నమ్మగారు గలరనియు, మీరు మాటాడవచ్చు ననియు విన్నవించిరి. అంత తిమ్మరుసుమంత్రి యా తెఱ వంక గాంచి, "అమ్మా! నీవు మాతల్లివి, మేము మీతనయులము. తనయులసన్నిధిని తల్లికి మఱుగా," అనెను.

"మీరు నాకు పితృసదృశులు. నేను మీకు పుత్రికాతుల్యను. కాని రాజమర్యాద నవలంబింపవలసి వచ్చె" నని దేవి నెమ్మదిగాను బల్కె.

"తల్లీ! అటులైన మన కీయరమర లెందులకని తిమ్మరుసు తటాలున తెఱ తొలగద్రోసికొని దేవిసన్నిధి కేగి, "అమ్మా, మీరు విజయనగరమున కరుదేరవలయును" అనెను. అమ్మాటలు వినినతోడనే గతాగతములు మదికి దోచి విషాదానందము లొక్కుమ్మడి కలుగజేయ, నశ్రుపూర్ణలోచనయు, గద్గదస్వరయునై దేవి "ఈదీనురాలట్టి సన్మానమునకు తగునే! తండ్రీ!" అనెను.

వైరాగ్యసూచకమైన దేవి నిరలంకారాకృతియు, దయనీయములగు నామెవచనములును కనుటతోడనే మంత్రివర్యునకు మితిలేని దుఃఖ మొదవెను. కాని ధీరుడగుట నాత డాదుఃఖమును నెట్లెట్లో సంబాళించుకొని, తల్లీ! కష్టసుఖములు దైవదత్తములు. సంచితార్థ మనుభవింపక యెట్టివారికిని దీఱదు. మా సార్వభౌముడు మీ సౌశీల్యమును గాంచి, మీ భర్తృసేవాతత్పరతను గ్రహించి, మీ నిరపరాధిత్వ మెఱింగి, తాను మీయెడ మున్ను చేసిన తిరస్కృతికి పశ్చాత్తాపతప్తుడై యిపుడు మిమ్ము దనయంతఃపురమునకు దోడ్కొనిపోవ నువ్విళులూరుచున్న వాడు. తొలుదొలుత కటకపురమున మీరూపపటమును గాంచినది మొదలు మా రాజేంద్రునకు మీయందుగల కూరిమి చెప్ప శక్యముగాదు. కాని పరస్పర ప్రేమప్రకటనములతో నభిమత సౌఖ్యమరీచికల నుయ్యాల లూగవలసిన శయనాగారమున కఠిన కృపాణధారిణివై యుండుటయు, శత్రుపుత్రిక వగుటయు గని మా మహారాజు శంకించి మిమ్ము వీడ్కొలుపవలసె. మీ శపథోద్యోగమునకు కారణము పరప్రేరణ యని యరయ లేక, మహాసాధ్వివగు మిమ్ము మర సౌఖ్యమును గూర్చ నమృతమని యెఱుంగక హాలాహలముగా భావించి యెడమకాల దొలగద్రోచె. ఆ యవిచారకృత్యమునకు మా మహారాజిప్పుడు పొందుచున్న సంతాపమును తల్లీ, వివరింపనేరను. మీ ధర్మశాల కతిథియై వచ్చి మీరు రచియించిన చిత్తరువుల, శ్లోకములు గనినదాది మా ప్రభునకు రేలు సుఖనిద్ర లేదు; పగలు భోజనము నఱగోఱయే. కాన మహారాజ్ఞీ, నావెంట విజయనగరమున కరుదెంచి పరితప్తమానసుండగు నీ ప్రాణేశ్వరుని చిత్తము సంతోషాయత్తము గావింప వేడెద."

తిమ్మరుసు ఇట్లు పలుక గత వృత్తాంతము స్మృతికి వచ్చి రుచీదేవికి పట్టరాని దుఃఖ మొదవెను. కాన నవ్వారిగా వెడలెడి కన్నీటిధారల పైటచెఱగున నద్దుకొనుచు, "అయ్యా! నేను నేటికి ధన్యను, నాచిరతపఃఫలము ఫలించినది. నా ప్రాణనాథుడు నా నిరపరాధిత్వ మెఱిగి నా నేరము క్షమియించె నంటిరి. నా కదియే చాలును. నేను భర్తృద్రోహము చేసిన పాపాత్మను. ఈ జన్మమిటనే యుండి నాపాపఫలమును నేననుభవింతును. ఏకాంత భర్తృచరణధ్యానైకవృత్తిచే దక్క వేఱొకట నాపాప ముపశమింపదు. పతిరాజ్యమున వసించుటయే

నాకు భర్తృసాన్నిధ్యమున నుండి నంతటి సంతోష కరము. నాయపరాధమును నా పెనిమిటి క్షమించె ననెడి చల్లనిపలుకే నాకు సమస్తసౌఖ్యములు; నా కదియే పదివేలు. భోగభాగ్యములు నా కేనాడో దూరమైనవి. ఆ నా డట్లు సకలజనులచే భర్తృ హంత్రకినని దూషింపబడి నేడు నే నేమని విజయనగర మున కేతెంతును? చితికినముత్యమునకు నేనే? చేసినయకృ త్యము మాయునే? కాన నావంటి పాపాత్మ కేకాంత వాసమే యోగ్యమైనది. కాని నా ప్రాణేశ్వరునకు నాపై నిండారు దయ గలదేని యొక్కమాఱు దర్శన మొసంగు డని కేలు మోడ్చి విన్నవించితినని యా రాజేంద్రునకు నావేడికో లందజేయుడు. తండ్రీ! నా కదియే పది లక్షలు" అని కన్నీళ్లు చెక్కిళ్లపై జాఱుచుండ తలవం చెను. అంతవఱకు యవనిక మఱుగున నుండి, యామె సం భాషణమును వినుచున్న రాయలాసమయమున స్వస్వరూ పముతో నటకరుదెంచెను. రాయలవారి రాక గని తిమ్మ రుసు నుండి తొలగిపోయెను. దుఃఖనిమగ్న యై తల వాల్చియున్న దేవి యా రాకపోకలే గమనింపలేదు. కాన తిమ్మరుసే యట నుండెననుకొని, అయ్యా! నా కిక నేకోర్కెయు లేదు. నా ప్రాణేశ్వరుని దివ్యమంగళ విగ్రహము నొకమాఱు కనులార గాంచి యామహాపురు షుని పాదాబ్జముల కొకమాఱు మనసార నమస్కరించి యాసదయహృదయుని పాదకమలములను నాయనుతా పాశ్రువులచే కడిగి నా చేసిన యకృత్యమునకు క్షమాపణ వేడికొనుటకు మాత్రె మొకమా అనుగ్రహింపుడని మాత్ర ము విన్నవింపుడు. ఆమహారాజందుల కంగీకరించెనేని నా కదియే జన్మసాఫల్యము; అదియే నాపరమావధి; అదియే నా చిరంతనవాంఛ. ఆమహనీయునకి కివే నాసా ష్టాంగనమస్కృతులు" అని చేతులు జోడించి దుఃఖవివ శయై సాష్టాంగముగ నేలపడెను. ఆమె దుఃఖస్థితి కవ లేని కనికరము గలవాడై రాయలు తటాలున నామెను దన రెండుచేతులబట్టి లేవదీసి సాదరంబున నక్కున జేర్చు కొని "సతీరత్నమా! నేను రాయలను, నీ ప్రాణేశ్వరుఁడ" నని పల్కుచు, యోడకవెడలెడి యామె కన్నీటిధారల దన కొనగోళ్ల జిమ్ముచు, దేవీ! "నీయం దెట్టి యపచార మొనర్చితిని! నీకడ నానాడు కత్తియుండుటకు గార ణము పరప్రేరణమని తెలియకపోవుటయు, చూచినప్పు డైన నిన్నడుగక పోవుటయు, నిన్ను పురినుండి వెడలగొట్టిన దాది నీవే యైతివని నీవృత్తాంతమే యారయక పోవు టయు నాదిగాగల నేరములన్నియు నాయందే గలవు. నీవు నిరపరాధవు; నేను సాపరాధుడను. నీవు నన్ను గాదు, నేను నిన్ను వేడికొందును. నన్నేలుకొనుము. నారా జ్యమున కేతెంచుము" అనెను. అమృతరసాయనంబుల బోలు నావాక్కుల వినినంతనే దేవి యానందకందళిత హృదయారవిందమై కను విచ్చి ప్రాణేశ్వరునిగని యాతని పాదములపై వాలి "నాథా! నాతప్పులు క్షమించితిరా! క్షమించితిరా! అహో! ఎంతధన్యను! ఎంతధన్యను!" అని పల్కి యాతని చరణంబులు కనులకద్దుకొనుచుండ రాజేం ద్రు డామె ననురాగంబున గనుచు "దేవీ! వైరాగ్యవ్ర తం బుజ్జగించి నీవు నా యంతఃపురరాజ్ఞివయ్యెదవా? రాజ్యం బుజ్జగించి నేను నీయాశ్రమవాసుడను గానా?" యనెను. అనురాగభరితంబులగు నవ్వాక్యంబులకు ప్రేమైక భాసురంబగు చిఱునవ్వు దేవిమోవిపై తొలం కెను. ఆహా! ఎంతనిసర్గమనోహరమా యెలనవ్వు!

పతితపావనత
(జీసస్సు)

అల్లంరాజు రంగనాయకులు గారు

ఒక యుషస్సున మలయానిలోర్మి వితతి
నధివసించి సర్వేశ్వరుం డమృతశీత
హస్తములతోడ నిమిరి, చరాచరాత్మ
సంచయమ్మును మేల్కొల్పు సమయమందు

నిదుర మేల్కాంచి జీసస్సు నిజగృహాన,
స్నానమొనరించి శుభ్రవస్త్రములు దాల్చి
జీవితేశ్వరుహృదయానఁ జేర్చి కొలిచి
శిష్యులకు సత్యబోధలఁ జేయుచుండ.

పక్షిసంతతి మేఁతకై పరువులెత్త,
తమ్మిపువ్వులు విరిసి నెత్తావిగురియ,
నళికుమారులు పుప్పొడియాటలాడ,
పూర్వదిక్కాంత కుంకుమబొట్టు పొలిచె!

అప్పు డొక పరిచారకుం డరుగుదెంచి
క్రీస్తునకు వందనం బాచరించి— "ప్రభువ!
నేఁడు మీరలు మాస్వామి నిలయమునకు
విందుగుడువఁగ నేతేర వేఁడుచుంటి."

అని మనవిచేసి "మెస్సయా" యభిమతంబు
వడసి యభివాదనముఁ జేసి వెడలినాఁడు.

* * * *

వ్యాధిబాధితజీవుల కమృతమూర్తి
కరుణ దీవించి స్వస్థత కలుగఁజేసి
మతము దూషించువారల మానసముల
కిహపరార్థమ్ము లవలీల నెఱుకపఱిచి,

శాంతసుస్థిరచిత్తుఁడై సత్యమూర్తి
ఆశ్రితావళిఁగూడి గృహమ్ము వెడలి
దీనమానవోద్ధరణకై దీక్షఁబూని
పాపజీవుల రక్షించు వ్రతముపట్టి
జ్ఞానబీజమ్ము లెల్లెడఁ జల్లుకొనుచు—
"నీవు స్పృశియించునంతనే నిఖిల కలుష
హారమౌను మాబిడ్డల"కనుచుఁ గొంద
రంబుజాక్షులు జీసస్సునందు మిగులఁ
ప్రేమభక్తులు కలవారు ప్రియసుతాళి
నెత్తుకొని పర్వపరువున నేఁగుదెంచి,
ఆతఁ డరుదెంచు తెరువున కడ్డుపడగ,
వారిశిశువుల ననురాగ పూరితాత్ముఁ
డగుచు నాశీర్వదించి ముద్దాడి యనిపి
"సిమను" మందిరరాజముఁ జేరఁబోయె.

* * * *

స్నాతకుఁడు "జాను" వోలె జీసస్సుగూడ
"యూదు"లకు నీతిగరపుచు యూదగురువు
లందు గలుగులోపంబు లందందుఁజాటి
ప్రజలలో భేదభావముల్ ప్రాఁకజేసి
స్వమత సంవృద్ధికై కృషి సలుపుచుండ—
ప్రభువు జీసస్సుపై భక్తి శూన్యంబయ్యు
నతని కెవ్విధినేని నాహ్వానమంపించి
నిజనివాసముఁ జేర్చి నీతిబోధలు సల్పి
నవ్యమార్గమునుండి నయముతోనె మరల్ప
మదిలోనఁ దలఁచి "సిమన్" యేసుఁ బిలిపించె.

ఆకతంబునఁ బ్రభువున కతిథికొసఁగు
నర్ఘ్యపాద్యాది సత్కృతులందు నొక్క-
టేని జరుపక నిర్లక్ష్య మూనియుండె;

నైన నీయవమానమ్ము నాత్మ నెంచ
కాతఁ డపుడు తదంగణమందుఁగలుగు
నాసనమ్మున నుపవిష్టుఁ డయ్యె, నంత-

ప్రభుసుబోధల వినుటకై భక్తిపరులు
కొంద ఱాతని డాయ, నానంద మొంది
విమలమతితోడ సుజ్ఞానవృష్టిఁ గురిసి
తన్మయులఁజేసె వారలధర్మమూర్తి.

ఆసుఖామృత వారాశి నంద ఱట్లు
మునిఁగియుండ, దుశ్చరితయౌ ముగుద యొర్తు
పరమగురుని దర్శింప లోపలికిఁ జొచ్చి
ప్రభుపదాంభోరుహమ్ముల పజ్జ నిలిచె.

* * * *

ప్రొద్దుపొడుపునఁ జేసిన బోధలందు
"ఎట్టి కిల్బిషకర్ముల కేని గాని
రక్షణముగల"దని పాపరక్షకుండు"
పలుకఁగా విని, తాఁజేయు పాపరాజి
నుండి వెలువడుమార్గమ్ము నూహఁజేసి,
అతని దరిఁజేర నిదె మంచియదనటంచు
ఆ"కులట" విందు భుజియింప నరుగవారిఁ
గలిసి ధైర్యమ్ముతోడ లోపలికి నేఁగె.

* * * *

అట్లు ప్రభుసన్నిధిని నిల్చు నంచయాన
సాధు శీతలహృదయు శ్రీ చరణయుగము
చెంత శిరసుంచి కోమల కుంతలములు

ధరణిపైఁబడిపొర్ల, నంత స్తమాన
సోద్భవోష్ణాశ్రుధారల నొలికి యేసు
పాదకంజములు కడిగి, భక్తితోడ
గంధసారాళిఁ బూజించి, కరవుదీర
తత్పదాంభోజ సురభి నెత్తావిద్రావి
ముద్దులంగొని నయనాల కద్దుకొనుచు
"స్వకృతదోషమ్ములన్నియుఁ బాసిపోవ
నవ్యయ మతీతపఃఫల మందికొనఁగ
సర్వసముఁ డీశ్వరుండె నాపూర్వజన్మ
పుణ్యవశమునఁ బ్రభువయి పుట్టెనేమొ?"
అనెడి విశ్వాసమున సర్వమామె మఱచె!
ఆవిచిత్రదృశ్యముఁగాంచి యచటివారు
విస్మయముఁజెంది క్రోధాగ్ని పెచ్చుపెరుఁగ
నంద ఱొకమాఱె లేచి మాయుబలఁ జుట్టె.

"ఈదోషకర్మురా లింతేని భయమూన
కీపవిత్రస్థాన మెటు చెరెనో? దీని
వెడలద్రోయుఁడ మిపుడె వెలికి"నం చాయనా
ధనుబట్టిగెంటఁ దొందరపాటు నొందఁగా.

భీతిలజ్జలు మనమునఁ బెనఁగొనంగ
భీతహారిణేక్షణాంచల, ప్రేమమయుని
శరణు వేఁడెడు దృక్కుల నరసి, యతని
పదసరోరుహములకడ నొదిఁగపోయె!

సకలజీవదయాళుండు శాంతమూర్తి
ప్రభువు, దుర్భాంతచిత్తులై పడతినేహ్య
భావమునఁ గనుఁగొను యూదభక్తవరుల
యవిరతంబగు కోపానలార్పు లపుడు
శీతలోక్తులఁ జల్లార్చి, చెలియవైపు
అభయహస్తముఁజాఁచి "ఓ యబ్జవదన!

ఇపుడు నీకలుషము క్షమింపఁబడియె!
ధన్యతమమయ్యె నీజీవితమ్ము నేఁడు !!
ఈవొనరించు దుష్కృతులకు నీవు
తగిన విషాదవేదనలను బొంది
భక్తిప్రపూర్ణమౌ స్వాంతమ్ముతోడ
సేవఁజేసి ముదంబుఁ జేకొంటివమ్మ!
విమలహృదయమ్ముతో నన్ని వేళలందు
పరమపూరుష ధ్యానతత్పరత గలిగి
ప్రేమరాజ్యమ్ములో విహరింతువేని
నిత్యశుభములు చేకూరు నీ కిఁకైన!"
అనుచు దీవింప నంత, నవ్వనజగంధి
తనకు రానున్న నరకబాధలు తొలంగి
విబుధలోకసౌఖ్యములు ప్రాప్తించు ననెడి
మోదపూర్ణామృతమ్ములో మునిఁగిపోయె!!!

ప్రణయాశయము

కె. అన్నమరాజశర్మ గారు

ఎన్నటిప్రేమ భూతి యొల
యింపక దివ్యమనోహరాకృతిన్
భిన్న మొనర్చుచుండె, కను
పించెదవే కను దోయిమూసినన్
స్విన్నముఖంబుతోడ కమ
నీయమృదూక్తుల నిన్ను 'గూర్చివి
ద్యున్నవవల్లి కోపమవ
యోరుచిరాంగి! జపించుచుండెదన్.

విరహవిషాదవృత్తినిఁద
పించెడినాకిఁక శాంతిలేదె, సుం
దరమగుప్రేమ బంధము మ
నంబుఁ గలంచు తెఱంగెఱింగినన్,
నిరవధి కార్తి బాష్పతటి
నీతటమందునఁ దానమాడినన్,
బరుసఁ దనంబు వోవిడి కృ
పామతిఁ బూనక పోవుకోమలీ!

సరసాలోల దృగంచలేషుశతులన్
స్వాంతంబు ఖండించి,దు
స్తరదావానలపీఠమం దునిచి చిం
తామాత్రమోహాంబుజి
త్తరువై తాపమునించెదే ప్రణయగం
ధంబుల్ పిసాళింప న
న్నరవిందాయతనేత్ర! నీమృదుల బా
హాగ్రంథి బంధింపుమా.

అర్థగర్భిత నీలలోలాంబకముల
మగువ దాఁచితె మధురంపుమర్మగతుల
ప్రేమతత్వంబు నీలోనఁ బిచ్చలింప
సిగ్గుతెర జీల్చికొని రాఁగఁ జింతసేతు.

హృదయ చషకంబు నందలి ప్రేమసుధను
బంచి పెట్టఁగ వచ్చెదే స్వప్నవీథి
స్వర్గమం దైన మనవాంఛ సఫలమొందు
ననెడి యడియాస నెచ్చెలీ! యధిగమించె.

బహుళపరిణామ కర్మప్రవాహమందు
కొట్టుకొనిపోయి యెన్నటికో త్వదీయ
పాణిపల్లవముం గేలఁ బట్టి కొనక
పోను నాకాంక్ష విఫలమై పోవు టెట్లు?

స్వయంవరణం

హనూమాన్ (కవితాసమితి)

అనగనగా కాశ్మీర దేశంలో కనకశర్మని ఒహా పండితు డుండేవాడు. ఆయన చతుర్వేదాలు, షట్ శాస్త్రాలు చదివి లోకంలో యింతవాడు మరొహాడు లేడనే చిరకీర్తి గడించి కాలం గడుపుతూండేవాడు. ఈ పండితునికి ఒహా చక్కని అమ్మాయి ఉంది. ఈమెకు చక్కదనానికి సాయం తెలివితేటలు మిక్కుటంగా ఉండేవి. ఈమె క్రమక్రమంగా తండ్రిగారివద్ద సర్వకళ లభ్యసించడమే కాకుండ, తండ్రిగారు చేస్తూన్న శాస్త్రార్థాలు, ఆయన యుక్తి ప్రత్యుక్తికలు శ్రద్ధగా వింటూ పెద్దపండితురాలై పోయింది. ఎన్నాళ్లాడపిల్ల యింట్లో ఉంటుంది. గులాబిచెక్కిళ్లమీద సిగ్గుదొంతరలు కనిపింప జొచ్చేయి. పండితుఁడు భార్యతో ఆలోచించేడు అమ్మాయి వివాహవిషయం.

కొసకు వారిద్దరు మరునాడు "శుభస్య శీఘ్రం" అని వరుణ్ణి వెదకడానికి ముహూర్తం నిర్ణయించేరు.

శర్మగారు మరునాడు బయలుదేరి ఒహా పల్లెటూరి ప్రాంతం చేరేరు. అప్పుడు సమంగా సూర్యోదయం అయింది. ఈయన తిన్నగా ఆవూరు ప్రక్క పారుతూన్న తాబేరు గట్టు మీదికి వెళ్లి ఒహా పెద్దమనిషిని ఆవూరి సమాచారం కనుక్కుంటూ నదిలో నిష్ఠాగరిష్ఠులై సంధ్యవారుస్తూఉన్న యువకులను చూచేసరికాయన కొహా అభిప్రాయం తట్టింది. మళ్లీ వారిని చూసేడు. నచ్చింది. నూనూగుమీసం, బంగారపుశరీరం, నల్లని పెన్నెరులు, శభాసనుకుని ఒకక్షణం ప్రతీక్షించేసరికి ఆ యువకులు సమీపించేరు. అందులో నొకనిని శర్మగారు "నీపేరేమి" అన్నారు. యువకుడు నవ్వుమొగంతో "కింశుకశాస్త్రి" అన్నాడు. పండితుడు సరే అని కింశుకశాస్త్రితో వారి ఇంటికి వెళ్లి ఆరోజు కక్కడుండి కింశుకశాస్త్రిని వెంట పెట్టుకుని మర్నాటికి తమ యిల్లు చేరేడు. తగిన పెళ్లికొడుకు వచ్చేడని శర్మగారి భార్యకు

సంతోషం కలిగింది. పెళ్లికొడుక్కి పిండివంటలతో భోజనంపెట్టగా నాతడు భోంచేసి చావడిలో పచార్లు చేయుచుండగా అమ్మాయి పెండ్లికొడుకుని చూడడానికి వచ్చింది. చూచింది వాళకం; పెదవి విరిచింది. పెండ్లికొడుకుకూడ గమనించే డమ్మాయిని: అప్పుడామె "అయ్యా! తామేమి చదువుచున్నా" రంది. పెళ్లికొడుకు "భారవి" అన్నాడు. అమ్మాయి "సరేగాని అయ్యా! విహాస్య అన్నది యేవిభక్తి" అంది. పెళ్లికొడుకు వెంటనే "షష్ఠి" అన్నాడు. అమ్మాయి మళ్లీ "విహాయ"అన్నదో? అంది పెళ్లికొడుకుజంకకుండా"చతుర్థి"అన్నాడు. అమ్మాయి:"అహం?" అబ్బాయి: "ద్వితీయ". అమ్మాయి: "కథం?" అబ్బాయి: "ద్వితీయ". ఇంకేముంది, తెలిసిపోయింది అమ్మాయి కబ్బాయి పస. తండ్రిగారు అమ్మాయిని పిలిచి,"అమ్మా, చూసేవూ పెండ్లికుమారుని?నీకుతగినవాడేనా?"అన్నారు అందు కమ్మాయి నైస్పృహ్య సూచకంగా ఒహానవ్వు నవ్వి—"కింశుకశాస్త్రి".

శ్లో. "యస్య షష్ఠీ చతుర్థీ స్యాత్
విహాస్యచ విహాయచ;
అహం, కథం, ద్వితీయా స్యాత్
ద్వితీయా స్యా మహం కథం."

అందిట:—చూచితిరా విద్యాధికయగు సతీమణి విమర్శకతా నైపుణి. ఇట్టియువతి తగిన వరుని బరిణయమాడి యెంతచక్కగా గాపురము సేసి వన్నెకెక్కునో గదా!

తులువ తుమ్మెద

విద్వాన్ కె. నరసింగరావుగారు, బి.ఏ.,యల్.టి.

తులువతుమ్మెద యొక్కటి చలము బూని
కొలము కొమరును దొంగిలదలచి మదిని
చెలిమిసాకున కలువల కొలను జేరి
పలుకమొదలిడె మెల్లని యెలుగుతోడ.

కూర్మిగంటికి సొంపును గూర్చు మీరు
కొలనిలో బడియుండంగ గోరదగునె
వదలి రండిక గండుతుమ్మెదలకెల్ల
తేటి చవిదేనె పంచుదు తెలివిపాగ.

ఉన్నచోటనె పడియుండ పన్నుగాదు
నన్ను మేటిగ నెంచుడు చెన్నుమీర
అన్నిసుఖముల దేలింతు నలుశలేక
దయ్య మిచ్చెను దేహంబు దనివితీర్ప.

అన్నమాటలు వలపులు కులిరి యవియు
వెలుపలికి వచ్చి సత్తితో కులుకుచుండి
వన్నెతేనెల పోనాడి చిన్నవోయి
తెలివిమాలిన నడతకై తిట్టికొనియె.

తుమ్మెద చెఱచి జుమ్మని తొలగిపోయె
సంత ముగిసినపిదప నీవంత యేల?
తనర వెన్నుండు పెట్టినతావులందె
మీరు వారును చెడకుండ మెలగగాదె?

సంఘం అంటే ఏమిటి ?

గురుభాగవతుల ధర్మారావుగారు, యం.

147

ఎక్కడెక్కడ జీవిఉందో అక్కడల్లా సంఘం ఉందనిచెప్పవచ్చును. ఎంచేతంటే ఒక ప్రాణి తనవంటిప్రాణుల సంఘంలో కాని పుట్ట లేదు; పెరగలేదు. సంఘజీవనం జీవవృక్షం యొక్కపై శాఖలని చెప్పతగిన ఉన్నతప్రాణుల్లోస్పష్టంగా కనుపిస్తుంది. అలాంటి ప్రతిప్రాణిన్నీ సంఘంలోపుట్టి, సంఘంలో పెరిగి, సంఘంమూలాన్నే తనస్వభావాన్ని, లోపాలని తెలుసుకుంటుంది. సంఘం మనచుట్టూ ఉండడమే కాకుండా మనతోకూడాఉంది. ఏరిస్టాటిల్ ఈసత్యమే ఇలాగుచెప్పేడు. "మనుష్యుడు సంఘజీవన బద్ధుడైన ఒకమృగం." (Man is a social animal)

సంఘంఅంటే శారీరికంగాను, మానసికంగాను సమానధర్మాలుకల వ్యక్తులసముదాయం అనిచెప్పవచ్చు. సమానధర్మాలులేకపోతే వ్యక్తులు కలిసి ఉండలేవు; కలిసి తమఉద్దేశాలు నెరవేర్చుకోలేవు; స్నేహం, అన్యోన్యత, సంఘీభావం, ఇవిఉండాలంటే వ్యక్తులు వాటివాటికి ఉన్నఏకత్వం గ్రహించాలి. ఒక వ్యక్తినిపోలి యింకో వ్యక్తిఉండవచ్చుకాని అవ్యక్తులన్నీ ఒకసంఘం అని అనిపించుకోలేవు. ముఖ్యమైన హంశాల్లో పోలికఉన్నప్పటికీ, వ్యక్తికీ, వ్యక్తికీ, భిన్నత్వంకూడా ఉండాలి. కారణమేమంటే ఈభిన్నత్వమే వ్యక్తులన్నింటినీ

కలిపిపరస్పరసహాయంవల్ల ఒకేలక్ష్యం సాధిం
చడానికి కారణభూతం అవుతుంది.

సంఘం అనేశబ్దంలో ఇంకో అభిప్రా
యం ఉంది. అది యేదంటే "సంఘంలో ఉం
వ్యక్తులు ఒకదానిమీద మరొకటి ఆధారపడి
ఉంటాయని." సంఘంప్రథమంలో కుటుంబం
గాఉంటూ ఉండేది. కుటుంబంలో స్త్రీలు పుర
షులపైనిన్నీ, పురుషులుస్త్రీలపైనిన్నీ ఆధా
పడి ఉంటారు. స్త్రీలు పురుషసహాయంవల్లనూ
పురుషులు స్త్రీలసహాయం వల్లనూ పరిపూర్ణ
త్వం పొందుతారు. కుటుంబంలో వర్తిస్తూ
ఉన్న యీసూత్రమే బాహుళ్యంగా సంఘం
లోకూడా వర్తిస్తూఉంది. కాని సంఘంలో
ఒకరిమీద యింకొకరు ఆధారపడియున్న
విధాలు హెచ్చుగా ఉంటాయి. ఆప్రదేశ
కూడా చాలా విరివిగా ఉంటుంది. అతిపుర
తనకాలంలో కులాలు, జాతులు, గ్రామంలో
నివసించే సంఘాలు మిక్కిలి సంకుచితంగ
ఉండేవి. వాటికిన్నీ చుట్టూఉన్న ప్రపంచక
నికిన్నీ, ఏవిషయంలోనైనా, ఇచ్చిపుచ్చుకోవడ
ఉండేదికాదు. కులానికీ, జాతికీ, గ్రామానికీ
వెలుపల ఉన్న వాళ్లంతా శత్రువులనే అప్ప
వాళ్లనమ్మకం. అయితే యీయుగంలో దే
దేశాలకీ, ఖండ ఖండాలకీ, సంబంధం హెచ్చం
పోతూఉంది. దేశాన్నీ ... యుద్ధంపు

రాకపోకలకు అడ్డంవచ్చేటపుడు ప్రజలు ఎంత బాధపడతారో మనకు తెలుసు. రానురాను ఈపరస్పర సంబంధం అధిక సంఖ్యాకులలో ఏర్పడడమే కాకుండా అది అశిథిలంగా తెంచడానికి వీలులేకుండా పరిణమిస్తూఉంది.

సంఘంఅంటే సహకారమన్నమాట. సంఘాన్నికూడ చేసేశక్తులకూ, యుద్ధాలకూ, పరస్పరవిరోధం కనిపిస్తుంది. యుద్ధంవైషమ్యాలను పెంచి, నాశన కారణ మవుతుంది. సంఘం దానిలో ఉండేవ్యక్తులకు సమానాశయాలు కల్పించి ఆవ్యక్తుల్ని ఒకదగ్గరకు పోగుచేస్తుంది.

సంఘం గురించి మనంనేర్చుకొన్న సంగతులివి: సంఘంలోఉండే వ్యక్తులకు సమాన ధర్మాలు ఉంటాయి. ఒకరిమీద మరొకరు ఆధారపడి ఉంటారు. సంఘంలో ఒకరికోసంఅందరూ, అందరికోసం ఒక్కొక్కరూ సహాయం చేస్తారు. అయితే సంఘం అంటే ఇంతేనా? కాదు. సంఘం ఒకవలలాంటిది. అందరమూ ఒకటేఅన్న సంగతి గ్రహించినవ్యక్తుల ఇచ్ఛాశక్తి, ఉద్దేశములూ, వీటివల్లఏర్పడిన పరస్పరబంధాలే సంఘజీవనానికి ప్రాణంపోస్తాయి. సంఘతత్వంగురించి ఆలోచించేటప్పుడు సంఘం అంటే ఒకఆంతరికమానసికావస్థ అని భావించిరి. కాని ప్రత్యేకవ్యక్తుల సదుపాయానికిగాని వాటిసౌఖ్యంకోసంగాని ఏర్పడిన సంస్థ కాదు. సంఘ[illegible] తల్లికీ, పిల్లకీ, ఉండేసంబంధం దేనిత[illegible]పిస్తుంది?

తల్లికి పిల్లమీద ఉండేప్రేమతోను, బిడ్డకు తల్లిపై ఉన్నప్రేమతోనూ ఈప్రేమ మూలముగా ఇద్దరి ఆంతరంగిక స్వభావం కూడా వ్యక్తమవుతుంది.

సంఘములయొక్క యథార్థ స్వభావవిచారణ ఈ దృష్టితోచెయ్యాలి. సంఘంలో వ్యక్తిత్వంలాగ ఉండకుండా వ్యాకోచం అవుతుంది. వ్యక్తిస్వార్థపరత్వం అనేగోలుసు తెంచేసి ఇతరవ్యక్తులతో సంబంధాలు కల్పిం[illegible]కుంటుంది. ప్రతిమనుష్యుడికీ నేను ప్రత్యే[illegible] వ్యక్తిననే జ్ఞానం కలిగి, తరతరాలకూ వ్యక్తియొక్క ప్రత్యేకత్వం నశించకుండా వంశక్రమాగతంగా వస్తుంది. యౌవనం పోషింపబడుతుంది. స్త్రీపురుషుల అన్యోన్యసంబంధాలవల్ల వాళ్లగుణపుష్పాలు వికసిస్తాయి. ప్రకృతి రహస్యాల కనుగొని దాన్ని తనవశానికి తెచ్చేటందుకు మనుష్యుడు చేసేప్రయత్నాలన్నీ ఏకలక్ష్యబద్ధం అవుతాయి. తరతరాలనుంచీ వంశక్రమాగతంగా వచ్చే మనుష్యుల ఆచారాలు, వ్యవహారాలు, అభిప్రాయాలు, నడుస్తూ ఉంటాయి. కాలక్రమేణ మనుష్యులు సంపాదించే జ్ఞానం అంతా సంఘానిదే. సంఘంయొక్క మహాదుద్దేశంలో, అందులో నివసించే మనుష్యులవైరాలూ, వాళ్లస్నేహాలూ ఇమిడి ఉంటాయి.

విధులు, ధర్మాలు, వాటివిభాగం

సంఘానికి అవసరమైన పనిఏదైన కావలసి ఉంటే ఆపనిచెయ్యావలసినవిధి అందరిదీ

అయిఉంటుంది. ఆ కారణంచేత ఆపనిఅందరూ కలసి చెయ్యాలి. అనగా ఏదయిన పనిచెయ్య డానికి పడవలసిన కష్టం అందరూ పంచుకో వలసి ఉంటుంది.

సంఘం సహకారంమీద ఆధారపడి ఉంటుంది. ఇంతేకాక సంఘం మొత్తంమీద కావలసినపనిలో ఎవరివంతువారు చెయ్యాలి. ఎవరుఎంతపనిచెయ్యాలో అది ఒకప్పుడు ప్రకృతే నిర్ణయిస్తుంది. ఉదాహరణం క్రింద కుటుంబ జీవనంతీసుకుందాం: శిశుపోషణ విషయంలో తల్లితండ్రులిద్దరిలో ఎవరివిధి వారు నెరవేర్చడం చూస్తున్నాం. తొమ్మిదిమాసాలు మోసి, తల్లి తన జీవంతో ఇంకో జీవాన్ని పోషిస్తుంది. శిశువు పుట్టిన తరువాతకూడా కొన్ని సంవత్సరాల వరకూ పిల్ల తల్లిమీద ఆధారపడి ఉంటుంది. తండ్రికూడా తనజీవన కుసుమమని చెప్పడానికి తగిన శిశువుమీదనుండే సహజ ప్రేమవల్ల శిశువుకి కావలసిన సదుపాయాలన్ని చేస్తాడు. శిశుపోషణభారాన్ని, ప్రకృతే భార్యా భర్తలమీద వాళ్లస్వభావానుగుణ్యంగా పంచుతుంది. ఈవిధుల్ని ఇంకోఅపుడు సంఘంలో నుండే వ్యక్తులే బుద్ధిపూర్వకంగా కొన్నిసామాన్యలాభాల కోసంగాని సామాన్యసదుపాయాల కోసంగాని నిర్ణయిస్తాయి. వైదిక కాలంలో ఆర్యులసంఘం ఈఉద్దేశాన్ని అనుసరించే, బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు అనేనాలుగు భాగాలయింది. ఏభాగం (వర్ణం) తాలూకుపని ఆభాగమే చెయ్యాలనే యీ ప్రత్యేకత్వనిర్ణయం (Specialisation) వల్ల రెండు లాభాలు ఉన్నాయి. మొదటిది: మనుష్యులకి వాళ్ల వాళ్లపనులు నేర్పుతోను, సౌలభ్యంతోను చెయ్యడానికి అవకాశం కలగడం. రెండవది ఎవరి స్వభావానికి అనుకూలమైనపని వాళ్లు చెయ్యడానికి వీలుండడం. "Caste is based on the law of spiritual economics", అని కొందరు చెప్తారు.

ఈవిధులవిభాగంవల్ల సంఘంలో ఉండే ఒకజాతి లేక తెగ ఇతర జాతులపైని, ఇతర తెగలపైని, ఆధారపడి ఉండడమే కాకుండా ఒకజాతియొక్కగాని, తెగయొక్కగాని, అవసరం ఇతర జాతులకూ, తెగలకూ ఉండడమే కాకుండా, జాతిజాతికీ తెగతెగకీ సమానత్వం ఏర్పడి హెచ్చుతక్కువలులేకుండా సంఘంలో ఉండే అందరికీ ఒకవిధమైన అన్యోన్యమైత్రి ఉంటుంది.

పూర్వం ఒకప్పుడు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులు ఒకరినొకరు సమాన గౌరవంతో చూస్తూ ఉండేవారని అనుకోడానికి ఆధారాలున్నాయి. జ్ఞానం అధికమవుతూఉన్న కొలదీ, ప్రకృతి శక్తులను మనుష్యుడు తన సౌఖ్యం కోసం వినియోగించినకొలదీ, సంఘంలో వ్యక్తులధర్మాలు, విధులు, వీటివిభాగం జరుగుతూ ఉంటుంది. అదే సభ్యత అని చెప్పవచ్చు. ఈవిధుల విభాగంవల్ల మనజాతియొక్క బుద్ధి వికసించి జ్ఞానాభివృద్ధి కలుగుతుంది.

ర ణా ం గ ణ ము

(రంగరాయ ప్రబోధము)

మున్నంగి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ గారు

తరతరమ్ములనుండి మాతరము దనుక
  పౌరుషము బాలనమ్ముగా పాడినారు;
దురమునకుఁ బెండ్లికింబలెఁ దరలినారు;
ఆలమునఁ గేలిసల్పి సింగాలలీల

పరబలద్విపయూథకుంభములు వ్రచ్చి
సహజకరవాలజీవి వంశప్రతిష్ఠ
లిహపరమ్ముల దవిలి మ్రోయించినారు;
గణ్యతకు మించె మీ పరాక్రమము క్రమము.

శాస్త్రవాదలఁ, గేలశస్త్రము దనర్చి
కర్మయోగము నెఱపిన క్షాత్రధర్మ
రతులు మన వంశకర్త లాంధ్రనృపవరులు;
వారికడుపునఁ బుట్టినవార మంచు

మఱతుమే? వంశములకెల్ల మాసిపోని
మచ్చఁగూర్తుమె? యాహవక్ష్మాతలమున
వీరవిఖ్యాతియొనర్చి బొబ్బిలిప్రతాప
డిండిమధ్వని జగతి నిండింపవలయు;

దిగ్విజయకేతనముల నెత్తింపవలయు;
భరతవీరప్రతాపప్రభావమెల్ల
దివిజలోకంబుదాఁక నందింపవలయు;
చావుబ్రదుకుల చర్చలు సమయ వలయు;

అరులబలములఁ జించి చెండాడవలయు;
'కోటవిడుఁ'డంచు, 'నౌబతుకూడ'దంచుఁ
గూయు పగవానినాలుకఁ గోయవలయు;
లాతిపాలనమునకు సలామొనర్చు

సిగ్గుమాలినబ్రదుకు నశింపవలయు;
నేటితోఁ బరాధీనత మీటవలయు;
జన్మభూమికి దాస్యమోక్షమ్ము లేక—
లేదు భౌతికవిభవంబు; లేదు శాంతి;

లేదుస్వర్గము, మనుటకు లేదధికృతి;
సిరులు మెఱుపులు, రాజ్యమస్థిరము- తనువు
బుద్బుదము- క్షణికమ్ములు బూటకములు.
వచ్చుసుకృతదుష్కృతములేపఱచి వెంట;

ప్రాణము లశాశ్వతము; లభిమాన మొకఁడె
పరఁగు గలకాల మాచంద్రభాస్కరముగ.
త్రెంచుకొనుఁ డిహబంధముల్ దెరలిరండు!
ప్రకృతి "జాతస్యమరణమ్ ధ్రువ"మ్ము శౌర్య

ధనులు మీ; రసిధారావ్రతమ్ముఁ గొనుఁడు!!
సంఖ్యాతద్వీప, శ్రీకృష్ణజయజయజయ!
శాంభవీ, కాళి, చండికా జయజయ జయ!!
లయమహాకాలరుద్ర, జే జయజయజయ !!!

ఉల్కలు (Meteors)

వింజమూరి హనుమంతరావుగారు

151

రాత్రిభాగమందు నక్షత్రములవంటి కొన్ని జ్యోతిస్సులు వియత్తలమునుండి శరవేగముతో భూలోకమున కవతరించుచు మార్గమధ్యమున సమసిపోవుట మన మందరము తరుచుగా చూచుచుందుము. ప్రాయికముగా నిట్టిజ్యోతిర్గణములు ఘంటకు నాలుగైదు వందలనంబర వీథిని జొడకట్టి యొకత్రుటికాలములో మాయమగుచుండును. మందగాములగు కొన్ని ఒకటి రెండు నిముసములవరకు దృక్పథమున నుండును. ఒక్కొక తఱి యీ జ్యోతిస్సులద్భుత తేజఃపుంజములై గగనభాగమంతయు వెలుతురుచే నింపును. వానియాగమనమున నంధకారము పటాపంచలగును. ఇట్టి మూర్తములను (Bodies) ఉల్కలందురు. ఉల్కలేవిధమున ప్రత్యక్షమైనను వాని జీవన మల్పకాలమే.

అనుదినము రాత్రిభాగమున కనబడునుల్కలతి సూక్ష్మములై మనదృష్టి నాకర్షింపవు. వెన్నెలరాత్రుల యందివి దివిమైనాడు విహంగములవలె దోచును. వీని నేరసజ్ఞులగు కవులు తమ కావ్యములలో చకోరకములనియు, వెన్నెలపురుగులనియు వర్ణించెదరు. మనమిట్టి మూర్తములనుజూచియు సరకుసేయము. కొన్ని సమయములందివి యసంఖ్యాకములయి భయోత్పాదకములగును. ప్రపంచచరిత్రయందిట్టితరుణము లనేకములువర్ణింపబడియున్నవి. అరేబియాలో ౫౯౯ సంవత్సరం మొహరం పండుగ కడపటి రాత్రియంతయు, నుల్కలు మిడుతలదండువలె నిటునటు బారజొచ్చినవట. జనులు భయభ్రాంతులై భగవంతునిగూర్చి ప్రార్థించిరట. దేవదూతయగు మహమ్మదుగారి యవతరణమందు తప్ప మఱియెన్నడునిట్టివింతనుజూడలేదని యనుకొనిరట. క్రీ. శ. ౧౭౯౯ లోను, క్రీ. శ. ౧౮౩౩లోను నిట్టిభయంకరవృష్టి సంభవించెనని చరిత్రలయందు వర్ణింపబడియున్నది.

ఉల్కలు సూక్ష్మవాతావరణము (Regions of rarer atmosphere) గల యున్నత ప్రదేశములయందు మేఘమండలమునకు చాలపైనుండగనే కనుపించును. వానిస్వభావము నూహించుటకుదగిన ధ్వన్యాదిహేతువు లెవ్వియు వానియాగమనమును పురస్కరింపవు; కాని యపూర్వ సమయములయందు నఖండ తేజోవంతములగు నుల్కల యవతరణము సంకులఘోరజీమూత ఘుమఘుమారావమును ధిక్కరించు భయంకరనినదముతో గూడియుండును. అట్టితఱి లోహపాషాణాదులు భూమిపైబడుట యుగలదు. చాలకాల మీపాషాణపదార్థముల స్వత్వము (constitution) ఖనిజశాస్త్రజ్ఞుల కభేద్యమైదుర్గ్రాహ్యముగనుండెను.

రానురాను పదార్థతత్త్వమెఱుంగుటయందు నిపుణులగు శాస్త్రజ్ఞులు ఈ పదార్థముల బాగుగ పరీక్షించి వీనిలో మూలద్రవ్యములు (Elements) ఖనిజేతరములు కాకపోయినను వీని సమ్మేళనవిధానము భూమియందు దొరకు మిశ్రపదార్థసమ్మేళన విధానములలో దేనిని బోలియుండలేదనియు ఆకారణమున నివి భూమ్యతిరిక్తములనియు నిరూపించిరి. ఇట్టి యుత్పాతమును కన్నులారజూడకపోయినను, సామాన్యపరిశోధనచే నేపదార్థమైనను ఉల్కాశకలమని ఖనిజశాస్త్రజ్ఞుడు సులభముగ జెప్పదగిన కొన్ని విచిత్రలక్షణము లీపతితపదార్థసమ్మేళనమునకు సహజమైయున్నవి.

అంతరిక్షమున నుల్కలసంఖ్యాకములు. ఇవి సూర్యునిచుట్టు ననేకవిధములగు కక్ష్యల (orbits)లో ద్రిమ్మరుచుండును, భూమి తన కక్ష్యలో నీమూర్తములను సర్వదా ఢీకొనుచున్నది. ఈతాకుడుచే సూక్ష్మములగు మూర్తములు దగ్ధమగుచున్నవి. దగ్ధమగుతఱి ఉత్పన్నమగు జ్వాలను మనము ఉల్కయనుచున్నాము.

సంఘట్టనమాత్రమున మూర్తమేల దగ్ధముకావలెను? వందలకొలది మైళ్లదూరమువరకు కనబడునంతటి దీప్తకాంతి త్రుటికాలములో నెట్లుకలుగును అను సందియములు పొడమవచ్చును. ఈ యంశముల నరయుటకు ప్రకృతిశాస్త్ర పరిచయమవసరము. ఘర్షణవలన వేడిపి

గల్గుననుట జగద్విదితము. పూర్వులు యజ్ఞయాగాదిక్రతువులయందు దారుమథనముచే నిప్పురాజేయుచుండిరిగదా. అది ఎట్లుగలిగె? త్రిప్పుచున్న కర్రలోని యణువులకు గతిబలము (kinetic energy) వృద్ధియగుటచే అడుగుననున్న దుక్కపు ఆయణువులు తమబలము నొసగును. అడుగుకర్రకదలకుండుటచే తిరుగుడు కర్రయొక్క గతిని నిరోధించును. ఆనిరోధము (Resistance) చే గతిబలమువేడిమిగా మారును. కావున ఉష్ణత గతియొక్క వికృతి. ఉష్ణవాయువునకు శీతవాయువునకు గల భేదమేమి? ఉష్ణవాయువులోని యణువులు శీతవాయువులోని యణువులకంటె ద్రుతస్పందనము (Rapid vibration) గలిగియుండును. అట్టి వాయువు ఇతర వస్తువులపై సోకినపుడు వాని యణువులకు సహా గతిబలము హెచ్చి స్పందనముగలుగును. ఆయణుస్పందనమే వస్తువును ఉష్ణతరముగజేయును. కావున ఒక మూర్తము అతివేగముగ గాలిలోపోవునపుడు చుట్టుప్రక్కలనున్న గాలి చల్లగానున్నను, మూర్తమేవేగముతో పరుగిడుచుండునో అదేవేగముతో దానిని మార్కొనుచుండును. ఈసంఘర్షణచే నామూర్తముయొక్క గతి బలముష్ణతగా మారి యది ఉష్ణాధిక్యమగును. వేగము హెచ్చిన కొలది మూర్తముయొక్క ఉష్ణత హెచ్చుచుండును. గాలిలో క్షణమునకు ౧౨౫ అడుగులవేగముతో వెళ్లునట్టి యొక వస్తువునకు దగ్గరగా నుష్ణతమాపకము (Thermometer) నుంచిన యెడల ఉష్ణము ౧° హెచ్చునట్లు కనబడును అని తామ్సను అను ప్రకృతిశాస్త్రవేత్తగనుగొనెను. ౨౫౦ అడుగులవేగముగల వస్తువు ౪° ఉష్ణతనిచ్చును. ఈసిద్ధాంతమును ఉల్కలయుత్పాతమునకు ప్రయోగించిచూతము.

భూమి తన కక్ష్యలో క్షణమునకు ౯౮౦౦౦ అడుగులనంతున వెళ్లుచున్నది. స్థిరమగు నొకమూర్తమును ఈవేగముతో భూమి డీకొనినయెడల పైసూత్రప్రకారము మూర్తముయొక్క ఉష్ణత $\frac{౯౮౦౦౦^{2}}{౧౨౫^{2}} = (౭౮౪)^{2} =$ ౬౧౪౬౫౬° ఎక్కువయగును. ఇంత యుష్ణము మనము కనివిని యెఱుగము. ఇందులో $\frac{౧}{౧౦౦}$ వంతు ఉష్ణత నుద్భవింపజేయుట యసాధ్యము. ఇందుకు దోడు పై వియన్మూర్తము స్థిరముగాక గమనవేగము గల్గినయెడల భూమి యొక్కయు మూర్తముయొక్కయు వేగయోగము విపరీతమై వాని సంఘట్టనచే నుష్ణత మఱింత హెచ్చును.

నవంబరునెలలో కనబడు నుల్కలు భూమి కభిముఖములై క్షణమునకు ౨౫ మైళ్లవంతున ప్రయాణము చేయుచున్నవి. భూమి క్షణమునకు ౧౯ మైళ్లవంతున నరుగుచున్నది. ఈరెండు మూర్తములు క్షణమునకు ౪౪ మైళ్లవంతున సమీపించుచున్నవి. పై సూత్రము ననుసరించి ఈవేగము ౩౫౦౦౦౦౦° ఉష్ణమునకు సమానమగుచున్నది. ఆ యుష్ణతయంతయు ఉల్కలకు చెందునది యని యూహింపకూడదు. సంఘట్టనచే నంతయుష్ణత బయలుదేరెను. గురుతమమగులోహము సహితము ౨౦౦౦ వేడిని పొందుసరికి కరిగి నీరై పిదప భస్మమగును. భస్మమగువేళ మిరుమిట్లు గొలుపు కాంతులు వెడలుట సహజము. ఒక క్షణమున ౩౫౦౦౦౦౦° ఉష్ణ ముద్భవించినయెడల నావేడిమిలో చాలపరకు గ్రహించిన మూర్తము ఎంతవేగిరము క్షయమగునో, అట్లగునపు డెంత వెలుగునిచ్చునో చదువరులే యూహింపవలెను.

ఈ యుల్కలలో చాల పెద్దవి మనవాతావరణములోనికి వచ్చునపుడు గల్గువేడిమి వానిని నిశ్శేషముగా హరింపకమునుపే భూపతనమగుట తటస్థించును. భూమిని సమీపించు కొలది సాంద్రతర (more dense) వాతావరణము నవి మార్కొను చున్నవి. మఱియు భూమిని సమీపించుకొలది వాతావరణము శీతల తరమగుటచే మూర్తముయొక్క యుష్ణమును తగ్గించుచుండును. వాతావరణ సాంద్రత యధికతరమగుటచే నీపతన పదార్థమును తుత్తునియలుగా జేయును. చిటికిపోవు సమయమున ఘోరమగుశబ్దముగలుగును. ఉల్కలు ప్రాయికముగా నల్పపరిమాణము గలవగుటచే మార్గమధ్యముననే దగ్ధమై పోవుచుండును. తఱుచు కనబడు నుల్కలు ౮౫ మైళ్లు ఎత్తుననుండగా దృక్పథమునబడి ౫౫ మైళ్ల ఎత్తునకు దిగులోపల క్షయమగునని కనిపెట్టబడెను.

ఆకాశమున ఉల్కలు అన్నివైపుల కనబడును అందుచే వీని కక్ష్యలు అన్నిదిశల సన్నిస్థానముల యందుండునని యూహింపవలసి యున్నది. కాని ఉల్కా సమూహముయొక్క గమనము ప్రత్యేకోల్కయొక్క గతికి భిన్నమై సర్వదా యొకనియమము ననుసరించి నటులు కనబడుచున్నది.

ఒక యుల్కాసమూహము మన దృక్పథమున బడినపుడు అందలి యుల్కల కక్ష్యలనన్నిటిని భగోళము (Celestial sphere) పై మనము గుర్తించినయెడల నవి యన్నియు రమారమి సమానాంతరములై యేకబిందు సంపాతములై యుండును. దీనినిబట్టి పైమూర్తముల కక్ష్యలన్నియు సమానాంతరము లనియు, అన్నిటి గమ్యస్థానమొకటియే యనియు తేలును. ఈ గమ్యస్థానమునే 'యుజ్జ్వలస్థానము' (Radiant Point) అందురు.

న్యూటను అను పాశ్చాత్య గణితశాస్త్రవేత్త ఉల్కల చరిత్ర నరయుటకై క్రీస్తుశకారంభమునుండి అతని నాటివరకు గల దేశచరిత్రలనెల్ల శోధించెను. అనాదినుండి ౩౩ సంవత్సరముల కొకమారు ఉల్కావృష్టి వ్రాయబడి యుండెను. అంతేకాక ప్రతిమారును నవంబరు ౧౨, ౧౩ తేదీలలోనే ఈవృష్టి సంభవించి నటుల తెలుపబడియుండెను. దీనిని బట్టిచూడగా భూమి తనకక్ష్యలో నొక నిర్దిష్టస్థానమును జేరునపుడెల్ల నుల్కాపాతముగల్గున ట్లగపడుచున్నది.

పై యంశములనుబట్టి నవంబరు వృష్టికి కారణభూతములగు నుల్కాసమూహములు ఒక నియమితకక్ష్యలో సూర్యునిచుట్టు భ్రమించినట్లు మన మూహింపవలసి యున్నది. ఈ కక్ష్యయొక్కయు, భూకక్ష్యయొక్కయు సంపాతస్థానమొక శతాబ్దమునకు ౧½° చొప్పున తూర్పునకు జరుగుచున్నది. ఉల్కాసమితి తనకక్ష్య యందంతయు వెదజల్లినట్లుండక కొంతమేర దట్టముగా క్రిక్కిరిసి యుండును. భూమి యీసమూహమును ౩౩ సంవత్సరముల కొకమా రెదుర్కొనుచుండును. తక్కిన కాలములలో భూమియు నుల్కలగుమియు సంపాతస్థానమందు ఏకకాలమం దుండకపోవుటచే వృష్టి సంభవింపదు.

న్యూటన్ మహాశయుడు చరిత్రాంశముల ననుసరించి ౧౮౬౬ సంవత్సరము నవంబరు ౧౩ దిని ఉల్కావృష్టి సంభవించునని ముందుగా తెలియజేసెను. అట్లే ఉల్కావృష్టి సంభవించుటచే నతనిజోస్యము రూఢియయ్యెను. అనంతరము ఇటాలియన్ దైవజ్ఞుడు కడుకడు తీవ్రకృషి సలిపి ధూమకేతువుల కక్ష్యలకును, ఉల్కాసమూహముల కక్ష్యలకును సన్నిహిత సంబంధముకలదని సిద్ధాంతీకరించెను. ఇదిడేకాక మరికొందరు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు కూడ స్వతంత్రముగా గుణించి యతని సిద్ధాంతమును నిర్ధారణచేసిరి. ఉల్కాసమూహముయొక్క యావర్తపరమావధి (maximum period of recurrance) ౩౩ సంవత్సరము లనుకొని అందుపై గణితముచేసి ఇటాలియన్ దైవజ్ఞుడు వాని కక్ష్యను నిర్ణయించెను. కొంతకాలమునకొక ధూమకేతువు అదే కక్ష్యలో ప్రయాణముచేయు నట్లు కనుగొనబడెను. ఆ సంవత్సరము నవంబరులో నుల్కావృష్టి సంభవించెను. ఈధూమకేతువు తనదారిని పోవునపుడు దీనివెంబడించుచుణుసమూహముల భూమిమార్కొనుటచే నా ఉల్కావృష్టి సంభవించెనని యిందువలన తేలెను.

చాల కాలమునుండి ప్రతి యాగస్టు నెలలోను పరాశర (Perseus) నక్షత్రమునుండి ఉల్కలవర్షము కురియుట లోకానుభవము. అట్లగుటచే పరాశరనక్షత్రము చితికిపోవుచున్నదని యనుకొనజనదు. పరాశర నక్షత్రమెటుండునో ఆవైపునుండి సూర్యమండలమునకు ఉల్కలనేకములు వచ్చుచున్నవి. ఆగస్టునెల ౯,౧౧,౧౦ దిలలో నీయుల్కలు ఒకటి వెనుక నొకటి విరామములేక కనబడుచుండును. వీనియందలి విశేషమేమన వానిజాడ కొంతవడి కాంతిమయమై వెలుగుచుండును. గణితజ్ఞుడొకడు వీని కక్ష్యాసమస్యను భేదించి ౧౮౬౨ సంవత్సరములో రెండవమారు కనబడిన ధూమకేతువు యొక్క కక్ష్యయు, నీయుల్కలకక్ష్యయు నొకటియే యని నిర్ధారణచేసెను. కావున నీయుల్కలు ఆధూమకేతువుచే విసర్జింపబడిన యణుసమూహములని తేలెను. వీనియుజ్జ్వలస్థానము పరాశరనక్షత్రము.

౧౮౭౨లో నవంబరు ౨౭న ఉల్కావృష్టి సంభవించునని సూచింపబడెను. 'బైలా' ధూమకేతువు ౧౮౪౬లో చితికి రెండుభాగములయ్యెను. అందొకటి మొదట సూక్ష్మముగానుండి క్రమక్రమముగా వృద్ధియగుటచే కొంతకాలమునకు రెండుభాగములు రెండు ధూమకేతువులవలె స్పష్టముగా కన్పించెను. ఇట్లు కనబడిన మరియొకమాసములో రెండుభాగములు క్షీణించి యంతర్ధానమైయెను.

ఈధూమకేతుకక్ష్య భూకక్ష్యకు సమీపమందుండుటవల్ల ప్రతిసంవత్సరము నవంబరు ౨౭ తేది భూమి యీకక్ష్యను దాటిపోవుచుండును గణితముననుసరించి ఈకక్ష్యలో విహరించు ధూమకేతువు ౧౮౩౨ సంవత్సరము సెప్టంబరులో భూకక్ష్య నతిక్రమించిచనవలసియుండెను. సామ్యమునను సరించి భూమి సంపాతస్థానమును జేరినపుడు ధూమకేతూచ్ఛిష్టోల్కా ప్రవాహము నెదుర్కొనుటకు దగినకారణము లుండెను. ఇంతేకాక యీప్రవాహము ఉత్తరాభాద్ర (Andromeda) నక్షత్రమండల మేవంక కన్పించునో అటుండిబయలువెడలునట్లు కనబడుననియు అందుచేత ఉత్తరాభాద్ర నక్షత్రమే దీనియుజ్జ్వల స్థానమనియు నిర్ధారణచేయబడెను. తదుపరి ప్రత్యక్షానుభవమువలన నీసిద్ధాంతము ప్రత్యంశము నిజమయ్యెను.

పై యంశములను బట్టి ఉల్కలు వేరనియు ఉల్కాసమూహములు (Meteorite) వేరనియు, ఉల్కాసమూహములు ఆదిని ధూమకేతువులకు చెందినట్లును తెలియుచున్నది. ధూమకేతువుల స్వత్వముగురించి మరియొకవ్యాసమున జర్చింపబడును.

శక్రచాపము

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు

ఓయవేద్యవిచిత్రమా! యొసఁగుహాయి
 తావకీనైకసూక్ష్మ సందర్శనంబు;
గాయక కవీంద్ర చిత్రలేఖకుల సఫల
జీవిత స్నిగ్ధసుస్వప్న భావమీవొ?
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

భువనమోహన కల్యాణ మూర్తిమైన
తత్పరాత్పరు సౌందర్య తత్వసార
మను విచిత్రచిహ్నంబ వీవగుదువేమొ?
శక్రచాపము నీవనఁజాల నేను.

అప్పుడప్పుడు పర్వదినాళు లందు
నమరసామ్రాజ్యమందు నత్యంత మెగురు
నట్టి జాతీయ కేతన మగుదు వేమొ?
శక్రచాపము నీవనఁజాల నేను.

అవ్యయానందకందమా నట్టి నాక
తలము జనుధన్యజీవుల దారిలోన
చిత్రచేలోత్తపథ మీవొ చెప్పలేను
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

వర్షరూపకమునను మున్వచ్చి మధుర
మోహనానూనరూపసంబోధితమగు
నట్టి ప్రస్తావనజ్ఞేసియరుగు నటివొ?
శక్రచాపము నీ వనజాల నేను.

అలనిలింపనదీజల మాడువేళఁ
దీరమందున రతిదేవి యారవైచు
నేడు రంగులచీర వీ వేమొకాని
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

జాళువా తమ్మిపూవుల చాలునేలు
మేలిచదలేటి చెంగట మెఱయు చిత్ర
వర్ణసైకత సీమవై వఱలు దేమొ?
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

నందనవనాంతికస్థలమందు నెగడు
వివిధవర్ణ కుసుమచయ విరచితమగు
స్వాగతద్వార మీవన వచ్చునెమొ?
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

అల్లమిన్నేటినీటఁ బ్రయాణమునకు
నందనవనానఁ ద్రిమ్మరు నాకబాల
లేడు రంగుల పూవుల నేరితెచ్చి
తి విరిరచియించినట్టిపూఁ దెప్పవేమొ?
శక్రచాపము నీ వనఁజాల నేను.

భూమిజను లొనరుచు పాపపుణ్య చరిత
రచితమగు చిత్రగుప్తుని గ్రంథరాజ
పత్రమొండగు చీవు గన్పట్టుచుందొ?
శక్రచాపము నీవనఁజాల నేను.

అరయస ప్తవ్యసన సమాయత్తమైన
భౌమజీవన చాంచల్య భావమనెడు
నేడు రంగులచిత్ర మీవేమొకాని
శక్రచాపము నీ వనఁజాల నేను.

ఆదితేజంబ వైనను నాదితేజ
భిన్నమటు తోఁచినను భ్రమవెట్టుచుండు
నీవు జీవాత్మ పరమాత్మ భావబోధ
క ప్రథితచిత్రరూపటీక వగుదేమొ?
శక్రచాపము నీ వనఁజాల నేను.

జీవహింస యొనర్చు నిశితవధోప
కరణములు గన నాకు దుఃఖంబుగలుగుఁ
గాని తత్సాధనాభిఖ్యవైనను నిను
గనినయంతనె కలుగు నఖండ ముదము.

ఆకతంబున నిన్ను వజ్రాయుధముగ
ననసహింపను—శాంతి చిహ్నంబ వందు
చల్లనౌ వానకును నీకు జరుగుచెలిమి
నెట్టులింక సమర్థింతు; నిదినిజంబు.

ఎన్నక నీదు తత్వమది
యేమని పిన్నతనంబునందునే,
గన్నుల విందుగాగ నినుఁ
గాంచితి; నేఁడు తదీయమోదభా
వోన్నతి వోయె మామకవ
యోగత తార్కిక బుద్ధిచేత; నా
పన్నుఁడనైతిఁ; గాని గత
బాల్య దశాస్మృతియయ్యె; ధన్యుఁడన్.

చాలును తార్కిక ప్రవృత్తి,
సచ్చి దనంతునిలీల లెన్నఁగాఁ
జాలవు, వానిసృష్టిని ని
జంబుగ నీవణువంట యొప్పు, నిం
కేల వృథాశ్రమంబు? సక
లేంద్రియ గోచర సర్వమాతఁ డం
చో లిభజింపు, మద్దియె మ
హోపకృతి న్బొనరించు మానవా!

హిందూదేశ ఆర్థికస్థితి

చావలి వెంకట హనుమంతరావుగారు, యం. ఏ.

3

కేంద్రరాష్ట్రప్రభుత్వముల ఆర్థికసంబంధములు

ఇదివరకు ప్రచురింపబడిన రెండవ వ్యాసములో భారత కేంద్ర ప్రభుత్వమువారి ఆదాయమార్గములనుగూర్చి విచారించి యుంటిమి. ఇప్పుడు వారేవిషయములకై తమఆదాయమును ఉపయోగించుచున్నారో, ఆఉపయోగించుపద్ధతిలో ఏమేమి మార్పులు కావలెనో చూచెదము. ఇదివరలో చెప్పబడినట్లుగా ఇండియాగవర్నమెంటువారు చేయవలసినపనులలో ముఖ్యమైనది దేశరక్షణ. ఇదికాక పరదేశ వ్యవహారములు (Foreign affairs) ఇతరదేశములతో రాయబారములు మొదలైనవి జరుపుట, నాణెములను తయారుచేయుట, వాటిని సరియైన పద్ధతులపైనడుపుట (Currency Management) తమ అధికారముక్రింద నున్న ఇతర ప్రభుత్వశాఖలను సరియైన త్రోవలో నడచునట్లుచూచుచు వాటికి కావలసిన ఖర్చును పెట్టుట, ఇవికూడ కేంద్ర ప్రభుత్వమువారు చేయవలసినపనులే. వీటిలో మొదటిది రెండవది ఆపనులవలన ఏవిధమైనరాబడియు లేకుండగనే చేయవలసిన ఖర్చులు. అనగా వాటి నుండి ప్రభుత్వమువారికి వచ్చు ఆదాయము లేదు. మూడవది ప్రస్తుతకాలములో ప్రభుత్వమువారి యాజమాన్యమున నున్నప్పటికిని కొలదికాలములో ఏర్పాటు చేయబడనున్న సెంట్రల్ బ్యాంకు (Central Bank) లేక రిజర్వు బ్యాంకు (Reserve Bank) వారు చేయవలసిన పనియగును. నాల్గవది: తప్పనిసరియగు ఖర్చు. ప్రభుత్వశాఖలు సామర్థ్యముతో నడపబడవలెనని వాటి నట్లునడుపుమనుష్యు లుండవలెను. కాన ఆఖర్చుపద్దు సంపూర్ణముగ ఎత్తివేయుట అసాధ్యము; వీలున్నయెడల అవకాశమున్నప్పుడెల్లను అక్కడక్కడ తగ్గింపులను చేయవచ్చును.

మొట్టమొదట దేశసంరక్షణను గూర్చి ఆలోచింతము. దేశసంరక్షణకు కావలసిన ముఖ్యపరికరము సైన్యము, దానికి సంబంధించిన ఉపకరణములు. హిందూదేశమందు సైన్యముపై ఖర్చుఇప్పుడు ౫౫, ౬౦ కోట్ల రూపాయలమధ్య నున్నది. ప్రభుత్వమువారి ఖర్చుపద్దులలో ఇదియే ప్రధానస్థాన మాక్రమించుచున్నది. మన దేశ ఆర్థికపరిస్థితినిబట్టి సైన్యముపై ఇంతఖర్చు అనవసర మనియు, ఈ సైన్యము మన దేశపు లాభముకొరకు కాక ఇంగ్లండుదేశపు లాభము కొరకే ఏర్పాటు చేయబడినదనియు, ఈఖర్చులో 3 వంతులు బ్రిటిష్ సైన్యముమీదనే పెట్టబడుచున్నదనియు దానిని చాలవరకు తగ్గించుటకు ఆవశ్యకతకలదనియు మన దేశనాయకులు అనేక సంవత్సరములనుండి ప్రభుత్వమువారిని హెచ్చరించు

చున్నారు. ఇండియాప్రభుత్వమువారి ఖర్చుల విషయమై ఆలోచించి ఏయే శాఖలలో తగ్గింపులు చేయవలెనో సలహానిచ్చుటకై ఏర్పాటు చేయబడిన ఇంచ్ కేప్ కమిటీ (Inchcape Committee) వారు సైన్యముపై వ్యయమును ౫౦ కోట్ల రూపాయిలకు తగ్గించవలెననియు, అంతకన్న ఎక్కువ ఖర్చు అవసరము లేదనియు సూచించియుండిరి. సైన్యములో ఎక్కువగా హిందూదేశస్థులను పెద్ద ఉద్యోగములకు ఏర్పాటుచేయుటవలనను, హిందూదేశపు మిలిటరీఖర్చులో కొంతభాగము ఇంగ్లండు దేశమును భరించునట్లుచేయుటవలనను, ఇంగ్లండు దేశపుయుద్ధములలో పోరాడుటకు హిందూదేశసైన్యములను పంపకుండుటవలనను, ఇంకను ఇతరములగు అవసరములగు మార్పులను చేయుటవలనను, మన దేశపు మిలిటరీవ్యయము (Military Expendiure) ౫౦ కోట్ల రూపాయల వరకేకాకుండ అంతకంటె తక్కువకు కూడ తగ్గించుట కవకాశము లున్నవి. ఈ విషయమై ఇచ్చట విస్తరించివ్రాయుట కవసరము లేదు. ప్రభుత్వమువారు సైన్యపుఖర్చును ఇంచ్ కేప్ కమిటీవారు సూచించినప్రకారము ౫౦ కోట్ల రూపాయలలోనికి తగ్గించుటకు పూనుకొనవలెను. అట్లు చేయుటవలన సంవత్సరమునకు ౫ కోట్ల రూపాయిలు ఆదాచేయవచ్చును.

ఇక ప్రభుత్వోద్యోగస్థుల జీతములను గురించి యోచించిన మనకు కన్పించున దేమనగా ప్రభుత్వమువారు పెద్దఉద్యోగస్థుల జీతములను వీలయినపుడెల్ల హెచ్చించుచునే యున్నారు. ౧౯౨౪ సంవత్సరములో ప్రభుత్వము వారిచే ఏర్పాటుచేయబడిన లీకమిషను (Lee-Commission) వారి సలహాపై. అఖిల భారత ప్రభుత్వ శాఖల (All India Services) గు ఐ. సి. యస్., ఐ. డి. యస్. మొదలగు శాఖలలో ఉద్యోగీయుల జీతములన్నియు హెచ్చు చేయబడెను. ఈ హెచ్చు చేయుటవలన సంవత్సరమునకు ౬౦ లేక ౭౦ లక్షల రూపాయల ఎక్కువఖర్చును దేశీయులు భరించవలసివచ్చుచున్నది. ప్రభుత్వశాఖలపై ఖర్చు తగ్గించవలెనని ఎప్పుడు సూచింపబడినను ప్రభుత్వమువారు చిన్నఉద్యోగస్థులను తీసివేయుట, వారిజీతములను తగ్గించుటయే జరిగించుచున్నారు కాని నిజముగా దేశమును క్రుంగదీయుచున్న పెద్ద ఉద్యోగస్థుల జీతములను తగ్గించుటకు ప్రయత్నించరు. ప్రపంచములో ఏ ఇతర దేశమందు కూడ మన దేశములో ప్రభుత్వోద్యోగస్థుల కిచ్చునంత హెచ్చుజీతములిచ్చుచుండుట లేదను సంగతి ఎల్లరకును విదితమే. హైందవులను గొప్పఉద్యోగస్థులుగ విరివిగ తీసుకొనుటవలన ఖర్చు తగ్గిపోవుననుటకు సందేహము లేదు; కాని ప్రభుత్వమువారి ఇండియనైజేషను (Indianization) పద్ధతికి ఇంతవరకు సుముఖులుగా నుండుట లేదు.

ఇండియాప్రభుత్వమువారి ఖర్చుపద్దులలో ముఖ్యమైన వేరొకటి జాతీయఋణమును పరిపాలించుట. మన దేశపుఋణము(National debt)

రెండువిధములుగ నున్నది; కొంతభాగముమన దేశమందు చేయబడినది; కొంతభాగము ఇంగ్లండునందు చేయబడినది.* ౧౯౧౮-౧౯ సంవత్సరపు లెఖల ప్రకారము ప్రభుత్వమువారు మన దేశస్థులవద్ద ౫౯ కోట్ల రూపాయలును, ఇంగ్లండు దేశస్థులవద్ద ౨౫౬ కోట్ల రూపాయులును అప్పుతీసుకొనియున్నారు. దీనిలోచాలభాగము దేశలాభమును చేకూఃర్చునులకు (Productive works) ఖర్చుపెట్టబడుట ఒక్కటియే సుగుణ సూచకము. ఇంగ్లండు దేశమునందు చేయబడిన అప్పుపై ప్రతి సంవత్సరమును సుమారు ౧౯ కోట్ల రూపాయిలు వడ్డీ మనము చెల్లించవలసి యున్నది. ఈ అప్పును తీర్చు విషయములో ప్రభుత్వమువారికి చాలకాలమువరకు ఒకపద్ధతియే యుండెడిది కాదు. మన దేశమునందు చేసిన అప్పుపైవడ్డీ ప్రతిసంవత్సరమును ఈయ నవసరములేదు కాని ఇంగ్లండు దేశమందుచేసిన అప్పుపైమాత్రము ఏసంవత్సరపువడ్డీ ఆ సంవత్సరమే చెల్లించవలసి యున్నది. కొద్దికాలములో తిరిగిఇచ్చివేయు పత్రములపై (Short term securities) ఆఅప్పు చాలభాగము చేయబడినదగుటచే అట్లు సంవత్సరము సంవత్సరమును వడ్డీ ఈయక తప్పదు. ఈ అప్పులో సుమారు అంతయు మన దేశపురైల్వేలను అభివృద్ధిచేయునిమిత్తముచేయబడినది. ఈరైల్వేల అభివృద్ధి ఎక్కువ ముఖ్యమా లేక వ్యవసాయమునకు పనికివచ్చు కాలువలు మొదలగు నీటిదారు లేర్పాటుచేయుట ఎక్కువ ముఖ్యమా యను విషయములు చర్చనీయాంశములై యున్నవి. కాని ఆచర్చ ఇచ్చట అనవసరము. ఏదిఎట్లున్నను మన దేశమునకు లాభములేని షరతులపై ఇంత అప్పును ఇంగ్లండు దేశములో చేయుపద్ధతిని మాత్రముఖండించవలసియున్నది. దీనికి జవాబుగ ప్రభుత్వమువారు మన దేశములో అప్పిచ్చువారు చాల అరుదుగ నున్నారనియు, ఇంగ్లండు దేశములో పుట్టినంత సులభముగ మ: దేశములో అప్పుపుట్టదనియు చెప్పుచున్నారు. కాని వ్యవసాయపు కట్టడములు (Irrigation Works) మొదలగు వాటికి కావలసిన అప్పంతయు మన దేశములో వచ్చినదనియు, యుద్ధసమయములో 3 సంవత్సరములలో మన దేశస్థులు ౨౬ కోట్ల రూపాయలు అప్పిచ్చినసంగతియు, ఇతర సమయములలో మన దేశములో ప్రభుత్వమువారు సంపాదించిన అప్పుసంగతియు మనము జ్ఞాపకముంచుకొనిన, ప్రభుత్వమువారీవిష:య:ములో దేశమునకు ఎంత అరిష్టదాయకమగు విధానము నవలంబించుచున్నారో గ్రహించనగును. ఈనష్టదాయకమగు పద్ధతికి తోడుగా ప్రభుత్వమువారు ప్రజాప్రతినిధుల ప్రాతికూల్యమును త్రోసిపుచ్చి రూపాయమారకమును (Exchange) షిల్లింగు నాలుగుపెన్నులనుండి షిల్లింగు ఆరుపెన్నులకెక్కువచేయుట వలన ప్రతి సంవత్సరమును సుమారు ౧౦ కోట్లరూపాయలకు పైగా మన

* ఆసంవత్సరములో జాతీయఋణమునుగూర్చియు దానిని తీర్చువిధమునుగూర్చియు ప్రభుత్వమువారు క్రొత్త విధానము నేర్పాటుచేయుటచే ఆసంవత్సరపు లెక్కలు తీసుకొనబడినవి.

దేశపుసొమ్ము వడ్డీ రూపకముగ పరదేశస్థుల పాలగుచుండుట జరుగుచున్నది. యుద్ధానంతరమున ఈపద్ధతిలో కొంతవరకు మార్పుచేయబడినది. ౧౯౨౬ సం.లో ఏర్పాటు చేయబడిన External Capital Committee (పరదేశముల నుండి అప్పునుతీసుకొను విధానమును గూర్చి విచారణచేయుట కేర్పరుపబడిన సంఘము) వారుచేసినసూచనప్రకారము ప్రభుత్వమువారు జాతీయఋణమును వీలైనంతవరకు మన దేశస్థులవద్దనుండియే తీసికొనుటకేర్పాటుచేసికొనినట్లు మన మూహింపవచ్చును. ఇదికాక ౧౯౨౪ సంవత్సరపు ఆదాయవ్యయపట్టికపై చర్చసందర్భమున అప్పటి ఆర్థికమంత్రియగు సర్ బాసిల్ బ్లాకెట్ (Sir Basil Blackett) గారు అప్పును తీర్చువిషయములోకూడ నొకక్రొత్త సూత్రమును ప్రతిపాదించియున్నారు. దానిప్రకారము ఉన్నఋణము నుండి విముక్తి పొందుటకును, క్రొత్తఋణమును చేయుట కవసరములేకుండునట్లును ప్రతిసంవత్సరమును ఆదాయము నుండి ౪ కోట్ల రూపాయిలు ప్రత్యేకించుటకును, అదికాక ౧౯౨3 సంవత్సరపుమార్చినెలాఖరునాటికున్న అప్పునకుపైగా అయిన అప్పులో ౧/౮౦ భాగముకూడ అప్పుతీర్చుటకై ప్రత్యేకించుటకును తీర్మానించబడినది. ఈ తీర్మానములో కొన్నిలోట్లున్నమాట నిజమే; దానిని అప్పట్లో లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీలో అనధికార సభ్యులు ఖండించినమాట కూడ నిజమే కాని, సర్ బాసిల్గారు చేసిన మార్పునందు కొన్నిలాభములున్నవనిమాత్రము ఒప్పుకొనకతీరదు. ఇకముందు జాతీయఋణమును మనదేశమందే చేయుపద్ధతితో ప్రతి సంవత్సరమును మనము ఇంగ్లండు దేశమునకు చెల్లించవలసిన వడ్డీ మొత్తము కొంతవరకైనను తగ్గునను విషయమునకు సంతోషించవలసియున్నది.

క్రొత్తసంస్కరణములు ప్రవేశపెట్టబడిన తరువాత కేంద్రరాష్ట్రీయప్రభుత్వముల ఆదాయమార్గము లెట్లు వేరుచేయవలెనో అట్లే ఖర్చు పద్దులు (Items of Expenditure) కూడ వేరుచేయవలసి యుండును. ఇట్లుసంపూర్ణముగ అధికారవిభజన కష్టమనియు, కొన్ని విషయములలో కేంద్రప్రభుత్వమువారికి చివర యాజమాన్యము (Final Authority) నిచ్చుట అవసరమనియు పన్నుల విచారణ సంఘము వారు తమ రిపోర్టునందు సూచించి యుండిరి. కాని అట్టి విభజనవిధానము నేర్పాటుచేయుట విషయమై ఆలోచనచేయుట ప్రాముఖ్యమని కూడ ఆకమిటీవారే వ్రాసియున్నారు. ఈ వ్యాసములలో చేయబడిన సూచన లీవిషయములో తోడ్పడునని తలంపవచ్చును.

రాష్ట్రప్రభుత్వ ఆదాయవ్యయములు

ఇంతవరకు భారతకేంద్రప్రభుత్వమువారి ఆదాయవ్యయ విషయములను గూర్చి ఆలోచించియుంటిమి. ఇకమీదట రాష్ట్రప్రభుత్వముల విషయములనుగూర్చి ఆలోచించెదము. ఇకముందు మనదేశమందు రాష్ట్రములన్నియు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము కలిగియుండు నను ప్రధానసూత్రమును మనస్సునం దుంచుకొని

మన మీవిషయమై విచారణ ప్రారంభించవలెను. రాజకీయ పరిపాలనా విషయములలో రాష్ట్రములు స్వాతంత్ర్య మెప్పుడుకల్గియుండునో అప్పుడే ఆర్థికవిషయములందు కూడ స్వాతంత్ర్యము కల్గియుండుననుట నిర్వివాదాంశము. ఆర్థిక విషయములలో స్వాతంత్ర్యము లేనిదే, అనగా పన్నులను విధించుటకును తగ్గించుటకును తీసివేయుటకును వాటిద్వారా వచ్చుసొమ్మును ఇష్టము వచ్చినట్లు ఖర్చుపెట్టుటకును అధికారములేనిదే, రాష్ట్రీయ స్వాతంత్ర్యము వట్టిబూటకమే యగును.

రాష్ట్రప్రభుత్వము లికముందు ప్రజోపయుక్తములగు అనేక కార్యములు చేయవలసియుండుననియు, ఆపనులను లాభము ఎక్కువ వచ్చునట్లుచేయుటకు కావలసినంత సొమ్ము ఆ ప్రభుత్వములవారి చేతులలోనుండుట అవసరమనియు ఇదివరలో చెప్పియుంటిమి. ఈ విషయమునుగూర్చి ఆలోచించునప్పుడు మన మొకసంగతి జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. హిందూదేశములో అన్ని రాష్ట్రములును ఒకేవిధముగ నుండక, వేర్వేరురాష్ట్రములు వాటివాటి ప్రజాబాహుళ్యము, పరిమితి, వృత్తులు వ్యాపారములు ఇతరవిషయములనుబట్టి వేర్వేరు పరిమితిగల ఆదాయవ్యయములు కలిగియున్నవి. ఈ విషయము ఒక ఉదాహరణము వలన తేటతెల్లమగును. మనమద్రాసురాష్ట్రముచాలభాగము వ్యవసాయము ముఖ్యవృత్తిగా గలవారున్న రాష్ట్రమై యున్నది. ప్రజలలో నూటికిముప్పాతికమంది వ్యవసాయము వలనచే తమ జీవయాత్రను గడుపుచున్నారు. రాష్ట్రాదాయములో సగమువంతునకు పైగా భూమిపన్ను (Land Tax) నుండి వచ్చుచున్నది. ఈవిషయము లన్నిటినిబట్టి మద్రాసురాష్ట్ర ప్రభుత్వమువారు వ్యవసాయమునకును వ్యవసాయదారులకును ఎక్కువ సహాయకరములుగా నుండు పనులను చేయవలసియుండును. ఇంక బొంబాయి రాష్ట్రముసంగతి చూతము: ఆ రాష్ట్రములో పరిశ్రమలు ఇతరరాష్ట్రములలో కన్న అభివృద్ధి గాంచినవి; ముఖ్యముగబట్టలపరిశ్రమ (Textile Industry) అచ్చట వేళ్లుపాతుకొని యున్నది. బొంబాయి రాష్ట్రమువారి ఆదాయము చాలవరకు ఆదాయపుపన్ను (Income -tax) మూలముగ వచ్చుచున్నది. పరిశ్రమలకును వాటియందు పనిచేయు కూలివాండ్రకును సంబంధించిన విషయములందు ఆరాష్ట్ర ప్రభుత్వమువారు ఎక్కువ శ్రద్ధతీసుకొనవలసియుండును. ఇట్లే ఇతర రాష్ట్రములందు కూడ ఆరాష్ట్రపరిస్థితులనుబట్టి ఆదాయ వ్యయములు నిర్ణయించబడును.

రాష్ట్రప్రభుత్వముల ఆదాయ మార్గములలో ప్రధానమైనవి భూమిపన్ను, అబ్కారీపన్ను, కోర్టుస్టాంపుల్పై పన్ను, నీటి సప్లయి రుసుములు నై యున్నవి మనదేశములో చరిత్ర మొదలుపెట్టినకాలమునుండియుకూడ భూమిపన్ను చాల ప్రాముఖ్యము వహించి యున్నది. ఇప్పటికికూడ భూమిపన్నే చాల ఆదాయమునకు మార్గముగ నున్నది. ఈపన్నును విధించుటలో మొట్టమొదట ఆలోచించవలసిన విష

యము, ఆపన్నును చెల్లించువారికి దానివలన ఎక్కువ బాధగా నుండకుండునట్లును, దానివలన వ్యవసాయము సాగించుటకు వారి కభ్యంతరముగా నుండకుండునట్లు నుండవలయు ననునది. భూమిపన్నును విధించుటలో వేర్వేరు రాష్ట్రములు వేర్వేరుపద్ధతుల నవలంబించు చున్నవి. బెంగాలునందును, బీహారుఒరిస్సా, సంయుక్త రాష్ట్రములయందును శాశ్వతపుసెటిల్ మెంటు (Permanent Settlement) అమలునందున్నది. మద్రాసు, బొంబాయి, పంజాబు మొదలగు రాష్ట్రములలో అశాశ్వతపు సెటిల్ మెంటు (Temporary Settlment) పద్ధతి అమలునం దున్నది. శాశ్వతపు సెటిల్ మెంటు ప్రకారము రైతు ప్రభుత్వము వారి కీయవలసిన పంటపాలు (Share of the produce from land) ఒక్కసారిగానే ఎల్లకాలమునకు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఆపద్ధతి అమలునం దున్న రాష్ట్రములలో ప్రభుత్వము వారు భూమిని, జమీందారులకును తాలూకాదారులకును శాశ్వతపు హక్కులతో నిచ్చివేసి వారిభాగమును వారా జమీందారుల వద్ద నుండియే వసూలు చేసికొందురు. నిజముగా భూమిని సాగుచేయు వ్యవసాయదారులతో ప్రభుత్వమువారి కేవిధమైన సంబంధము లేదు. ఇంక అశాశ్వతపు సెటిల్ మెంటు పద్ధతిలో ప్రభుత్వమువారు సూటిగ రైతులతోడనే వ్యవహరించుచు వారివద్దనుండియే భూమిసిస్తును వసూలు చేసికొనుచున్నారు. అదియే కాక కొన్ని సంవత్సరముల కొకసారి (సాధారణముగ 30 సంవత్సరములకు) క్రొత్తభూమి పన్ను ఏర్పాటుచేయుటకు, అనగా భూమిపన్నును హెచ్చించుటకు, తగ్గించుటకు కూడ, ప్రభుత్వమువారి కధికారము కలదు. కాని ప్రతి క్రొత్తసెటిల్ మెంటు సమయమునందును భూమి పంటలో ప్రభుత్వభాగమును హెచ్చు చేయుటకే ప్రభుత్వము వారును, వారి ఉద్యోగస్థులును ప్రయత్నింతురు కాని దానిని తగ్గింతు రనుమాట అసంభవము. ఈపద్ధతి ఏర్పాటైయున్న ప్రాంతములలో భూమిపన్నులు, వాటికి సంబంధించిన ఇతరవిషయములు ఆలోచించుటకును తగిన విధానము నమలు నందుంచుటకు ప్రభుత్వోద్యోగస్థులకే (Execut-iveOfficials) అధికారము కలదు కాని ప్రజా ప్రతినిధులుగల శాసనసభవారి కేవిధమైన హక్కును లేదు. మాంటేగ్యు సంస్కరణములను విచారించుట కేర్పాటు చేయబడిన జాయింటుపార్లమెంటరీకమిటీ(JointParlaimentary Committee) వారు లాండు రివిన్యూ విషయములను నిర్ధారణచేయు అధికారము ఆయా రాష్ట్రములశాసనసభల,(Legislative Councils) కిచ్చుట సమంజసమనియు, వీలైనంత త్వరలో ప్రతిరాష్ట్రప్రభుత్వమువారును వాటిని చట్టరూపకముగ ఏర్పాటుచేయుటకు పూనుకొనవలెననియు సూచించియుండిరి. ఇప్పటికి పది సంవత్సరములయి సంస్కరణములు అమలునం దుండినప్పటికిని ఒకరాష్ట్రప్రభుత్వము కూడ అట్టి చట్టమును తయారు చేయుటకు ప్రయత్నము చేసియుండలేదు. ఈమధ్య బార్డోలీలో

జరిగిన సత్యాగ్రహ సంరంభానంతరము ఈ విషయమై తీవ్రమైన ఆలోచనలు సాగుచున్న వనుటకు నిదర్శనములు కన్పించుచున్నవి. ఇండియా దొరతనమువారు కొన్ని మాసముల క్రిందట రాష్ట్రీయ ఆర్థిక-రెవెన్యూ శాఖల ప్రభుత్వసభ్యుల సమావేశము నొకదానిని పిలిచి దానియందు ల్యాండు రెవిన్యూవిషయమై చర్చ చేసియుండిరి. దానిఫలితము ఇంతవరకుఏమియు తేలకపోయినప్పటికిని క్రొత్త సంస్కరణములు వచ్చినతరువాతనైనను ల్యాండు రెవిన్యూ శాఖ చట్టసమ్మతముగ జరుగునట్లు ఏర్పాట్లు చేయ బడునని ఊహింప వచ్చును. కేవలము ప్రభుత్వాధికారుల చేతులలోనే ఈఅధికారముండు నంతకాలము రైతులు చెల్లించవలసినపన్నులు ఎక్కువ యగుట, న్యాయము జరుగకుండుట మొదలగు బాధలు తప్పవు. ఒక ముఖ్యవిషయము నీ సందర్భములో గమనించవలసి యున్నది: ఏరాష్ట్ర ప్రభుత్వము కాని ఇక ముందు భూమిపన్ను మూలముగ ప్రస్తుతము కన్న ఎక్కువఆదాయమును సంపాదింప దలంచుట నిరర్థకము. అట్లు భూమిపన్ను నెక్కువ చేయుట పైన చెప్పబడిన మూలసూత్రమునకు విరుద్ధము. ఎందువల్లనన, భూమి ప్రతిచోటను ఇప్పటికే ఎక్కువపన్నుల భారమును వహించుచున్నది. రైతులు దేశమందంతటను ఎక్కువ ఋణబాధితులై తమవృత్తి నుండి ఏ మాత్రమును లాభమును పొందలేకున్నారు.

భూమిపన్ను విషయమై ఆలోచించునప్పుడు దాని సాధకబాధకములను గుర్తించుటపసరము. భూమిపన్ను శిస్తా, లేక పన్నా (Rent or Tax) యను విషయమై మనదేశమందు చాలకాలమునుండి ప్రబలుచున్న వాదప్రతివాదముల నిప్పుడు మన మెక్కువగ గణించవలసిన పనిలేదు. ఆవిషయమై ఇప్పటికైనను ఒక తెగింపునకు మన దేశస్థులు వచ్చిరని చెప్పుట కష్టము. ప్రభుత్వమువా రవలంబించిన పరిపాలనాకార్యక్రమమువలన భూమి ఎక్కువ సారవంతమై వ్యవసాయదారుల కెక్కువ లాభము కలిగిన,లాభములో ప్రభుత్వమువారు కూడ కొంతపాలును పుచ్చుకొనగోరుట సమంజసమని మన మంగీకరింపక తీరదు. కాని పాలు వ్యవసాయదారులు ఇచ్చుకోకలిగిన దానికన్న ఇప్పుడే ఎక్కువగా నున్నదనియు, దాని నెక్కువ చేయుదలంచుట అన్యాయ మనియు, వీలైన తగ్గించుటకు గాని,ఇతరమార్గములనుండి దానిలోటును పూర్తిచేయుటకు గాని అవకాశముల నరయుట అవసరమనియు గ్రహింపవలయును. ఈ సందర్భములో మన దేశమందు ఆర్థికశాస్త్రజ్ఞులు చేయు ఒక ముఖ్యసూచనను మరవకూడదు. ప్రస్తుతము భూమిపై వేయబడుచున్న పన్నును తీసివేసి పంటపై వచ్చు ఆదాయముపైన ఇతరరకముల ఆదాయముల పైవలెనే ఆదాయపుపన్నును వేయవలెనని ఆ సూచనయొక్క సారాంశము. ఈ సూచన సమంజసముగా నున్నట్లే కనుపించినప్పటికిని, దానిని దేశమున కంతకును సమన్వయింపజూచుట నష్టదాయకమును, అన్యాయమును అని ఒప్పుకొనక తీరదు. ఎందువల్లనన, మన

దేశమందు నూటికి ౭౦ మంది (బెంగాలులో తప్ప) చిన్న వ్యవసాయదారులు; వారికి భూమిపై వచ్చు సంవత్సరాదాయము చాల తక్కువదై యున్నది. ఆఆదాయముపై ఆదాయపుపన్నును విధించుటకు ప్రస్తుతమున్న నిబంధనల ప్రకారమువీలులేదు.(౨,౦౦౦రూపాయలకు పైబడిన ఆదాయముల పైననే ఆదాయపుపన్ను విధింపబడుచున్నది.) మరియును, ఆపన్ను విధింపబడకపూర్వము కొన్ని ముఖ్యమైన సంగతులు గమనించవలసి యున్నది. ఒకటి: మొత్తంఆదాయములో కొంత భాగము పన్ను వేయకుండ వదలివేయవలయును. రెండు: ఎవరికి ఎంతపన్ను విధించవలెనో నిర్ణయించుటకు సాధారణముగ రెండుమూడు సంవత్సరముల ఆదాయమును లెక్కలోనికి తీసికొనవలెను. మూడు: ఒకఆదాయముపైననే రెండుచోట్ల పన్ను విధింపబడకుండ చూడవలెను. నాలుగు: పన్ను రేటును నిర్ణయించకపూర్వము ఆపన్నును భరించువారి జీవితస్థితి (Standard of living) సంపూర్ణముగ ఆలోచించవలెను. ఇప్పుడు భూమిపంట ఆదాయముపై యీపన్నును విధించవలెనన్న, ౨,౦౦౦ రూపాయిలకు తక్కువకాని ఆదాయములపై పన్నును వేయకూడదను నిబంధన ననుసరించి నూటికి ౭౦ మంది వ్యవసాయదారులు ఏవిధమైన పన్నును చెల్లించ నవసరము లేని పరిస్థితు లేర్పడును. ఇట్లు ఇంత ఎక్కువప్రజాభాగమును వారు ప్రభుత్వమువారి వలన పొందుచున్న లాభములకు పన్నురూపకముగ ఏవిధమైన సహాయమును చేయవలసిన బాధ్యత లేకుండ చేయుట చాల అన్యాయము. దాని సారాంశము పన్నులన్నియు ౧౦౦ కి ౩౦ మంది మాత్రమే చెల్లించవలసియుండునని.

ఇంతవరకును చేయబడిన చర్చవలన తేలినది, భూమిపన్నును తీసివేసి ఆదాయపుపన్నును వేయుట అశాశ్వతపు భూమిపన్ను ఏర్పాటున్న ప్రాంతములకు సరిపడదని. ఇంక ఎవరివిషయములో ఈసూచన అనువదించునో చూతము. బెంగాలునందును, బీహారు ఒరిస్సారాష్ట్రమందును, సంయుక్తపరగణాల యందును శాశ్వతపుభూమిపన్ను ఏర్పాటు ౧౭౯౩ సం.లో చేయబడినదని చెప్పియుంటిమి. ఆ ఏర్పాటులో భూములు ఎక్కువఫలవంతము లైనవి. ఆదాయము ఎక్కువ వచ్చుచున్నది. జమీందారులు భాగ్యవంతు లగుచున్నారు, కాని రాష్ట్రాదాయములకుమాత్రము ఆభాగ్యములో రావలసిన పాలు వచ్చుట లేదు. బెంగాలు జమీందారులు ౧౭౯౩ సం.లో ఎంత పన్నును చెల్లించియుండిరో అంతపన్నే ఇప్పుడు కూడ చెల్లించుచున్నారు. ఇది చాల అన్యాయము; దానివలన ఇతరరాష్ట్రవాసులకు ఒత్తిడి ఎక్కువమై వారు ఎక్కువ పన్నులను చెల్లించవలసిన అవసర మేర్పడుచున్నది. ఈఅన్యాయమును సరిచేయుటకు రెండేమార్గము లున్నవి. ఒకటి: అచ్చటకూడ మద్రాసు, బొంబాయిరాష్ట్రములలో నున్నట్లు అశాశ్వతపు భూమిపన్ను ఏర్పాటుచేయుట; రెండు: జమీందారులకు భూమిపై వచ్చుచున్న ఆదాయముపై ఆదా

యపుపన్నును విధించుట. మొదటి సూచనను ఆచరణలోనికి తెచ్చుటకు చాల అసందర్భము • లున్నవి: పరిపాలనా దృష్టినుండి చాలకష్టము; రాజకీయముగ నష్టము కలదు. కాన ఇప్పు డున్నస్థితినే జరుగుబాటునం దుంచి దాని అన్యా యమును తగ్గించుటయే సమంజసము. దానికి రెండవసూచనయే విచారణీయము. జమీం దారుల ఆదాయములపై ఆదాయపుపన్ను, ఆ ఆదాయము౫,౦౦౦ రూపాయిలకు ఎక్కువ మైనచోట అదనపుపన్నులనుకూడ విధించుట లాభకరముగ నుండును. ఈపద్ధతికి జమీందా రులుకూడ ఏవిధమైనఅడ్డును చెప్పుటకు వీలు లేదు. దానివలన బెంగాలురాష్ట్రములో ఆదా యము ఎక్కువయగుటయే కాక, బీదప్రజలకు కష్టముగనున్న అనేకచిన్నపన్నులను,రుసుము లను తగ్గించుటకు వీలగును. సుమారు 150 సంవత్సరముల క్రిందట సరియైన విచారణ, దూరాలోచన లేక ఏర్పాటుచేయబడిన ఒక గొప్పన్యాయవిరుద్ధమైనపనిని సరిజేయుట కవ కాశము లేర్పడును.

ముందుభాగములో రాష్ట్రప్రభుత్వముల కున్న ఇతర ఆదాయ మార్గములను గూర్చి చర్చించెదము.

ఆంధ్ర ప్రశంస

కాళ్లకూరి గోపాలరావు గారు

అభినవ బ్రహ్మవిఖ్యాత విశ్వామిత్ర కులవార్ధిచంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
మగధసామ్రాజ్య నిర్మాణదీక్షాదక్ష దోర్బలోపేంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
సింహళాదిద్వీపచిరపాలనాఢ్య సాద్గుణ్యాని స్తంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
బర్మాముఖాఖిల ప్రాగ్దేశ సౌభాగ్య ధుర్యామరేంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
ధైర్యసాహసశౌర్య గాంభీర్యవీర్య-కలితచాతుర్యసాంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
ఆంధ్రు లేవిధంబునఁ గన్న నగ్రగణ్యు;-లాంధ్రుల కసాధ్య మనున దీ యవనిఁ గలదె?

పరశురామక్షేత్ర భవ్య భాగ్యోదయోద్ధురులు నంబూద్రు లాంధ్రులు దలంప;
పుదుకోటసంస్థాన సదమల పాలనోజ్జ్వలకీర్తిమూర్తు లాంధ్రులు దలంప;
అద్వైతశైవ సిద్ధాంత ప్రతిష్ఠాపకులు పూజ్యపాదు లాంధ్రులు దలంప;
అఖిలశరణ్యవిద్యారణ్య ముఖ్యగురుప్రతిమాను లాంధ్రులు దలంప;
పాండురంగ తిక్కనముఖ ప్రాజ్ఞమంత్రి-కులవరేణ్యు లగణ్యు లాంధ్రులు దలంప;
ఆంధ్రు లేకీభవించి ప్రయత్నపడిన-నెల్ల దేశంబు లొకటిగ నేలఁగలరు!

['తిమ్మరుసు' నాటకమునుండి]

"నేను హిందూదేశమున కెందుకు వచ్చితిని ?"

165

(సోదరి మీరాబాయి అద్భుత జీవితకథ)

మాగంటి బాపినీడుగారు, బి. యస్-సి. (కార్నెలు), యం. యస్-సి.
(కాలిఫోర్నియా), ఆంధ్ర సెనెటుసభ సభ్యుడు.

రవీంద్రుని శాంతినికేతనము భారతదేశములోని యాత్రాస్థలములలో నొకటి. వివిధజాతుల నాగరికత, వాఙ్మయము, కళలు చూచుటకు, చదువుటకు, పాండిత్యము సంపాదించుటకు, పరిశోధనచేయుటకు అవకాశము గల మహాసంస్థ విశ్వభారతి. ఇచ్చటకు వివిధ దేశములనుండి, వివిధ రాష్ట్రములనుండి యెల్లపుడు పండితులు విజ్ఞానమును దెచ్చుచుందురు. ఇట్టి మహాసంస్థను సందర్శించు మహాభాగ్యము యెంతకాలమునుండియో కల్గుచున్నది. కలకత్తా కాంగ్రెసుకువెళ్లి శాంతినికేతనమున కొంతకాలము గడిపితిని. అప్పుడు సోదరి మీరాబాయిగారి ద్వితీయదర్శనభాగ్యము కలిగినది. మహాత్ముడు తమిళనాడుయాత్రముగించి బరంపురమునకు వెళ్లుచున్నపుడు మరునాడు మెయిలులో మీరాబాయి బరంపురము వచ్చుననియు, ఆమెను యేలూరు స్టేషనువద్ద కలుసుకొని పాలు, పండ్లు నందజేయుమని చెప్పెను. అట్లే మరునాడు రైలులో వెదుకగా నామె మూడవతరగతి స్త్రీల పెట్టెలో నుండెను. ఆమెదుస్తులు చూచిన నామె ఆంగ్లేయస్త్రీయని అనుకొనుటకు వీలు లేకుండెను. మూటలో నుంచి యొకచెంబుతీసి మేము యిచ్చినపాలు జాగ్రత్త పెట్టుకొని యుండెను. ఈచెంబునే శాంతినికేతనమునకు వచ్చినపుడు ఆమె స్వహస్తముతో తోముకొనుచుండెను. సాధనచే జీవితము నెట్లు లోబరచుకొనవచ్చునో యీ ఆంగ్లేయ వనితజీవితమే దృష్టాంతము. ఒకనాడు తనజీవితమునందలి పూర్వచరిత్ర, ప్రస్తుతపుమార్పు యెట్లుకలిగెనో చెప్పియుండెను. జీవితము రెండుభాగములుగా వర్ణించెను. ౧. యూరపుదేశమునందు ఒకకల. ౨. ప్రస్తుతము గాంధితో గడపుచున్న నూతనజీవితము.

ఈమె పూర్వాచారపరాయణులైన ఒక సామాన్యాంగ్ల కుటుంబమునకు జెందినపిల్ల. ఈమెకు చిన్నప్పుడు గుఱ్ఱపుస్వారియనిన మిక్కిలి యిష్టము. జీవితాదర్శమును గురించి మనస్సెప్పుడును స్థిరములేకుండెడిది; పారమార్థిక

సోదరి మీరాబాయి

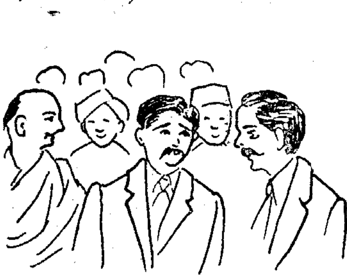
చింతలో మునిగి యేమియుతోచక యుండెడిది. శాంతిలేక కొట్టుకొనుచుండెడిది. ౧౫ వ యేట బెట్హోవెన్ యొక్క ఆస్ట్రేలియా దేశపు సంగీతము విని కొంచెము మనస్సున ఉత్సాహము కలిగెను. తండ్రి నౌకాదళ

ములో గొప్ప యుద్యోగి. అడ్మిరల్. తండ్రితోపాటు అనేక దేశములలో రేవుపట్టణములకు వెళ్లుచుండెను. ౧౫వ యేట లండనువెళ్లినప్పుడు ఆకాలపు నాగరికతయొక్క దుష్ఫలితములు మొదటిసారి చూడగలిగెను. ఎచటచూచి నను అశాంతియే. ఆడువారి పోకులకు, వారి అలవాట్లకు అంతులేకుండెను. పేదవారికి సౌఖ్యములేదు. పేదరికము హెచ్చుచుండెను. ధనికులకు అనవసరములగు నలవాట్లచే వ్యాయమెక్కువ యగుచుండెను. వారికి ఆదాయముకంకర్చెక్కువ యగుచుండెను. అందుచే వారికిని సౌఖ్యము లేకుండెను. తన మనశ్శాంతికై సంగీతముతో కాలమును పుచ్చుచుండెను. ఇంతలో యుద్ధమువచ్చెను. మనస్సు మరింత కలవరపడెను. నాగరికతయందు విశ్వాసము పూర్తిగా కోల్పోయెను. ప్రతి అవినీతికార్యమునకు గూడ నేసుక్రీస్తుపే రుపయోగించుచుండెడివారు. యుద్ధము మరింత నిరాశను హెచ్చించెను. మనశ్శాంతికై సంగీతము నేర్చుకొనుచుండెను. ఫ్రెంచిభాషను నేర్చుకొన మొదలుపెట్టెను. ప్యారిస్ వెళ్లి ఫ్రెంచిభాష నభివృద్ధిచేసికొనెను. రోమెయిన్ రోలెండు స్విడ్జర్లాండులో ఉండునప్పుడు ఆయనను చూడవలెనని యొకజాబు వ్రాసెను. ఆయన స్వహస్తముతో జాబువ్రాసిరమ్మనియాహ్వానించెను. రమ్మని యాహ్వానించిన పిమ్మట ఆయనను కలసికొనెను; అప్పటికి హిందూదేశమును గురించి యేమియు తెలియదు. ౧౭వ యేట హిందూదేశమునకు వచ్చెను. అప్పుడు పెద్దపెద్ద ఉద్యోగస్థులను, మహారాజులను, రాణీలనే చూచెనుగాని, అసలు హిందూదేశమును చూచియుండలేదు. రోమెయిన్ రోలెండు వలననే హిందూదేశమునుగూర్చి మొదట తెలుసుకొనెను. ఆమెజీవితమోక్షమార్గము రోమెయిన్‌రోలెండు వలననే వచ్చుననియు, లేనిచో ఆత్మనాశనమేయని గాఢముగా నమ్మియుండెను. ఆయన అత్యాదరముతో నాహ్వానించియుండెను. కాని స్లేడుకన్య హృదయమును విప్పలేక నిరాశజెంది స్వగృహమున కేగెను. ఇట్టి నిరుత్సాహముతో ఉన్నపుడు రోమెయిన్‌రోలెండునుంచి మనసు విప్పిమాట్లాడుటకు రమ్మని, మరియొక ఆహ్వానము వచ్చినది. ఈసారి వెళ్లినప్పుడు- మనస్సు విప్పిమాట్లాడగలిగినప్పుడు-కొంచెము మనశ్శాంతి గలిగెను. అప్పుడు గాంధినిగూర్చి తానువ్రాసిన పుస్తకమునుగూర్చి చెప్పెను. గాంధి పేరు క్రొత్తగా ఉండెను. రోమెయిన్ రోలెండు గాంధిమహాత్ముడు ఈకాలపు ఏసుక్రీస్తని చెప్పినపుడు గాంధి తనకు ముక్తిదాత యగునని యామె యనుకొని యుండలేదు. ఇంటికి వచ్చినపిమ్మట తృప్తి, మనశ్శాంతి కలిగెను. తండ్రితోపాటు యీజిప్టుకు వెళ్లెను. అచట గాడిదలమీద ప్రయాణము చేసెను. రెండు మూడునెలల పిమ్మట ప్యారిస్‌పట్టణమునకు మరల వచ్చెను. అప్పుడు రోమెయిన్ రోలెండ్ వ్రాసిన గాంధి జీవితము కొని పెక్కుసార్లు పఠించెను. గాంధిజీవితము అశాంతి, అసంతృప్తి కలవరముతో నిండియున్న తనజీవితమునకు నూతనజ్యోతి యయ్యెను. తుపానులో కొట్టుకొనుచున్న ఓడకు ఒక లైటుహౌసు అయ్యెను. గాంధిమహాత్ముని దర్శించి ఆయనకు సేవచేయుటకు నిశ్చయించి అట్టి అర్హతకు ప్రయత్నముల కారంభించెను. ఆయన గ్రంథము లన్నియు మరలమరల పఠించెను. జీవితము, భోజనము, క్రమముగా మార్చివేసెను. ఇట్లు సిద్ధముగానుండుట కొకసంవత్సరము సాధన చేసెను. ఇంతలో మహాత్ముని తీవ్రోపాసనము వచ్చెను. అచ్చటి ప్రజలు గాంధి చచ్చిపోయిన చూతమని మురియుచుండెడివారట. ఈభక్తురాలదిసహించలేక పోవుచుండె. గాంధి చనిపోవునని నమ్మలేకపోయెను. గాంధిమీద భక్తి హెచ్చెను. రోమెయిన్ రోలెండుగారిని కలుసుకొని ఆశ్రమమునకు వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొనినట్లు చెప్పి గాంధిగారికి వ్రాసెను. ౧౯౨౫ ఆగస్టులో రమ్మని గాంధిగారు వ్రాసెను. ౨౫ అక్టోబరున ఓడకు ప్రయాణమాయెను. అప్పుడు రోలెండ్ యిట్లు చెప్పెను. "నీ వెంత అదృష్టవంతురాలవు! ఆధునికుడగు ఏసుక్రీస్తునొద్దకు వెళ్లుచున్నావు! నీ వెంత అదృష్టవంతు రాలవు! నీవెంత అదృష్టవంతురాలవు!" లండనువెళ్లి తనవద్దనున్న వస్తుసామగ్రినంతయు తల్లిదండ్రుల కిచ్చి సెలవుతీసుకొనెను. ఆంగ్లేయస్త్రీకుండవలసిన వస్తుసామగ్రి ఏమియులేక పుస్తకములతోమాత్రము బయలుదేరి నవంబరు 2-వ తేదిన తనజీవితాదర్శమగు సబర్మతీ చేరెను. సర్దార్

పటేలు స్టేషనునకు వచ్చి కలుసుకొనెను. గాంధి 'ప్రియమైన బిడ్డా! ర'మ్మని కౌగిలించుకొనెను. అప్పటి నుంచియు గాంధిమహాత్ముని "నీవేతల్లివి; తండ్రివి; గురుడవు; ముక్తిదాయకుడ"వని నమ్మియుండెను. అప్పటినుండియు గాంధి తల్లియై తండ్రియై గురువై ముక్తిదాయకుడై యుండెను. మిస్సుస్లేడు మీరాబాయి సోదరిగా మారెను. ఆ తేదీనుండి ఆమెకు నూతనజన్మ. ఆకారము మారెను; ఆచారములు మారెను; ఆత్మమారెను; గౌను టోపీ మేజోళ్లు బూట్సులు ధరించు గొప్ప ఎడ్మిరలు కూతురు, ఆంగ్లేయనారి, సాధారణజీవియై, లోకోత్తర పురుషుని పెంపుడుకూతురై, శిష్యురాలై, హైందవనారీమణియై గొప్ప సాధకురాలయి మనసోదరి మీరాబాయియైనది. పునర్జన్మ ఎచటనో యుండు ననుకొందుముగాని, కండ్లఎదుట నీదృష్టాంతము కన్పడుచున్నది. మిల్టను "We can make hell of heaven, heaven of hell" "నరకముస్వర్గముగాను, స్వర్గము నరకముగాను చేసుకొనుశక్తి మనలోనున్న"దనెను. అది ఈమెకు వర్తించుచున్నది. యూరపు దేశములో తాను జన్మించినందుకు ఏదో పాపము చేసియుంటిననెను. భాగ్యభోగ్యములు తండ్రి ఉన్నతోద్యోగి అగుటవల్ల అధికారబలము, తెల్లజాతికి చెందుటవల్ల జాత్యహంకారము, ఆధిక్యము అన్నియు ఉన్నను శాంతిలేక పోయెను ముక్తిమార్గము కానరాదాయెను; కాని సబర్మతి ఆశ్రమము, తండ్రిగాంధి, మాతృదేశము హిందుస్థానము, స్వర్గమువలెనుండె. జీవనము ధన్యమగుచుండె. ఆశ్రమమునందు తనకు నౌకర్లు లేరు. తెల్లవారు, మనలో కొందరు "Live to eat" తినుటకొరకే బ్రతుకు-అట్టి అలవాటులోనున్నను - "Eat to live"- ఆహారమెంత అవసరమో అంత తిన ప్రారంభించెను. పూర్వాచార బ్రాహ్మణ వితంతువువలె కేశఖండనము గావించెను. రాట్నము చేతబట్టెను. గాంధిమహాత్ముని పాదపూజ చేయుచు, గీతాపఠనము చేయుచుండెను. ఆశ్రమమున మొదటి సంవత్సరము, ఆత్మోన్నతికివలయు ఉపదేశములు, పఠనము పొందుచుండెను. రెండవ సంవత్సరము హిందీ పాండిత్యమును సంపాదించెను. మూడవసంవత్సరము ఏకులు చేయుటలో నూలువడకుటలో ఆరితేరెను. ఇట్లు మూడు సంవత్సరములు ఆశ్రమమునందు సుశిక్షితురాలైన పిమ్మటనే సేవచేయుటకు అర్హురాలై బయలుదేరెను. దేశసేవచేయువారు ఈమెవద్దనుండి ఎంతగుణపాఠము నేర్చుకొనవలసియున్నది! మూడు సంవత్సరములు తాను శిక్ష పొంది అప్పుడు బయలుదేరెను. హిందూదేశమునకు వచ్చిన పిమ్మట ఎచటను ఉపన్యాసములు యిచ్చియుండలేదు. ఇదియే ప్రథమము కార్యదీక్షమెండు. రాజపుటానాయందు స్త్రీలలోఖద్దరు ప్రచారమునకై గాంధిగారు పంపియుండిరి. అచట ఒంటెమీద నెక్కి గ్రామములు తిరుగుచూ రాట్నములు పెట్టుచూ సేవ చేయుచుండెను. మాతృదేశమునకు కావలసినది ఇట్టి నిజసేవకులు. స్వామి వివేకానంద ఒక ఆంగ్లవనితను ఆకర్షించగల్గి ఆమె జీవితము మాతృదేశమునకు సమర్పించునట్లు చేయగల్గెను. ఆమెకు హిందూదేశము ముక్తినిచ్చెను. ఆమెజీవితము హిందూదేశమున కిచ్చెను. ఆమె చిరపరిచితయగు సోదరి నివేదిత. మరల గాంధి సోదరి మీరాబాయిని ఆకర్షించెను. ఆమెకు హిందూస్థానమె స్వర్గమనుకొనెను; గాంధియే మోక్షమనుకొనెను. అందులకు ఆమె పవిత్రభారతభూమికి ఆత్మార్పణము చేయుచున్నది. ఆంద్రూసు మహాశయుడు ఇట్లే తనవిజ్ఞానము, శక్తి, సర్వస్వము మన మాతృదేశమునకు ధారపోయుచున్నాడు? ఓహో, మాతృదేశముక్తికి కేవలము భారతీయులుగాక విదేశీయులు గూడ ఎట్లు ప్రాణములు అర్పించుచున్నారు! ఇంకెంత మంది ఎంతకాలము ఇట్లు ఆత్మార్పణము చేయవలెనో!! ఎంతకాలమైనను ఎంత అయినను తప్పునా!!!

తలిశెట్టి
రామారావు.

నాటకానికి వెళ్లివచ్చాను

మైసూరి యాత్ర *

సీరిపి ఆంజనేయులు గారు

169

అనంతపురమున రాయలసీమ కళాశాలాభవనము

(ప్రవేశము : యస్. సావిత్రమ్మ—కే. నారాయణమ్మ)

నారాయణమ్మ—

అక్కా! మైసూరి యాత్రాసందర్భమున మనముచూచి వచ్చినస్థలములు మఱవవలయు ననుకొనినను మఱపునకు రాకయున్నవి. స్వప్నములయందు సయితమచ్చటివి శేషము లేపొడఁగట్టుచున్నవి:

సీ. తిలకించితిమి గదా తులలేని మందిరా
 స్తినిఁ గడుఁబొలుపారు బెంగుళూరు
కాంచినారముగదా కమనీయసౌరభా
 న్వితమగు 'నైట్ లేడి'సతులచేడి
నరసినారముగదా యభ్రచుంబిత తరు
 ప్రతతికిధామ మారామసీమ
వీక్షించితిమిగదా వివిధార్థగణ సమా
 శ్రయము వస్తుప్రదర్శన గృహమ్ము
సుందరోద్యాన వీథుల సొబగునెంచి
దివ్యహర్మ్యవాటికల పొందిక గణించి
వివిధవస్తు విక్రేతల విభవ మరసి
తనిసితిమి మయిసూరి యాత్రను దలిర్చి.

సావిత్రమ్మ—

ఔను—చెల్లెలా! నీవు వర్ణించిన వన్నియును బెంగుళూరునఁ జూచిన విశేషములే. అంతియకాదు. ఇటువినుము:

సీ. చూచియుంటిమి గదా సుభటరక్త నిషిక్త
 రంగవేష్టితము శ్రీరంగపురము
చొచ్చియుంటిమిగదా సురపదమ్మునకు మే
 ల్జాడ యాటిప్పుసుల్తాను మేడ
పరికించియుంటిమి పాతాళమున యంత్ర
 జాలాత్మకము విద్యుదాలయమ్ము
ప్రాఁకియుంటిమిగదా నాకలోకమునకు
 వెలిమెట్లుగట్టు కావేరిగట్టు
కోట గవఁకుల నెక్కి, శృఙ్గాటకముల
నరసి, కన్నమబాడి పెన్దరిఁ జరించి,
కమలగంధాక్తవిమలపూరములఁ గ్రుంకి
సల్పియుంటిమి శ్రీరంగశాయి సేవ.

(ప్రవేశము: ఏ. కమలాబాయి)

కమలాబాయి—

మీ సంభాషణ మధ్యమున నడ్డువచ్చుచున్నందులకు నన్ను క్షమింపుఁడు. నేను మీ వాక్యములను శ్రద్ధాభక్తులతోడ వినుచుంటిని. మీరు వచించిన క్రమము సరిగనే యున్నదిగాని, శివసముద్ర జలపాతమునుండి మరలిన వెనుక, మైసూరు వెళ్లినపిమ్మటఁగదా కన్నమబాడి యానకట్ట చూచినది? మీరీయానకట్టను గూర్చి నుడువుటకు ముందు, మైసూరి నగరమును వర్ణింపవలసి యుండెను. మీరు మీ వాక్యధోరణిలో ముఖ్యమైన దగు మైసూరిని గూర్చియే చెప్పమానితిరే!

---

* ఇది శ్రీరాజకీయోన్నత బోధనాభ్యసనమహిళాపాఠశాలా వార్షిక పారితోషిక ప్రదానోత్సవ (16-వ నవంబరు 1929) సమయమునఁ దత్పాఠశాలాయువతులు గావించిన సంభాషణము. —సీ. ఆం.

నారాయణమ్మ—

నీకనియే వదలినారము. దానిని నీవు పూర్తిచేయవచ్చును.

కమలాబాయి—

నాకట్టి యవకాశ మిచ్చినందుకు నేను మీయెడఁ గడుఁ గృతజ్ఞను; కాని యీనగరా వతంసమునుగూర్చి వర్ణింప నా కెట్లు సాధ్య మగును? అందు—

సీ. రమకు నక్షత్రహారము సమర్పించు బి
త్తరియనఁ జాముండి గిరి రహించు
దైత్యారికైన రత్నాలకిరీటం బ
నంగ మహారాజు నగరు పొనరు
శతశిల్పి మ్మయున కంచితధామ మ్మోయన
నల జగన్మోహినీనిలయ మలరు
దివిజేంద్రుకొలకునై భువిఁబొల్చు కామ్యనం
దనమనఁ బ్రమదావనమ్ము తనరు
ఇది యది యటంచు వేర్వేల నెంచినుడువఁ
గలమె? నగరము సర్వశృంగార యుతము;
విజయదశమిని మైసూరివిభవ గరిమఁ
గాంచవలెఁగాని వర్ణింపఁగఁ దరంబె;

నారాయణమ్మ—

ఈసందర్భమున నే నొకవాక్యము మనవి చేయఁదలంచుచుంటిని.

సావిత్రమ్మ—

నిశ్శంకఁగఁ దెల్పుము. సభ్యులును వినఁ గుతూహలులయి యున్నవారు.

నారాయణమ్మ—

గీ. చెలులు కూపస్థ మండూకముల విధానఁ
గడపదాఁటకయుంట యుక్తమ్ముగాదు;
తమకు మిగులు కాలమున స్వప్రీతి త్త్వమరయఁ
గడపి, లోకవిజ్ఞానమ్ము వడయ టొప్పు.

సావిత్రమ్మ, కమలబాయి—

సత్యము-సత్యము.

(ప్రవేశము: ఎ. సావిత్రమ్మ)

సావిత్రమ్మ—

(సభవంకఁ జూచి) మా యీయువతులు మైసూరియాత్ర సల్పివచ్చినపిమ్మటఁ, దామం దందుఁ గాంచిన సుప్రసిద్ధప్రదేశముల నన్నింటి నొక్కొక్కటిగ నభివర్ణించుచు, నాంగ్లమునను నాంధ్రమునను మన కీవఱకే వినిపించియుండిరి. నేఁటి యీసంభాషణమువలన నావిషయము లను వీరు మరల స్మృతిపథమునకుఁ దెచ్చి, మనలఁ బ్రమోదమగ్న మానసులఁ గావించి యున్నారు. వీరి యిట్టి యాదరంపుఁగల్మికై వీరలయెడ మనము మన కృతజ్ఞతను దెల్పుట యావశ్యకము. (రంగమువంకఁ జూచి)

సీ. భారతమాతకుఁ బైఁట చెఱంగు గాఁ
బరగెడు మైసూరి పురవరమున
విజయదశమిఁ బొల్చు విభవోన్నతులనుసం
దర్శించి వచ్చిన ధన్యులార!
మీవాక్యఫణితిచే మేమెఱుంగఁగనయ్యె
బెంగుళూర్తెఱఁగు, శ్రీరంగనగరి
చెలువుఁ, గన్నమబాడి కలరూపు, శివసము
ద్రంపు ఝురీప్రవాహంపు సొంపుఁ
గీ. గాన, మీవిహారశ్రమకారణమునఁ
గల్గె మాకు సద్విషయక జ్ఞాన, మిట్టి
కతన, మేముచూపెదుగృతజ్ఞతఁగొనుండు;
చందురున కగు నూల్పోగు చందమునను.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఆకస్మిక ఛాయాచిత్రములు

(SNAP SHOTS)

'అమ్మయ్య! లేచాను' (మొదటి బహుమానము)

శ్రీ పి. వి. సుబ్బారావుగారి చిత్రము

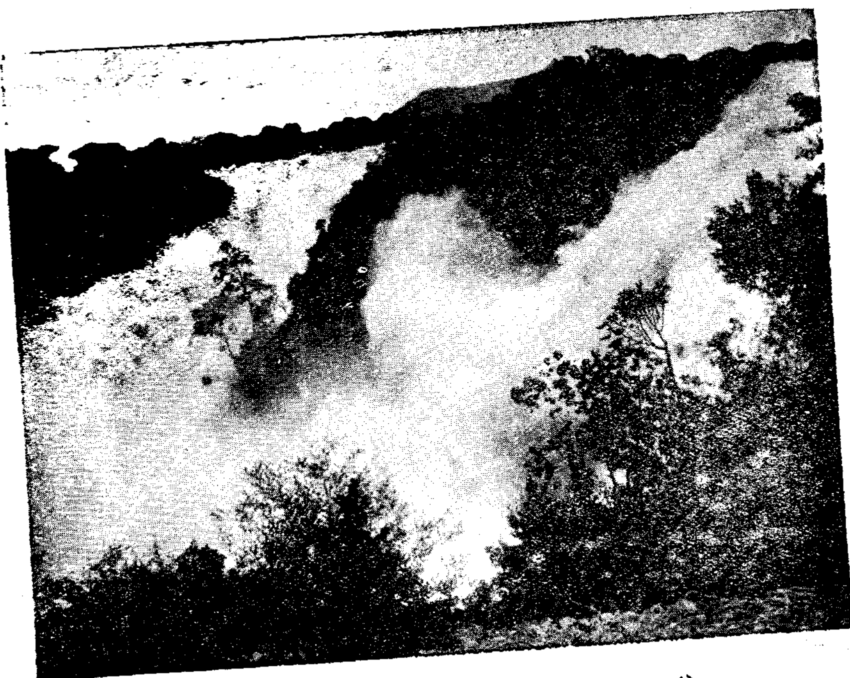

'బూచి' (మూడవ బహుమానము)

శ్రీ పి. భూపతినారాయణుడుగారి చిత్రము

'ఊరేగింపు' (రెండవ బహుమానము) శ్రీహరి శేషగిరిరావుగారి చిత్రము

౧. శివసముద్ర జలపాతము (వానకాలమున)

శ్రీ బి. సుబ్రహ్మణ్యముగారొసగిన చిత్రములు.

౨. శివసముద్ర జలపాతము (ఎండకాలమున)

త్రిమతకూటము

ఇంద్రశబ్దనిర్వచనము

మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు

ఇంద్రశబ్దము అనేక విశేషార్థములు కలది. ఋగ్వేదమందలి యీశబ్దమునకు యాస్కుఁడు మొదలగు పూజ్యులు నిరుక్తాదులందు చూపిన యనేకనిర్వచనములను సాయణాచార్యులవారు ఋగ్వేదభాష్యమునఁ దెలిపి యున్నారు. భారతీపాఠకు లానిర్వచనముల విశేషమరయుదురు గాక.

(౧) ఇరాం=అన్నమును, దదాతి=వృష్టినిష్పాదనముచే నిచ్చువాఁడు ఇంద్రుఁడు. (౨) ఇరాం=తృప్తికారణమైన సస్యమును, దధాతి=జలప్రదానముచేఁ బోషించువాఁ డింద్రుఁడు. (౩) ఇరాం = అన్నము నిమిత్తము, విదారయతి = కర్షకముఖమున భూమిని దున్నువాఁడు. (౪) ఇరాం = అన్నమును, ధారయతి = నాశనరహితముగా నిలుపువాఁడు. (౫) ఇందుం = సోమవల్లీరసమును గూర్చి, ద్రవతి = యజ్ఞభూమికిఁ బరుగెత్తువాఁడు. (౬) ఇందౌ = సోమరసమందు, రమతే=క్రీడించువాఁడు. (౭) ఇంధ ఇతీంద్రః, అనఁగా, ప్రాణిదేహములందు చైతన్యరూపమునఁ జొచ్చి వానిని బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడు.

పైవానిలోఁ గడపటి నిర్వచనమును వాజసనేయులు గూడఁ జెప్పుచు, సర్వేంద్రియాధిష్ఠాన పురుషరూపుఁడై జంతుదేహములను బ్రకాశింపఁ జేయువాఁ డగుటచే నితఁడు, ఇంధుఁడయ్యె ననియు, ఇతనినే ఇంద్రుఁ డనుచున్నారనియు వివరించిరి

మఱికొన్ని బ్రాహ్మణాంతరములలో నిట్లున్నది: పరమాత్మరూపుఁడైన యీ దేవుని బ్రాణములతోను, వాగాదీంద్రియములతోను గూడిన వానినిగా నుపాసకులు ధ్యానించుచు బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నారు కావున నితని కింద్రనామము సంపన్నమైనది—ఈపక్షమున (8) ఇధ్యతే=దీప్యతే, అని కర్మార్థకవ్యుత్పత్తి చెప్పవలెను.

ఆగ్రయణనామక మునీంద్రుఁడు (9) ఇదం కరణా దింద్రః—అని చెప్పెను. అనఁగా, పరమాత్మరూపుఁ డయిన యితఁ డీజగత్తును జేయుటచే నింద్రుఁడయ్యె ననుట. ఔపమన్యవముని, (10) ఇదందర్శనాదింద్రః— అని నిర్వచించెను. అనఁగా, వివేకముచే, ఈ యపరోక్షమైన పరబ్రహ్మమును జూచుచున్నవాఁ డనుట. దీనిని గూర్చి, ఆరణ్యకమున నిట్లున్నది. (11) ఇదమదర్శమ్. సమస్తజగద్రూపమున వ్యాపించిన యీ పరమాత్మను నేను జూచితిని. అందుచే నితఁడిదంద్రుఁడను పేరుగల వాఁడయ్యెను, ఇతనినే ఇంద్రుఁ డను చున్నారు—

మఱికొందఱు (12) ఇది పరమైశ్వర్యే—ఇది ధా తువునుబట్టి, స్వమాయచే జగద్రూపమైన పరమైశ్వర్య ముగలవాఁ డింద్రుఁడనిరి. ఇఁకఁ గొందఱు, ఈశ్వరవాచకమైన (13) 'ఇన' శబ్దములోని అకారమును లోపింపఁ జేసి, దానికి దృధాతువును—ద్రుధాతువునుగూడఁ జేర్చి, ఇంద్రశబ్దనిష్పత్తి గావించిరి. అప్పుడు శత్రువులను భయ పెట్టువాఁడనియు, శత్రువులను బరుగెత్తించువాఁ డని యుఁ గ్రమముగా నర్థములగును. ఇట్లే ఇంద్రశబ్దమున కింకను అనేక నిర్వచనములు కనఁబడుచున్నవి.

పైవానిలో 12–13–సంఖ్యలుగల వ్యుత్పత్తులు మాత్రము లౌకికములు. తక్కినవన్నియు వైదికములు. అందును, మొదటి నాల్గును, ఇంద్రుఁ డాహారపదార్థముల కాధారభూతుఁడైన వర్షాధిష్ఠాన దేవతయనియు, కృష్య

ధిష్ఠాన దేవతయనియు దెలుపుచున్నవి. 5-6-వ్యుత్పత్తు లతనిని యాగమునకుఁ బ్రధానదేవతఁగా నిరూపించు చున్నవి. 7-8-9-వ్యుత్పత్తులు సకలజంతు సంతతియందును చైతన్యరూపమునఁ బ్రవేశించిన పరమాత్మయే యింద్రుఁడను భావమును సూచించుచున్నవి. 10-11-నిర్వచనములు, సకలజగత్కారణమైన పరబ్రహ్మము వేఱనియు, అపరబ్రహ్మమును దొలుతఁ జూచినవాఁ డింద్రుఁడనియుఁ జెప్పుచున్నవి.

కాలక్రమమున మాఱుచువచ్చిన పైవ్యుత్పత్తుల యర్థములను బరిశీలింపఁగా, సత్యాన్వేషణ తత్పరులును, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపారంగతులు నగు నార్యుల విజ్ఞానము క్రమక్రమముగా నెట్లు వెల్లివిరిసినదో దెలియఁగలదు.

రహస్సుధ

కొల్లూరు ధర్మరాయకవి గారు, బి. యే.

నీ తొడపై శిర స్సునిచి నే నిదురింతును గాఢ తామసీ
శీతలఫాల సీమపయి చెమ్మటగ్రమ్మ పయంట కొంగుతో
నీతలిరాకుఁగేల మృదు నిస్వనితం బగు గాలి వీవ నా
యీ తను వెల్ల కన్నులుగ నీక్షణఁ జేతును నిన్ను బ్రేయసీ.

మెల్లగ రమ్ము గాఢపు తమిస్రముఁ జీలిచి కొంచు నాయెదన్
తల్లడిలంగఁజేయుము సుధా మధురాంగి! యెుకళ్లొకళ్ల కౌఁ
గిళ్లఁ బెనంగి యీజగతికిన్ తుదపల్కు వచింత మింత శో
షిల్లిన యీ రహఃప్రణయ జీవుల మొక్క మధుక్షణంబునన్.

నీ దృక్పాతము నీలి మబ్బు వలెనా నిర్నిద్ర చేతంబు నా
చ్ఛాదింపన్ పులకింతు నిల్వున; మృదుస్పర్శా సుఖాకాంక్షమా
నా దేహంబును నీదు బాహుయుగ బంధంబందు బంధింప, ఛా
యాదేవీ! నశియింతు స్వప్నగత మాయామూర్తినై నీ యెదన్.

ఒక నిసివేళ నా తనువునుండి బయల్వడి పోయినాఁడ ప్రే
మకొరకు చేయి చాఁచుకొని స్వప్నపు చీకటులందు నంధభి
క్షుకుని విధాన, నోప్రణయసోదరి! యాఁకొనియున్న నీ హృదం
తికపు కవాటముల్ దెఱచితిన్ కనుఁగొంటి సుధాతి థేయమున్.

ఈ మధుమాసశర్వరి యిదేగతి వేకువ లేక కాలవి
శ్రామముదాఁక నా పరిసరంబున నుండును నీలిరేకయై,
ప్రేమసుధాక్షుధార్తిని తపించిన యీ హృదయద్వయిన్, నిశా
కామిని! జంటగట్టుదము కన్నులకాటుక దిద్దు చీకటిన్.

కవి-వైదికసాహిత్యము

(వేదతీర్థ, నరదేవశాస్త్రి, సుధాబిందు.)

అనువాదకుడు,పల్లె వెంకటశాస్త్రి,(రామకృష్ణసమితి)

కవి శబ్దము అత్యంత ప్రాచీనమైనది. ఇయ్యదివైదిక సాహిత్యమందు అనేకపర్యాయములు వచ్చుచున్నది. ఋగ్వేదములో యేడువిభక్తులయందును యీపదము వాడబడినట్లు అనేక ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి. అందీ పదము తరచు దేవతలకు విశేషణపదముగా వాడబడినది. వైదికసాహిత్యమందు కవిశబ్దము విద్వాంసుడను అర్థమందును విశేషముగా క్రాంతిదర్శియను అర్థమందును అనువర్తించుచున్నది. కవయఃకస్మాత్ దూరదర్శినోభవంతి, (నిరుక్త) కవియని ఎందుకు చెప్పుచున్నారు? క్రాంతిదర్శి యగుటచేతనే. అనగా దూరదర్శి యగుట చేతనే. ఈ కవిశబ్దము ఉపనిషత్తుల యందుకూడ అనేకమారులు వచ్చియున్నది. అందీపదము ఈశ్వరుని కొరకే ప్రయుక్తమగుచున్నది. రానురాను యీ కవి శబ్దము లౌకిక సాహిత్యములోనికి రాగానే ఋగ్వేదమందును, ఉపనిషత్తుల యందును యేఅర్థమున వాడబడుచున్నదో అట్టి అర్థము శూన్యమైనది. కవిశబ్దము ఋగ్వేదమందు,

కవయః	౫౦ మార్లు	కవినా	౨ మార్లు
కవయే	౭ ,,	కవిప్రశస్థః	౧ మార్లు
కవిసఖః	౧ మారు	కవిభిః	౬౮ మార్లు
కవిః	౭౦ మార్లు	కవిం	౩౦ ,,
కవిక్రతుః	౮ ,,	కవిఇవ	౧౦ ,,
కవిక్రతుం	౪ ,,	కవియన్	౧ మార్లు
కవిక్రతో	౧ మారు	కవియమానః	౧ ,,
కవిఛద	౧ ,,	కవివృధః	౧ ,,
కవితమః	౨ మార్లు	కవిశస్తః	౩ మార్లు
కవితమం	౪ ,,	కవిఇతి	౭ ,,
కవితమస్య	౨ ,,	కవీన్	౨ మార్లు
కవిత్వనా	౧ మారు	కవీనాం	౧౫ ,,
కవితరః	౧ ,,	కవే	౫౦ ,,
కవిత్వా	౧ ,,	కవేః	౪ ,,
		కవ్యతా	౧ మారు

వచ్చియున్నది. లౌకికసాహిత్యమందు నకవిశబ్దముయొక్క ఆ వ్యాపకము అర్థములేకుండా పోయినది. ప్రస్తుతము కవిశబ్దముమాత్రమే మిగిలినది అయినప్పటికీ క్రాంతి దర్శిత్వమనగా ప్రతిభాశీలత్వము కవియందు కూడ స్వీకరించబడినది. దీనియందు ఈషణ్మాత్రమును సందేహము లేదు. కవి గావలెనన్నచో రాజాలడు అతడు ప్రతిభాయుక్తుడై జన్మించుచున్నాడు. వైదికఋషుల యొక్క సూక్తినిచూడుడు. వారి ప్రతిభచే ఏరీతిగా సూక్తము వెంటసూక్తముపరిశ్రమరహితముగ తరలివచ్చుచుండెడిది. రామాయణము, మహాభారతము మొదలగు పురాణములను చూడుడు. వీటి కర్తలు వైదిక ఋషికోటియందు చేరకపోయినను వీరియొక్క ప్రతిభ ఎటువంటి వేగముతో పరుగెత్తుచున్నదో. రామాయణ మహాభారతాది పురాణములకు ఆధారమైన రచనాసాహిత్యమున గోచరము కాగలదు. ఈవిషయముల యొక్క ప్రతిభపూర్వవర్తులయిన ప్రాచీన కవుల ప్రతిభవలె లేకపోయినను, వీరి కవిత్వమందు ఏకొలదిపాటి ముగ్ధతనైనను చేకూర్చు శక్తి లేక పోలేదు. ఇక ప్రస్తుతకవిబృందమును తిలకింతుమా యిందొకానొకడును విద్వాంసుడు లేడు. దూరదర్శి అంతకుముందే కానరాడు 'హతా దాకృష్టానాం కతిపయపదానాం రచయితా' అతికష్టముమీద ఇందులోని, అందులోని పదములను స్వీకరించి రచియించెడి యీ మూడవ తరగతి కవులవల్ల భారతదేశము యొక్క ఉద్ధారకముగాని, భారతీయ వాతావరణము దపేక్షించెడి ఉత్కృష్టత్వముగాని ఎట్లుకా గలుగుచున్నది. ఈతర

గతి కవి గోస్వామి తులసీదాసు పాదపద్మముల సన్నిధిని కూర్చొనుటకు కూడ యోగ్యుడు కాడు. అయినప్పటికి వీరు తనురచనలను దివ్యకృతులుగా తలచుచున్నారు. సృష్టిప్రారంభము మొదలుకొని నేటివరకు ఏసమయమందుకూడ కవిశబ్ద మింతటి దురుపయోగమయి యుండలేదు. అనగా నేడెంతటి దురుపయోగముగా వాడబడుచున్నదో అంతటి దురుపయోగముగా, పైగా ఏప్రకారముగాని యంత్రణశక్తి లేకపోవుటవల్ల. "సర్వాన్ పుష్పవతో హయాన్" అనగా లోకగల సమస్తజంతువులును గుఱ్ఱములనుగా తలపబడుచున్నవి. ఇది దౌర్భాగ్యవిషమై యున్నది. ఋగ్వేదము. 1-11-4. యందు కవిశబ్దముతో 'అమితౌజాః' అని శబ్దముకూడ వచ్చియున్నది. 'అపరమిత ఓజః' కవియగువాడు తేజస్సమేతుడై ఉండవలెను. విద్వాంసుడై యుండవలెను, దూరదర్శియయి యుండవలెను. అతడే నిజమైనకవి కాగలుగుచున్నాడు. ఈ కాలమున మనహిందీ సంస్కృత కవులలో నెవరైన అట్టి సర్వశక్తిసమన్వితులగు కవులు కలిగియున్నారా! లేరు, లేరు. ఆధునికమున విద్వాంసులే చాల తక్కువ. అందునను దూరదర్శి లేనేలేడు. ఒకవేళ విద్వాంసుడైన దూరదర్శి ఎవరైన ఉన్నట్లయితే ఆతడు శక్తియుతుడై యుండుట దుర్లభము. ఈప్రకారము ఆంధ్రసంస్కృత హిందీకవులలో శక్తియుతమగు చమత్కారమే లేకుండెను. మనకవులలో నాట్యకారుల ప్రత్యేకకృతులు నీరసములు, శక్తి విహీనములుగా నుండియున్నవి. నామతముచే పరాధీన దేశమందు శక్తియుతులైన కవులుండుట గూడ అసంభవమనియే భావించుచున్నాడను. ఎందుచేతనంటే దూరదర్శి తేజస్సమన్వితుడు. స్వతంత్రుడు అగు కవి మనదేశమువంటి దాస్యవాయుమండలమున ఎందుకు జన్మించును! ఒకవేళ జన్మించినను వాని నీతియుతప్రతిభ దేశమున వ్యాపించు అవకాశ మెట్లు లభించును? స్వేచ్ఛాభ్యుదయోన్ముఖదేశమున నే అట్టికవి జన్మింపగలుగుచున్నాడు. ఆదేశమున కభ్యుదయోన్నతులు కలిగించుట కతడే ప్రబలకారణమగుచున్నాడు ప్రస్తుతము అట్టి నిజమైన కవులు లేనేలేరు. అడవియందలి ముండ్ల చెట్లవలె కుకవిబృందము పెచ్చు పెరిగి పోవుచున్నది. దీనికి ప్రధానకారణము పరాధీనతయే! ప్రజలు వైదిక సాహిత్యమును క్లిష్టముగా తలచి దానిని వీడి దూరముగా కూర్చొనుచుండిరి. శ్రద్ధాయుతమగు పరిశ్రమ చేసినచో వేదములయందు కూడ వారికి నానావిధరసానందము. విశేషముగా లభించగలదు. వేదములు స్వతఃఛందోమయములు. అవి ఋషులయొక్క దూర్వదర్శితా ప్రతిభలవలన ఉద్భవించినవి. ఛందోరచనా ప్రారంభము అన్నిటికంటె ముందు వేదములనుండియే కలిగినది. స్వాభావికవర్ణనయు నానావిధ రసములు వేదములయందు కొరవడియుండలేదు. వేదవాఙ్మయమున గల ఉపమలు, దలంకారములు. మరియేభావమయందును, ఎన్నిటికిని వీరికి దొరజాలవు. సారాంశమేమనగా కవులకొరకు వైదికసాహిత్యమం దింతటి అధికసామగ్రి కలదు.

అయితే కవులు దానియందు పరిశ్రమచేసి దానియొక్క యథార్థోపయోగమువలన లోకోపకార మాచరించి ధన్యులయ్యెదరు గాక, లోకము, పరమార్థము యీ రెంటికిని సహజముగానే కలయిక కలదు. వైదిక సాహిత్య జ్ఞానవిహీనతచేతనే లౌకిక కవిపరిపూర్ణుడు కాలేక పోవుచున్నాడు. లౌకిక కవులకు నాప్రార్థన యేమనగా, వారు సంస్కృతజ్ఞానము కలవారగుచో ముఖ్యముగా వైదికసాహిత్యమందు ధ్యానముంచెదరు గాక! ధర్మమును, ఆదిశ్రోత వేదములనుండియే నేర్చుకొనెను. ఆర్యసభ్యతను ఆశ్రోత వేదోపాసనచేతనే పొందగలిగెను. గనుక వేదమాతను ఉపాసించి క్రాంతి దర్శిత్వము. అమితశక్తులను సంపాదింపగలిగిన లౌకిక కవి ఏమి చేయజాలడు? అట్టి కవితానుసంకల్పించిన రీతిగా తనకృతిచే ప్రపంచకమును ఏతీరుగనైన త్రిప్పగలడు. కవులయొక్క శక్తికి పారములేదు. వైదికశబ్దములయందు కవి అగ్నితో ప్రార్థనముచేసి యీ చిన్నివ్యాపమును ముగించుచున్నాను. "అగ్నే తవశ్రవో వయో, మహిభ్రాజంతే. అర్చయో విభావసో, బృహద్భానో శవసా వాజముఖ్యందధోసి, దాశుషేకవే"

ముద్దు

శొంఠి శ్రీపతిశాస్త్రి గారు

ప్రేమ మషీరసార్ద్రీభూతమైన
లలిత కోమల చిత్తఫలకంబునందు
మోవి యచ్చొచ్చది, కపోలపత్రమునఁ
దవిలియొత్తెడు చిఱుతడిముద్ర ముద్దు.

అననుభూతమహత్తరానంద భావి
భవ్యానుభోగసంభవ నిశ్చయతకు,
మనసులు నిండార మాటలు లేని
లీలావిశేషమా లేయొట్టు ముద్దు.

పండు వెన్నెల గల నిండునెలవలె
నెఱజవ్వనపుటింపు చిఱుత పాయంపుఁ
జెలిమికలిమికిఁ, జిక్కులు లేనిదయ్యు,
సడలింపనీని ప్రేముడి ముడి ముద్దు.

ఆయుర్వనంబులో యౌవనాంకురము
మోహదోహదముచేఁ బూచుపుష్పమునఁ,
గామపరాగ సంకలిత మాధురిని
గరఁగ, నధరశీతకరబింబ మురలి
చిందు ప్రణయహిమబిందువు ముద్దు.

అలసి సొలసియున్న, నెలసిగ్గుగొన్న,
వలపుఁ దలఁపులెడ గిలిగింత లిడఁగఁ,
గులుకుఁ బలుకు లాడుకోఁ జాలనపుడు,
జిలిబిలిమూగి మాటలమూట ముద్దు.

స్నిగ్ధసందిగ్ధవిస్తృత నిశీథమున
రాగారుణోదయక్రమసూచ్యమగుచు,
నిర్నిరీక్షణ పద్మనిర్నిద్రమగుచు,
రవణించు రిక్క, వేకువచుక్క ముద్దు.

మనగోల గనిచాలఁ దనలోనఁ దానె
కెరలి నవ్వుకొనుచుఁ, బొరలి కెవ్వనుచు,
నుబుసులాడుచు నెద్దియో బాసలోన;
జెలువొందు కసుఁగందు చెలగాట ముద్దు.

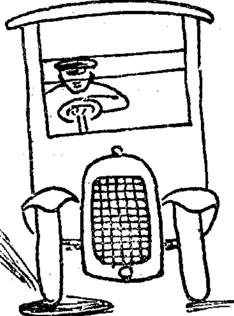
ప్రణయప్రబంధంబు రచియించు నెడల
నాశ్వాసములకు నాద్యంతంబులందు
నొనర నుపక్రమణోప సంహార
ములఁ జెల్లు లక్షణ ముఖ్యంబు ముద్దు.

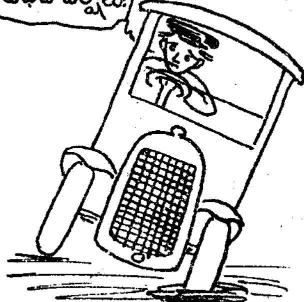
దూరపు టెడఁబాటు తుదిచేత ముద్దు;
వగపుఁ గడలిఁ దేల్చఁదగుదోనె ముద్దు;
వయసు భేదములేని చెయిదంబు ముద్దు;
సుమనోజ్ఞతార్థవచోనిధి ముద్దు.

తలఁపులో నెలకొన్న వలపులఁ దెలుపు
నతులార్థవంతమ వగు దీవుగాక,
యోటిమాటలఁ బల్కి యేటిలాభంబు?
ఇఁకమాటలేల? నీకొకముద్దు ముద్దు!

వర్షాకాలం, మా సమకాలికుల యభిప్రాయం

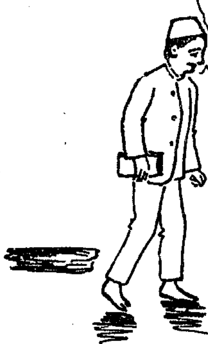

తలిశెట్టి
రామారావు.

హిందూస్త్రీలు_నాట్యరంగ ప్రవేశము

హిందూ నారీమణులు పాశ్చాత్య సోదరీమణుల వలెనే నాట్యరంగములలో భూమికాధారణముచేయ నగునాయను ప్రశ్న మనఆంధ్రదేశములో చాలామంది విద్యార్థికుల మనస్సులను కలతపెట్టుచున్నది. గతసంవత్సరము జూన్ నెలలో తెనాలిలో ఆంధ్రనాటక కళా పరిషత్తు జరిగినతరువాత కొన్ని నాటకసమాజములలో స్త్రీలను భూమికాధారణమునకై నియోగించుటయు, స్త్రీ పురుషులతో కలిసిన సమాజములను నాటకాభినయమునకై క్రొత్తగా నేర్పరుచుటయు జరుగుచున్నది. ఆంధ్ర పత్రికయు, సమదర్శనియు తమనూతన సంస్కారాభిమానమును పూర్తిగా వెల్లడించినవి.

కాని, పాశ్చాత్యసోదరీమణులీభూమికాధారణమునకు విలాసార్థమో, వృత్తిగానో, కళాభిమానముననో దగియుండిరిగదా యని మనహిందూస్త్రీలును అట్లేల చేయరాదని యీయర్థమును సమర్థింపఁజూచినచో నిది యట్లు సులువుగా పరిష్కరింప బడనేరదనియే నాయూహ. నాట్యరంగములలో భూమి కాధారణము చేయు పాశ్చాత్యస్త్రీలు సాధారణముగా నవివాహితలే. అదియటుండ, పాశ్చాత్యస్త్రీలు చేయగల యద్భుతచర్య లెన్నో గలవు. వారికి పురుషులతో సమానమైన తరిబీయతుగలదు. వారు గుఱ్ఱములపై స్వారీచేయగలరు; మోటార్లు నడపగలరు; పిస్తోళ్లు పేల్చగలరు; నీళ్లలో ఈదగలరు; పరసహాయములేకనే ఖండ ఖండాంతరములు చెక్కుచెదరకుండా తిరిగిరాగలరు; మానరక్షణ చేసుకోగలరు; ఏపురుషుడైనా పెంకెతనపు మాటలాడితే తలయెత్తలేకుండా జవాబుచెప్పగలరు; మితిమీరితే అడాపెడా లెంపలు వాయించగలరు. ఇట్టిపనులు మనహిందూనారీమణులు చేయగలరా? లేనప్పుడు పులిని చూచిన నక్కసామెతగా తగుదుమని మననారీమణులు పాశ్చాత్య సోదరీమణులతో నాట్యరంగప్రవేశ విషయములో మాత్రము సాపట్యము కలిగించుకొనుట న్యాయమైనపనిగాదు. వారభినయించు నాట్యాభినయము ననుకరించుటయును తగదు.

అయితే ఈప్రశ్న మనహిందూసంప్రదాయమునకు కేవలము విరుద్ధమా అన్నవిచారణ కలుగకమానదు. ఈసంప్రదాయ విషయమును మాభారతీతీర్థ నాట్యవిభాగవిమర్శలలో తేలినవిధానము ననుసరించి యీవ్యాఖ్యానములో విశదపరచుచున్నాను.

ఆంధ్రదేశములో బొమ్మలాటవాళ్లనునొకజాతి ప్రజలు కలరు. వీళ్లకు సంగీతసాహిత్యములలో మంచి ప్రవేశము కలదు. భారత రామాయణాదిపురాణగాథలు సంగీతసాహిత్య సమ్మిళితముగా రంగులబొమ్మల సహాయముతో జనసామాన్యమునకు విశదపరచుట వీరికి తరతరములనాటి కులవృత్తియై యున్నది. దీనిని చక్కని

పాండితీవైభవముతోను, మేలైన నాట్యకళా వైదుష్యముతోను నిర్వహింపగలిగిన బొమ్మలాటవాండ్ల జట్టులు నా చిన్నతనములో కొన్ని చూచియుంటిని. నాటకప్రదర్శనములు మనదేశములో ప్రబలి బొమ్మలాటలు వెనుకబడ్డతరువాత వీరును దేశకాలానుసారముగా బొమ్మలసహాయమును వదలి, తామేస్వయముగా వేషములు వేసుకొని తొల్లింటి పురాణగాథలనే ఆటకలాపములుగాగాక నాటకములుగా వర్ణించి నూతన నాట్యరంగములయందు ప్రదర్శింప నారంభించిరి. వీరు కుటుంబములకు కుటుంబములుగా నీవృత్తిసంస్కారము నవలంబించిరి. ఇందులో వారి కులసంప్రదాయమునకు విరుద్ధమైనపని యేమియును లేదు. దీనినిబట్టి చూడగా పూర్వము హిందూనాటక రాజములు సంస్కృత ప్రాకృతములలో ప్రదర్శింపబడిన కాలములలో కూడా నాట్యవృత్తిని కులవృత్తిగా పరిగణించిన జాతులీదేశములో నుండినట్లే తోచును. అట్టిపరిస్థితులలో నాట్యప్రయోగమందు స్త్రీ లెట్లు సాయపడుచుండిరో తెలిసికొనుటవల్ల మనప్రశ్న కొంతవరకు సమర్థింపబడగలదు. ఇట్టివిమర్శకు భరతనాట్యశాస్త్రమే ముఖ్యమైన యాధారముగనుక ఆగ్రంథము ననుసరించియే కొన్నియంశము లుదాహరించుచున్నాను.

నాట్యశాస్త్రములో (కావ్యమాలా సీరీసుప్రతి) మండపవిధానము నుపన్యసించు ద్వితీయాధ్యాయములో "శాలాస్త్రీభిరలంకృతాః" అని ప్రేక్షాగారాది నాట్యశాలాస్తంభములు స్త్రీలచే నలంకరింపబడవలసినదని శాస్త్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు. గృహాలంకరణపద్ధతి స్త్రీలకే యెరుకగదా! నాచిన్నతనములో చూచినబొమ్మలాటకంపెనీలవారు స్త్రీపురుషులు తామువచ్చిన గ్రామములో నాట్యశాలానిర్మాణమును తదలంకరణములును స్వయముగా చేసికొనియుండుట నేను చూచి యెరుగుదును. ఇదియే ప్రాచీన సంప్రదాయము.

నాట్యప్రయోగ ప్రాశస్త్యము నుపన్యసించుచో భరతనాట్య శాస్త్రమునందు—

శ్లో. ప్రాయేణతుస్వభావాత్
స్త్రీణాం గానం నృణాంచ పాఠ్యవిధిః;
స్త్రీణాం స్వభావమధురః
కంఠోనృణాం సులలితత్వంచ.

అని స్వభావగుణాతిశయము లుగ్గడింపబడినవి.

పురుషులకు స్వభావసిద్ధముగా కంఠములలితముగాను, స్త్రీలకు మధురముగాను ఉండును గనుక పురుషులకుపాఠ్యమును, స్త్రీలకు గానమును విధింపబడుచున్నది. దీనినిబట్టి నాటకప్రయోగమందు స్త్రీలకు ప్రత్యేకస్థానముకలదనియే నిర్ణయింపవలసి యున్నది. మరియు

శ్లో. యేస్త్రీణాం పాఠ్యగుణాభవతి
నరాంణాంచ గానమధురత్వమ్;
జ్ఞేయో ఽలంకారోఽసౌ
నహిస్వభావోహ్యయం తేషామ్.

అనియు కలదు. స్త్రీలలో పాఠ్యగుణములును, పురుషులలో గానమాధుర్యమును గలచోట నవి వారికలంకారములనియు స్వభావగుణములు గావనియు నీ నిర్వచనము. కనుక పూర్వపు హిందూనాటకములలో స్త్రీలు గానవిశేషములు గల భాగములును, పురుషులు పాఠ్యవిశేషములుగల భాగములును ప్రదర్శించుట యాచారమై యుండినట్లు తోచకమానదు. తొల్లింటి యార్యనాటకసంఘములలో వాద్యకులు పాఠకులు, మొదలగువారితో పాటు "గాయిక"లు కూడా ఉండినట్లు "గాయిక"లను గూర్చిన నిర్వచనమునుబట్టి యూహింపవచ్చును. అది యిట్లున్నది.

గాయికా నిర్వచనము

శ్లో. రూపగుణకాంతియుక్తా మా
ధుర్యోపేత సత్వసంపన్నాః;
పేశలమధురస్నిగ్ధాను నాద
సమరక్త శుభకంఠాః.
సువిహిత సమకవిధాయి
న్యాతోద్యగీతతాలలయకుశలాః;
ఆతోద్యార్పితకరణా
విజ్ఞేయా గాయికా శ్యామాః.

ఇంతేకాదు:

ప్రకృతి వికల్పనమనుఅధ్యాయములో భూమికాధారణ విధానమును బట్టి నాట్యప్రయోగములు (1) అనురూప, (2) విరూప, (3) రూపానురూపము లని మూడుతెరగులుగా విభాగింపబడినవి. పురుషులు పురుషప్రకృతులను, స్త్రీలు స్త్రీప్రకృతులను అభినయించు నాటకములు అనురూపములు.

శ్లో. స్త్రియాస్తు స్త్రీకృతో భావః
పౌరుషః పురుషస్యచ;
యథావయ స్తథా తస్మిన్
అనురూపాతు సా భవేత్.

బాలకులు వృద్ధభూమికలును వృద్ధులు బాలభూమికలును భావప్రకటనమువల్ల నభినయించినచోట నది విరూపనాట్యమగును. పురుషులు స్త్రీగతభావముల నభినయించినచో నది రూపానురూపనాట్యమగును.

శ్లో. పురుషః స్త్రీగతం భావం యత్ర ప్రకురుతే పునః;
రూపానురూపా సాజ్ఞేయా ప్రయోగే ప్రకృతి స్తథా.

ఈనిర్వచనములను బట్టియు స్త్రీలే స్త్రీభూమికల నభినయించుట నాట్యప్రయోగ ప్రాశస్త్యముగా ఆర్యనాట్యాచార్యు లంగీకరించినట్లు స్పష్టము.

మరియొకవిశేషము: కొన్ని నాటకములు స్త్రీలచేతనే ఆడింపవలెననియు, కొన్నివిధములైన నాటకములలో స్త్రీలు భూమికలు ధరింపతగరనియు కూడా నియామకము కలదు. ఎట్లనగా:—

శ్లో. శృంగారరస మాసాద్య స్త్రీణాం
భాణంప్రయోజయేత్

శృంగారరస సమన్వితమగు భాణమును స్త్రీలచేతనాడింపవలెను.

శ్లో. ఈహామృగేఽపితత్ స్యాత్
కేవలమత్ర స్త్రీయాయోగః.

ఈహామృగమను రూపకమును కేవలము స్త్రీలచేతనే ఆడింపవలెను,

శ్లో. యుద్ధోద్ధతావేగ కృతాః
సంరంభ బహులాశ్చయే;
న తే స్త్రీభిః ప్రయోక్తవ్యా
ప్రయోజ్యాః పురుషైస్తుతే.

యుద్ధము, ఔద్ధత్యము, వేగము, సంరంభబాహుళ్యమును గల నాటకములు పురుషులే ప్రయోగించవలెను, స్త్రీలచేత నాడింపకూడదు.

నాట్యప్రయోగమందు మిషగా గాని, విలాసార్థముగాని, వంచనకుగాని వస్తువిన్యాసానుసారముగా స్త్రీలు పురుషవేషమును పురుషులు స్త్రీవేషమును ధరించవచ్చును. తదనురూపముగా స్త్రీలు ధీరత్వముగాను, పురుషులు లలితముగాను వేషభాషలచేత కావ్యరసాభినయము చేయవలసియుండును. ఇందువిషయమైన నిబంధనశ్లోకము లిట్లున్నవి:—

శ్లో. వ్యాజేన క్రీడయావాపి
తథాభూయశ్చ వంచనాత్;
స్త్రీపుంసః ప్రకృతింకుర్యాత్
స్త్రీభావం పురుషోఽపివా.

ధైర్యౌదార్యేణ సత్వేన
బుద్ధ్యా తద్వచ్చ కర్మణా;
స్త్రీపుమాంసం త్వభినయే
ద్వేషవాక్య విచేష్టితైః.

స్త్రీవేషభాషితై ర్యుక్తః
ప్రేక్షితా ప్రేక్షితై స్తథా;
మృదుసన్నగతి శ్చైవ పుమాన్
స్త్రీభావ మాచరేత్.

ఈ నిబంధములనుబట్టి సహజముగా నాటకప్రయోగములో స్త్రీలు స్త్రీభూమికలును, పురుషులు పురుషభూమికలును ధరించుటయే సంప్రదాయమని స్పష్టపడుచున్నది.

ఇట్లు భారతీయనాట్యశాస్త్రప్రకారము స్త్రీలే స్త్రీభూమికలు ధరించుట సంప్రదాయమైనయెడల శృంగారాభినయమందు స్త్రీపురుషులు నాయక నాయికా వేషధారులు రంగస్థలమందు కావ్యరసాభినయము చేయునప్పుడు చిక్కులు కలుగవాయని ప్రశ్నకలుగును. దీనికి

సమాధానము నాట్యశాస్త్రమందే గలదు. నాట్యరంగమందు ప్రయోగింప కూడనివని కొన్ని శృంగార భావాభినయములు నిషేధింపబడినవి. ఎట్లనగా

శ్లో. నకార్యం శయనం రంగే నాట్యధర్మం విజానతా,
కేనచిద్వచనార్థేన ఛేద మత్ర ప్రయోజయేత్.
యదాస్వపే దర్థ వశాదేకా కీసహిఒతోపి వా,
చుంబనాలింగనాదీని రంగమధ్యేన కారయేత్.
దంతం నఖక్షతం ఛేద్యం నీవీస్రంసన మేవచ,
స్తనాధరవిమర్దనం చ రంగమధ్యేన కారయేత్.
భోజనం సలిలక్రీడాం తథా లజ్జాకరంతు యత్
ఏవంవిధం భవేద్యద్యత్తత్తద్రంగే నకారయేత్.

ఇట్టి రంగవర్జ్యములను పరిగణించుచు నాట్యప్రయోగము సాగించినయెడల స్త్రీపురుషులు కలిసి నాట్యభూమికలు ధరించు రంగప్రయోగములందు వ్రీడాజుగుప్సాకరములగు నభినయము లుండనేరవు. స్త్రీలు స్త్రీ భూమికలును ధారాళముగా ప్రయోగించవచ్చును.

ఇదియంతయు యుక్తమే యైనను నేపథ్యగృహమందు (green room) స్త్రీపురుషులు వేషములు వేసుకొనుచోట స్త్రీశీలమునకు భంగము కలుగగలదేమో యను సంకోచ ముండవచ్చును. ఈయంశమునుగూర్చియు నాట్యశాస్త్ర నియామకము గలదు. ఎట్లనగా:—

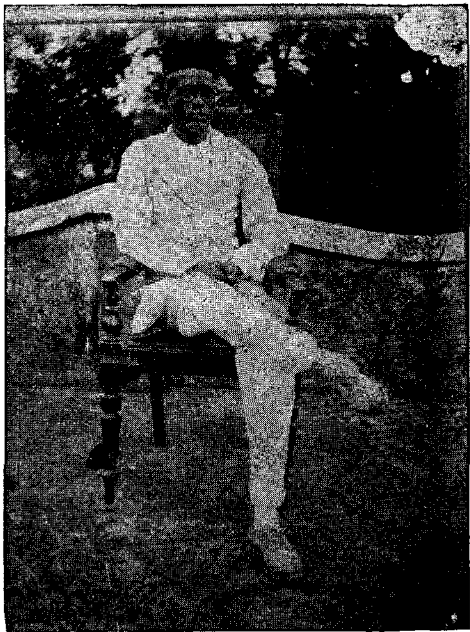
శ్లో. న స్వయంభూమి కాన్యాసం
బుధః స్త్రీణాంప్రయోజయేత్.

తెలివిగలవాడెవడును స్త్రీలకు స్వయముగా భూమికాధారణము చేయించగూడదు. స్త్రీలు తమవేషధారణమును తామే చేసుకొనవలెను. ఇట్లు నేపథ్యమందును, ఆహార్యవిధియందును స్త్రీపురుషులు ప్రత్యేకముగా నుండినయెడల స్త్రీలు నాట్యరంగము లందును తమనిత్యనివాసములందువలెనే తమశీలమానములు కాపాడుకొనవచ్చు ననుటకు సందేహము లేదు.

బుర్రా శేషగిరిరావు,
ఆంధ్రభారతీ తీర్థ ప్రధాని.

భారత నాట్యాచార్య
చట్టి చిన్నపూర్ణయ్యా పంతులుగారు

సుప్రసిద్ధనటులును ఆచార్య బిరుదాంకితులును, ఆంధ్రభారతీతీర్థగౌరవసభ్యులును, విశేషించి క్రొత్తగ నిర్మించబడిన ఆంధ్రనాట్య కళాపరిషత్తున కధ్యక్షులు నగు చట్టి చిన్నపూర్ణయ్యపంతులుగారు విఖ్యాతులయ్యు ఆంధ్రలోకమున కంతగ ముఖపరిచయ మొసంగిన యశఃకాములు కారు. వీ రాంధ్రగీర్వాణాంగ్లకన్నడభాషలలో పండితులు. భరతశాస్త్రము నామూలాగ్రముగ నెరింగినవారు. ఆంగ్లరంగస్థల నియమముల బాగుగ గుర్తించువారు. నేటి కిరువదైదేండ్ల నుండి నాట్యరంగమున పేరొందిన పాత్రధారులు. ఆది నాంగ్లనాటకములలోన నాడి యటుపై నాంధ్రరంగస్థలిని ప్రఖ్యాతి గడించిరి. ఒక్క నాయకపాత్రలందే కాక సామాన్యవేషములందును వీరు తమ పాత్రపోషణ నైపుణిని వెల్లడించి యశము గాంచిరి. గద్యపద్యసమ్మిళితములగు నవీనాంధ్రనాటక

శ్రీ చట్టి చినపూర్ణయ్య పంతులు గారు

శివాజీ పాత్రము

"శివాజీ:— ఈ సింహగడము మరల శత్రువులకు చిక్కినేని మన మాతృభూమికి రాజధానియగు రాజగటము వారికి సులభసాధ్యమగును. రాజగడమే పడిన మహారాష్ట్రమే పడినట్లు. కావున నోవీరులారా! రణరంగంబున పరాజయ మెరుంగని యో శూరులారా! వీరభారతజననీ గర్భసంజాతుల రగు నో ధీరులారా! మహారాష్ట్ర రాజ్యమును మీ రీధరపై సుస్థిరముగ నెలకొల్పదలంతురేని, వెనుకటి మీవీరపితృ పూతరక్తంబు మీరక్తనాడుల నేటికిని ప్రవహించునేని, సాటివీర హైందవకోటిలో మీరు తలలెత్తి తిరుగదలతురేని, మీకాంతలను శత్రులబారి బడకుండ మీరు గావ దలంతురేని, నేటి సూర్యుడస్తమింపక మునుపే విజయలక్ష్మిని గైకొనుడు."   (రోషనార)

ములలో పద్య మొకరీతి రసభంగ మొనరించుట గుర్తించి, గద్య మచితరీతి నుచ్చరింపమి దానికున్న పటిమ వెల్లడి గాకున్నదనియు, పద్యము సంగీతములోన గానలవివంతగ భావప్రకటన కవకాశ మొసగకున్నదనియు, గడచిన పదేండ్లనుండి వీరు తామభినయించు పాత్రలందు పద్యములగూడ గద్యముగ మార్చి పాత్రపోషణము చెడకుండ రంగస్థలమును వన్నె కెక్కించుచున్నారు. కంస దుర్యోధనాది పౌరాణిక పాత్రలందును, తానీషా శివాజీ మొదలగు చారిత్రిక పాత్రలందును, దుష్టబుద్ధి రఘునాథరావు మొదలగు సాంఘిక నాటక పాత్రలలోనుగూడ వీరు పద్యముల వీడి మరియు ఖ్యాతి నొందగలిగిరి. అంతేకాదు, గానవిశారదులగు ప్రఖ్యాతనటులతోగూడ నదే రంగస్థలమున దమ యభిమానపాత్ర లభినయించుచు పద్య మొక్కటియు చదువక మెప్పులందిరి. వీరి నిపుణత కింకొక్క విషయమేమన రంగస్థలమున దనతోడ నుండు నటుల లోపము లెవ్వియు గానరానీయరు. సరిగదా వీరి యాజమాన్యమున జరుగు నాటకములందు ప్రేక్షకులకు లోటు గనబడకుండు లాగున జేయగల సమర్థులు. కాబట్టియె మారుమూల గంజాం మండలముననె యింతకాల ముండియు ప్రఖ్యాత నటులచే నాట్యకళాపరిషదధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనబడుటే గాక, తమ నాట్యకౌశలము నెరింగిన వారివలన ఫ్రాన్సుదేశమునుండి నాట్యాచార్యపట్టమును గూడ బడసి సన్మానింపబడిరి.

వీరి ప్రఖ్యాత భావచిత్రము ఛాయాగ్రహణమునకైన తగిన సదుపాయములు లేనిలోపమున పంతులుగారి మూర్తి తప్ప తక్కింగల దృశ్యమెల్ల లోపభూయిష్ఠమై యుంటకు ద్రష్టలు క్షమింతురుగాక.

జయంతి వెంకట కృష్ణారావు

శ్రీగోవిందరాయ సురభినాట్యమండలి

డిసెంబరు మొదటినాళ్లలో ఈనాట్యమండలివారు చెన్నపురమున కొన్ని నాటకముల నాడిరి. ఈ మండలియందు స్త్రీలు పురుషులు గలరు. వీరందరు చాలవరకు ఒకకుటుం

బమునకు చెందినవారే. స్త్రీలుకూడ పురుష పాత్రములను ధరింతురు. వీరికి నాట్యకళ యందు పరిపాటి చాలినంత గానరా దనవలసి

నారదుడు-మన్మథుడు

శ్రీమతి నరసమ్మ-శ్రీమతి సుభద్రమ్మ

యున్నది. ఇందువలన సామాజికరంజనము సమకూరుట దుర్లభము. నాట్యకళాభివృద్ధికయి పెక్కు తెలుగుల పలువురు పాటుపడుచున్న యీ కాలమున ఈ మండలివారును తమ నటకులను దేశకాలముల కనుగుణముగ సంస్కరించి చక్కదిద్దుకొనుట సమంజసము. వీరి ప్రదర్శనములలో నారదపాత్రము (నరసమ్మ) కొంత మెచ్చదగియున్నది.—భారతి.

ఆంధ్రనాటక రంగోద్ధారక

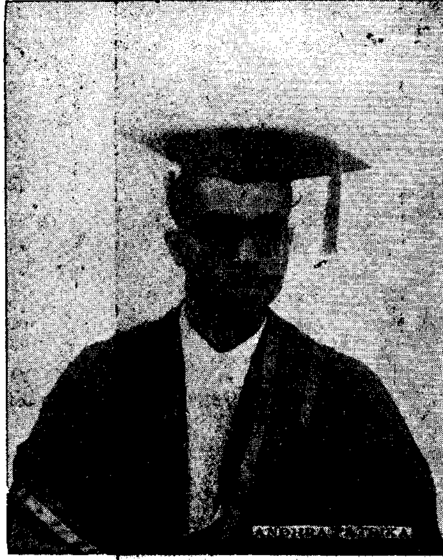
నెల్లూరు నాగరాజారావు గారు

పాపారాయడు - భావప్రదర్శనము

"ఆహా ఇన్నాళ్లకు నా చేతికి ఆటిన యడవి నటుడు దొరకినది. రండోయి మొనగాండ్రారా! రండి! తాండ్రపాపయ్య నయ్యా!"

శ్రీ భక్తవత్సలదాసు పట్నాయకుగారు

విజయనగర కాలేజి విద్యార్థి. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము పట్టప్రదానోత్సవమునందు మూడుపతకములను బడసిరి. గణితశాస్త్రమునందు ప్రప్రథములుగ నుత్తీర్ణులైరి.

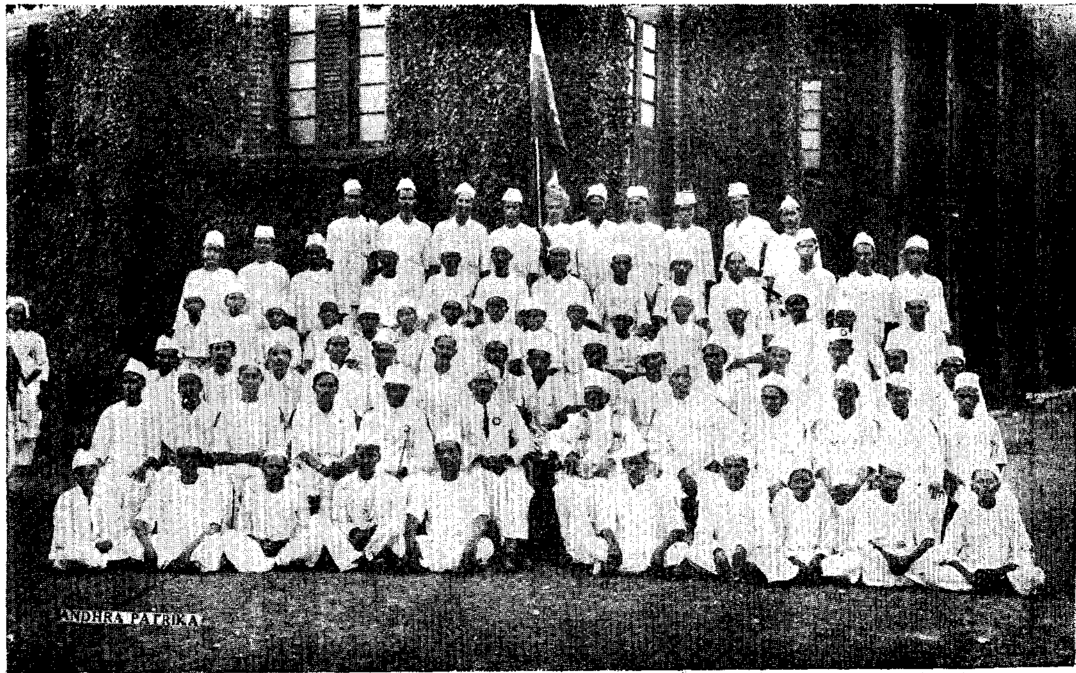

కె. శేషగిరిరావుగారు

కాకినాడకాలేజి విద్యార్థులు. గణితశాస్త్రమునందు సర్ ఆర్. వెంకటరత్నంగారి పతకమును బడసిరి.

అధ్యక్షులగు దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులుగారిని
ఓడ దిగినతోడనే స్థానికనాయకులు సన్మానించుట

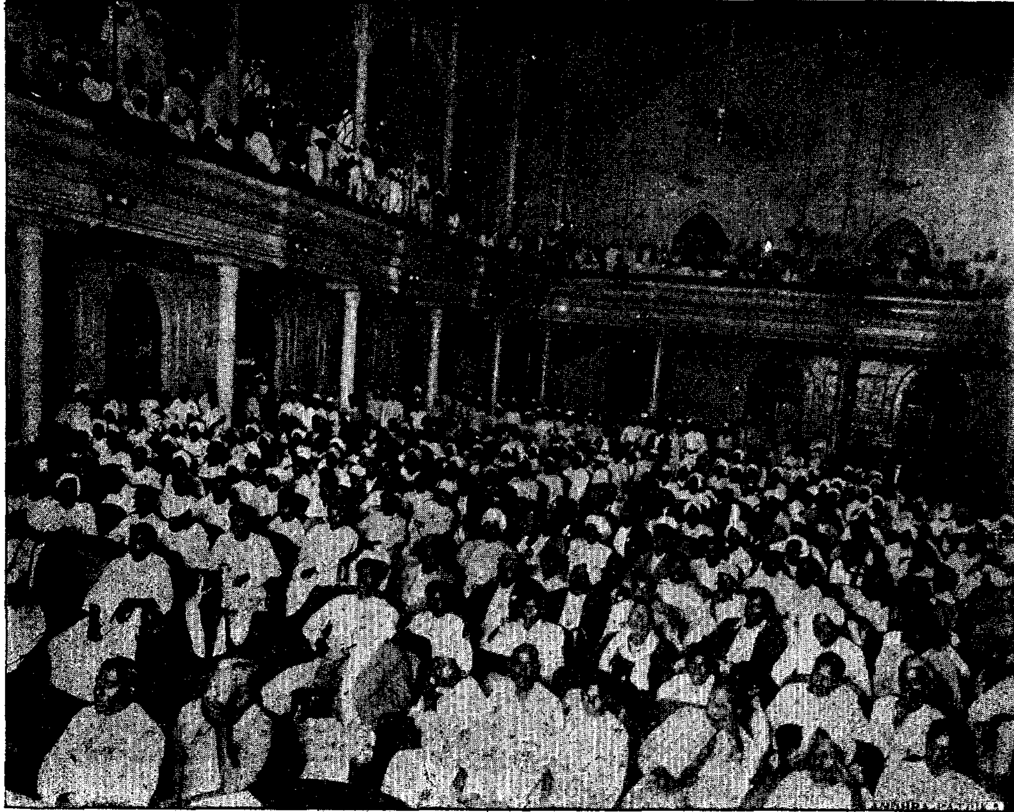

అధ్యక్షులు నాగేశ్వరరావుగారు, ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షులు సేవాదళమును.

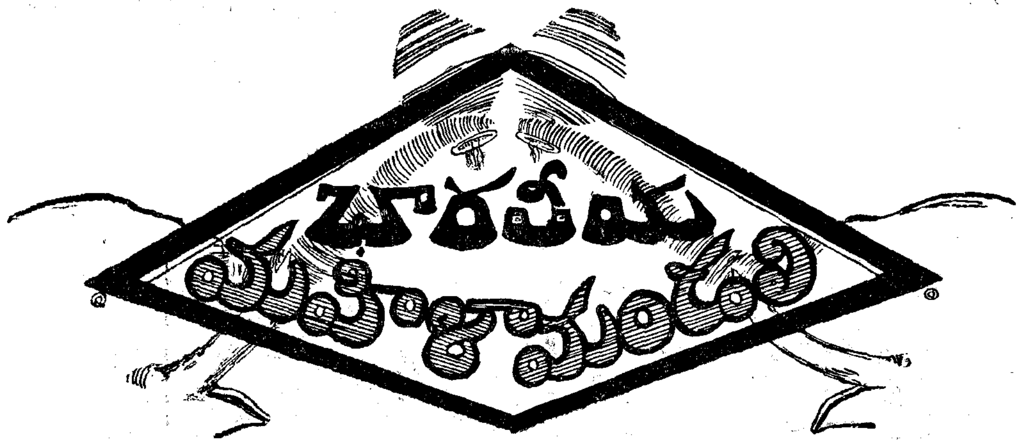

ఆంధ్రసభ రంగూనులో జూబిలీ హాలునందు సమావేశమగుట

ఆంధ్రసఖులు—బర్మా

రంగూనులో ఆంధ్రసభ జరుగుచున్నపుడు జూబిలీహాలులోని వెనుకభాగము.

సెకంద్రాబాదు బాలికాపాఠశాలయందు ఉపాధ్యాయలుగనున్న వీరిలో కుడివైపు నిలిచియున్నవారు మిస్. మేరీ జాన్, బి. ఏ; ఎడమవైపు మిస్ మేరీ డేవిడ్, బి. ఏ. యల్. టి.; ప్రధానోపాధ్యాయి. శ్రీ పి. కామేశ్వరమ్మగారు, బి. ఏ. వీరు ఈ సంవత్సరమునసే ప్రవేశించినారు.

శ్రీమతి దామెర్ల కమలరత్నంగారు

రాజమండ్రిలో స్పెషలు మేజస్ట్రీటుగ నియమింపబడినది. ఈమె ఆర్టుకాలేజి లెక్చరరు. శ్రీ దామెర్ల వెంకటరావుగారి సతీమణి.

(౧) శ్రీమతి బత్తుల కామాక్షమ్మగారు. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ విద్వాన్ పరీక్షయం దుత్తీర్ణలయిరి. (౨) శ్రీమతి యస్. కమలాదేవిగారు. బి. ఏ., పరీక్షయం దుత్తీర్ణ లయిరి. (3) శ్రీమతి లక్ష్మీనరసమ్మగారు, బి. ఏ. పరీక్షయం దుత్తీర్ణలయిరి.

శ్రీమతి చాపూరి
రుక్మిణి అమ్మాళు
గారు, బి. ఏ.,

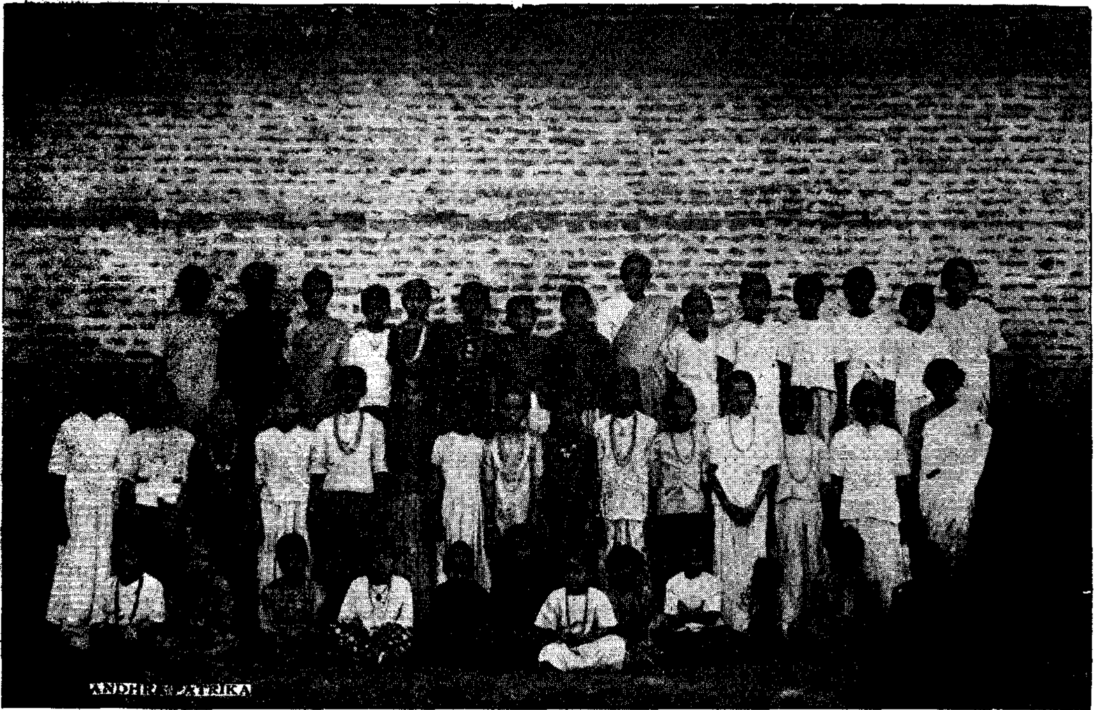

శ్రీమతి హిల్డా లాజరసు కన్యగారు.

వీరిరువురును ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునకు సెనెటరులుగా ఎన్నుకొనబడిరి.

స్త్రీ సనాతన విద్యాలయము, రాజమండ్రి

ఈ విద్యాలయమును స్త్రీలకు దేశబాంధవి దువ్వూరి సుబ్బమ్మగారు ౧౯౨౭ సం॥ మేనెల ౧౦ వ తేదినాడు రాజమహేంద్రవరమున స్థాపించినారు. ఇందు స్త్రీలకు నైదు మందికి మించియున్నారు. వీరి భోజనాదులకు, ఉపాధ్యాయులకు, ఇంటి అద్దెకు వ్యయము నెలకు రు ౫౦౦ అగుచున్నది. ఇది ఆంధ్రదేశమునందలి యుదారాశాయుల ద్రవ్యసహాయముచే నడుచుచున్నది. స్థిరవసతులేమియు దీని కింతదనుక లభింపకున్నవి. ఇందు ఇపుడు అయిదవతరగతివఱకు గలదు. అన్ని తరగతులయందును గలిసి ౭౨ బాలికలు సనాతనపద్ధతుల ననుసరించి గృహిణీజీవితమున కుపయోగించు విద్య నేర్పబడు

స్త్రీ సనాతన విద్యాలయము నందలి బాలికలు

చున్నది. పైనుండి వచ్చి యిచ్చట విద్య నభ్యసించుచున్న బాలికలు గాక ఇచ్చటనే భోజనాది సౌకర్యములను పొందుచు చదువుకొనుచున్న బాలికలు అన్ని కులములవారు ఇరువది చదువుచున్నారు. సంస్కృతము, హిందీ, ఆంధ్రము, సంగీతము, కుట్టుపని, నూలువడకుట, ఊలుపని మొదలయినవి నేర్పబడుచున్నవి. ఇట్టి సంస్థ మన ఆంధ్రదేశమున నిది కాక గుంటూరున శారదానికేతన మొకటి గలదు. దీనిని శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ దంపతులు నడుపు

చున్నారు.ఇట్టిసంస్థలు ఆంధ్ర దేశమునకు కొన్ని యేని ఆవశ్యకములు. ఇట్టి స్థితిలో నిపుడున్న రెండే చక్కగా నడచుటకు వలసిన ధనము దును ఆంధ్రులు మిక్కిలిగ ధనమును వ్యయముగ నిచ్చియు,ఇతరులచే నిప్పించియు తమ దేశమున కలంకారములుగ నున్న యీచిన్ని స్త్రీ

గురుకుల బాలికలు

సమకూడకుండుటచేత సంస్థాపకులు ఎన్నియో కష్టములకు లోనగుచున్నారు. ఉదారాశయులగు స్త్రీ విద్యాభిమానులందఱు ఈసంస్థలకు తగిన ధనసహాయమును చేయదగుదురు. అం విద్యాలయములు దినదినాభివృద్ధిని గాంచి జూచుట పరమావశ్యకము. ఈసంస్థకు మొన్న మొన్న శ్రీ దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు ౫౦౦ సహాయము చేసిరి.

—భారతి

శ్రీ కార్తిక తిరునాళ్ రాజకుమారి

తిరువాంకూరుమహారాజుగారి చిట్టిచెల్లెలు. తిరువాంకూరు సంస్థానమున బాలికాభటులకు నాయకురాలుగా నియమింపబడెను.

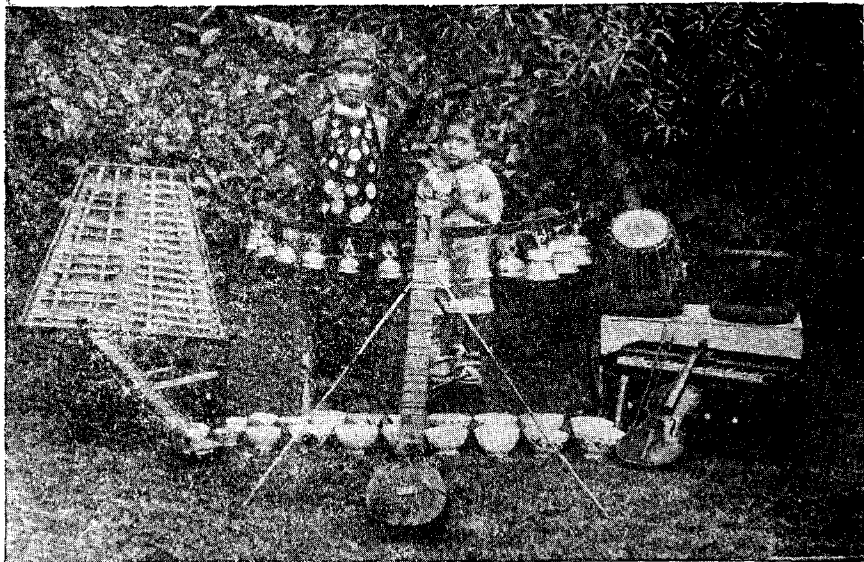

శ్రీ యన్. కన్నియమ్మాళ్ గారు

ఉత్తర ఆర్కాటుజిల్లా సంఘమునకు మెంబరుగా నియమింపబడెను.

శ్రీ నౌరంగ బాలకుడు, శ్రీ షుషెల్లకన్య

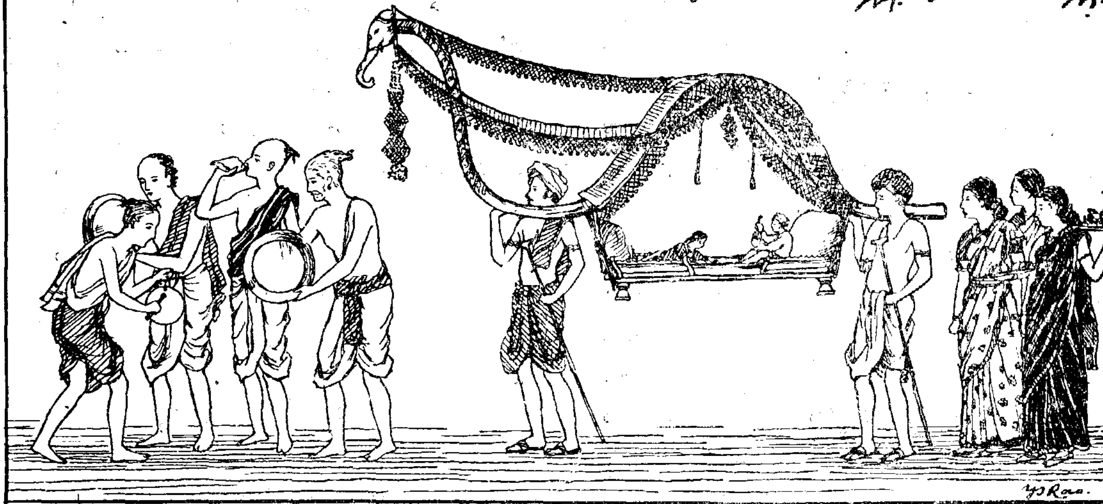
కీరిని సింధుదేశమునందలి హైదరాబాదు. బాలునికి వయస్సు ౯ ఏండ్లు. చిత్రమునగల అన్ని వాద్యములను వాయింపగలడు. మధురముగ పెక్కురాగముల పాడగలడు. హార్మోనియమును, పిల్లనగ్రోవిని, జలతరంగమును ఒకేమారుగ వాయింపగలడు. బాలికకు వయస్సు ౮ ఏండ్లు. శ్రావ్యముగ బహురాగములలో పాడగలదు.

న్యూసు ఇల్లస్ట్రేటెడు ఏజెన్సీవారి ఛాయాచిత్రము.

ప్రపంచమునకు నాశనము గలదా?

ప్రొఫెసరు లియోనార్డు హిల్ అనువారు 'సన్ డే డిస్పాచ్' పత్రికలో నిట్లు వ్రాయుచున్నారు:

కొద్దికాలమునకు పూర్వము కొన్ని జ్యోతిర్లింగముల పతనమువలన సైబీరియా దేశమునందు ముప్పది చతురపుమైళ్ల వైశాల్యముగల అరణ్యము దగ్ధపటలమైనది. అదృష్టవశమున ప్రపంచ చరిత్రలో ఇట్టివి తఱచుగా సంభవింపు చుండవు. రూపసిద్ధి నొందుచున్న ఒకానొక

గ్రహముయొక్క శకలము లనదగిన జ్యోతిర్లింగములు ఎం
దువలననో పతనమునొందుచు భూగోళమును చేరి యుండు
చుండును. ఇంతమాత్రమున ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఒక్క
సారిగ మానవలోకమంతయు వీనివలన తుడిచిపెట్టుకొని
పోవుననుట నమ్మరాని విషయము. ఈభూమి యుగ
యుగాంతరములుగ నున్నదని భూగర్భశాస్త్రము దృష్టాం
తీకరించుచున్నది. భూమియందు గర్భీకృతమైయున్న
శేషియో తీవ్రశక్తులు శాంతిని బొందు పద్ధతియు నీవిష
యమునే చెప్పుచున్నది. సూర్యుని వేడి ఇంతట అంతట
చల్లారునది కాదనియు, మానవపరిణామము పూర్తియగు
టకు ఇంకను ఎన్నియో కోట్లయుగములు జరుగవలసి
యున్నదనియు ఖగోళశాస్త్రజ్ఞులు నొక్కి వక్కాణిం
పుచున్నారు. అయినను భూగోళమున నేదేనొక ప్రదే
శమునకు నొక్కొక్కప్పుడు స్వరూపనాశనము సంభవిం
చుటయు గలదు. క్రాకటోయా అను సస్యశ్యామలమగు
ద్వీపము అగ్నిపర్వతములు బ్రద్దలగుటచే ఛిన్నాభిన్నమై
నది. ఆసమయమున బయలుదేరిన ఉప్పెన సముద్రతీర
పట్టణముల నెన్నిటినో సర్వనాశనము చేసినది. క్రాక
టోయా ద్వీపముయొక్క సారవంతమైనభూమి అం
తయు ధూళియై ఎగసిపోయినది. అందుతో ఆద్వీపము
ఎట్టిప్రాణియు లేక పచ్చము పాడైనది. కాని ఆద్వీపమ
ట్లెంతకాల మున్నది? సముద్రమున కొట్టుకొనివచ్చు
తుక్కుతోడను, పక్షిపాదములకు అంటుకొనియుండు
మట్టితోడను కూడివచ్చి విత్తనములు ఆద్వీపముయొక్క
మిగిలిన రాతినేలలపై నెలకొని మొలకెత్తినవి. ఆద్వీ
పము నేడు తిరిగి పచ్చనిచెట్లతో, ఇతరములగు ప్రాణిజా
లముతో పరగుచున్నది. అగ్నిపర్వతములు, భూకంప
ములు, వరదలు, తుపానులు అనేకపర్యాయములు కలిగి
నవి. ఇందుతో మానవలోకమునకు తుది చీటి వచ్చినద్దా
యనిపించినవి. ప్రకృతి చేయు ఈనాశనకర కార్యములు
చాలనట్లు, మానవుడు తనబుద్ధిబలమునంతయు నుపయో
గించి యుద్ధములందు గనుల ప్రేల్చి, బాంబుల వైచి, విష
వాయుల విడిచి మానవలోక మారణమునకు తోడ్పడుచు
న్నాడు. మానవుడు తానార్జించిన విజ్ఞానమును ప్రాణి
హింసకు గాక ప్రాణిని హింసించు ప్రబలరోగములను
పారద్రోలుటకు వినియోగించుట ముఖ్యావసరమని రోగని
ర్మూలన విషయమున తీరనిపరిశోధన చేయుచున్న
మావంటివారు నమ్ముచున్నారు. ఐరోపా మహాసంగ్రా
మానంతరము ప్రపంచమునంతను ఇన్‌ఫ్లూయంజా జ్వ
రాక్షసి చుట్టుముట్టి ఆయుద్ధమున మడిసినవారికంటె

హెచ్చుమందిని తనపొట్టబెట్టుకొని యున్నది కదా! ఒక్క భారతదేశముననే అప్పు డాజ్వరము పదిలక్షలమం దిని మ్రింగివైచినది. ఇట్టిస్థితిలో ఇట్టిదే మఱియొకరోగము ప్రబలి నిరంతర పట్టణవాసమున ఆరోగ్యభ్రష్టులైన పశ్చిమఖండప్రజలను, మంది ఎక్కువగుటచే తినుటకు సరియైనతిండి లేక నీరసించియున్న తూర్పుఖండపు ప్రజలను తుడిచివేయజాలదా? అని ప్రశ్నింపవచ్చును. వైద్యశాస్త్రవేత్తల విశాలపరిశోధనముల వలన రోగనిరోధమునకు మార్గములు కనుగొనబడుచున్నవి. గాలితోడను వెలుతురులోను కలిసి తిరుగుచు రోగములను కొనివచ్చు సూక్ష్మజీవులను నాశనముచేయుట; పరిశుద్ధమైన పానజలమును సరఫరాచేయుట; పాలు, ఫలములు, వెన్న, గ్రుడ్లు మొదలగు పుష్టికరములైన ఆహారపదార్థములను అందుబాటున నుండునట్లు చేయుట—మొదలగుపద్ధతుల నవలంబించుటవలన అంటురోగములు నిరోధింపబడుచునే యున్నవి. ఇట్టి ఆరోగ్యకరమైన పద్ధతులు సమగ్రముగ నవలంబింపబడుచో అచిరకాలముననే అంటురోగములు దుంప శుద్ధిగ నాశనమొంది తీరుననుట నిక్కువము. ఈశరీరమార్గమును రోగమనుశత్రువుల దాడినుండిజాగ్రత్తగకాపాడుకొందము. సరే. అయినను ప్రపంచము నాశనమగు నన్నభయము కలుగుటకు మఱియొక కారణము గలదు. అది ప్రస్తుత మానవలోకమున విపుల ప్రచారముననున్న జన్మనిరోధవాంఛ. మానవునిప్రాక్తన నాగరికతా చరిత్రమున కొన్ని దేశము లొకప్పుడు శిఖరమునకు పోయినవి. నిరంతర నగరవాసమున పాడతిన అట్టి నాగరికజాతుల జాతీయారోగ్యమునకు నూతనోత్తేజమును కల్గించుటకు అరణ్యములనుండి మోటుజాతివారు దాడివెడలి వచ్చి వారితో కలియుచుండిరి. ఆపరిస్థితు లిప్పుడు మాఱిపోవుచున్నవి. వార్తాపత్రికలు, సినీమా, రేడియో మొదలగునవి ప్రపంచముయొక్క మూలమూలల కూడ నాగరికతాబీజములను విత్తుచున్నవి. నాగరికత జన్మనిరోధమును ప్రేరేచుచున్నది. దీనికి వ్యతిరేకప్రచారము జరుగవలసియున్నది. ప్రపంచము బహుజనాకీర్ణమై యున్న దనువాక్యమున సత్యమిసుమంతయు లేదని నేను నిరాఘాటముగ చెప్పగలను. బ్రిటీషుద్వీపముల ప్రాంతముననున్న చిన్నిద్వీపమగు వైటుననందు పరగన్నసందు పద్మములుండు మాదిరిగా ప్రపంచముననందలి మానవులందఱు నిలిచినచో, ఇంకను హెచ్చుమందికి తావుండునని గణింపబడినది. అట్టిచో విశ్వము విశేషజనాకీర్ణమైన దనుటకు వీ లెక్కడ? మానవునిపాదములు త్రొక్కిచూడని భూము లెన్నియో ఇంకనుగలవు. శాస్త్రపరిశోధనమున భూమినుండి ఇంకను మంచిఫలితమును తీయవచ్చును. తేలిన పర్యవసాన మేమనగా, జన్మనిరోధము నకు ప్రస్తుత పరిస్థితులలో అవసర మెంతమాత్రమును లేదని. మానవు లీసత్యమును కొలదికాలములోనే గ్రహింతురు; జన్మనిరోధమునెడ విముఖులు కాగలరు. ప్రపంచమునకు ఇంతట అంతట నాశనము లేదు.

ఆంధ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.

౧౬౮ పాంచాలకేసరి శ్రీ లజపతిరాయిగారి విగ్రహము

పాంచాల కేసరి శ్రీలజపతి రాయిగారి కంచువిగ్రహము

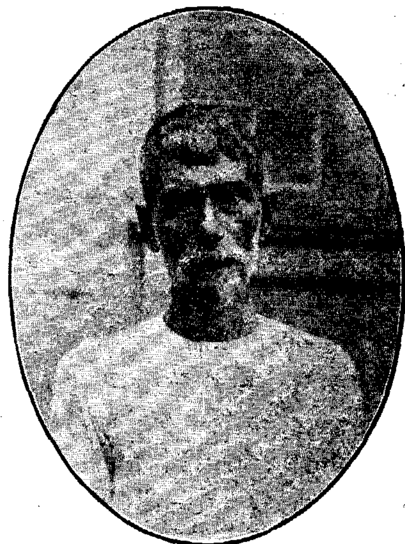
బరోడాలోని గొప్పశిల్పి శ్రీ కే. కోల్హాత్ గారు దీనిని చేసిరి. ఈవిగ్రహమును మొన్న ౨౮ వ తేదినాడు లాహూరులో శ్రీపటేలుగారు సంస్థాపించిరి.

ఖద్దరు—ఆచార్య రాయిగారు

లాహోరులో కాంగ్రెసువా రేర్పాటు చేసిన స్వదేశీ ప్రదర్శనమును తెరచు సందర్భమున శ్రీయుత ప్రఫుల్ల చంద్ర రాయ్‌గారు ఖద్దరు ఉద్యమమును గూర్చి చక్కని యుపన్యాస మొసంగినారు. అందు ౧౯౦౫ సం॥ నాటి స్వదేశీ ఉద్యమమునకును నేటి ఖద్దరు ఉద్యమమునకును గల భేదమును గూర్చియు, ఖద్దరు ఉద్యమముయొక్క ఆశయములను గూర్చియు దెలుపుభాగము లీక్రింద నుదాహరింపబడుచున్నవి.

స్వదేశీ ఖద్దరు ఉద్యమముల భేదము

"ఖద్దరు ఉద్యమము ౧౯౦౫ సంవత్సరము నాటి స్వదేశీ ఉద్యమమునుండి పుట్టినదే యున్నట్లు పైకి కాన్పించినను నిజమది కాదు. ఆనాడు నిజమగు స్వదేశీ ఇది యని నిర్ణయింపదగినదిగ నుండలేదు. రాటమును మరల చేబూనెదమనియు, విదేశీవస్త్రము గొనుటకంటె గోనిసంచులతోనే సంతృప్తిజెందెదమనియు మనమానాడు బెదరించితిమి. తుదకు బొంబాయి అహమ్మదాబాదు మిల్లులపై నాధారపడితిమి. అంతటితో మన స్వదేశీతత్వము తృప్తినొందినది. కాని అసహాయోద్యమము ప్రబలుచుండిన దినములలో మరల చర్ఖాప్రసంగము వచ్చినప్పుడు ఇది వెనుకటిస్వదేశీ ఉద్యమపు తరంగమే యొకటి మరల వచ్చుచున్నదని మనము తలచితిమి. ఈస్వదేశీ ఎల్లరకు గాకపోయినను, వంగదేశీయులమగు మాకు సుపరిచితమే. రాట మొక శిథిలమైపోయిన పనిముట్టుగ మేము తలచితిమి. దానినిగాని, దానిపేరునుగాని, ఇంతకు ముందు మే మొకసారి ఉపయోగించియుంటిమి. దానినిబట్టి భిన్నములగు నిప్పటి రాజకీయ పరిస్థితులలో రాటపు బెవరింపు దుర్బలమగుటచే ప్రయోజనకారిగ నుండదని మేము తెలిసికొంటిమి. ఐనను దానిప్రచారమును సాగించుచునే యుంటిమి.

ఆచార్య రాయి గారు

"కాని గాంధి-తత్వము క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుచున్న కొలదిని ఆయన చర్ఖా ఉద్యమమునకును 'స్వదేశీ'కిని ప్రధానముగనే భేదము కలదని స్పష్టమైనది. స్వదేశీఉద్యమము కేవలము రాజకీయాధికారములను సంపాదించుట కొరకు యాయుధముగ దలంపబడెను. గాంధిజీ ఖద్దరుఉద్యమ మట్లు కాదు. తన్ను ప్రయోగించువారియెడలను, తన ప్రయోగమునకు లక్ష్యమగువారి యెడలను గూడ, ఉభయత్ర, ప్రేమమీదనే యాధారపడియున్నది రాటము."

అటుపై ఖద్దరు ఉద్యమముయొక్క ఆర్థిక ప్రయోజనమును వివరించిన తరువాత దాని యాశయములనుగూర్చి వా రిట్లు నుడివిరి.

ఆ శ య ము

"ఇంతియయ్యును గాంధిజీ ఉద్యమము కేవలము సత్యోదాత్తమగు నౌదార్యముమీదనే యాధారపడియున్నది. ఇంగ్లీషువారినిగాని, మరి యెవ్వరినిగాని, తుద కొక యీగనుగూడ, గాంధి బాధింపదలపడు. తన పరిశ్రమలనన్నిటిని గోల్పోయి ఇంగ్లండు పస్తుండవలెనని అయన కోరడు. భారతదేశమును దాని యిచ్చవచ్చినట్లు బ్రతుకనిండని ఇంగ్లీషువారి నతడు కోరుచున్నాడు. రాజకీయ నిర్బంధముల సహాయమున బ్రిటీషు వస్త్రమును హిందూదేశముపై ద్రోయుట మానవలయునని వారి నత డడుగుచున్నాడు. దీనితోపాటుగనే తన స్వీయపరిస్థితులను చక్కబెట్టుకొని బాగుపడు మార్గమునుగూడ ఇంగ్లండు దేశమున కాయన సూచించుచున్నాడు. లక్షల కొలది ఆసియా దేశీయులను దారుణములగు బాధలలో పడద్రోయకయే ఇంగ్లండు జీవింపగలదు. ఆజీవిత మెట్టిదో ఆదేశ మింకను తెలిసికొనవలసియున్నది. తన ఊహలోని, తన ఆశయములకు జెందిన భారతదేశము నుదాహరణముగ జూపి, యందుండి గుణపాఠము నేర్చుకొనవలసినదని గాంధిజీ ప్రపంచము నడుగుచున్నాడు. జీవించుట యేమో, జీవింపనిచ్చుట యేమో నేర్చికొమ్మని హింసాత్మకమగు ప్రపంచము నాయన అడుగుచున్నాడు. ఇదియే ఖాదీ స్వదేశీ ఉద్యమములకుగల ప్రధానభేదము.

"దూరాలోచన లేనివారి కది కేవలము ఆర్థికమగు పన్నుగడ యని తోచవచ్చును. కాని రాజనీతికి, ఔదార్యమునకు, మతమునకు, దయాగుణమునకు సంబంధించిన యత్యున్నతములగు నాశయములు ఖాదీయుద్యమమున గర్భితములై యున్నవి.

"రాటమును స్వీకరించుటయన్న యంత్రసాధనముల నధఃకరించుటయని తలపరాదు. అది కేవలము విరుద్ధము. రాట్నమే ఒకయంత్రము. తాను యంత్రముగనే భావింపబడదగునని యది కోరుచున్నది. గాంధిజీకూడ యంత్రముల ప్రచారము సాగవలయుననియే కోరుచున్నాడు. కాని వర తిది: ధనవంతులకు రాశులు సాయపడి దరిద్రుల నణచివేయుట కవి సాధనములు కాగూడదు. ఇదియే గాంధి-తత్వము; ఇదియే చర్ఖా ఆశయము. జాతీయపతాకపై ముద్రితమగు రాటమున కర్థ మిదియే. నిఖిల మానవసోదరత్వమే భారతీయాదర్శము. జాతీయ పతాకపైని చర్ఖా యిదియే చెప్పును."

మోహము

వేలూరి శివరామశాస్త్రి గారు

(గీతి)

౧

రాత్రికిని రాత్రికిని మధ్య రాయి వోలెఁ
బగలు సృజియించు బ్రహ్మ దుర్భాజనుండు.
లోకముల కెల్ల మోహమే యేకదైవ
మాదిదైవము కాకున్నయట్టు లయిన
నిమ్మహా విశ్వ మేరీతి నేఁగుదెంచు?
కాముఁ డొక్కఁడె ప్రేమ కేకాంతగురువు,
విషయసుఖములు గ్రోలెడు విశ్వమూర్తి.
ధరణి నెల్లెడ మన్మథ తాండవంబె.

ఉల్లము ల వెల్ల మన్మథు నుపవనంబు
లే. వసంతము, తొలకరు లిక్షుశరు వి
భూతులే. యల్ల హేమంతములు ప్రసూన-
బాణు బిగికౌఁగిలింత లీవాఁకదిన్నె
లందు నతఁ డొంటరిగఁ బోవు నప్పుడపుడు.

౨

మదనుఁడా! యిందు రాదురా మాకు నిద్ర;
గాలిచేఁ గ్రాలు శైల శృంగములయందు,
వికసి తాశోక వృక్ష వాటికలయందు,
ప్రణయ కలహా కటాక్షోదరములయందు,
అదయ విరహాసమాలోల హృదయమందు,
చలిత ధూర్త విపక్ష పక్షముల యందు,
తోడఁ జైత్ర వసంత చంద్రులను గొంచు,
మెత్తగాఁ బాన్పు వేయరా యత్తమిల్ల.

౩

అల్ల ధనదుని నవనిధుల్ కొల్లగొందు;
శుక మునీంద్రుని గుంభదాసుని బొనర్తు;
ప్రేమ నలకూబరునకు నెమ్మోముఁ జూపి
రంభ గుండియలందున రాయి వైతు.
ఇంద్రునకు మోముఁ జూపక యేడిపింతు;
గాఢ వైరాగ్యమునకు శృంగార కావ్య
తతుల దైనందినంబును గృతుల నిత్తుఁ
బ్రవరుచేత వరూథినీ భాగ్యవతిని
వేడఁగాఁ జేసి నిచ్చలు విఫలపఱతు.

౪

సిగ్గుల్ తగ్గులు వారి వీరి భయముల్ చేదస్తముల్ చాటుగా
నగ్నంబైన విలాసముల్ మఱియు నేమండీ యటం చెన్నికల్
పగ్గాలుఁ మఱి కక్కుకక్లెములునుం బంచాస్త్రి గుర్రాని కీ
దృగ్గాథా వ్యతిరేక సౌఖ్యములు మీ కెల్లప్డు లాభించుతన్.

వైదిక నిలయము

లోకమాన్య తిలకు మహారాజు రచించిన 'The Arctic Home in the Vedas' అను గ్రంథమునకు స్వేచ్ఛానువాదము. అనువాదకులు: మానికొండ సత్యనారాయణ శాస్త్రి గారు. ప్రకాశకులు: విజ్ఞానచంద్రికా మండలి, బెజవాడ. క్రౌను ౧౬ సైజు; ౫౪౮ పుటలు. వెల రు. ౨-౮-౦.

ఆర్యుల ఆదిమనివాసము ఉత్తరధ్రువప్రాంతమని సిద్ధాంతీకరించుట ఈ గ్రంథము తాత్పర్యము.

ఈ విషయమై పెక్కుసిద్ధాంతములు ప్రబలియున్నవి. ఆర్యులు తొలుత మధ్యఆసియాలో నుండియుండిరని యొకవాదము. భరతవర్షమే వారితొలుతటి యావాసభూమియని యొకటి. క్రిస్టదొరవారు నార్వేప్రాంతమని సిద్ధాంతము చేసిరి. భారతీయులలో భరతవర్షవాదము చాలప్రబలియున్నది. భరతవర్షమే కాబోలునని యెంచుచుండిన తిలకుగారికి వేదవాఙ్మయాదులలో ఉత్తరధ్రువప్రాంతముపై అనుమానము ప్రాకించుపట్లు తగులగా పరిశోధన బలపఱచి యీగ్రంథము వెలువఱచినది. ఆర్యజాతుల పూర్వవాఙ్మయము వీరు తరిచిరి. వేదభాష్యములలో భరతవర్షమే ఆర్యుల ఆద్యావాసమను దృష్టితో వ్యాఖ్యాతలు గావించినసమన్వయములలో అసమంజసతలు గ్రంథకర్తకు గోచరించినవి. జ్యోతిషాదిశాస్త్రముల సంగతిని ధ్రువప్రాంతవాదమునకు సమన్వయము కుదురుట పొడగట్టినది. పార్సీ, గ్రీకు, నార్వే, ఇండో-ఇరేనియన్, ఇండో-జర్మన్ మున్నగు ఆర్యవాఙ్మయములలో ఈ సిద్ధాంతమునకు ఉపష్టంభకము లగు విషయములు దొరకినవి, భారతవాఙ్మయములోని విషయములతో సరిపోయినవి.

మంచుతో నిండి వాసయోగ్యము గాని ఉత్తరధ్రువప్రాంతము అంతసభ్యతతో వెలిగిన ఆర్యజాతికి ఆద్యావాసమగు భాగ్యమున కెట్లు నోచుకొనగల్గె ననుశంకకు పురాతత్త్వశాస్త్రము, భూగర్భశాస్త్రము సమాధాన మొసగినవి. పూర్వము రెండుకాని, యెక్కువకాని హిమప్రళయములు వచ్చియుండెననియు, రెండుహిమప్రళయముల నడుమ ధ్రువప్రాంతముల శీతోష్ణస్థితి నివాసానుకూలమై నిత్యవసంతముగ నుండెడిదనియు, కడచిన హిమప్రళయములో ఆస్థితి చెడి ఆప్రాంతములు వాసయోగ్యములు కాకపోయెననియు, మఱి ఆ నిత్యవసంతభూమినిగొప్పసభ్యమానవసంఘమువసించుచుండెననియు, వారిసభ్యత ఏనాడు మొదలయ్యెనో చెప్పజాలమనియు, ప్రళయానంతరము వారాభూమిని విడిచి అనుకూల గృహాన్వేషణమున దక్షిణదిశకు చెదిరిరనియు, పిదప తమ ప్రాచీనసభ్యతను వారు గూఢముగ భద్రపఱుచుకొన్నారనియు భౌతికశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. వేదములు అనాదులనియు, అపౌరుషేయములనియు, ప్రళయమున వేదములు నశింపగా, పిదప ఋషులు తమ తపశ్శక్తిచే తాము జ్ఞప్తియందుంచుకొన్న వేదములను 'కేవల మవే మాటలతో కాకపోయినను, అవే అర్థములతో తిరిగి నిర్మించిరి' అనియు చెప్పు మనవైదికుల అభిప్రాయము లీ శాస్త్రవాదముతో సరిపోవుచున్నవి. ఈ శాస్త్రములు ధ్రువప్రాంత సిద్ధాంతమునకు చాల తోడ్పడినవి. నేటిధ్రువప్రాంతస్థితి ఈ సిద్ధాంతమునకు అడ్డు తగులనేరదు.

ధ్రువబిందువు కడ ఆఱుమాసములు పగలును, ఆఱుమాసములు రాత్రియు, సంవత్సరమంతయు నొక్క పవలు, నొక్కరాత్రిగ నుండును. భూమధ్యరేఖ వంకకు వచ్చుకొలది, క్రమముగ ఐదుమాసములు దీర్ఘ దివసమును, ఐదుమాసములు దీర్ఘ రాత్రమును, నడుమ ఎనిమిది జాముల అహోరాత్రములును (అవియు విషమ ప్రమాణములు); నాల్గుమాసముల దీర్ఘదివస దీర్ఘరాత్రములు; ఒకమాసము ప్రమాణము గలవి; రానురాను ఇరువది నాల్గుగంటల సమానములగు అహోరాత్రములు పరిణమించును: దీర్ఘదివస దీర్ఘరాత్రము లుండుచోట సంధ్య పెద్దదిగ—కొన్ని దినములు, ధ్రువముకడ సుమారొక్క మాసము కూడ—ఉండును. ఈలక్షణముల వర్ణించు భాగములును, సూచించు వైదికగాథలును పెక్కులు ఈగ్రంథమున వివరించిరి. అవి ఆర్యుల అనుభవగతము లైనటులును సమంజసముగ నిర్ధరించిరి. మన సంవత్సర మే దేవతలకు ఒకదినమనియు, మేషసంక్రాంతితో వారికి సూర్యోదయమనియు, తులాసంక్రాంతితో తదస్తమయమనియు ప్రాచీన వాఙ్మయమందు విరివిగ గలదు. ఇటీవల మకరసంక్రాంతితో సూర్యుని ఉత్తరగతి ప్రారంభ మగుటచే అది ఉత్తరాయణ ప్రారంభమనియు, కర్కాటక సంక్రాంతితో దక్షిణగతి ఆరంభమగుటచే నది దక్షిణాయన ప్రారంభమనియు వాడుకవచ్చినది గాని, పూర్వము భూమధ్యరేఖకు ఉత్తరమున సూర్యుడున్నంతకాలము, అనగా మేషసంక్రమణము మొదలు తులాసంక్రమణము వఱకును ఉత్తరాయణము, తక్కిన వత్సరార్ధము దక్షిణాయనము. తరువాతి వాడుకనుబట్టి 'ఉత్తరాయణము దేవతలకు పగ లెట్లగునని' శంకించిన భాస్కరాచార్యుల వారిశంకకు ఇది నివృత్తియు. 'ఖగోళశాస్త్రప్రకారము అప్పటి వారు లెక్కవేసి చూచి యీవిషయమును (తమకండ్లార చూడకయే, వినకయే) కేవలము మేధాశక్తివలన కనుగొనిరని కొందఱు ఊహింపవచ్చును. కాని......ఖగోళశాస్త్రమును, తత్సంబంధమగు గణితమును సంహితా బ్రాహ్మణకాలముల కిటీవలనే వృద్ధినొందినవి. బ్రాహ్మణకాలమున వారికి గణితము తెలియునని నమ్ముటకు వీలు లేదు. కాన నీవిషయమును వారు కండ్లార చూచియైన నుండవలెను; లేదా, తమతాత ముత్తాతలు చెప్పుకొనుచుండగ వినియైన నుండవలెను.' అని గ్రంథకర్త వాదము.

ఇట ఉదాహరించిన పార్సీగ్రంథము 'వెండిడాడ్' లోని గాథ దీనికి చాల ఋజువుగ నున్నది. ఋగ్వేదమున నొకచో సప్తర్షి మండలము చాల ఎత్తుగ నున్నదని వర్ణన గలదు. అది ఉదయించునని కాని, అస్తమించునని కాని వర్ణింపక, పగలు కన్పింపదనియు, రాత్రి కన్పించుననియు మాత్రము చెప్పియున్నది. ఇది కేవలము ధ్రువప్రాంతలక్షణము.

ఇట తిలకుగారు తడవని ఇంకొక సమన్వయము పొడగట్టెడిని. సంధ్యావందనములో అర్ఘ్యప్రక్షేపణమైనవెనుక, 'అసావాదిత్యో బ్రహ్మ' యని ఆత్మప్రదక్షిణము చేయుట కలదు: దీనికి, ఎదురుగ నుండు సూర్యుని జూపి 'ఈ ఆదిత్యుడు బ్రహ్మ' యని చెప్పక, చుట్టు చూపుటచే ఇంకొక ఆదిత్యుడు ఆ వలయగతితో నున్నాడనియు, అతడు బ్రహ్మయనియు కొందఱు పండితులవ్యాఖ్య వినబడుచున్నది. కాని ఇది శాస్త్రసిద్ధముగ గాన్పింపదు. ధ్రువప్రాంతములందు సూర్యుని వర్త్మ మన చుట్టు అడ్డముగ నుండుటచే మనపూర్వులా ప్రాంతముల వసించినప్పటి ఆచారమే యిది యని చెప్పుకొనదగును.

ఇక వేదమందు వర్ణితమైన ఉషస్సు ధ్రువప్రాంత లక్షణములకు సరిపోవుట చర్చింపబడినది. పిదప దీర్ఘదివసము, దీర్ఘరాత్రము ఇత్యాది. దీర్ఘరాత్రమును తొలగించి సూర్యుని విడిపించుటయే వృత్రవధ యని వీరు సమన్వయించిరి. దీర్ఘసత్త్రములు (ఏడుమాసములవి, తొమ్మిది పదిమాసములవి మున్నగునవి) రాబోవుదీర్ఘరాత్రమున ఇంద్రునికి 'వల'తో జరుగుయుద్ధమున జయము చేకూరుట నిమిత్తమట. ఇట్లు పెక్కువిషయములు సప్రమాణముగ, సయుక్తికముగ సమన్వయింప బడినవి.

పిదప ఇతరార్యవాఙ్మయములలోని పోలికలు కూర్పబడినవి. పౌరాణికగాథలలోనే కాక, ఆనుషంగిక భాషాతత్త్వశాస్త్రము (Comparative Philology)

ననుసరించి భాషయందును పోలికలు చూపి ఈఆర్య జాతుల పూర్వజులు ధ్రువప్రాంతవాసులని చూపబడినది.

క్రిస్ దొరవారు నుడివినట్లు, నార్వే ప్రాంతమని నిర్ణయించుటకు ఆధారములు లేకపోయినను, ధ్రువప్రాంతమగుట మాత్రము సత్యమని ఈగ్రంథకర్త సిద్ధాంతము.

వాదము మిక్కిలి సమంజసముగ గావింపబడినది. రచనామాత్రము కడుసొంపుగా కూర్పబడియున్నది. విషయము అతివిస్పష్టముగా విడబడి విందుగా నున్నది.

అనువాదము యథామూలముగా నున్న ఇంకను ప్రాముఖ్యము వహించియుండెడిది. అయినను తెలుగులో తెలియునట్లు చెప్పుటకు వీలుపడని పారిభాషిక సాంకేతిక విషయములతో గ్రంథభాగములు దుర్బోధ మొనరించుటకంటె తెలుపగల్గినవే పొందించిన బాగుండునని యెంచియుందురు అనువాదకులు. ఇది చక్కని సంగ్రహానువాదము. ఇట్టి గ్రంథమును కడు భరళమగు శైలిలో నింత రుచిగా వ్రాయుట మిక్కిలి ప్రశంసనీయము. కొం. జ.

Hindu Marriage Vs. Polygamy

'హిందూ వివాహములు—బహు భార్యాత్వము' అను విషయమునుగూర్చి రాజమహేంద్రవర నివాసులును, న్యాయవాదులును నగు కె. వి. యస్. ఆచార్యగారు ఆంగ్లభాషలో వ్రాసిన 90 పుటల క్రౌను సైజు గ్రంథమిది. సంస్కృతము తిన్నగ అర్థముచేసికొనలేరక న్యాయాధికారులు చేసిన తీర్పులనుబట్టి హిందువులలో మధ్యను తరగతివారిలో బహుభార్యలను గ్రహించు నాచారము ఏర్పడ్డదను నిజమును ఆచార్యులవారు బహుగ్రంథముల పరిశోధించి ఇందు నిరూపించియున్నారు. వివాహ మంత్రములుగాని, హిందువుల ఆచార వ్యవహారములుగాని బహుభార్యాత్వమును ప్రేరేచుట లేదను సంగతి వీరు బహుప్రమాణములతో నిర్ధారణ చేసినారు. అయితే ప్రస్తుతము హిందూసంఘములో బహుభార్యల పరిగ్రహించు ఆచారము నెలకొనుటకు కారణ మేమి? అని ప్రశ్నించుకొని గ్రంథకారులు వానికి తగిన ప్రత్యుత్తరముల నిచ్చియున్నారు. బహుభార్యాత్వమునకు భారతీయులను మొదట ప్రేరేపించినది కోర్టు తీర్పులు. ఈ కోర్టుతీర్పుల నుపలక్షించి యువకులు ఆడువారియెడల అలసభావము వహించుటయు, తాము ఎన్నిసారులైన వివాహమాడుటకు హక్కు గలదను ధీమా నొందుటయు సంభవించినది. ఇందుకు తోడు దేశమున ప్రబలిన వరశుల్కములు యువకుల జాత్యహంకారమును మఱింత పెంచినవి. ఇవి అన్నియు కూడి స్త్రీలజీవితమును దుర్భరము చేసినవి. ఈపట్టున ఆచార్యులుగారు—తాము ప్లీడర్లు అయియుండుట—ఉన్న సంగతుల నన్నిటిని చక్కగ ఎట్టి గజిబిజియు లేక వివరించిరి. అంతతో వారూరుకొనక స్త్రీల జీవితమును దుర్భరముచేయుచున్న బహుభార్యా పరిగ్రహణాచారమును రూపుమాపుటకు ప్రభుత్వము శాసనము గావింపవలయునని హెచ్చరించుచు శాసనము ఉండవలసిన పద్ధతికూడ ఒక్కింత సూచించియున్నారు. హరవిలాస శారదావంటి దేశహితైషులెవరో ఇట్టిపనికి పూనుకొని అది జయప్రదముగ నిర్వహించి దేశకళ్యాణమునకు తోడుపడవలసిన అవసర మెంతేనిగలదని ఈ గ్రంథపాఠకులు విశ్వసించి తీరెదరు. స్త్రీలస్థితిని చక్కచేయ పలువురు పలుముఖములుగా పనిచేయుచున్నారు. వారి స్థితిని చక్కచేయుటకు మార్గము లన్వేషించి వానికి తగు ప్రచార మిచ్చుటకును, లోకాభిప్రాయమును సంస్కరించి రాగల ప్రభుత్వమువారి శాసనమునకు స్వాగతోపచారము చేయుటకును నిట్టి గ్రంథము రచియించిన ఆచార్యులుగారిని అభినందించుచు విరమించుచున్నాను.

ఆండ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.

అభినవకృష్ణుడు

దివ్యజ్ఞాన సమాజమనబడు Theosophical Society వారు ఇరువదియేండ్లుగ, రాబోవు జగద్గురువు జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారి నావేశించి వారిపరముగ లోకమునకు మతబోధ గావించునని ప్రచురించుచుండుట మన మెఱుంగుదుము. నేడు కృష్ణమూర్తిగారు తాను లోకగురువును కాననియు [illegible] త న్నా క్రీయించి ఎవరు నుండకూ

చెదిరితము, మనుష్యులయొక్కయు, గ్రంథములయొక్కయు అప్రామాణికత (అపౌరుషేయత్వము)ను నమ్మియుండరాదనియు, తాను థియోసఫీప్రచారము చేయుచుండుట లేదనియు, ఏయొక్కమతముగాని ఆచారముగాని పరిపూర్ణమును, పరిశుద్ధమును కాదనియు, సకలమానవులును పరాశ్రయమును, మూఢవిశ్వాసమును, ఛాందసమును, పలురకములగు విగ్రహారాధనను, అన్నివిధములగు పరిమితులను విడిచిపుచ్చి అనాది-అనంతతత్త్వము ననుభవమునకు తెచ్చుకొనవలయుననియు బోధించిరి. తన్ను లోకగురువుగ, పరమాదర్శముగ పెట్టుకొని థియోసాఫికల్ సంఘముతరఫున సభ్యులుగ చేరి పరాశ్రయులై, క్రొత్తరకపు ఛాందసములవరచుకొనుచుండిన 'తారక సంఘము'ను తీసివేసి, సత్యమును, దైవమును పరిమితులు గలిగిన ఒకపేరున ముద్రవేయబడునవి కావని చెప్పిరి. తానేమతమునకు, ఏసంఘమునకు చెందనివాడ ననిరి. సకలప్రాణులయందలి జీవముయొక్క ఐక్యమును గుర్తింపుమనిరి. తనకు తానే వెలుంగుగా నుండవలెననిరి. స్వాత్మ నిర్బంధమునుండి విముక్తిని పొందవలెననిరి. ఎవరిలక్ష్యమును వారే స్థాపించుకొని తత్ప్రాప్తికొఱకు త్రికరణశుద్ధితో నిరంతరము ప్రయత్నింపవలె ననిరి. పరమశాంతియు, సుఖమునే పరమాశయములనిరి. సత్యమే దేవుడనిరి. స్వానుభవములనుండి వివేకజ్ఞానముల సంపాదింప వలెననిరి. ఎవరికిని, దేనికిని దాసులము కాగూడదనిరి. ఆత్మీయస్వేచ్ఛ నలవరచుకొనవలె ననిరి. స్వయంతరణమును పరమావధిగ స్థాపించుకొని ఇక్కడనే, ఇప్పుడే దానిని సాధింపవలెను; అదియే మానవజన్మప్రయోజనమనిరి. తన్ను గ్రుడ్డిగా అనుసరింపవలదనిరి. ఎవరి ఆత్మలను వారు కోల్పోవవలదనిరి. కృష్ణమూర్తిగారిసందేశముల అర్థమును మానవులు సరిగ తెలిసికొందురుగాక! వ్యక్తులకు, సంఘములకును మనుష్యులమ్ముడుపోకుందురుగాక!

ఈపుస్తకమునందు కృష్ణమూర్తిగారి జీవితచరిత్ర సంగ్రహమును, బోధనలును కలవు. ఇప్పటికాలపు వీరిని గూడ ప్రాచీనుడగు శ్రీకృష్ణునితో సమన్వయము చేయవలసిన ఛాందసమే మనకు పోవలెను. జ. బ్ర.

పతితనళిని

(గ్రంథకర్త: పోడూరి రామచంద్రరావుగారు, బి.ఎ., బి.ఎల్. సరస్వతీగ్రంథమాల, కాకరపఱ్ఱు: ౨౨వ పుష్పము. డెమ్మీసైజు, ౧౭౬ పుటలు. వెల ౦-౧౨-౦.

ఈ నవల "అత్యద్భుత అపరాధపరిశోధక నవల"గా చెప్పుకొనబడ్డది. కొన్ని పుటల ప్రకటనలు మొదిలైనవి త్రిప్పగా అసలు కథ మొదలైనది. చదువగా చదువగ విమర్శదృష్టిని తాకినది కథాక్రమము లేమి. ఏనవలకైనా-అత్యద్భుత అపరాధపరిశోధక నవలకైనా-కథాక్రమము ప్రాణము. నవలకు మరికొన్ని ప్రాణాలు ఉన్నా 'ప్లాటు' ఆయువుపట్టు. ఇదే మన నవలలో దొరక పోవుట దురదృష్టకరము. ఇంతకూ ఇది ప్రథమభాగమ ఇకపై ఎన్నిభాగాలు ప్రకటించబడునో పరమేశ్వరు కెరుక. కాని ఒకటి. దీనిని చదివిన పిమ్మట పై భాగముకొరకు ఎవరైనా ఆత్రుత పొందుతారా అన్న సందేహాస్పదము. మామట్టుకు మాత్రము అట్టి ఆత్ర లేదు.

ఈ నవలలో అద్భుతములు లేవు (ఇదే ఒక అద్భుతము కాకపోతే). అపరాధ మున్నా పరిశోధక చాచక్యము లేదు. ఐనా ఇది "అత్యద్భుత అపరాధపరిశోధ నవల" అనుకొనుటవల్ల అందుకొరకే ఆపురావు ర పాఠకు లున్నారు. శ్రీ. శ్రీ.

విక్టోరియా క్రాసు

(గ్రంథకర్త్రి: కవితిలక పులవర్తి కమలావతిదేవి గా సీతావిలాస్, రాజంమండ్రి. పుటలు ౧౧౫ వెల రు. ౧.

ఎట్టి రచనలోనైనా 'స్వతంత్రత' అనే గుణ వాంఛనీయము, స్తవనీయము. 'విక్టోరియా క్రాసు' అ నవలలో ఈ గుణము ఎంతవరకు ఉన్నదంటే, ఐరో సంగ్రామాన్ని కథావస్తువుగా తీసుకున్నంతవరకు-అం ఆపై సంగ్రామసందర్భాలను పేరుకోవడములో వాటిని మూలకథతో మేళవించడములోను (కొన్ని చెప్పవలెనంటే) శిల్పలోపము కానవస్తుంది. యుద్ధ

పాలు పత్రికావార్తలవలె చెప్పబడినవి కాని నవలాచైతన్యముతో కూడుకున్నవిగా లేవు. పత్రికాకథనములో కళారమ్యత దొరకకుంటే దోషము కాదు కాని నవలా రచనలో అట్టిలోటు గట్టిలోటు కాకపోదు. ఇట్టిలోటే కథ అల్లికలోను కానవస్తుంది. జటిలత లేనందువల్ల "అల్లిక" అన్న పదము ఉపయోగించ నక్కరలేదేమో. ఒక చిన్నమూలకథను ఐరోపాయుద్ధాన్ని అంటించగా ఈనవల ఏర్పడింది. గ్రంథకర్తగారు (ఉపోద్ఘాతము ప్రకారము) 'బహుయోర్పుతోడ నెన్నియోవిషయముల నేహూర్చి' రనుట నిర్వివాదాంశము. అయితే వాటి నన్నిటినీ వ్రాసివేయు ఉత్సాహము కళానిబంధనలను నిరసించింది.

ఈనవలను "ఐరోపాయుద్ధ అసమగ్రచరిత్ర"గా చెప్పవచ్చును. ఇందు అందము సమకూర్చని అచ్చుమాట అటుండగా, "పుడమీపతి" (పుట 39), "తాత్కాలిక వంతెనలు" (79), "సామ్రాజ్యపిచ్చి" (82) మొదలైన "సమాసతప్పులు" కొన్ని దొర్లినవి. పైని ఉపోద్ఘాతము నుండి ఉద్ధృతమైన "బహుయోర్పు" ఈ తెగకే చెందుతుంది.

ఈ పుస్తకమందలి భాష సరాసరిగా గ్రాంథికమే. శైలి ఎగుడుదిగుడుగా ఉన్నది. మచ్చుకి రెండు చోట్ల శైలి చూపించుతున్నాము:

"సర్వియాదేశవిస్తీర్ణము 34,000 చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 5,000,000. ఆదాయము 4,803,262 సవరనులు. వ్యయము 5,230,588 సవరనులు......"(పు.54_55).

"ఈ దీప మొక పుటాకార దర్పణము యొక్క ప్రధానకేంద్రమున నుంచబడును. ఈదీప కిరణములు దర్పణముపై బడునపుడు వాని నన్నివైపుల చెదరనీయక, యొక్కవైపునకే పరావర్తింపజేయును. ఇది గాక యీ పరావర్తకిరణము లన్నియు సమతరములుగా బోవును. ఈ సెర్చిలయిట్ల నుపయోగించు వలయాంతర మధ్యరేఖ సాధారణముగ నొకగజ ముండును......"(పుట. 72).

ఇట్టివి తమ్ముగూర్చి తామే చెప్పకోగలవు. కాని కథకు వీటిప్రయోజనము స్వల్పము. సంబంధము దూరము నవలాపాఠకుడికి వీటివల్ల కల్గునది ఉత్సుకత అని చెప్పజాలము.

ఇప్పటినవలలలో అసంఖ్యాకములవలె ఇదికూడా ఒకసాధారణనవల. కాని స్వయంవరానికి తయారయిన నాయికను చర్చిలో పెళ్లిచేయించడ మొకటి అసాధారణమే అనిపించకపోదు. దీనిసమంజసత ఎట్లున్నా, ఇట్లు చదివినపిమ్మట మాకు సంతోషము జనించలేదు. శ్రీ. శ్రీ.

కలువ రేకులు

గ్రంథకర్త:—బి. టి. క. ఆచార్య (కవికుమార సమితి). చిన్నసైజు ౨౫ పుటలు; కానెతవుర్లైండు.

ఇది యొకచిన్న విషాదగీతగ్రంథము. దీనిలో ౭౨ చరణములు మాత్రమే కలవు. ఇందు కేవలము వైరాగ్యవిషయకమగు విషాదము, నిర్వేదము గానబడుచున్నవి. కవికి భగవంతుడు "మెచ్చి కృపతోడ దర్శనమిచ్చినా"డట. కవియొక్క విషాదమునకు క్రిందికష్టములు కారణములు:

హృదయమును బట్టిపిండిన చెదరికురియు
రుధిరకణములు నాపర్యరుతము, లోయి-
నిర్మలంబైన-శూన్యమనీవ మిచ్చి,
యనుభవింపుము వానిభావామృతంబు.
...............బాడబాగ్ని
........వంటిరోగాల......
సాంతమే లేని దారిద్ర్యసాగరంబు
మోయలేనికష్టాల, విమోచనంబు
లేనిభగ్నప్రణయ భవరిక్తదుఃఖ
మాదిగాగల...

కావున కవి

నాదుకవితాంబు వాహినీస్వాదుసలిల
బిందువుల నీదు పాదారవిందములను
మనసు దీరంగ కడుగుచు దినము లెట్లొ
గడిపెదను జీవయాత్రను కాలమూర్తి.

అని యనుచున్నాడు.

కష్టములు భగవత్కృతము లగునా కావా అను విషయములను గూర్చి గాంధిమహాత్ము డిట్లు చెప్పుచున్నాడు: "మనుష్యుడు ఎంత ప్రయత్నించినను వికారము చెందుట మనకు తెలియును. అటులే భగవంతు డడ్డుపడి ఎదురొడ్డి రక్షించుటయు మనకు దెలియును. ఇదియంతయు ఎటుల సంభవించును? మనుజుడు ఎంతవట్టు స్వతంత్రుడు? ఎంతవట్టు పరతంత్రుడు? ఎంతవట్టు పురుష ప్రయత్నము పనిచేయును? ఎప్పుడు ఈశ్వరేచ్ఛ రంగమున ప్రవేశించును? ఇదియంతయు గహనము; ఎన్నటికి గహనమే." (ఆత్మకథ 3౫వ పుట.)

ఇట్టికష్టములను పురుషకారముచేతను, జీవనేచ్ఛ చేతను జరుపవచ్చును. విషాదగీతముల రచనకొఱకు విషాదపుటూహాల పెంపొందించుకొనుట కష్టములు తరగజేసికొనుమార్గము కాదు. ఈవిధమైన ప్రయత్న మీగ్రంథమునందు కానరాదు.

కవికి తనకవిత్వపు విషయమైన అహంభావ మీ చిన్నగ్రంథములో హెచ్చుగా కనబడుచున్నది.

కవిగ బుట్టింప నేల...
నాదుగీతల వినువారు నాస్తి తండ్రి
విన్నను గ్రహింపజాలరు...
......నాకు నిర్మలమగు
సాధుకవితా స్రవంతి నొసంగినావు.

మొదలగు వాక్యములందు తనకవిత్వమున కెక్కువ ఘనత వారోపించుకొనుచున్నాడు.

శైలి ధారాళముగనే యున్నది. అచ్చటచ్చట దుష్ప్రయోగము లున్నను, 'విన్నను గ్రహింపజాలని' రీతిగా లేదు.

వలయువారు గ్రంథకర్త పేర భవానీముద్రాక్షరశాల, బెజవాడ అని వ్రాయవలయును.　　కే. కా.

అనాథ బాలిక

గ్రంథకర్త:—పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి గారు. క్రౌను ౧౩౬ పుటలు. కాగితపు బైండు. వెల ౦-౧౦-౦. రాజమహేంద్రవరము, కళాభివర్ధనీ పరిషత్తుచే ప్రకటింపబడినది.

ఇది యొక సాంసారిక నవల. మనలో సాంఘిక నవలలు బహుతక్కువ. ఆయున్నవైనను చాలమట్టునకనువాదములే గాని స్వంతరచనలు గావు. ఇది మన చేతగానితనమే! ఇటీవల యీకొరత కొందరిచే దీర్చబడుచున్నది. శాస్త్రిగా రట్టివారిలో నొకరు.

గ్రంథవిషయము:—వెంకటరావు పరమబ్రహ్మ సామాజికుడు. అతడొక వితంతువును వలచి సాంఘికదురాగ్రహములవలన నామెను ఇహలోకమునుండియే గోల్పోయెను. పిమ్మట దైవికముగా అండజేరిన ఒక అనాథబాలికకు తాను నాథుడై తనయుదారస్వభావమును, విశాలహృదయమును గనబరచెను. కాని తా జేసికొన్న వివాహము తుదకు బాల్యవివాహమే గాని ప్రౌఢవివాహమైన గాదు. వివాహపుతంతు యథాప్రకారముగా నాలుగువేలేండ్ల క్రిందట శాస్త్రములలో వ్రాయబడిన రీతియే—కొన్ని కొన్నిపట్ల మంత్రములకు అర్థమును పురోహితుడు తెలియజెప్పెనట.

ఈగ్రంథమందు సంసారగోష్ఠి, సంభాషణలు బహుచాతుర్యముతో రచింపబడినవి. స్త్రీలకు అక్షరజ్ఞానము లేమిచే వారి సంభాషణలం దెంతసేపూ 'పిచ్చాపాటీ' కబుర్లుతప్ప చదువుకొన్నవారికి రుచించు విషయముండదు. శాస్త్రిగారి అసామాన్య పరిశీలన, అద్భుతభావన, కథానిర్వాహకత్వ మిందు ద్యోతక మగుచున్నవి.

శైలివిషయము:—గ్రంథకర్త చెప్పినట్లు వారి భావపరిణామము శైలిలో గన్పడుచున్నది. సాంఘికరచనలకు గ్రాంథికము గాక వ్యావహారికము సరియైనదని కొంత స్పష్టమగుచున్నది. కాని శాస్త్రిగారు వ్యావహారికము ఒక్కసంభాషణలందు మాత్రమే ప్రయోగించి తమవెఱపు జూపినారు. శైలియొక్క రసవిషయము వేరుగా చెప్పనవసరము లేదు: అమృతప్రవాహము—ఎంత త్రాగినను తనివి తీరదు.

వలయువారు—పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారు, కలాభివర్ధనీపరిషత్తు, రాజమండ్రి-అని వ్రాయవలెను.
కే. కా.

తండ్రినుండి కుమార్తెకు జాబులు (ఆంగ్లము)

(Letters from a Father to his Daughter)

గ్రంథకర్త:—జవహరిలాల్ నెహ్రూగారు. ౧౨౨ పుటలు. దళసరి మెఱుగుకాగితములు. అట్టబైండు. వెల తెలియదు.

ఇది యొక లోకజ్ఞాన ప్రదాయకమగు పుస్తకము. నెహ్రూగారు తమ పదేండ్లబాలిక యగు ఇందిరకు జాబుల మూలకముగా ప్రకృతిశాస్త్రములు, దేశచరిత్ర ఇత్యాది విషయములకు సంబంధించిన జ్ఞానమును తెలియజేసిరి. బాలబాలికల కీరీతిగా శాస్త్రములందును, చరిత్రలందును కౌతూహల మలవడజేయుట కిట్టి గ్రంథము లత్యవసరము. ఆంగ్లమునం దిట్టివికలవు గాని మన దేశభాషలందు బొత్తుగా లేవు. సమస్త విషయములలోను అగాధమైన జ్ఞానమును సేకరించిన యీకాలమునగూడ బాలబాలికలకు పూర్వకాలమునందు వలెనే తర్కమునకుగాని తత్త్వమునకుగాని నిలువలేని పురాణకథల పఠింపజేసి నీతిని, తత్త్వమును బోధింప జూచినచో, వాటి అర్థము గ్రహింపలేక వారి లేతమనస్సులు కౌతూహలమును, జ్ఞానేచ్ఛను గోల్పోయి, జడము లగుచున్నవి. జ్ఞాన మెరుగని పసిబిడ్డలకు నీతి, వేదాంతములయొక్క ప్రయోజనముకంటె ప్రాపంచికజ్ఞానము లెస్సగా కావలెను.

నెహ్రూగా రీగ్రంథమందు ఖగోళభూగోళ చరిత్రలు, జీవోత్పత్తి, జలచర, భూచర, నరాదిజీవుల విషయము, జీవుల అనుకూల్య (Adaptation) విధానము, ధీశక్తిప్రయోజనము, రామాయణ భారత కాలములు ఇత్యాది సమస్తవిషయములను ఇందు సూక్ష్మముగా దెలిపియున్నారు. బాల బాలికల కత్యుపయోగమగు గ్రంథము.

ఈగ్రంథమందు పెక్కుమెచ్చదగిన చిత్రపటములు గలవు.

ఈగ్రంథమునకు హిందీఅనువాదము తయారగుచున్నదట. తెలుగులోనికి గూడ ననువదించిన లెస్సయగును.

వలయువారు—జవహరిలాల్ నెహ్రూ, అలహాబాద్-అని వ్రాయవలెను.
కే. కా.

రక్షాబంధనము

గ్రంథకర్త:—పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారు. 362 పుటలు. సాదాకాగితములు, అట్టబైండు. వెల 1-8-0. కలాభివర్ధనీ పరిషత్తునుండి ప్రకటింపబడినది.

ఇదియొక పారిశోధకనవల. పారిశోధకనవలలు ప్రస్తుతకాలమున సాంఘికనవలలతో సమానపు తాహతను బడయుచున్నవి. ఇట్టి నవలారచనలు నాగరికలక్షణము గాకున్నను ప్రస్తుతపరిస్థితులలో ప్రకృతిని మార్చుట కష్టము.

ఈ గ్రంథమందు మనకు స్పష్టముగా రెండు వేర్వేరు కథలు కనబడుచున్నవి. ఈ రెండిటికిని ఐక్య మధికముగా లేదు. మొదటిది సాంసారికము, రెండవది పారిశోధకము. మొదటిభాగములోని పాత్రలు చాలమట్టుకు రెండవభాగములోనికి రారు. మొదటిభాగముయొక్క విషయము కేవలము సాంసారికము, రెండవభాగము పారిశోధకము. పూర్వభాగమందలి పాత్రలుత్తమములు, ఉత్తరభాగమునందు నీచపాత్ర లధికము. వ్యభిచారకుల మింకను మనదేశమం దడుగంటలేదు. అయ్యదియే మన నాగరికస్థితిని విస్పష్టము జేయుచున్నది. రెండవభాగమునందలి స్త్రీపాత్రలు పడపుకత్తెలు. ప్రకృతిని బింబించుట కళలలో నొకయంశము గనుక సాంఘికస్థితులు మారువరకును మనము చేయజాలిన దేదియు లేదు. ఇందలి అశ్లీలము హద్దులోనే యున్నది.

పురుషపాత్రలలో నరసింహము యొక్కయు, రెడ్డియొక్కయు ప్రజ్ఞావిశేషములు వర్ణనాతీతములు. జగ్గారాయని విశాలహృదయమే కథయొక్క అనివార్య గమనమునకు కారణము. గ్రంథకర్తయొక్క ప్రజ్ఞ అగాధము గాకున్న నిట్టి సాంద్రకథాకల్పన, పరిపూర్ణ పాత్రపోషణ సాధ్యముకావు. శ్రీరాములు కేవలము నవలాపాత్ర గాక సజీవవ్యక్తియే యనిపించును. వాని సంభాషణలు మరపునకు రావు. మొత్తముమీద మనము పాత్రల మధ్య గాక నిక్కముగ స్త్రీ పురుషుల మధ్యనే తిరుగుచున్నా మనిపించును. శాస్త్రిగారి మౌలికత్వము (originality) అద్వితీయము.

ఇందలి పూర్వభాగమందలి స్త్రీపాత్రల విషయమేమన, గ్రంథవాసన లేమి వారల సంభాషణలు వంటిల్లు దాటవు. కాని వీరు ప్రకృతియందలి మనస్త్రీలవలె గాక, చమత్కారము, ఛలోక్తి, సంభాషణ నైపుణ్యమును గలిగి కొంత మెచ్చదగి యున్నారు.

శైలి విషయము:—ఉపోద్ఘాతమందు గ్రంథకర్త శైలివిషయమై తన యుద్దేశమును పూర్తిగా వ్యక్తపఱచి యున్నారు. అందు శిల్పకళకు, కావ్యకళకు గల పోలిక గొంత చర్చించియున్నారు. అందు ఒకచిన్న లోపము గలదు. శిల్పచిత్రకళలకును కావ్యకళకును పోలిక సమగ్రము గాదు. అదేలయన, శిల్పచిత్రకళలు కావ్యకళకంటె ప్రకృతికి చేరువగా నున్నవి. ఉదా:—'ఓడ' అనుమాట తీసికొందము. ఓడ చిత్రమును వ్రాసిచూపిన యేజాతివాడైనను, పసిబాలుడైనను 'ఫలానావస్తువు యొక్క చిత్ర'మని పోల్చుకొనును. కాని ఓడ అనుమాటను వ్రాసినచో మనభాషరాని విజాతీయుడు గాని స్వజాతీయుడు గాని తెలిసికొనలేడు. అనగా భాషకంటె చిత్రము ప్రకృతికి సమీపములో నున్నది. చిత్రకళకంటె శిల్పకళ పదార్థసమన్వితమగుట ప్రకృతికి ఇంకింత చేరువగా నున్నది. ఇప్పట్టున గ్రాంథిక వ్యావహారికముల విషయము చూతము: వ్యావహారికము సజీవము, గ్రాంథికము సజీవేతరము. గ్రాంథికమునకు మనుష్యుల భావనలో స్థానము గలదు. వ్యావహారికమునకు మనుష్యుల వ్యవహారములో స్థానము గలదు. అనగా గ్రాంథికము వ్యావహారికముకంటె ప్రకృతికి కొంచెము దూరములో నున్నదనుట. సాంఘికరచనలు వ్యవహారవిషయములు గనుక వ్యావహారిక భాషాప్రయోగమే ఎంతయు ఉచితము. గ్రాంథికము యొక్క విభాగము (roll) నిర్వచించుట కష్టము. కాని దానియొక్క తత్వము మాత్రము తేటపరచియున్నాము. మరియొక విశేషము: గ్రాంథికములో కృత్రిమ గ్రాంథికము, సహజ గ్రాంథికము అను విభజన చేయవచ్చును. సహజగ్రాంథికమునందు దీర్ఘసంస్కృత సమాసములు, మారుమూల పదములు, విపరీతాలంకారములు, అనవసర వ్యాకరణ బంధనలు దొర్లవు.

గ్రంథ శైలినిగూర్చి వేరుగా చెప్ప నవసరము లేదు. అమృత ప్రవాహము. ఎంత త్రావిన ఇంకను త్రాగవలె ననిపించును— జాతీయములకు, స్పష్టతకు, సౌలభ్యమునకు. జే. కా.

స్వీకారము

దాంపత్యము

(ఆంధ్రప్రకాశికా గ్రంథమాల. ౧) రాయల్ సైజు. పుటలు ౧౦౪. చందాదారులకు అంచెకూలితో వెల రు ౧-౦-౦. సంపాదకులు: దొంతంశెట్టి నాగేశ్వరరావు గారు ప్రకాశకులు: విశ్వభారతీ అండు కో. వారు, ౮౪, బందరువీథి, మద్రాసు.

Thoughts on Diet

(ఆంగ్లము.) క్రౌను సైజు. ౮౮ పుటలు. వెల రు ౦-౮-౦. గ్రంథకర్త: గౌరవనీయులగు న్యాయమూర్తి సర్ వేపా రామేశంగారు.

ప్రకాశకులు: The Indian Naturopathic Association, Bezwada.

South Indian Music Series Book 2 (Stage 3)

క్రౌను సైజు. ౭౫ పుటలు. వెల ౧-౭-౦

గ్రంథకర్త: పి. సాంబమూర్తిగారు, బి. ఎ., బి. ఎల్.
ప్రకాశకులు: The Indian Music Publishing House, G. T. Madras.

శబరి (చిన్న నాటిక)

గ్రంథకర్త: వావిలాల గోపాల కృష్ణయ్యగారు, ఆంధ్రపత్రిక, చెన్నపురి.

ఇది 'గృహలక్ష్మి' మాసపత్రికయందు ప్రకటితమయినదానికి విడిప్రతి.

సంగీత పార్వతీపరిణయము (అయిదంకముల నాటకము)

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౬౧. వెల రు ౧-౭-౦.

గ్రంథకర్త: సత్యవోలు రాధామాధవరావుగారు. సకలానంద గ్రంథమాలిక, క్రొత్తపల్లి, పిఠాపురము, గోదావరిజిల్లా.

అహల్యాసహ్రాతము(ఏడంకములనాటకము

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౨౪. వెల రు ౦-౧౨-౦.

గ్రంథకర్త: కల్లూరి యజమాన వెంకటనారాయణరావుగారు, బి.ఎ., ఆత్మకూరు. ఈగ్రంథము రాజమహేంద్రవరమున సరస్వతీ పవరుప్రెస్సున ముద్రితము.

గ్రహతంత్రము

(జ్యోతిషసారస్వత తంత్రగ్రంథమాల-౨)

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౨౬. వెల రు ౦-౬-౧.

సంపాదకుడు: రాచూరి వేంకట గోపాలరావుగారు, విజయనగరం.

సత్యవ్రతి శతకము

క్రౌను సైజు. పుటలు ౫౭. వెల రు ౧-౪-౦.

గ్రంథకర్త: భాగవతుల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారు. ప్రకాశకులు: భాగవతుల లింగమూర్తి పంతులుగారు, ఛత్రపురము, గంజాంజిల్లా.

My Mother's Picture

క్రౌను సైజు. పుటలు ౨౬. వెల రు ౪-౦-౦.

గ్రంథకర్త: పండిత శ్యామసుందర చక్రవర్తిగారు.
ప్రకాశకులు: కైలాసచంద్ర ఆచార్య, ౨౪, హారిసన్ రోడ్డు, కలకత్తా.

శ్రీమదాంజనేయ జననము

క్రౌను సైజు. 3౫ పుటలు. వెల రు ౧-౫-౦.

గ్రంథకర్త: అమ్మనబ్రోలు వెంకట సుబ్బారాయ శర్మగారు, రేలంగి, తణుకుపోస్టు, పడమటిగోదావరి జిల్లా.

దేవకీనందన శతకము

క్రౌను సైజు. ౨౦ పుటలు. వెల తెలియదు.

ప్రకాశకులు: విక్రాలి వెంకటాచార్యులు గారు, సంస్కృత పండితులు, శ్రీచెన్నకేశవ కళాశాల గద్వాల సంస్థానము.

ప్రణయసౌరభము

రాయల్ సైజు. పుటలు ౬౨. వెల రు౧-౧౨-౧.

గ్రంథకర్తలు: కొండపల్లి గోపాలరావుగారు, హరి రామలింగ శాస్త్రిగారు- కల్వపాముల, కాటూరుపోష్టు, కృష్ణాజిల్లా.

వాదిరాజతీర్థగురుచరిత్ర

ఫూలుస్కేపుసైజు. పుటలు ౧౬. వెల ౧-౨-౧.

గ్రంథకర్త: ప్రొద్దుటూరి నరసింగరావుగారు, బి. ఎ., గురుప్రసాద(లచ్చిరాజువీథి)సూర్యారావుపేట, కాకినాడ.

శ్రీమదాంధ్ర మాతృశతకము

రాయల్ సైజు. పుటలు 33. వెల ౦-౪-౧.

గ్రంథకర్త: త్రిపురాన సత్యానందరావుగారు, ఉపాధ్యాయుడు, రెడ్డియారు బ్రాంచిస్కూలు, No. ౨౪, ఊ ఫరెండు స్ట్రీటు, బోగటాంగ్, రంగూన్.

విజ్ఞానకందశతకము

డిమ్మీసైజు. పుటలు 3౧. వెల ౦-3-౧

గ్రంథకర్త: మదరాసు రాజారావుగారు, చీనాబజారు, బర్హాంపురము, గంజాము.

ఆత్మదర్పణము

(శ్రీవివేకానంద స్వామి ప్రణీతము) శ్రీ సనాతన గ్రంథమాల ప్రసూనము. క్రౌను సైజు. పుటలు ౪౭. వెల ౦-౩-౦.

మానేజరు, సనాతనగ్రంథమాల, సనాతనాశ్రమం, క్రాపపోష్టు, (via) కొల్లూరు, గుంటూరుజిల్లా.

శ్రీమదాంధ్రోపనిషద్జ్ఞానదీపము - భా. ౧.

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౪౩౮. వెల రు ౧-౮-౧. గ్రంథకర్త: అమ్మనబ్రోలు వెంకటసుబ్బారాయ శర్మగారు, రేలంగి, తణుకుపోష్టు, పడమటి గోదావరిజిల్లా.

శ్రీరామ పట్టాభిషేక నాటకము

రాయల్ సైజు. పుటలు ౧౦౦. వెల రు ౧-౦-౦ గ్రంథకర్త: పాతాళభేది సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు, శ్రో... వీధి, తిరుపతి.

శ్రీమదాంధ్ర లింగపురాణము

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౪౯౧. వెల తెలియలేదు గ్రంథకర్త: విద్వాన్ ములుగు చంద్రమౌళిశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రోపాధ్యాయుడు, తాలుకాహైస్కూలు, తెనాలి

చమత్కారచంద్రిక

తాడూరి లక్ష్మీనరసింహ రావుగార

మూలము

తుంగం తురంగ మధిరోహతి రంగనాథే
గోత్రారి రాత్త కుతుకః కులిశం బిభర్తి;
ఖేదంచ మోద ముపయాతి నగేంద్రకన్యా
నాగాజినేన పరిముహ్యతి మౌళి మీశః.

తెనుగు

రంగనాథుండు గుఱ్ఱమెక్కంగఁ గాంచి
దాల్చె నగవైరి వజ్రాయుధంబు వేడ్కఁ
బార్వతికి మోదఖేదముల్ వచ్చెఁ దనదు
శిరము మీఁదను గరితోలు శివుఁడు కప్పె.

వివరణము

శ్రీరంగములో రంగనాథస్వామి స్వారి వెడలుటకై యశ్వారూఢుఁడు కాఁగా జనసమూహముయొక్క త్రొక్కుడుచేత నేల ధూళి రేగి సూర్యమండలము కప్పివేసి సముద్రము పూడ్చివేసినది. అంతట దేవేంద్రుఁడు తొల్లి తనదాఁడికి వెఱచి సముద్రములో డాఁగిన మైనాకుఁ డిప్పుడు సముద్రములో నీరు లేమిచే నందు నిలువఁ దనకవకాశము లేక వెడలివచ్చుననియును, వాని ఱెక్కలు నఱక నచ్చుననియు నెంచి వజ్రాయుధము చేతఁ బట్టినాఁడు. చిరకాలగతుఁడైన తనసోదరుఁడు మైనాకుఁడు వచ్చునను నాశచే సంతోషమును వాఁడు వచ్చినయెడ వాని ఱెక్కలు దేవేంద్రుఁడు తొంటిపగచే నఱకునను దిగులుచే దుఃఖమును పార్వతీదేవి పొందినది. సూర్యమండలము ఛన్నమగుటచే సాయంకాల మైనదని భ్రమసి సంధ్యాతాండవ మాడుటకై శివుఁడు తననెత్తిమీఁదను గజచర్మము గప్పికొన్నాఁడు.

గన్నవరపు సుబ్బరామయ్య గారు

కర్నూలుమండలము దక్షిణహిందూదేశమున చరిత్ర కెక్కిన ప్రసిద్ధమండలములలో నొకటి. ప్రాచీన కాలమునుండియు నీమండలము నలువైపుల వ్యాపించియుండిన రాజ్యములకు కూడలిపట్టయి యుండినందున నాయా రాజ్యముల రాజులు దీనిపయి కన్నువైచి యోడొరులు తీరక పోరాడుచువచ్చిరి. ఈకారణమున నిది పెక్కు సారులు, పెక్కు తెఱగుల, చీలికలయి, పెక్కురు రాజులపాలనమునకు లోనయి, శాంతిపూరమై యుండెడిది. ఇందుకు నిదర్శనముగ ఈమండలమున ప్రతిగ్రామమునను నేటికిని కోటల శిథిలములు గాన్పించుచున్నవి. ఈ మండలముయొక్క ప్రాచీనచరిత్రను ఆంధ్రవాఙ్మయము, శాసనములు, స్థానికచరిత్రలు మొదలయినవాని సాధారముగా గొని పలువురు చరిత్రకారులు వివరించియున్నారు. ఇకకర్నూలుపట్టణమునుగూర్చి చెప్ప మొదలిడుటకు పూర్వము తన్మండలముయొక్క ప్రకృత స్థితినిగూర్చి యొక్కింత యిప్పుడు ముచ్చటించుట అప్రస్తుతము కాజాలదు.

నేటి కర్నూలు మండలము

ప్రకృత మీమండలము ౭,౫౮౦ చదరపుమైళ్లు విస్తీర్ణము గలిగియున్నది. చెన్నరాజధానియందలి మండలములలో విస్తీర్ణమున నిది రెండవదగుచున్నది. ఈ మండలమున ౭౭౮ గ్రామములును, రెండుపట్టణములును(కర్నూలు, నంద్యాల) గలవు. ఇందలి జనసంఖ్య ౯,౧౮,౪౮౦. ఈసంఖ్యనుబట్టి ఒకచదరపు మైలు మేరను ౧౨౧ జనులున్నట్లు తేలుచున్నది. గ్రామములయు, జనులయు సంఖ్యవిషయమున రాజధానియందలి మండలము లన్నిటికి నిది వెనుకబడు చున్నది. మండలమునకు తూర్పు అంచున వెలిగొండలు ౧౦౨ చ. మైళ్లును, మండలము తూర్పుసగమున నల్లమలలు ౫౩౨ చ. మైళ్లును, పడుమర సగమున ఎఱ్ఱమలలు ౩౦౦ చ. మైళ్లును వ్యాపించియున్నవి. ఈకొండలపైనను, వీనికి చేరికప్రదేశములు ౧,౮౩౩ చ. మైళ్ల మేరను అరణ్యములుగలవు. మొత్తమీయరణ్యముల విస్తీర్ణము ౨,౫౮౭ చదురపుమైళ్లు. అడవులు, కొండలుగల ఈప్రదేశమంతయు జననివాసయోగ్యము కాకుండుటయే యీ మండలమున జనసంఖ్య తక్కువ అగుట కొకకారణము కావచ్చును.

కర్నూలు, డోను, పత్తికొండ, నంద్యాల, నందికొటుకూరు, కోయిల్‌కుంట్ల, సిరివేల్, మార్కాపురము, కంభము, అను తొమ్మిది తాలూకాలుగల యీ మండలము అయిదు తాలూకాబోర్డులుగా విభజింపబడినది. యూనియను బోర్డులు ఇందు ౧౫ గలవు. మునిసిపాలిటీలు రెండు—కర్నూలు, నంద్యాల—గలవు. ౭,౫౮౦ చ. మైళ్లు విస్తీర్ణముగల మండలమున, ౮౧౧ మైళ్లు ౭ ఫర్లాంగులు పొడవుగల రోడ్లున్నవి. అనగా నూరు చ. మైళ్లకు ఇంచుమించు ౧౧ మైళ్లు వంతున నున్నదనుట. ఇందు (1) చిత్తూరునుండి కర్నూలుమీదుగా హైదరాబాదునకు పోవురోడ్డు (పొడవు మై. ౮౬ ఫ. 3), (2) కర్నూలునుండి బెంగుళూరునకు పోవురోడ్డు (పొడ

---

1. ఈలేఖారచయిత కర్నూలున నున్నంతకాలము తమ సొంత వ్యయముతో నెల్లసౌకర్యములను పరమాదరమున సమకూర్చి ఈలేఖ యుత్పత్తికి తగిన అవకాశమును గల్గించిన శ్రీదంపూరి బాలసుబ్రహ్మణ్యము పంతులు (జిల్లా పోల్టాఫీసరు)గారికిని, అచ్చటగల ప్రాచీనశిథిలములను, ఇతరస్థలములను ఆదరాసక్తులతో స్వయముగ గొనిపోయిచూపిన శ్రీ యస్. వైద్యనాథఅయ్యరు (మునిసిపల్ హైస్కూలు చారిత్రకాధ్యాపకులు) గారికిని, ఈలేఖతో పాటు ముద్రితములైన వివిధదృశ్యముల ఛాయాచిత్రములను స్వయముగదీసి సాదరమున నొసగి యీలేఖ విలువను పెంపొందించిన శ్రీయుత యం. యస్. కుప్పుస్వామిఅయ్యరు (సబ్ అసిస్టంటు సర్జను, మునిసిపల్ వైద్యాలయము) గారికిని ఈ లేఖారచయిత సవినయముగ వందవసహస్రములు నర్పించుకొనుచున్నాడు.

తు మై. ౫౧, ఫ. ౪), (౩) కర్నూలునుండి గుంటూరు వకు పోవురోడ్డు (పొడవు మై. ౫౯ ఫ. ౭). ప్రధానము లైనవి. ఇక మండలముననే శాఖలుగా ౧. కర్నూలునుండి బళ్లారికి, ౨. కర్నూలునుండి ఆత్మకూరికి, ౩. నంద్యాల నుండి ఆత్మకూరికి, ౪. నంద్యాలనుండి కోయిల్ కుంట్లకు, ౫. పాణ్యంనుండి గోనవరమునకు, ౬. కోయిల్ కుంట్ల నుండి అళ్లగడ్డకు, ౭. కంభమునుండి బేస్తవారపుపేటకు, ౮. మార్కాపురమునుండి ఎఱ్ఱగొండపాళెమునకు, ౯. కంభమునుండి మార్కాపురమునకును, ౧౧. కడపసరిహద్దు వను రోడ్లుకలవు. రాజధానిలోని ఇతరమండలములకంటె రోడ్లసౌకర్య మీమండలమున చాలతక్కువగా నున్నది. ఈయన్నిరోడ్లపైనను మోటారుబస్సులు నడచుచుండును.

గుంటకల్లు-గుంటూరుఇనుపదారి మండలమునపడు మరనుండి తూర్పునకు పోవుచున్నది. మఱియు డోను నుండి కర్నూలు మీదుగా తుంగభద్రనుదాటి హైదరాబాదుకు పోవు ఇనుపదారియు గలదు.

దత్తమండలములు నాల్గింటిలో ఈ మండలమున హిందువులు తక్కువగను, ముసల్మానులు, క్రైస్తవులు అధికముగను ఉన్నారు. అట్లే హిందూస్థాని మాటలాడు వారును అధికముగ నున్నారు. చెన్నరాజధానిలో గుంటూరు మండలమునకు తర్వాత నీమండలముననే హిందూస్థాని మాటలాడువారధికముగ నున్నారు. నైజాము రాష్ట్రము సన్నిహితముగనుండుట యిందుకు కారణము కాదగును.

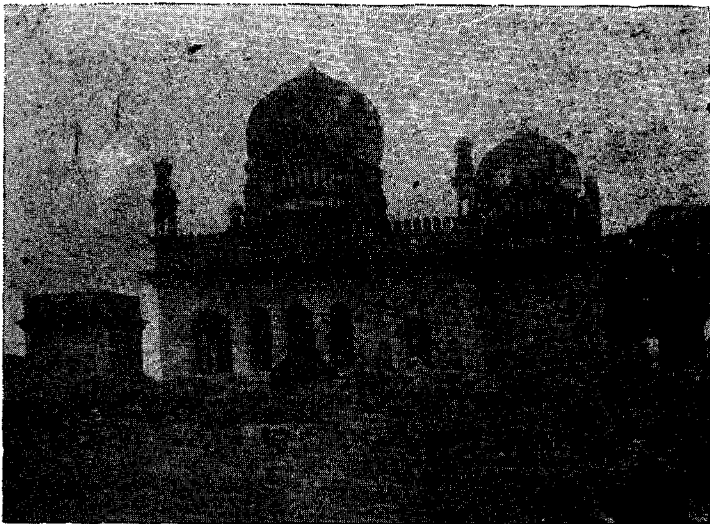
కర్నూలు మండలమున, జనసంఖ్య ౧౮౯౧ సంవత్సరమున ౮౧౭, ౮౧౧ గనుండి క్రమముగ ౧౯౦౧ వ సంవత్సరమున ౮౭౨,౦౭౦ గను, ౧౯౧౧ వ సంవత్సరమున ౯౨౫, ౨౫౯ గను పెరిగి, ౧౯౨౧ వ సంవత్సరము నాటికి ౯౧౪౮౯౦ కి తరిగినను ౧౮౯౧ సంవత్సరమున కంటె ౯౭౦౭౯ అధికమయినది. ఈసంఖ్య నేటికింకను పెరిగియుండుట సహజము. ౧౯౨౧ సంవత్సరపు జనసంఖ్య ౯౧౪,౮౯౦ లో (పురుషులు ౪౬౩,౨౫౫, స్త్రీలు ౪౫౧,౬౩౫) చదువను, వ్రాయను వచ్చిన వారు ౫౫,౭౭౮ (పురుషులు ౫౧,౦౯౧, స్త్రీలు ౪,౬౮౭) మంది యుండిరి. ఇందు ఇంగ్లీషు వచ్చినవార ౪౧౭౧ (పురుషులు ౩౯౯౧, స్త్రీలు ౧౮౧ ఉండి ౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున బడులలో చదువుచున్నవార మాత్రము ౬౧, ౫౪౫ మంది గలరనిన వీరిసంఖ్య యు పెరిగినదని వేఱుగ చెప్పబనిలేదు. ఈసంఖ్యలో బాలురు ౪౯,౭౪౪, బాలికలు ౧౧,౮౦౧ గలరు. వీ కొరకు మండలమున నన్నిరకముల పాఠశాలలు ౨౦౧ గలవు. వీనిలో సెకండరీ పాఠశాలలు ౧౫, ఎలిమెంట పాఠశాలలు ౧౯౮౩, ట్రెయినింగు పాఠశాలలు ౩ పారిశ్రామిక పాఠశాల ౧, ప్రాచ్యవిద్యా కళాశాల ఉన్నవి. ఈపాఠశాలల వివరములకును, బాలబాలిక సంఖ్యలు మొదలయినవానికిని ౧—౪ పట్టికలను గాం దగును. ఈమండలమున ప్రత్యేకించి స్త్రీలకు ట్రెయి నింగు పాఠశాలకాని పారిశ్రామిక పాఠశాలకాని లేదు ఇట్లుండుట అసంగతముగ కాన్పించుచున్నది. ౧౯౨౬-౨౭ సంవత్సరమునకంటె తరువాతి సంవత్సరమున పా శాలలు ౬౩ పెరిగినవి. ౧౪౭౫ మంది విద్యార్థులున పెరిగిరి. ౧౯౨౧ సంవత్సరపు జనసంఖ్యనుబట్టి ౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున చదువుకొనువారు నూటికి ౬.౭ వంత నున్నారు. ప్రత్యేకించి బాలురు నూటికి ౧౦.౭ వంత నను, బాలికలు ౨.౬ వంతుననుగలరు. దత్తమండలము నాల్గిటిలో విద్యావిషయమున నీమండలము మిన్న నున్నది. స్త్రీవిద్యయందు మఱింత మించినది. కడపమం డలమున నీమండలమునకన్న పాఠశాల లధికముగనున్న విద్యార్థులుమాత్రముచాలతక్కువగనున్నారు. ప్రభుత్వమ వారు రాష్ట్రాదాయమునుండి రాజధాని మండలములన్ని టికి విద్యకొరకు నిచ్చుధనమున నూటిలో ౨.౫ వ వంత నీమండలనందలి విద్యకొరకిచ్చినారు. దత్తమండలమ లలో నీమండలమున కిచ్చినధన మొకింత అధికమేయైన ఆంధ్రమండలములతో బోల్చిచూచిన దత్తమండలము కిచ్చునది తక్కువయని తేలుచున్నది. సెకండరీ పా శాలలలో చదువుచున్న బాలురలో రమారమి మూడ వంతు బాలురు మండలమున సెకండరి పాఠశాలలు లే స్థలములనుండి వచ్చి చదువుకొనుచున్నారు. శాలలలో ఎ మెంటరీ పాఠశాలలలో నున్న ౨౩౭౫ మంది ఉపా

పట్టిక ౧— కర్నూలుమండలము - తెలుగు సంవత్సరము సెకండరి పాఠశాలలు, వానియందు చదువువారు.

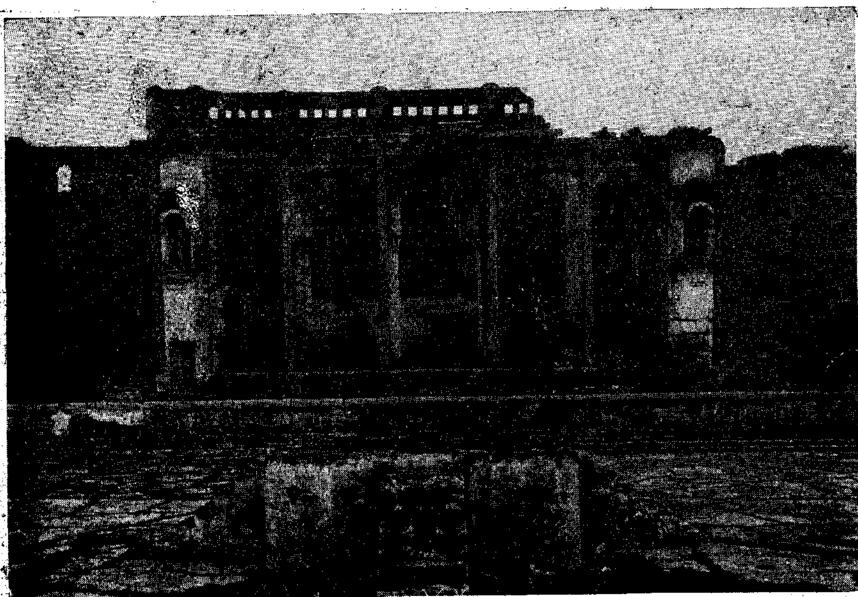
	పాఠశాలల సంఖ్య	ఆరవఫారము	అయిదవఫారము	నాలుగవఫారము	మూడవఫారము	రెండవఫారము	ఒకటవఫారము	అయిదవతరగతి	నాలుగవతరగతి	మూడవతరగతి	రెండవతరగతి	మొదటితరగతి	మొత్తము విద్యార్థులు	బాలుర బడులలో చదువు బాలికలు
(బాలురవి)														
ప్రభుత్వమువారిది (మహమ్మదీయులది)	౧	౩౪	౨౯	౨౮	౨౯	౨౭	౩౭	౩౦	౨౮	...	...	...	౨౪౨	
మునిసిపాలిటివారివి														
కర్నూలుస్కూలు	౧	౪౯	౬౦	౭౩	౬	౭౩	౧౧౫	౮౩	...	...	...	...	౫౨౧	
నంద్యాల స్కూలు	౧	౩౨	౩౨	౪౫	౩౨	౩౨	౩౫	౨౪	౨౮	...	...	...	౨౬౦	౧
నంద్యాల మహమ్మదీయుల స్కూ.	౧	...	...	...	౧౪	౬	౯	౨౧	౨౩	...	...	...	౭౨	
మొత్తము—	౩	౮౧	౯౨	౧౦౮	౧౧౩	౧౧	౧౫౯	౧౨౭	౫౧	...	...	...	౮౫౨	౧
లోకలుబోర్డువి														
కోయిల్ కుంట్ల స్కూలు	౧	౨౧	౧౬	౧౬	౨౫	౧౯	౩౭	౪౧	౧౯	...	...	...	౧౯౩	౪
ఆత్మకూరు స్కూలు	౧	౨౧	౧౧	౧౫	౬	౧౮	౨౫	౧౫	౨౬	...	...	...	౧౩౭	౨
మార్కాపురము స్కూలు	౧	౩౨	౨౭	౩౦	౨౪	౨౫	౩౨	౨౬	౩౦	...	...	...	౨౨౬	౩
కంభము స్కూలు	౧	...	...	౩౧	౨౪	౩౧	౨౩	౨౭	౧౯	...	...	...	౧౫౫	
నందికొట్కూరు స్కూలు	౧	...	...	...	౮	౬	౧౧	౧౦	౧౦	...	...	...	౪౫	
పత్తికొండ స్కూలు	౧	...	...	...	౯	౧౯	౧౯	౩౬	౪౧	...	...	...	౧౨౪	౬
గిద్దలూరు స్కూలు	౧	...	...	...	౬	౧౪	౧౭	౧౮	౨౭	...	...	...	౮౨	౧
మొత్తము—	౭	౭౪	౫౪	౯౨	౧౦౨	౧౩౨	౧౬౪	౧౭౨	౧౭౨	...	...	...	౯౬౨	౧౬
మిషనువి (ప్రభుత్వసహాయముగలవి)														
కర్నూలుకోల్సుమిమోరియలుస్కూ.	౧	౩౭	౨౬	౩౭	౧౯	౨౨	౩౬	౩౭	...	...	...	...	౨౧౪	౬
నంద్యాల S. P. G. స్కూలు	౧	౪౮	౩౩	౩౧	౩౩	౪౫	౪౭	౩౯	౮	...	...	...	౨౮౪	౧
బేస్తవారపుపేట A. B. M. స్కూ	౧	...	...	...	౩౦	౨౨	౨౮	౨౭	౨౯	...	...	...	౧౩౬	౩౭
మొత్తము—	౩	౮౫	౫౯	౬౮	౮౨	౮౯	౧౧౧	౧౦౩	౩౭	...	...	...	౬౩౪	౪౪
(బాలికలవి)														బాలికల బడులలో బాలురు
ప్రభుత్వము వారిది														
కర్నూలు స్కూలు	౧	...	...	...	౩	౨	౪	౬	౧౦	౧౨	౧౩	౪౯	౯౯	౯
మొత్తము-బాలబాలికలవి—	౧౫	౨౭౪	౨౩౪	౩౦౬	౩౨౯	౩౬౧	౪౭౫	౪౩౮	౨౯౮	౧౨	౧౩	౪౯	౨౭౮౯	

కర్నూలు చిత్రములు

౧. కర్నూలు నబాబులకోటలోని శిథిలభవనము

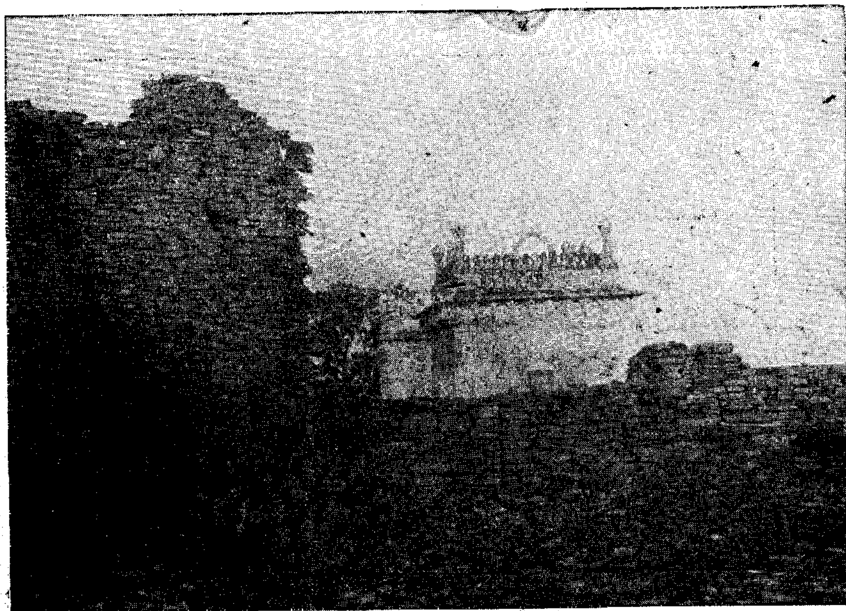
౨. 'వాహాబు' సమాధి

౩. కర్నూలు నబాబులకోటలోని ప్రధానద్వారమునకు లోవైపు

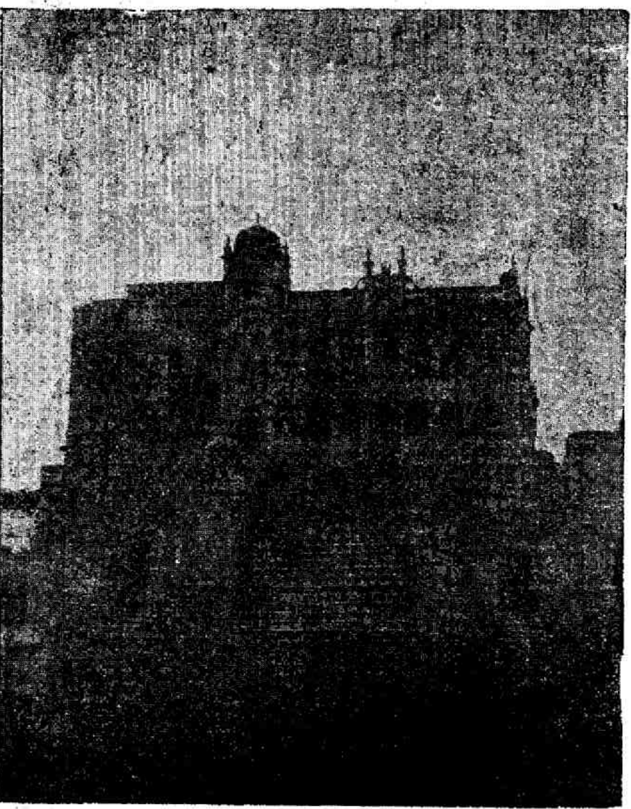
దీని ఎదుట కడపరాళ్లతో గచ్చుతో కట్టిన శిథిలజలాశయము, దానిలోనికి దిగుటకు మెట్లు కానవగును.

ఈ జలాశయము సుమారు నలువదిగజముల చదరము గలిగియుండును

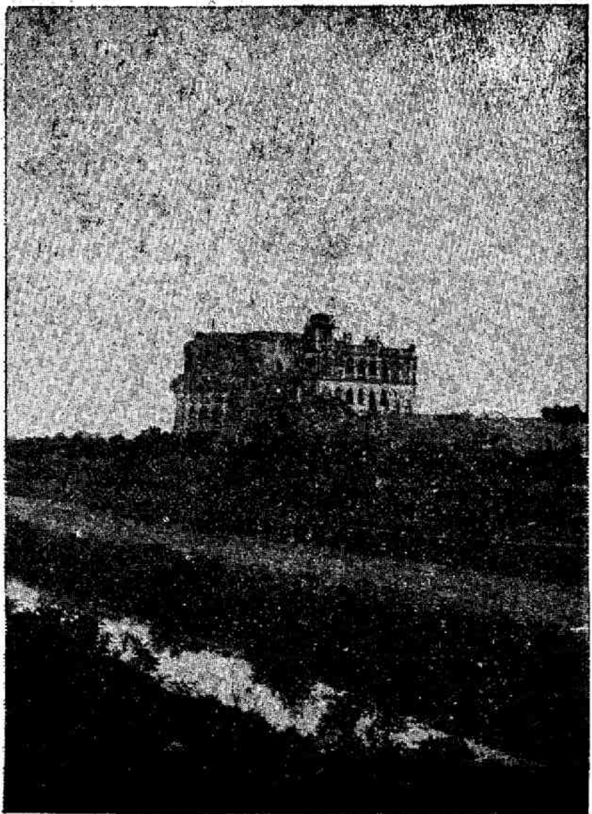

౪. వేఱొక శిథిలభవనము, లోన చిన్న మసీదు

౫. జుమ్మామసీదు

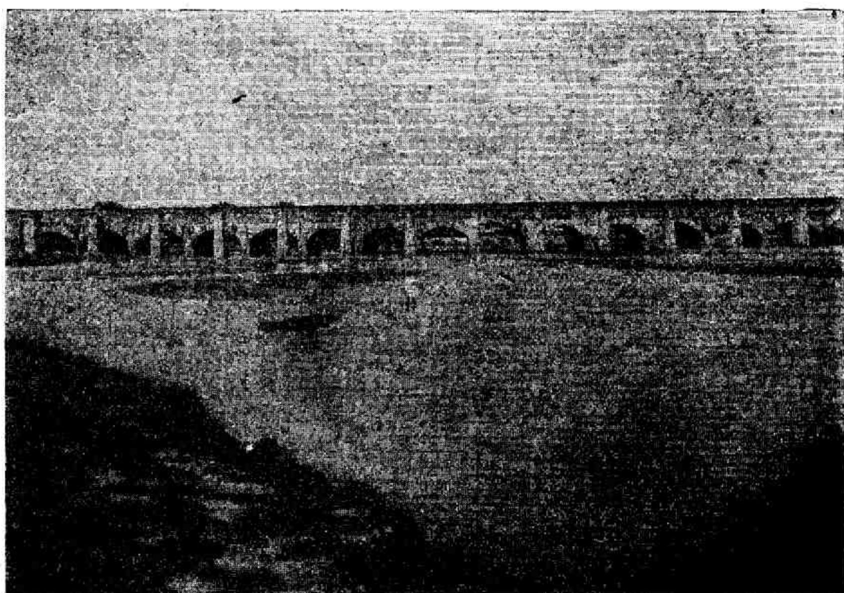

౭. ప్రాత కోటబురుజుపై కట్టిన మేడ
ఇది 'బంగారు కడియాల సుబ్బరావుగారి' మేడ

౮. ౭ న చిత్రమునందలి మేడయొక్క దూరదృశ్యము
ఒకవైపున శిథిలమగుచున్న కోటగోడ కాన్పించును

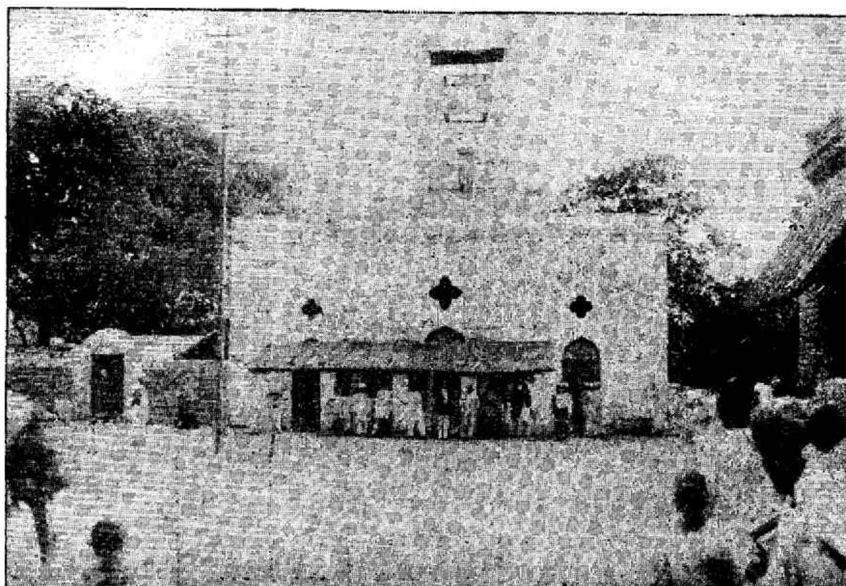
౧౩. తుంగభద్ర వంతెన

౧౪. హంద్రీనదిపై మూడు వంతెనలు

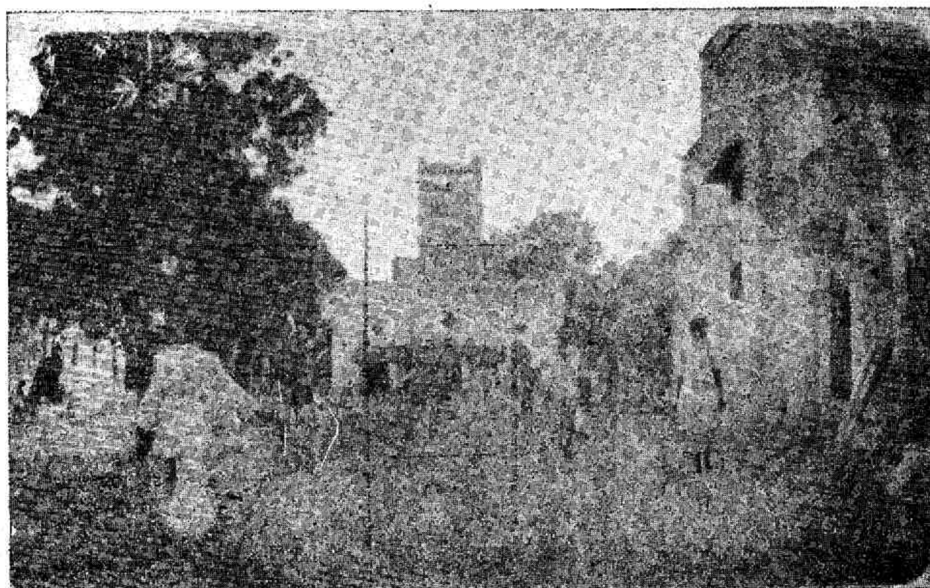
౧౫. కోటబురుజు, దానిపై బంగళా, రెండువైపుల కోటగోడలు

౯. కాన్వెంట్ స్కూలు

౧౧. మునిసిపలు వైద్యాలయము

ఇది పూర్వము కర్నూలును పాలించిన హిందూరాజుల కోటవాకిలి

౧౨. మునిసిపలు వైద్యాలయము ఎదుటనున్న వీథి

కుడివైపున నవాబుల ప్రాతకట్టడములు. ఇపుడు దీనియందు దుకాణములు మొదలయినవి కలవు.

పట్టిక ౨— కర్నూలుమండలము సంవత్సరము తెలుగు- ఎలిమెంటరి పాఠశాలలు, వానియందు చదువువారు

221

	పాఠశాలలసంఖ్య	ఎనిమిదవతరగతి	ఏడవతరగతి	ఆరవతరగతి	అయిదవతరగతి	నాలవతరగతి	మూడవతరగతి	రెండవతరగతి	ఒకటవతరగతి	మొత్తము విద్యార్థులు	బాలుర [illegible]
బాలురవి (Recognised)											
ప్రభుత్వమువారివి	౨౧	...	...	...	౧౧	౨౫	౪౧	౪౨	౪౫౬	౫౭౫	౧౬
మునిసిపాలిటీవారివి	౨౨	...	...	...	౨౩	౧౧౬	౨౫౩	౩౦౪	౮౨౪	౧౫౨౧	౫
లోకలుబోర్డువి	౬౧౧	...	౨౮	౭౫	౭౫౪	౨౫౭౮	౩౨౪౪	౪౧౭౬	౧౩౬౭౧	౨౪౬౨౧	౨౩౮
ప్రభుత్వసహాయమును బడయునవి	౧౦౫౨	౯	౨౪	౪౬	౮౨	౧౪౭	౩౦౭౫	౪౮౦౮	౪౨౯౨	౨౩౮౨౫	౩౭౫
ప్రభుత్వసహాయమును బడయనివి	౧౧౪	...	...	...	...	౩౦	౧౪౩	౩౭౫	౧౫౪౨	౨౧౯౧	౨౯
	౧౮౦౯	౧౯	౫౨	౧౨౧	౮౭౧	౪౨౨౮	౬౭౫౬	౯౭౧౧	౩౧౮౮౪	౫౨౬౩౧	౬౫౯
ప్రైవేటువి (Unrecognised)	౪౩	...	...	...	...	...	...	...	...	౭౮౧	౧౧
మొత్తము	౧౮౫౨	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౩౪౧౨	౬౭౦
బాలికలవి (Recognised)											
ప్రభుత్వమువారివి	౧	...	...	...	...	...	...	౬	౨౫	౩౧	
మునిసిపాలిటీవారివి	౧౦	...	...	౬	౧౩	౩౩	౬౭	౧౦౨	౫౦౧	౭౨౧	బాలికల
లోకలుబోర్డువారివి	౮౨	...	...	...	౫	౧౨౫	౨౫౧	౪౭౬	౨౧౭౫	౩౦౩౨	డులలో
ప్రభుత్వసహాయమునుబడయునవి	౨౦	౧౮	౩౧	౪౭	౭౩	౬౭	౭౪	౧౦౯	౬౬౧	౧౧౮౧	బాలుర
	౧౨౧	౧౮	౩౧	౫౩	౯౧	౨౨౫	౩౯౨	౬౯౩	౩౩౬౧	౪౮౬౪	౮
ప్రైవేటువి (Unrecoguised)	౧౦	...	...	...	...	...	...	...	...	౧౮౦	౧
మొత్తము	౧౩౧	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౦౪౪	౧౦
మొత్తము బాలబాలికలవి—	౧౯౮౩	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౮౪౫౬	
సెకండరి పాఠశాలలు	౧౫	...	...	...	...	...	...	...	...	౨౭౮౯	
కుల్లు	౧౯౯౮	...	...	...	...	...	...	...	...	౬౧౨౪౫	
ట్రెయినుంగు పాఠశాలలు	పాఠశాలలసంఖ్య		...	...	...	...	...	...	...	విద్యార్థులు	
ప్రభుత్వమువారిది	౧		...	...	...	...	...	...	...	౯౭	
మిషనువారివి (ప్రభుత్వసహాయమును బడయునవి)	౨	...	...	...	...	...	...	...	...	౧౨౧	
	౩	...	...	...	...	...	...	...	...	౨౧౭	
పారిశ్రామిక పాఠశాలలు											
మిషనువారిది (ప్రభుత్వసహాయమును బడయునది)	౧	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౬	బాలి ౧
ప్రాచ్యవిద్యాశాలలు											
మద్రాసా–ఇ–ఇస్లామియా (అరాబిక్ కళాశాల)	౧	...	...	...	...	...	...	...	...	౨౭	
మండలమునగల పాఠశాలల మొత్తము	౨౦౦౩	వానియందు చదువువిద్యార్థులు								౬౧౫౪౫	

పట్టిక ౩—ఎలిమెంటరీపాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను తెలుపును (౧౯౨౭-౨౮)

	బాలుర పాఠశాలలు			బాలికల పాఠశాలలు			మొత్తము		
	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము
ప్రభుత్వమువారివి	౪౧౫	౧౬౦	౫౭౫	...	౩౦	౩౦	౪౧౫	౧౯౦	౬౦౫
మునిసిపాలిటీవారివి	౧౪౬౨	౫౮	౧౫౨౦	...	౭౨౧	౭౨౧	౧౪౬౨	౭౭౯	౨౨౪౧
లోకలుబోర్డువారివి	౨౨౨౩౯	౨౩౮౨	౨౪౬౨౧	...	౩౦౩౨	౩౦౩౨	౨౨౨౩౯	౫౪౧౪	౭౬౫౩
ప్రభుత్వముసహాయముగలవి	౨౦౦౭౨	౩౭౫౩	౨౩౮౨౫	౮౭	౯౯౩	౧౦౮౦	౨౦౧౫౯	౪౭౪౬	౨౪౯౦౫
,, ,, లేనివి	౧౮౫౦	౨౪౦	౨౦౯౦	...	...	...	౧౮౫౦	౨౪౦	౨౦౯౦
ప్రైవేటువి	౬౬౯	౧౧౨	౭౮౧	౧౩	౧౬౭	౧౮౦	౬౮౨	౨౭౯	౯౬౧
	౪౬౭౦౭	౬౭౦౫	౫౩౪౧౨	౧౦౦	౪౯౪౪	౫౦౪౪	౪౬౮౦౭	౧౧౬౪౯	౫౮౪౫౬
సెకండరీపాఠశాలలలో	౨౬౨౯	౬౧	౨౬౯౦	౮	౯౧	౯౯	౨౬౩౭	౧౫౨	౨౭౮౯
ట్రెయినింగుపాఠశాలలలో	...	...	...	...	...	...	౨౧౭	...	౨౧౭
పారిశ్రామికపాఠశాలలలో	...	...	...	...	...	...	౫౫	౧	౫౬
ప్రాచ్యవిద్యాశాలలలో	...	...	...	...	...	...	౨౭	...	౨౭
మొత్తము	౪౯౩౩౬	౬౭౬౬	౫౬౧౦౨	౧౦౮	౫౦౩౫	౫౧౪౩	౪౯౭౪౩	౧౧౮౦౨	౬౧౫౪౫

పట్టిక ౪—సెకండరి పాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను తెలుపును. (౧౯౨౭-౨౮)

	బడులు	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము
బాలురవి				
ప్రభుత్వమువారివి	౧	౨౪౨	...	౨౪౨
మునిసిపాలిటీవారివి	౩	౮౫౧	౧	౮౫౨
లోకలుబోర్డువారివి	౭	౯౪౬	౧౬	౯౬౨
మిషనువారివి	౩	౫౯౦	౪౪	౬౩౪
	౧౪	౨౬౨౯	౬౧	౨౬౯౦
బాలికలవి				
ప్రభుత్వమువారివి	౧	౮	౯౧	౯౯
మొత్తము	౧౫	౨౬౩౭	౧౫౨	౨౭౮౯

ధ్యాయులలో ట్రెయినింగు అయినవారు ౧౪౦౨ మంది కలరు. ఆంధ్రమండలము లన్నింటిలో నిక్కడ వీరు అధిక సంఖ్యాకులున్నారు. బాలురకు రాత్రి పాఠశాలలు ౩౪౩ ఉన్నవి. బాలికలకు లేవు. బాలికల ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలలోనున్న రెండువందల ఉపాధ్యాయులలో నూటఏబండ్రు ట్రెయినింగు అయినవారు. బాలబాలికల ఎలిమెంటరీ బడులలో ఒకటి మొదలు అయిదువఱకుగల తరగతులలో విద్యార్థుల సంఖ్య ఒకదానికంటె నింకొకటి క్రమముగ చాల నీరసించిపోవుట రెండవ పట్టికవలన నిశదమగును. నిర్బంధ ప్రారంభవిద్యావిధానము మములులోనికి రాకుండుట యిందుకు గారణమగును ఆవిధానము అమలులోనికి వచ్చినచో బాలబాలికలు విద్యాలాభము నధికముగ పొందుట కుపకరింప గలదు. ౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున మండలమునందలి లోకలు బోర్డు పరిపాలనముక్రింద ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలు ౮౭౪ ఉండినవి. వానియందు చదువువారు ౨౬, ౯౩— బాలురు ౨౧,౯౩౬, బాలికలు ౫,౩౫౮— గలరు. పాఠశాలల సంఖ్య పెరిగినను, చదువువారిసంఖ్య మాత్రము తరిగినది. ఈపాఠశాలలో ఉపాధ్యాయుల వేతనములు చాలతక్కువ. దానిని పొడిగించుటకు లోకల్ బోర్డు వారికి ధనములేదు. అట్లు కావింపకున్న ప్రారంభవిద్య పెంపొందజాలదు. అందుకు ప్రభుత్వమువారు ఎక్కువ ధనసహాయము చేయవలసియున్నారు.

లోకలుబోర్డుపరిపాలనముక్రిందనున్న ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలసంఖ్య, వానియందు చదువువారిసంఖ్యదత్తమండలములు నాల్గింటిలో నీమండలమున నధికముగ నున్నది. ఈసంవత్సరము సెంకడరీపాఠశాలలు ఏడింటిలో చదువుచున్నవారిసంఖ్య ౯౪౧. వారిలో సెకండరీతరగతులజదువువారు ౮౦౯ మందియున్నారు. కడచినసంవత్సరముకంటె నీసంఖ్యయు కొంత తరిగినది. ఈపాఠశాలల యందును ఉపాధ్యాయులకు తగినవేతనములు ఏర్పాటుచేయుటావశ్యకము. డిస్ట్రిక్టుబోర్డువారి సూచనల ననుసరించి ఎలిమెంటరీ సెకండరీ పాఠశాలలలోని ఉపాధ్యాయులకు వేతనములు హెచ్చయి తగిన ప్రోత్సాహము కలుగకున్న విద్యాభివృద్ధికి చక్కని అవకాశము లభింపదు. ఉపాధ్యాయులేకదా విద్యార్థుల విద్యాభివృద్ధికి ఆధా భూతులు.

'మద్రాసా—ఇ-ఇస్లామియా' అను అరాబిక్ ప్రాచ్యవిద్యాకళాశాల కర్నూలుపట్టణమున నున్నది ఇందు మహమ్మదీయులు ప్రాచ్యవిద్య నభ్యసించి పట్ట రీక్షలయందు కృతార్థులగుచున్నారు. దీని నొకమహమ దీయమహాశయుడు స్థాపించి ధనమును ప్రోగుచేసి జర పుచున్నాడు. ఇందలివిద్యార్థుల కిత డొకసుందరమయి 'హాస్టలును' కట్టించుచున్నాడు. దీని కేబదివేలరూప యలు పట్టును. ఇప్పటికి సగముపని యైనది. ఇంకన ఇరువదియైదువేలు కావలసియుండును. ప్రాచ్యవిద్యా మాను లీయుదారుని ప్రయత్నములకు చేయూత యొస దగుదురు.

ఈమండలమున వివిధవిగములగు విద్యాసంస్థ కు ౧౯౨౬-౨౭ సంవత్సరమున వ్యయమయిన ధనము.

ప్రాచ్యవిద్యకు	రు.	౮,౦౫
సెకండరీవిద్యకు	,,	౮౧;౭౬
ఎలిమెంటరీవిద్యకు	,,	౪౮౭,౭౫
ట్రెయినింగువిద్యకు	,,	౩౭,౪౬
పారిశ్రామికవిద్యకు	,,	౮౧,౭౬
	మొత్తము రు.	౮,౩౬,౧౩౦

అగుచున్నది.

ఇందు ప్రభుత్వమువారు లోకలు బోర్డువా మునిసిపాలిటీవారు ఒసగునధనమును, ఇతరవిధముల లభి చినధనమును గలిసియున్నది.

ఈమండలమున ౮౯౫ రైతువారిగ్రామములున్న దిట్టము ననుసరించి (౧౩౩౬ ఫసలీ–౧౯౨౬—౨౭ సం రైతుల స్వాధీనమున ౧,౫౦,౨౬౨ ఎకరముల మె యును, ౩౯, ౬౯౯ ఎకరముల మాగాణియును కల ఇందు మెట్టపొలమునకు రు. ౧౩,౧౩,౨౭౭, మాగా పొలమునకు రు. ౨,౬౦,౪౦౪ శిస్తు అగుచున్న నిమ్నజాతులకు పొలములను సాగుబడికి ఇచ్చినందున క చినఫసలికంటె ఈఫసలిలో మెట్ట ఎ. ౭,౮౧౪, మాగా ఎ. ౪౪ను దిట్టమునకెక్కినవి. రైతుల స్వాధీనమున ను

ఈ పొలములలో ఎ. ౧౩,౧౧,౭౯౬ మెట్టయు, ఎ. ౩౬,౯౬౯ మాగాణియు సాగుబడి అయినది. కాలమున వానలు కురియుటచే వెనుకటి ఫసలీకంటె ఈ ఫసలీలో ఎ ౩౮,౦౨౭ మెట్ట అధికముగ సాగుబడి అయినది. రాజధానిమండలము లన్నిటిలోను, ఈ మండలమున మాగాణిసాగుబడి తక్కువగా నున్నది. ఈమండలమున పొలము సారవంతమైనను చాలినంత నీటివసతి లేకపోవుటచే నీమండలమున కీదుస్థితి సంభవించినది.

ఈమండలమున జలాధారములలో పేర్కొనదగినవి: కర్నూలు-కడప కాలువ, కంభముచెరువు. మఱికొన్ని చిన్నిచిన్ని ఊటకాలువలు, ఏటికాలువలుకలవు నల్లమలలకు తూర్పుననున్న కంబముచెరువునుండి యామట్టుపట్టుల చాల పొలమునకు నీరుపారును. దీనిని శ్రీకృష్ణదేవరాయల భార్య, 'వరదరాజమ్మ' యను నామెత్రవ్వించినదని చరిత్రతెలుపుచున్నది. కర్నూలుపట్టణమునకు ఎగువ ౧౯ మైళ్ల దూరమున సుంకేసలవద్ద తుంగభద్రకు అనకట్ట కట్టి అచ్చటనుండి కర్నూలు-కడపకాలువను ప్రభుత్వము వారు త్రవ్వించిరి. ఇందు ౧౮౭౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని నీరుపారుచున్నది. ఈకాలువ పొడవు ౧౮౯ మైళ్లు. ఇది కడపమండలమున కృష్ణాపురము రైలుస్టేషన్ ప్రాంతములవఱకు వచ్చుచున్నది. ఈ కాలువ ౧౮౨ మైళ్లు కర్నూలు మండలముననే ప్రవహించును; విస్తీర్ణము అధికముగగల యీ మండలమునకు ఈ జలాధారములు చాలవు. మెట్టూరువద్దసాగుచున్న, 'కావేరి-ప్రాజెక్టు' వలె 'తుంగభద్రప్రాజెక్టు'ను ప్రభుత్వమువారుత్వరలో నుత్పన్నముచేసి, నీటివసతిని సమృద్ధిగ గల్పించినయెడలసారవంతమైన భూమిగల యీమండలమును, దీనికిచేరువ మండలములును మిక్కుటముగ పంటలు పండి తదితరమండలములకన్న ధనధాన్య సంపదలతో వెలయగలవు.

ఈ మండలము పంటలలో ముఖ్యమైనవి (పచ్చ) జొన్న, ప్రత్తి. ఇటీవల కొన్ని యేండ్లనుండి వేరుసెనగ పంట యభివృద్ధి యగుచున్నది. వరిపంట చాలతక్కువ. ౧౯౨౮-౧౯౨౯ సం.న నీమండలమున ౪,౨౩,౬౬౪ ఎకరముల విస్తీర్ణముగల పొలమున వేరుసెనగ పంట పండినది. రాజధానిలో నీ పంట అధికముగ పండించిన మండలములలో నిది యాఱవది.

ఈమండలమున మార్కాపురమున 'స్లేటు' పలకలను[1] తయారుచేయువారికిని, కర్నూలు, నంద్యాల, కోయిల్కుంట్లలలో అద్దకము పని చేయువారికిని, నోసమున లక్కపని చేయువారికిని ఆయాపరిశ్రమలను సులభముగను, శ్రేష్ఠముగను, లాభకరముగను చేసికొనుటకు వసతులుసమకూర్చుటనుగూర్చి ఇటీవలప్రభుత్వమువారు పర్యాలోచించుచున్నారు. ఈప్రయత్నము కొనసాగినచో లెస్సయగును. ఈమండలములో పారిశ్రామిక పాఠశాల (కోల్సువొకేషనల్ మిడిల్ స్కూలు) కర్నూలుపట్టణమున నొక్కటిమాత్రమే కలదు. ఇందు బట్టలనేత, ఆయిలుఇంజనులను నడుపుటమాత్రమే కొలది మందికి నేర్పబడుచున్నది. ఇదికాక, కర్నూలు ట్రెయినింగ్ పాఠశాల యందును, మునిసిపలు హైస్కూలునందును, నంద్యాల మునిసిపలు హైస్కూలునందును, ఆత్మకూరు, కోయిల్కుంట్లలోకలబోర్డుహైస్కూళ్లయందును ఆత్మకూరు ఆది-ఆంధ్ర ఎలిమెంటరీ పాఠశాలయందును, పరిశ్రమలతరగతులు గలవు. ఈతరగతులయందు ౯౦౩ గురు బాలురు వడ్రంగము, నూలువడకుట, నేత మొదలయిన పరిశ్రమల నభ్యసించుచున్నారు.

ఇచట నింకను ఎక్కువ పారిశ్రామికవిద్యాశాలలుండుటావశ్యకము. ప్రభుత్వముకాని, సంపన్నులగు నీమండలవాసులుగాని పారిశ్రామిక విద్యాశాలలను కొన్నిటిని స్థాపించి వాటియందు వివిధము లయిన పరిశ్రమలను ప్రజలు నేర్చుకొనుటకు సౌకర్యములను సమకూర్పవలెను. స్త్రీలకుగూడ గృహపరిశ్రమలను నేర్చుటకు తగినసౌకర్యములను సమకూర్పవలెను. ముఖ్యముగ దీనికి ప్రభుత్వమువారే పూనుకొనవలయురు.

౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున నీమండలమున మద్యములవలన రు ౨౨,౪౧,౨౯౯ను, నల్లమందు, గంజాయి మొదలయిన వానివలన రు ౧,౫౧,౯౬౯ను (మొత్తము

1. వీనికి చట్రము వేయుటకు మొత్తరికలప నల్లమలఅడవులలో లభించును.

రు ౨౩,౭౩,౨౫౬) ఆదాయము వచ్చెను. దేశమునకు, దేశీయులకు దారిద్ర్యమును, అనారోగ్యమును గలిగించు నీశాఖవలన దత్తమండలములు నాల్గింటిలో నీమండలముననే ప్రభుత్వమువారెక్కువయాదాయమును పొందుచున్నారు. దీనినిబట్టి త్రాగు డీమండలమున నధికమని వేఱుగ చెప్పబని లేదు. ఇట్లగుట విచారకరము.

ఆరోగ్యశాఖవారిచే మద్యపానమును మానుప ప్రచారము చేయుటకయి యిటీవల నియమింపబడిన సంఘమువారీవిషయమున నెక్కువశ్రద్ధను పూని మండల ప్రజల నీత్రాగుడు, మ్రింగుడు పిశాచములబారి నుండి తొలగజేయుట శ్రేయము.

కర్నూలు మండలమున వైద్యాలయములు ౩౪ ఉన్నవి. వానిలో ప్రభుత్వముభరించునవి నాలుగు. స్త్రీలకు ప్రత్యేకముగ వైద్యాలయము మిషన్ వారిది ఒకటిమాత్ర మున్నది. లోకలుబోర్డు, మునిసిపలు వైద్యాలయములు ౫౦ లో నొకటి ఆయుర్వేదవైద్యాలయము. ఈ ౩౪ వైద్యాలయములును ౩౨ కేంద్రముల యందున్నవి. ఇవి ౨౩౭ చ. మైళ్లకొక కేంద్రమువంతున అగుచున్నవి. ఒక్కొక కేంద్రమునను ౨౭,౧౧౧ మందికిపైగా చికిత్సచేయవలసి యుండును. ఇవికాక మరిరెండు ఆయుర్వేద వైద్యాలయములునుగలవు. ఈమండలమున ౧,౧౬,౫౧౩ మందికి మలేరియాజ్వరము తగిలినది. రాజధానిలో నిక నేమండలముననూ ఈజ్వరబాధ యింతయధికము లేదు. ఈ జాడ్యముమండలమునందలి ప్రజల ఆరోగ్యమును పాడుచేయును. కడచిన రెండేండ్లనుండియు జిల్లాఆరోగ్యశాఖాధికారులు గట్టిగా పూనికతో గ్రామగ్రామములకు క్వయినాను పంచిపెట్టుచున్నను దీనిబాధ తగ్గకున్నది. ఇంకను ఎక్కువగ ప్రయత్నించి త్వరలో దీనిని రూపుమాప జూచుట శ్రేయము.

౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున ఈమండలమున జననములసంఖ్య ౩౭,౦౧౫. ఇది మండలజనసంఖ్యలో వేయింటికి ౪౦·౫ వంతున నసుచున్నది. మరణముల సంఖ్య ౩౯,౪౦౭. ఇది వేయింటికి ౪౩·౧ వంతున వసుచున్నది.[1] ఒక చెన్నపురమునందు తప్ప నిక నేమండలముననూ మరణము లింత యధికముగ లేవు. కడచిన సంవత్సరమున నీమండలమున వేయింటికి ౩౧·౦ మాత్రమే యుండెను. ఈయేడు రాజధాని సరాసరి వేయింటికి ౨౬·౪. కడచిన సంవత్సరమునకంటె నీసంవత్సరము మరణములు అధికమయినవి. మొత్తము మరణముల సంఖ్యలో కలరావలన ౩,౭౯౨, జ్వరములవలన(ఎక్కువ మలేరియా వలన) ౧౯,౫౨౭ జనులు మరణించిరి.

౧౯౨౮ సంవత్సరము లెక్కల ననుసరించి, ౨,౫౬౭ చ. మైళ్లు విస్తీర్ణముగల అడవు లీమండలమున గలవని యిదివరకే తెలుపబడినది.[2]

ఇందు రైతుల స్వాధీనమున ౧౯౧ చ. మైళ్లను, ప్రభుత్వమువారి స్వాధీనమున ౨,౩౭౬ చ. మైళ్లను గలవు. ఈయడవులు వెలిగొండలను, నల్లమలలను, ఎఱ్ఱమలలను, వాని నంటిన ప్రదేశములను వ్యాపించియున్నవి. ఈ యడవులలో రక్తచందనము, కరక, టేకు, వేము, నల్లమద్ది, ఏపి, జిట్రేగి, నారేపి, ఎఱ్ఱమద్ది, జాల, నూకుర మ్రాను మొదలయిన మ్రానుల కలప విశేషముగ దొరకును. వెదుళ్లును బాగుగా లభించును. శ్రీగంధము శ్రీశైలము ప్రాంతమున స్వల్పముగ లభించును. ఇది కాక వంటచెఱుకున కుపయోగించు చెట్లు చాల గలవు. ఈ యడవులు రమారమి అంతమేరయు మంచిగడ్డి పెరుగుటచే కంచెక్రింద నుపయోగించును కావున దగ్గరవారే కాక దూరపువారును పుల్లరి చెల్లించి తమపశువులను, సన్నజీవములను ఈ కంచెలలో మేపుకొందురు. ఇచ్చటి మేత పశువులకు మంచిబలమును, పుష్టిని గలిగించును. ఈపుల్లరివలన మంచిలాభముకలదు. ఇంతేకాక, చింతపండు, కుంకుడుకాయలు, సారపప్పు, వెదురుప్పు, బంకలు, తేనె, తంగెడుచెక్క, ముష్టిచెక్క, రేలచెక్క, ఇండ్లు కప్పు

1. ౧౯౨౮-౨౯లో జననములసంఖ్య ౩౬,౭౪౨, మరణములసంఖ్య ౪౧,౭౫౯ తేలినది. మరణములసంఖ్య పెరుగుటకు ముఖ్యముగ కలరా, తరువాత జ్వరములు కారణములు.—Administration Report of the District Board, Kurnool, for 1928-29.

2. తరువాతి రిక్లాసిఫికేషన్ ప్రకారము ఈ విస్తీర్ణము సుమారు ౨,౩౪౦ చ. మైళ్లు అని తేలినది.—G.O. No. 762, Dated 26-4-1929.

కొనుటకు విడవలి, దొడ్డుపాలములకు పచ్చిఅకు మొదలయిన వానివలనను సొమ్ము లభించుచున్నది. ఈ యడవులవలన ప్రభుత్వమువారి కీసాలున ౩,౬౮,౨౨౬ రూపాయలు ఆదాయము వచ్చినది.

అడవులలోని కలపను నరకుటకును, చిల్లర వస్తువులను సేకరించుటకును ముఖ్యముగ ఇచటనే గూడెములయందు నివసించుచున్న చెంచువాండ్ర నుపయోగించుకొనవలెను. వీరి సంఖ్య రమారమి ౨,౫౦౦గలదు. ఇందు ౮౦౦ మందికి ప్రభుత్వమువారు చిన్నచిన్న నౌకరీలను కల్పించియున్నారు. వీరి గూడెములు ఇరువదియైదిటికి మించి కలవు. అందు ఇరువది నల్లమలలయందు ఉన్నవి. వీరిలో యోగ్యులు కొందఱు ఆగూడెములకు 'హెడ్ మెనులు'గను, 'డిప్యూటీ హెడ్ మెనులు'గను ౧౨,౭ రూపాయల జీతముపై నియమింపబడియున్నారు. ఉద్యోగములయందున్నవారు గాక తక్కినవారు ఈయడవులలోనే కూలికి పనిచేయుచున్నారు. మఱియు, వీరి చుట్టుపట్టుల గ్రామములవారు తమ పంటలను కాపాడుటకై ఏటా కొంతమిరాసి యిచ్చుచుందురు. ఇంకను శ్రీశైలయాత్ర పోవువారు తమత్రోవ దాపున నుండు గూడెములవారి కొకొక్క అణా యిచ్చి పోవుచుందురు. ఈ చెంచువాండ్ర మంచి సెబ్బరలను విచారించుకొనుచు, వీరిని సరిదిద్ది కట్టుదిట్టములలో నుంచుటకయి ఒక పెద్దయుద్యోగిని ప్రభుత్వమువారు నియమించియున్నారు. వీరిపై సర్వాధికార మాయనకు గలదు. ఈ చెంచువారి కుఱ్ఱవాండ్రకొఱకు ౧౫ ఎలిమెంటరి పాఠశాల లున్నవి. వానియందు ౨౭౨ బాలురును, ౧౫౬ బాలికలును చదువుకొనుచున్నారు. వీరి కొక అణా విలువచేయు భోజనము మధ్యాహ్నపువేళ పెట్టబడును. వీరిలో కొందఱికి వడ్రంగము, నేత మొదలయిన చేతిపనులును నేర్పబడుచున్నవి. ఒకానొకబడిలో బాలికలకు కుట్టుపనియు నేర్పబడుచున్నది. వడ్రంగమున తేరినవారికి బహుమతులుకూడ నొసగబడెను. ఈ బాలబాలికలను, ఉపాధ్యాయులను మలేరియాజ్వరము తరచు పీడించుటచే నీబడులు సరిగా సాగకపోవుచుండును. వీరి కందరకును ఉచితముగ అన్నవస్త్రములను, ఆరోగ్యమును పెంపొందించు సౌకర్యములను ప్రభుత్వమువారు సమకూర్చినచో వీరు త్వరలో మంచిస్థితికి రాగలరు. చెంచువారికి వ్యవసాయము పంటబట్టునది కాదు. వ్యవసాయమునందు వీరికి అభిరుచిని గలిగించుటకు వ్యవసాయ శాఖవారు ఎక్కువ పనిపూనవలెను.

వీరి కొఱకయి ఏటా సుమారు ౨౫,౦౦౦ రూపాయలను ప్రభుత్వమువారు వెచ్చించుచునేయున్నారు. ఇన్ని విధముల సౌకర్యములున్నను వీరు నైతికమార్గదూరులై అప్పుడప్పుడు నేరములను చేయుచు దండనమును బొందుచునేయున్నారు.

౧౯౨౮ సంవత్సరమున హత్యలు ౩౫, బందిపోట్లు ౭, దోపిడులు ౨౪, కన్నపుదోపిడులు ౨౮౭, ఇతరములగు దొంగతనములు ౨౧౮ పశువుల దోపిడులు ౬౫ (మొత్తము ౬౩౧) ఈమండలమున జరిగినవి. కడచిన రెండేండ్లకంటె నీయేడివి అన్నియును తగ్గినవి. దోపుడు వోయిన వస్తువుల విలువ రు ౫౫,౧౨౭ లలో పోలీసువారు కనిపట్టి రాబట్టినది రు ౧౧,౬౪౧ మాత్రమే యయినను ఈమండలమున గల పోలీసుసిబ్బంది ఏమండలమునను గానరాదు. జిల్లా సూపరింటెండెంటు మొదలు కాన్‌స్టేబిలులవఱకు ౧,౧౬౦ మంది కలరు. పోలీసుస్టేషనులు ౪౬ను, ఔటుపోస్టులు ౬ను గలవు.

సివిలువ్యాజ్యములు దత్తమండలములయందన్ని మండలములకంటె తక్కువగనున్నవి. ౧౯౨౮ వ సంవత్సరమున ఈ మండలమున అసలు వ్యాజ్యములు గ్రామమునసబుకోర్టులలో ౩౫౨, పంచాయతి కోర్టులలో ౧,౭౩౦, సివిల్ కోర్టులలో ౪,౬౩౧ దాఖలయినవి. మండలమునందలి ప్రజలలో ౧౩౫ మంది కొకటి చొప్పున వ్యాజ్యములు పుట్టుచున్నట్లు తేలుచున్నది. అపీల్లు జిల్లాకోర్టులో ౧౮౧, హైకోర్టులో ౧౫, మొత్తము ౧౯౬ దాఖలయినవి. వీనియందును క్రమముగ ఏటేటికి తగ్గుదల కనిపించుచున్నది.

ఈ ౧౯౨౮ వ సంవత్సరముననే క్రిమినలు కేసులు గ్రామమేజస్ట్రీటు కోర్టులలో ౧౭, పంచాయతి కోర్టు

లలో ౬౩౬, ఇతరములగు మేజస్ట్రీటుకోర్టులలో ౬,౨౫౬ దాఖలయినవి. అపీళ్లు సెషన్స్ కోర్టులో ౨౭౯, హైకోర్టున ౨౧ జరిగినవి. దత్తమండలములు నాల్గింటిలో ఈ మండలమున క్రిమినలు కేసులు అధికముగా పుట్టినవి. ఇక్కడ గ్రామమునసబుకోర్టులు ౧౭౧, పంచాయతి కోర్టులు ౨౬ ఉన్నవి.

౧౯౨౪ సంవత్సరమున కర్నూలు మండలములో వేరుసెనగకాయల పొట్టును ఊడదీయు కార్ఖానాలు ౧౯, చమురుతీయునది ౧, ప్రత్తిని గింజ లూడదీసి బేళ్లు కట్టునవి ౪౬_మొత్తము ౬౬_గలవు. అన్నిటియందును వేరుసెనగ పొట్టూడదీయుట కేర్పాటు గలదు. ఈ కార్ఖానాలయందు మగవారు ౧,౪౧౨, ఆడువారు ౧,౦౨౭_మొత్తము ౨,౪౮౨_మంది పనిచేయుదురు. ఇందు బాలబాలికలు లేకుండుట యొక వేలు.

చూచి ఆనందింపదగిన ప్రకృతి విచిత్రము లీమండలమున చాల గలవు. ఒకమారు నల్లమలల ప్రాంతములకు బోయిన జాలును. అచట ప్రకృతి కన్నుల పండువుగ నుండును. ఎటు చూచినను ఆకాశము నంటు మ్రానులు, కొండలనుండి పుట్టు ఊటకాలువలు, నీటి బుగ్గలు మనస్సునకు హాయిని గూర్చుచుండును. చరిత్ర ప్రసిద్ధమయిన శ్రీశైలమహాక్షేత్రము ఈకొండలపైనను, మహానందిక్షేత్రము కొండల నానుకొనియు నున్నవి. శ్రీశైలమును, తద్యాత్రాపరిశ్రమమును, అందు నెలకొనియున్న మల్లికార్జునుని మహిమమును, పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్యచరిత్రమున కన్నులకు గట్టినట్లు వర్ణించియున్నాడు. మహాశివరాత్రి సమయమున నచ్చట మహోత్సవము మహద్వైభవముతో నేటా జరుగుచుండును. వేలకొలది యాత్రికులు దూరదేశములనుండి కూడ వచ్చుచుందురు.

మహానందిక్షేత్రమునను అపుడే ఉత్సవము జరుగును. త్రిపురాంతకము, అహోబిలము మొదలయిన క్షేత్రములు దర్శనీయములు కొన్ని గలవు. 'ఏటా' ఆ యా క్షేత్రములయందు నెలకొనియున్న దైవములకు గొప్ప ఉత్సవము జరుగుచుండును. మండలమునందలి భిన్నభిన్నశాఖల అధికారులు, ఉత్సవసమయము లందు తైర్థికులకు కొంత సౌకర్యమును సమకూర్చు చుందురు. వీరు ఇంకను ఎక్కువసౌకర్యములను గలిగింప జూడవలెను.

ఇక నీమండలమును గూర్చిన వివరముల గట్టిపెట్టి కర్నూలుపట్టణమును గూర్చి తెలిసికొందము.

కర్నూలుపట్టణము - ప్రాచీనచరిత్ర లేశము

మండలమునకు ముఖ్యపట్టణమయిన కర్నూలును చరిత్రప్రసిద్ధమయినది. ఆంధ్రవాఙ్మయము, శాసనములు, స్థానికచరిత్రలు దీనిని కందనవోలు[1] లని పేర్కొనుచున్నవి. ఈ కందనవోలు తొలుత, క్రమముగ చాళుక్య చోళ యాదవాంధ్ర రాజుల పరిపాలనమున నుండి, క్రీస్తు పదునూడవ శతాబ్దమున గుల్బర్గ బహామని రాజులవశమయ్యెను. మరల కొన్నియేండ్లకు విజయనగర రాజులస్వాధీనమయి తలికోట యుద్ధమునాటివఱకు వారియేలుబడియందే యుండెను. ఆంధ్రభోజబిరుదాంచితుడు, విజయనగరసామ్రాజ్యాధీశుడు నగు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలకు సవతితమ్ముడు అచ్యుతదేవరాయ లీకందన

1. కర్నూలున కీపేరు గల్గుట నీక్రిందికథ తెలుపుచున్నది: కర్నూలున కీశాన్యమున తుంగభద్ర కావలియొడ్డున నెనిమిది మైళ్లదూరమున 'అలంపూరు' అను గ్రామమున్నది. అచ్చట క్రీ. ౧౧ వ శతాబ్దమున చాళుక్యులు కట్టించిన దేవాలయ మొకటి కలదు. ఆ దేవాలయమును గట్టుటకై రాళ్లను బండ్లపై గొనిపోవు ఒడ్డెవాండ్రు తుంగభద్రను దాటుటకుబూర్వ మిపుడు కర్నూలున్నచోటను బండ్లనువిప్పి ఇరుసులకుగందెన పెట్టువారట. వీరికి గందెనకు జమురు నచ్చటనున్న యొక తెలుకులవాడిచ్చుచుండెడివాడట. ఇట్లుక్రమముగ నక్కడ నొకచిన్నపల్లె యేర్పడెనట. అదియె అప్పటప్పటకి పెరిగి మార్పులను కూర్పులనుగాంచి చరిత్రకెక్కి నేటి స్వరూపమును దాల్చినది. కందెన కారణముగా దొలుత కందెనవోలు_పిదప కందనవోలు_క్రమముగ 'కర్నూలు' గా మారి తుదకు మండల నామముగకూడ రూఢికెక్కినది.

వోలున కోటను కట్టించెనట. విజయనగరసామ్రాజ్యము నంతమునొందించిన తలికోటయుద్ధమునకు తరువాత నిది బీజపుర పుసుల్తానులవశమున నుండినను, వారికిలోబడి దీని పరిపాలనము విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుల సంతతివారే కావించుచుండిరి. తరువాత క్రీస్తు పదునేడవశతాబ్దారంభకాలమున బీజపురపుసుల్తాను ఈ కందనవోలును వీరి పరిపాలనమునుండి తొలగించుటకయి తనగవర్నరు అబ్దుల్ వాహబుఖానును పంపెను. అతడు సేనలతో వచ్చి యీకోటను ముట్టడించెను. అపుడు కందనవోలును అళియరామరాజు మనుమడు గోపాలరాజు పరిపాలించుచుండెను. అతడు వాహబుఖానుదాడి నెదుర్కొనజాలక కోటను విడిచి ఉత్తరద్వారముగుండ పారిపోయెను. ఆ ద్వారము శిథిలమై 'గోపాలదరవాజా' అనుపేరున నేటికిని కర్నూలున గలదు. ఈగోపాలరాజు నగళ్ల శిథిలములును గొన్ని కలవు.

ఇట్లు గోపాలరాజు పారిపోవగా కోటను వాహబుఖాను స్వాధీనపఱచుకొని పదునాఱేండ్లు పరిపాలించెను. ఇతడు ఇచటి హిందూదేవాలయముల నన్నిటిని పడగొట్టి మసీదులను జేసెను. ఇదియే ఈతడొనరించిన ఘనకార్యము. పట్టణమునుకూడ కొంత పెంపొందించెను. ఇతడు క్రీ. శ. ౧౬౧౮ వ సంవత్సరమున చనిపోయెను. కర్నూలున హంద్రీనదియొడ్డున ఇతడు తనకొఱకు కట్టించియుంచిన గోరీయందే యితని మృతశరీరము సమాధిచేయబడెను. ఇది వాహబుసమాధి (చిత్రము ౨) అనుపేర నేటికిని చెక్కుచెదరక యున్నది. ఇది రాతికట్టడము. దీనికి దూలములు లేవు. చిన్నచిన్న నల్లరాతితుండ్లను జోడించి దూలములుగ గట్టి దానిపై కట్టడము కట్టబడియున్నది. శిల్పమంతగా లేకున్నను దీనినిర్మాణకౌశలమెన్నదగినది. కర్నూలున చూడదగినవానిలో నిది ముఖ్యమయినది.

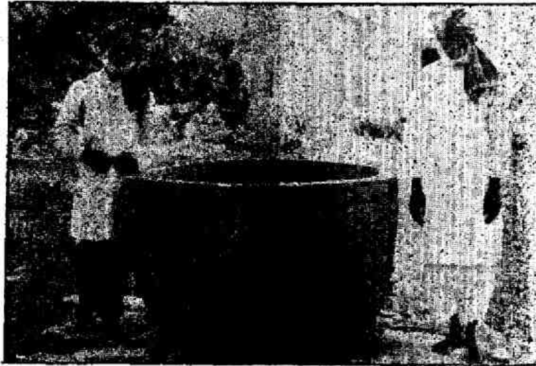
వాహబునకు తర్వాత నితనితమ్ముడీకందనవోలున కధికారి అయ్యెను. ఇట్లే యిది బీజపురము సుల్తానుల పరిపాలనమున నుండి క్రీ. శ. ౧౬౮౭ లో డిల్లీచక్రవర్తుల వశమయినది. తరువాత క్రీ. శ. ౧౭౧౦ వ సంవత్సరమున వారివలన 'దావూదుఖాను' అను పటానుదీనిని జాగీరుగాబడసెను. అది మొదలు క్రీ. శ. ౧౮౩౯ వ సంవత్సరమున బ్రిటీషువా రూడదీసికొనునాటి వరకు నీదావూదుఖాను సంతతివారే జాగీరును అనుభవించు

కాదర్ బాగు

ఇచ్చట క్రీ.శ. ౧౭౫౦ ప్రాంతముల కర్నూలునబాబగు హిమాయత్ ఖాను హైదరాబాదు నబాబు నాసరుజంగు యొక్క సేనాపతి హిమ్మదయారుఖానును అతని మూడువందల సేనతో మడియించినాడు.

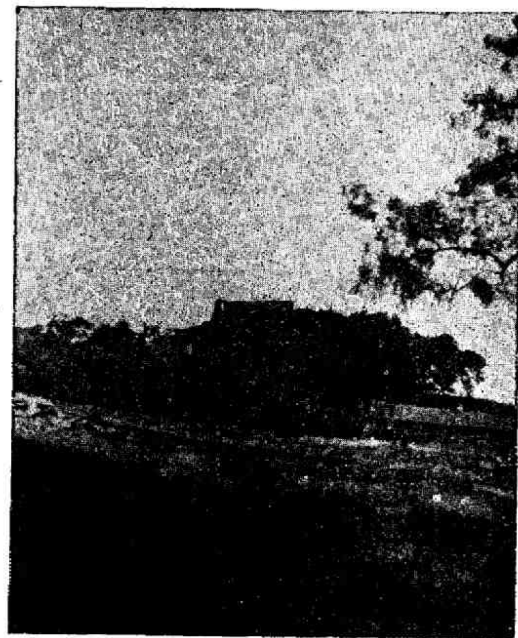
ప్రభుత్వ వైద్యాలయము (పట్టణమునకు వెలుపల నున్నది.)

'షా మిష్కిన్ దర్గా' యందున్న సుందరమయిన నల్లరాతి తొట్టి

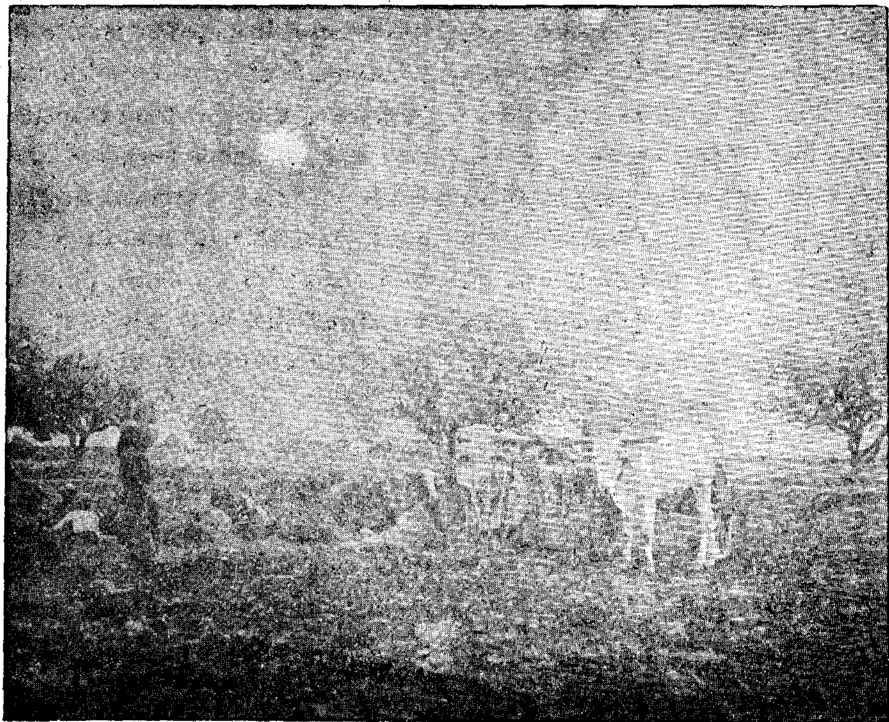
...ందు మలచినది. అతిసుందరముగనున్నది. పొడవు సుమారు ౬ అడుగులు. వెడల్పు ౪ అడుగులు. ఎత్తు ౩ అడుగులు. భద్రపరచువారు లేమిచే నొకింత బీటవారినది.

పట్టణమునడుమనున్న ఒక పాతబురుజు
దీనియందు ప్రభుత్వమువారు సల్లమందును నిలువయుంచి
దీనిని పోలీసుకాపలాలో నుంచినారు.

రామానాయడి బురుజు శిథిలములు
ఈ రామానాయుడు

చుండిరి. వీరిపరిపాలనమున నుండిన నూటపాతికయేండ్ల కాలమున నీమండలముపై పెక్కురు రాజులు కన్నువైచి యొండొరులతో పోరాటము సాగించుచుండిరి. ఈకాలమునకు సంబంధించిన చరిత్రము చాల గలదు. దానిని

కాదర్ బాగ్-ఇపుడిచట వ్యవసాయము సాగుచున్నది

వివరించుట కిచట నవకాశము లేదు. కాని కర్నూలునకు కట్టకడపటి జాగీరుదారయిన గులాము రసూల్ ఖాను* పరిపాలనమును గూర్చి మాత్రము యించుక వివరింపదగును. ఇతడు తనపై తిరుగుబాటు కావిం మందుగుండు సామానులను సేకరించుకొనుచున్నాడను నేరమును ఆతనిపై మోపి బ్రిటీషువారతనికి, అతని కుటుంబమునకు జీవనాంశముగా ఏటా కొంతసొమ్ము నిచ్చుట కేర్పాటుకావించి యాతనినుండి జాగీరు నూడి బెరికికొనిరి. ఇతనికాలమున జాగీరు పరిపాలనము సరి గాలేకుండెను. రైతు లొసగవలసిన సిస్తు సొమ్మునకు

* కర్నూలు జాగీరుదారుల చరిత్రను దెలుపగల రికార్డు చాల నశించినదట. ఈ చివరజాగీరుదారుని తండ్రి 'మునొవరుఖానుకు' పట్టము గట్టునపుడు వచ్చియుండిన బ్రిటీషు సిపాయీలు కోటలోనున్న 'రికార్డు దస్త్రములను జూచి వింతగొని వానిని తలక్రిందులు చేసివైచిరట. జాగీరుదారుడు వానిని సరిచేసుకొనజాలనివాడయి యేమిచేయు టకును పాలుపోక నీకాకుపడెను. చివరకు ఆదస్త్రములను తనయేనుగుల పైనను, ఒంటెలపైనను ఎక్కించుకొనిపోయి నిండుగ బ్రవహించుచున్న హంద్రీనదియందు పడద్రోయించెనట. ఇట్లు వానిని ఏటగలుపుటకు కొన్నిదినములు పట్టెనట. ఎన్నిదస్త్రములో! ఎంతరికార్డో! పెక్కు దురంతములకును, దుఃఖకరమయినచరిత్రకును ప్రమాణము కాదగిన యా రికార్డు నంతనుఇట్లు నదీప్రవాహము కొనిపోయి శాశ్వతముగ మరుగుపరిచి వైచినది. ఇక పట్టణముయొక్క ప్రకృతి స్థితిని చర్చింతము.

సరియైనలెక్క లుంచక యితడు తన యిష్టముచొప్పున వారివలన సొమ్మును పుచ్చుకొనుచుండెడివాడు. ఇంకను అత్యాశాపరుడై పండినపంటలను రైతులకు దక్కనీయక తనసిబ్బందిచే కొల్లగొట్టించి తెచ్చుకొనుచుండెడివాడు. ఇట్టి దురంతములను సహింపజాలక యూళ్లను పాడు వైచి రైతులు పారిపోయెడువారు. ఇంతయే కాదు. ఈజాగీరుదారుని గుఱ్ఱమొకటి 'నన్నూరు' అను గ్రామమున మృతినొందెనట. దానిక్రయము ౫ వేలరూపాయలు ఆయూరిశిస్తున కంటగట్టి రైతులవద్ద రాబట్టుకొనెను. మఱియు నితడు భోగలాలసుడట. ఇతడు కోటకు చెంత తుంగభద్రానదిలో నొకసౌధమును గట్టించుకొని అందు భోగపరాయణుడై స్వైరముగ విహరించుచుండెడివాడని చెప్పుకొందురు. తుంగభద్రప్రవాహము నడుమ నేటికిని ఈసౌధముయొక్క శిథిలములు కాన్పించుచున్నవి. ఇతడు కొంత పిచ్చికళలు గలవాడనియు ప్రతీతి.

ఇతనిమనుమ డొకడుమాత్ర మిపుడు మిగిలియున్నాడు. శిథిలము కాగా మిగిలియున్నకోటలోని యొక భవనమున నితడు నివసించుచున్నాడు. అదియును శిథిలము కాదగిన స్థితియందున్నది.

కర్నూలు పట్టణము-నేడు

కర్నూలునకు బోవువారు చెన్నపురము నుండి గుంటకల్లునకు, అటనుండి బెజవాడకు పోవు రైల్లపై ప్రయాణించిన ద్రోణాచలమునకు చేరుదురు. ఆంధ్రదేశమువారు బెజవాడనుండి బయలుదేరిన అచ్చటకు జేరుదురు. పిదప ద్రోణాచలము నుండి రైలుపై కర్నూలునకు బోవలెను. మఱియు చెన్నపురినుండి గుత్తికి పోయి యక్కడనుండి 'బస్సు'లో ప్రయాణముచేసినను కర్నూలు చేరవచ్చును. ఈ ప్రయాణము ౬౦ మైళ్లు బెంగుళూరి నుండి కర్నూలుకు బోవు 'సివిల్ రోడ్డు'పై చేయవలెను. ఈరోడ్డు చదునయి అందముగ నుండును. గుత్తిలో ఉదయమున తొమ్మిదిగంటలప్రాంతమున బయలుదేరు బస్సు ఈరోడ్డున నిరంతరాయముగా సాగిపోయినయెడల పండ్రెండుగంటలకు కర్నూలు చేరును. గుట్టలపయినను, గుట్టలనడుమను ఎక్కుచు, దిగుచు, గుట్టలయంచున నిటునటు పాములవలె మెలికలు దిరుగుచు నుండు రోడ్డుపై చేయు ప్రయాణము ఒకింత భయసంభ్రమములకు తావొసగునదయినను ఇరుప్రక్కల ప్రసన్నముగ వెలయుచున్న ప్రకృతి నేత్రపర్వమై హృదయానందమును గలిగించుచుండును. ద్రోణాచలమునుండి యీరోడ్డు ఇనుపదారి ననుసరించియే యున్నది. ఊరికి వెలుపల నున్న కర్నూలు జిల్లా వైద్యాలయము, జిల్లాకలెక్టరుకచేరిల ప్రక్కనుండి పోయి హంద్రీనదిని దాటి యీరోడ్డు కర్నూలులో ప్రవేశించును. కర్నూలునకిటువైపు హంద్రీనది, అటువైపు తుంగభద్రానదియు గలవు. హంద్రీనదిపై ఇచ్చట మూడు వంతెనలు ఎగువవైపున ఇనుపదారి వంతెన, నడుమ కడప-కర్నూలు కాలువ-పారుటకు వంతెన, దిగువ సివిలురోడ్డు వంతెన-ఉన్నవి. సివిలురోడ్డు ఇక్కడనుండి చీలి ఒకటి రైలుస్టేషన్ వైపునకును, ఇంక నొకటి రెండు పట్టణములోనికిని బోవును. సరిగా పట్టణములోనికి బోవునటు నీరోడ్లు విశాలముగనే యుండును. వీని కిరువైపుల బంగళాలు, చిన్న తోటలు, స్కూళ్లు, మిషనువారి బంగళాలు నుండును. రోడ్లు ఇక్కడ చదునుగనే యుండును. స్టేషనుకు పోవు రోడ్డు మరల కడప-కర్నూలు కాలువను దాటవలెను. కాలువదగ్గరనుండి రైలుస్టేషనుకు రెండుఫర్లాంగుల మేర రోడ్డు సరిగా లేక ఎగుడుదిగుడుగ నుండి బండ్లకును, మనుష్యులకును-ముఖ్యముగ వానకాలమున-చాల ఇబ్బంది కలిగించును. పట్టణమున నాలుగైదురోడ్లుమాత్రము ఒకింత విశాలముగ నుండును. తక్కినరోడ్లన్నియు గొందులగను, ఎగుడుదిగుడుగను ఉండును, వర్షము కురిసినచో నెక్కడ నీరక్కడనే నిలువయుండవలయును గాని ఆవలకు పోవుటకు వీలుండదు. పట్టణమునకు ఉత్తరము, తూర్పు దిక్కుల ప్రవహించుచున్న తుంగభద్రను దాటుటకు సివిలు రోడ్డుకు వంతెన లేదు. ఇది యొక గొప్పలోపము. ఇచ్చట చక్కగా వ్యాపారము సాగకపోవుటకీ లోపము చాలవఱకు కారణమగుచున్నది. తుంగభద్ర బ్రిటిషు నైజామురాజ్యములు రెంటికిని సరిహద్దుల నుండుటచేత ఉభయప్రభుత్వములవారును దీనిపయి వంతెనకట్టు విషయమును తలపెట్టకున్నారు కాబోలును. ఇనుపదారివంతెనమాత్రము కలదు కావున సుమారు రెండేండ్లనుండి రైలుసరాసరి నైజాము

రాజ్యములోనికి బోవుచున్నది. ఈవంతెన కట్టి ద్రోణాచలమునుండి కర్నూలువరకు గల ఇనుపదారిని నైజాము వారు తమ ఇనుపదారిలో కలుపుకొన్నారు. ఈప్రాంతముల తుంగభద్రను కాలినడకను దాటుట కెప్పుడును వీలుండదు. 'అరిగలు' అను పేములు మొదలయిన వానితో అల్లిన గుండ్రముగ నుండు బుట్టలపయి దాటవచ్చును. వీనిపై ౧౦, ౧౨ మంది ఎక్కవచ్చును. వీనిపయిననే తుంగభద్రకు ఆవలియొడ్డున గల గ్రామములవారు కూరగాయలు మొదలయిన వానిని కర్నూలున నమ్మకొన ననుదినము గొనివచ్చుచుందురు. అరిగలపయి నదిని దాటుట కొంతభయావహముగనే యుండును.

తుంగభద్ర ఒడ్డున నరమైలు చదురముగ కర్నూలు నబాబులకోట శిథిలములు గలవు. పట్టణమున నడుమ నడుమ శిథిలములైన బురుజులు, పూడిన కందకములుగలవు. కందకములపట్టుల వానకారున నీరు నిలువయుండును. కావున పట్టణమునడుమ నిండ్లులేక కొంతబయ లేర్పడినది. కందకమున నిలిచియున్న యొకబురుజున ప్రభుత్వము వారు నల్లమందును నిలువచేసికొని యున్నారు. తుంగభద్రవైపున కోటగోడ కొంతదూరము వెనుక కొన్నియేండ్లకుమునుపు నదీప్రవాహమున గొట్టుకొని పోయినది. ఇక కొంతదూరము బురుజులతోగూడ శిథిలమగుచు క్రమముగ నేలమట్టమగుచున్నది. శిథిలములయిన రెండు బురుజులను స్వాధీనము చేసికొని దానిపయి కడప-కర్నూలు కెనాలు డిప్టికలెక్టరుగ నుండిన బంగారు కడియాల సుబ్బారావుగారు గొప్పమేడలు కట్టించిరి. కోటలోని జాగీరుదారులనగళ్లు చాలసుందరముగ నుండినట్లు తచ్ఛిథిలములయందు, కొన్నినిదర్శనము లున్నవి. గోడలన్నియు కడపరాళ్లతునుకలు పేర్చి కట్టినవి. వానిపయి ౨ అంగుళములు మొదలు ౧౨ అంగుళముల వఱకు మందము గల గచ్చుపూతయుండును. ఆపూతపయి శిల్పచిత్రములు, వర్ణచిత్రములు చిత్రింపబడినవి. అచ్చట క్రీడాసరస్సొకటి పద్మాకారమున మిగుల రమణీయముగ నున్నది. ఇంకను కొన్ని సరస్సులు, నీటికుండులు నగళ్లలో నున్నవి. వీనిని నింపుటకును, స్నానపానా కార్యములకు నిలువచేసి యుంచుకొనుటకును వీటి తుంగభద్రనుండి ఏదియో దేశీయయంత్రము సహా ముగ రాతిగొట్టముల గుండను, లోహపుగొట్టములగుండ పారించికొనెడివారు. ఈ గొట్టములతునుకలు అక్క క్కడ కనుపడుచున్నవి. మఱియు నిచట ఎన్నియో విధములయిన కట్టడములు, మసీదులు నున్నవి. ఇవి న్నియు నిపుడు రాళ్లప్రోవులు. నగళ్లంతయు చె చేమలు, పొదలు మొదలయినవానితో నిండి జంతు వాసయోగ్యముగ నున్నవి. ఈనగళ్లలో నొక్కచ నున్న యొక యసంపూర్ణమగు మసీదుతప్ప నల్లరాతిగ కట్టడ మికనొక్కటియయిన నుండినజాడ కానరాద నగళ్ల సింహద్వారము నంటి ఒకటిరెండు కట్టడములభా ములు శిథిలావశేషములుగ నిలిచియున్నవి. వానియం నేడున్న జాగీరుదారు (పేరునకు) నివసించుచున్నా ఆభాగములును క్రింద గూలుస్థితియందే యున్నవి. పా పడియున్న యీశిథిలములను చూచువారికిం దకహృదయ విచారమును చెందకపోదు. ఇచటనే కాక పట్టణమం టను ప్రాచీననిర్మాణములు, హిందూరాజులవో, మ మ్మదీయరాజులవో, శిథిలములయి యున్నవి. ఇట్టి నిలో కొత్తపేటయందున్న 'షామిష్కీన్‌దర్గా'* అ నది ప్రసిద్ధమయినది. ఈనిర్మాణములయందు గచ్చుప సొగసుగ నున్నది. మఱికొన్ని మసీదులీపురమున వాహా కాలమున హిందూ దేవాలయములు మార్చి కట్టబడిన ఇట్టివానిలో నిదే జుమ్మామసీదు ఒకటి. హంద్రీన యొడ్డున నొక శివాలయము బంగాళాగా మారినది. ఇ డందు జిల్లాబోర్డు కార్యాలయ మున్నది. నదివైపునత ఈ నగళ్లకు తక్కినవైపుల నిపుడు ఇండ్లు బలకొనుచున్న

ఈ పురమున—మండల మంతటనుగూడ—ఇం పయికప్పు కాలిపోగా నిలిచిన మొండిగోడల వ ఘోరస్వరూపమున నుండును. అవి మట్టిమిద్దెలట! న ప్రక్కలగోడలు పైకప్పుకంటె నెత్తుగ నుండును. క పయిబడిన వాననీరు పోవుటకు గోడలలో గొట్టముల

* వెనుకటి జాగీరుదారుని గురువగు 'షామిష్కీన్' అను నాతడిచట సమాధి చేయబడెను. ఇచట కర్నూ జాగీరుదారులు కొందఱు సమాధి చేయబడిరి.

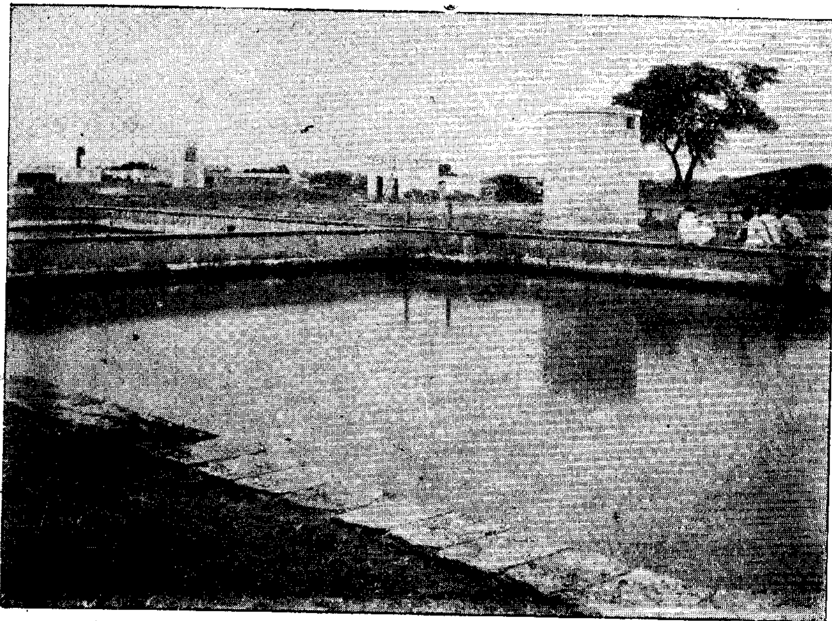
...హాముల నంతురు. లోనికి గాలి, వెలుగు చొచ్చుట ...వకాశము చాలయిండ్లకున్నట్లు కానరాదు. ఉన్న యిండ్లకు ...ప్పుపయిన అ. ౨ నిడివి, అ. ౧ వెడలుపుగల రంధ్రములుం డును. వాన వచ్చునపుడంతయు నారంధ్రములను వేనితో ని వనుమూయుచుండవలెను. గోడలు కడపరాతిచెక్కల పేర్పుడులు. వారివారి ఆయతి ననుసరించి వానికి మట్టితో గాని, గచ్చుతోగాని పూత పూయుదురు. పైపూత యూడినచో గోడలు క్రింద గూలుటకు సిద్ధముగును. అట్టి గోడలపయి కఱ్ఱదూలముల నుంచి, వానిమీద కొంచెము సాటి చదునయిన మోకాటిలావు అడవికఱ్ఱలను మూరకు, అడుగునకు ఒకటిగ నుంచి, వానిమీద వెదురు లేక ఈత పేళ్లచాపలను పరచి, అటుపయి మన్ను పోయుదురు. సంపన్నులయినవారు ఆమట్టిపై గచ్చు పూయుదురు; పయిన గదులు మొదలయినవానిని క్రిందిభాగముల విధ మునసే కట్టుకొందురు. ఇచట ఇటుక కనుపించుట అరుదు. పట్టణములోపలనే కడపరాతి గనులు అపరిమిత ముగ నున్నవి. పైమట్టి నింతకుళ్లగించిన అంతయు రాతిమయ ము. దానినుండి పలుచగను, మందముగను రాళ్లనూడదీసికొన వచ్చును. మందముగ నుండు నీరాతితుండ్లను సిమెంటుతో అతికి కట్టినకట్టడములు చూడ సొంపుగ నుండును. మిగుల శ్రీమంతులు ఇపుడిపు డిట్టియిండ్లను కట్టుకొనుచున్నారు.

పట్టణమున నేవో కొన్నిమాత్రము తప్ప తక్కిన వీథులన్నియు మిగుల ఇరుకుగ నుండును. చాలవఱకు మూడుగజముల వెడలుపయినను లేక మిట్టపల్లములుగ నుండును. ఇండ్లలోనుండి వచ్చుమురికినీరు, వాననీరు ఈ గొందులలో నిలువతాకి మురుగుచుండును. సహజముగనే దోమలకు పుట్టినిండ్లయి తత్ఫలముగ నచటి జనులను తరు చు మలేరియా జ్వరమువాత బెట్టుచున్న యీ గొందుల ఇట్టిస్థితి వారి యనారోగ్యమును నలు వడుంగుల పెరుగజేయుట నిశ్చయము. పట్టణమునందు సుప్పాతికవంతుకు మించి ప్రజలు ఈ గొందులలోనే నివసించుచు బాధ నొందుచున్నారు. ఈ యిరుకుమురికి గొందులు; గాలి వెలుగులు కరవయిన మట్టిమిద్దెలు, నిరం తరరోగబాధచే చిక్కి శల్యములవలె నున్న ప్రజలు-ఇది యంతయు ఒకభయానకదృశ్యము. ఈ గొందులలో నిండ్ల డుమపెక్కుమసీదులు, గోరీలు, పాడువడిన ప్రాతయిండ్లు లెక్కకుమిక్కిలిగ గలవు. నేడును ఇండ్లనడుమనే మహమ్మదీయులు శవములను పాతిపెట్టుచుందురని వినుకలి. ఒకింత విరివిగను, వంపులు దిరిగినను మిగుల పొడవుగను ఉన్న బజారువీథియు చదునయినది కాదు. అందును నీరు వడిసి పోవుటకు మార్గము లేదు; చూడ నసహ్యముగను ఉండును. అన్నివీథులలోను పెంటకూడ సరిగా తీసివేయు నేర్పాటును కానరాదు. ఇట్టిపట్టుల పురపాలకసంఘమువారు తొలుత పట్టణముయొక్క దుస్థితిని తొలగించి పౌరుల కారోగ్య భాగ్యమును సమకూర్పవలసియుండ, కడచిన సంవత్సరము ౨౬౫,౦౧౦ రూపాయలు ప్రభుత్వమువారి వలన ఋణము గొని విద్యుచ్ఛక్త్యుత్పాదక యంత్రములను స్థాపించి పట్టణమును (అధికముగ సంపన్నులున్న భాగములకే యగును) విద్యుద్దీపములచే నలంకరింప బూనినారు. దీనికి కావలసినపను లన్నియు జరుగుచున్నవి. త్వరలో ముగిసి యుపయోగమునకు రాగలవు. ఈ విద్యుచ్ఛక్తి కొళాయిలకు నీరు తోడు యంత్రమునకును ఉపయోగించును. మఱియు నిండ్లలో దీపములు మొదలయిన వానికి, మరలలో యంత్ర సంచాలనాదులకు నుపయోగించును. కాన క్రమముగ లాభకారియే కావచ్చును. కాని, అది ఏనాటికి కాగలమాట! అంతవఱకు పౌరులు_సామాన్యస్థితియందున్నవారు, బీదలు_ఇట్లే యుండవలయునా? భారతీయులకు బ్రిటిషువారికి గల తారతమ్య మిట తెలియును. విద్యుచ్ఛక్త్యుత్పాదనమునకై ఋణమిచ్చినచో ఆధనమంతయు బ్రిటిషువారు తయారుచేసిన యంత్ర సాధనములను కొనుటకే వ్యయింపబడును. అందువలన— అల్పమాత్రమే యగును గాక-వారినిరుద్యోగబాధ యించుక కొరతవడును. వారు మొదటినుండియు వ్యాపారమునందు కుశలులే కదా! మనము_భారతీయులము_ఇంటివారు చచ్చుచున్నను కన్నెత్తి చూడము కాని బయటివారి అడుగులకు మడుగులొత్తి మానసర్వస్వమును ధారపోయుదుము. ఈ మునిసిపాలిటీవారు పట్టణాభివృద్ధికయి గూడ ప్రభుత్వమువారికడ ఋణమును గైకొనరాదా వారు ఇవ్వకున్న నీ ఋణమును గూడ మానివేయరాదా! ఆరోగ్యము చక్కగానున్న చీకటిలోనయిన

పోవచ్చునుగదా! ఇది అనాలోచితమయిన పనిగా కాన్పించుచున్నది.

ఈ పట్టణమున ౧౯౨౧ సంవత్సరము జనాభా లెక్కల ననుసరించి జనసంఖ్య ౨౭,౯౦౮ (పురుషులు ౧౩,౮౪౪, స్త్రీలు ౧౪,౦౬౪). ఇందులో హిందువులు ౧౪,౪౧౨ (పురుషులు ౭,౧౦౬, స్త్రీలు ౭,౩౦౬), మహమ్మదీయులు ౧౨,౯౨౦ (పురుషులు ౬,౪౨౭ స్త్రీలు ౬,౪౯౩), తక్కినసంఖ్య క్రైస్తవులు మొదలయినవారు. ఈ పట్టణమునందలి జనసంఖ్య ౧౮౮౧ సంవత్సరమున ౨౦,౩౨౯; ౧౮౯౧ సంవత్సరమున ౨౪,౩౭౬; ౧౯౦౧ సంవత్సరమున ౨౫,౩౭౬; ౧౯౧౧ సంవత్సరమున ౨౬,౦౪౧; ౧౯౨౧ సంత్సరమున ౨౭,౯౦౮. ఇట్లుక్రమముగ నభివృద్ధిగొందుచున్న జనసంఖ్య నేటి కింకను అభివృద్ధిని గాంచియుండును.

౧౯౨౭—౨౮ సం.న ఈ పట్టణమున ౫ సెకండరి పాఠశాలలును(బాలురు౧౦౦౫, బాలికలు ౯౭, మొత్తము ౧౧౦౨), ఎలిమెంటరి పాఠశాలలు౪౮(బాలురు ౧౯౫౧, బాలికలు౯౪౨, మొత్తము౨,౮౯౩), ప్రైవేటుపాఠశాలలు ౩ (బాలురు ౧౬౬, బాలికలు ౨౪, మొత్తము ౧౯౦), కలిసి ౫౬ పాఠశాలలోను చదువు బాల బాలికలు (బాలురు౩,౧౨౨, బాలికలు ౧,౦౬౩) మొత్తము౪,౧౮౫ గలరు. ౧౯౨౮–౨౯లో మునిసిపాలిటివారి యాజమాన్యమున ఎలిమెంటరి పాఠశాలలు బాలురకు ౧౨, బాలికలకు ౫న్ను, సెకండరీ పాఠశాల ఒకటియూ నుండినవి. అందు ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలలో బాలురు ౧,౦౬౧ మంది, బాలికలు ౩౭౯ మంది చదివిరి. కడచిన సంవత్సరమున ౧౯ బడు లుండెను. వానిలో బాలురు ౯౯౨, బాలికలు ౪౫౨ చదువుచుండిరి. ఈ పాఠశాలలలో నొకటి ఆది ఆంధ్రుల కొఱకు ప్రత్యేకింపబడినది. చదువుకొనవలసిన వయసునుండు బాలురలో నూటికి ౧౯ మందికి, బాలికలలో ౫౪ మందికి చదువ వసతులు సమకూరకున్నవి. ప్రారంభవిద్యను మునిసిపాలిటీవారు తమ పాఠశాలలలో ఉచితముగ నేర్పుచున్నారు. సెకండరి పాఠశాలలో సెకండరి తరగతులలో విద్యార్థుల సంఖ్య ౪౬౧. కడచిన సంవత్సర మీసంఖ్య ౪౩౭ మాత్రమే యుండెను.

కొళాయిలకు పారు నీటిని నిలువచేయు రెండు పెద్ద జలాశయములు

ఈపాఠశాలను, పెద్దదిచేయుటకుగాను సుమారు ౩౫,౦౦౦ రూపాయలు వెచ్చించి కట్టడమును పెంపొందించుచున్నారు. ఇక్కడి సెకండరీ పాఠశాలలకు హాస్టళ్లును ఉన్నవి. (తక్కిన పాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను గూర్చి ౧-౨ పట్టికలను చూచునది.)

ఈ సంవత్సరమున పట్టణమునందు జననములు వేయింటికి ౮౮; మరణములు ౩౮. ఇచట కడచిన రెండు మూడేండ్లనుండి అంటువ్యాధు లేవియు నంతగా లేవు. పట్టణవాసులకు స్నానపానాదుల కొఱకు వలసిన నీటికి కొళాయి లున్నవి.

కర్నూలు కర్షకుడు

౧౮౯౭ సం.న నీకొళాయిలపద్ధతి ఏర్పాటు అయినది. రైలుస్టేషనునకు ఎగువ రెండుఫర్లాంగుల దూరమున ఎత్తయినచోట కొళాయిలకు పారించు నీటిని నిలువచేయుటకుగాను రెండు పెద్దజలాశయము లున్నవి. స్టేషనుకు దిగువ కడప కర్నూలు కాలువనుండి యంత్రసహాయమున తోడిన నీరు గొట్టములగుండ పైరెండు జలాశయములలోనికి పారును. వానియందు కొంత తేరి నీరు మరల గొట్టముల ద్వారమున వాని కొక ఫర్లాంగు మేర ఇవతల నున్న నాలుగు గచ్చుకుండ్లలోనికి వచ్చును. వానియం దొకదాని నుండి యింకొకదానిలోనికి నీరు నిర్మలముగ వడిసి ఆచేరువనే భూమిలోనున్న తటాకములలో నిలువయుండును. అచటనుండికొళాయిలలోనికి పారును. ఇచట నీటిని నిర్మలముగ చేయుపద్ధతి యుత్తమమయినదట. ఇట్టిపద్ధతి చెన్నరాష్ట్రమున మఱెచ్చటను లేదని ప్రతీతి. కాని పట్టణమునకు వలసినంత నిర్మలమగు నీరు సమకూడమిచేత గాబోలు మురికినీటినిగూడ నపుడపుడు కలిపి కొళాయిలకు విడుచుచుందురని వాడుక కలదు. పురవాసులఆరోగ్యమును పాడుచేయుట కిదియు తోడుపడును గావున దీనిని మాన్పుటకు మునిసిపాలిటివారు ప్రయత్నింపవలెను.

ఇచ్చటి పురుషులకు కరకు గడ్డములు, కోర మీసములు నుండును. స్త్రీలు, పురుషులుగూడ బిరుసుచర్మము, ఒడ్డు, పొడవు, బిగువు గలిగి యుందురు. వారిలో నెచ్చటనైన సౌందర్యము కాననగును కాని, సౌకుమార్యము కానవచ్చుట అరుదు. వారు పరులయెడ మంచిమర్యాద గల్గి ప్రవర్తింతురు. అమాయకులు, సాధుస్వభావము గలవారు నయి యుందురు. సామాన్యముగా నీ మండలమునందలి ప్రజలు సులభకోపులుగారు. వీరికి కోపమువచ్చునేని హత్యలతో కాని దానికి నివృత్తి లేదు. హిందువులును, మహమ్మదీయులును, ఐకమత్యము గలిగి మెలగుదురు. ఇచ్చట హిందువులలో కృషికులు ఎక్కువగా నున్నారు. వీరిలో కొందఱు కన్నడముమాటలాడుదురు. కొందఱు తెలుగే మాటలాడుదురు. ఇచటి తెలుగుమాటలలో కన్నడ పదములు, హిందుస్థానిపదములు కలిసియున్నను తెలుగు మాత్రము అచ్చముగ పట్టుకత్తిరించినట్లులుండును గోషా లేని హిందూస్త్రీలకంటె గోషాగల మహమ్మదీయస్త్రీల స్థితి, వారి నివాసస్థానములబట్టి పరికింతుమేని, దుస్సహముగ నుండవలెనని యూహింపవలసి యున్నది.

ఈమండలమున నిండుగ వానలుకురియుట అరుదు; పంటలును నిండుగ పండుట అరుదు. ఈ కారణమున దేశము దారిద్ర్యపీడితమై యుండును. పురవాసులలో నూటికి ఎనుబదిటికి పయిగా దరిద్రులుగ నుందురు. వీరు కష్టించి కూలిచేసిన గాని జీవితము గడచుట కష్టము. కూలియుదొరకుటయు కష్టము. వర్షలోపము చే వ్యవసాయ పనులు తక్కువ. పరిశ్రమలు నీమండలమున నంతగా సాగుటలేదు. నిజామురాష్ట్రము లోనికి రైలు తిన్నగా పోవుట యిటీవలనే కనుక వ్యాపారమును నంతగా సాగుచున్నదని చెప్ప వీలులేదు.

బీడీల కార్ఖానాలు ఈపురమున కొన్ని గలవు. వానిలో ౭ మొదలు ౧౬ ఏండ్లలోపు వయసు గల బాలురు చాలమంది (వేయిటికి మించియుందురు) అర కడుపునకయిన చాలని కూలికి పనిచేయుచున్నారు. వీరికి చదువుసున్న; శరీరపరిశ్రమ బండిసున్న. ఇట్టి నికృష్టస్థితియందున్న వీరికీ కార్ఖానాలు వదలినచో జీవనోపాయ మెట్లు? 'ఉభయభ్రష్టత ఉపరిసన్న్యాసము' అన్నట్లు ఏయనుచితమార్గమునో అవలంబింప వలసి వచ్చును. ఇప్పటి కుఱ్ఱవాండ్రేకదా భావిభారతదేశము నకుపట్టుగంబములు. అట్టివారు ఇట్టిదుస్థితి నుండగాం చుట సహింప నశక్యము. ఈ బాలురలో కొందటికి నాలుగయిదుమణుగుల బరువుగల మ్రానితుండ్లను ఇనుప గొలుసుతో కాలికిబంధించియున్నారు. వీరు పనిచేయక పరువెత్తిపోవుదురట! అందులకని వీరికీశిక్ష. పశువులకే యిట్టిక్రూరశిక్ష నచ్చటచ్చటకనుచుందుము. ఇక్కడమను ష్యులకుగూడవ్యాపించినది. 'నాగరికత—నాగరికత'అను మాట దిక్కులు మారుమ్రోగుచున్న యీకాలమున నిట్టి క్రూరచేష్టలు దుస్సహములు. పురపాలకసంఘమువారు, ప్రభుత్వమువారు నీవిషయమును గమనించి దీనిని నశింప జేయుట ఆత్యంతావశ్యకము. ఒకకార్ఖానా యజమాని ప్రజల యారోగ్యమును పీల్చిపిప్పిచేయు బీడీలను సృష్టి చేయుటకై వీరి నందఱిని పనికిమాలిన వారిని చేయు చున్నను, తాను దేశసేవ చేయుచుంటి నని సగర్వముగ చెప్పినాడు. ఇది ఎట్టి దేశసేవయో?

ఇంకను ఎందఱో బాలురు చదువులేక, పని పాటులు లేక సోమరులయి, తిండిలేక కృశశరీరులయి వీథులవెంట తిరుగుచుందురు. నిర్బంధ ప్రారంభవిద్యా విధాన మమలులోనికి దెచ్చినచో వీరి కొకింత చదువయిన లభించి తత్పురాభివృద్ధికి తోడుపడగలదు.

ఈ పట్టణమున ఏడు మార్కెట్టులున్నవి. నైజాముమరాష్ట్రములోనికి రైళ్లు సరాసరిని పోవుచుండుటచేత నొకటిరెండేండ్లనుండి వ్యాపార మిచ్చట కొంచెము తల యెత్తుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

ఈమండలమువారికి ముఖ్యాహారములు జొన్నలు, సజ్జలు మొదలయిన మెట్టధాన్యములే. వీనిపిండిని రొట్టెలుగను, సంకటిగను జేసితినెదరు. 'సజ్జరొట్టె, ఫుండుకూర!' అనునానుడి యిక్కడ వాడుకలో నున్నది. 'ఫుండుకూర' అనగా గోంగూర. ఇవి యీమండలమువారి ముఖ్యాహారవస్తువులు. తక్కిన ఆహారపదార్థములను ఇతర వస్తువులను ఇచట మిగుల ప్రియముగనుండును. మఱియు వస్తువులు మంచివి లభింపవు. ఇచ్చట సామాన్యస్థితిని జీవనము జరుపుకొనుట కొకమనుజునకు నెలకు కనీస మిరువదియైదు రూపాయలయినను ఆవశ్యకమని అనుభవమువలన నిర్ధరింపదగియున్నది.

ఈమండలమున విరివిగా నేయబడుచున్న జముకాణములు, అచ్చటచ్చట కొలదిగా నేయబడుచున్న కంబడులు నీపురమున విక్రయింపబడుచుండును. ప్రత్తి మిల్లులలో గింజలూడదీసిన ప్రత్తియు, వేరుసెనగమిల్లులలో పొట్టూడదీసిన గింజలును ఇటనుండి ఎగుమతి యగుచుండును. వేరుసెనగపప్పునుండి తీసిననూనెయు ఎగుమతియగును. వారమునకొకమారీయూర సంత జరుగును. ఇట్టిసంత లీమండలమున నింకను పెక్కుచోటుల గూడ జరుగుచుండును. ఆనాడుధాన్యములు, వివిధములయిన ఇతర వస్తువులు బజారున రాసులుపోసివిక్రయింపబడును. ఆనాడన్ని వస్తువులు నొకింత నయముగ లభించునని భావము.

ఇచ్చట కాఫీహోటలులు లెక్కకు మిక్కిలిగనే యున్నవి. నాటకశాలలు, సినీమాలునూడ లేకపోలేదు. ఇవి ఎవ్వియు పసిగానుండవు.

మోటారు బస్సులు నలుబది ఏబది ఈపురము నుండి అన్నివైపులకును నను దినము, ఉదయము సాయంకాలము పోవుచు వచ్చుచు నుండును. కానివీని రాకపోకలకును, చార్జిలకును నియమము లేకపోవుటచే తఱుచు ప్రయాణికులకు మిగుల నసౌకర్యము గలుగుటయే కాక వారికార్యములును భగ్నములగుచుండును. వీనివిషయమున మంచి ఏర్పాటు జరుగుట ముఖ్యము.

ఇక నొకింతయీపురమున ఖద్దరు వ్యాపకమును గూర్చియుచ్చటించియీ లేఖకు స్వస్తిచెప్పవలెను. ఈపురముననొకఖద్దరుడిపో కలదు. ఈమండలమున ఖద్దరు ఉత్పత్తిచాలతక్కువ. అయినను ఖద్దరు డిపో అధికారి భిన్నభిన్నరాష్ట్రములనుండి భిన్నభిన్నవిధములగుఖద్దరును తెప్పించి ప్రజలకు ఖద్దరుపై ననురక్తిని గలిగించుటకెంతయు పాటుపడుచుండుట మిక్కిలి సంతోషావహము. ఇచ్చట దినమునకు సరాసరి ౫౦, ౬౦ రూపాయలు విలువగలఖద్దరు అమ్మబడుచుండును. డిపో లిమిటెడ్ కంపెని పద్ధతులపై నడుపబడుచున్నది. షేరువిలువ రు ౧౦ మాత్రమే. మండలమునందలి తాలూకాలన్నిటిలోను ఈ డిపోకు శాఖ లున్నవి. అన్నిటియందును విక్రయము బాగుగ సాగుచుండును. ఖద్దరుఉత్పత్తిని గుఱించియు నీ డిపో వారు చాల ప్రయాసపడుచున్నారు. వీరి ప్రయాస ఫలప్రదమై ఈ జాతీయపరిశ్రమ దినదినాభివృద్ధిని గాంచునుగాక!

యం. యస్. కుప్పుస్వామి అయ్యరు గారు, కర్నూలు.
మునిసిపల్ వైద్యాలయ వైద్యులు, సరసులు,
ప్రజాసేవాపరాయణులు.

పురపాలక సంఘమువారును పట్టణమును బాగుపఱిచి, పురవాసుల ఆరోగ్యైశ్వర్యములను పెంపొందించు మార్గముల త్వరలో నరయుదురుగాక!

మఱియు ప్రభుత్వము వారును మండలవాసుల అభివృద్ధికి తగినసౌకర్యములను సమకూర్పజూడదగుదురు.

ఈ లేఖకాధారములు

1. Current Reports on the Administration of Various Departments, Government of Madras.

2. Administration Report of Dt. Board, Kurnool.

3. Kurnool District Manual.

4. Aravidu Dynasty by Father Heras.

5. స్వానుభవము.